Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

Les Editions L′Originale

Science and practice: an innovative approach

Collection of scientific articles

Submitted for review in

Conference Proceedings Citation Index - Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH)

THOMSON REUTERS

Les Editions L′Originale,
Paris, France,
2017

Les Editions L′Originale

Science and practice: innovative approach

Reviewers:

Philippe Naccache
Professor at Toulouse Business School (Toulouse Area, France)

Robert Leskovar
Professor at University of Maribor, Faculty of Organizational Sciences (Slovenia)

Drobyazko S.I.
Science editor: Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Doctor of Science, honoris causa, Professor of RANH

Science and practice: innovative approach : Collection of scientific articles. - Les Editions L′Originale, Paris, France, 2017. - 324 p.

ISBN 978-3-9819288-0-8

Collection of scientific articles is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, candidates and doctors of sciences, research workers and practitioners from Europe, Russia, Ukraine and from neighbouring coutries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern economy and state structure. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern economic science development.

ISBN 978-3-9819288-0-8

© 2017 Les Editions L′Originale ®
© 2017 Authors of the articles
© 2017 Drobyazko S.I.

CONTENT

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT 6
Belov A.V. INSTITUTIONS ON THE R & D MARKET 6
Hnatyshyn L.B. THEORY OF FARMS PRODUCTION POTENTIAL 11
Zaitseva I.Y. IS IT POSSIBLE TO COOPERATION WITH UKRAINIAN BUSINESS BITCOIN? 15
Kocheshkova I.N., Trushkina N.V. DEVELOPMENT OF THE LOGISTICS OF RECYCLING IN THE CONTEXT OF CIRCULAR ECONOMY: FOREIGN EXPERIENCE 19
Umanets T.V., Topalova I.A. PECULIARITIES OF INNOVATION POLICY IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE SYSTEM OF TECHNOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP 24
Khymych O.V., Bilyk O.I., Dziurakh Yu.M. METHODOLOGY OF INVESTMENT MAP FORMATION AS A MANAGEMENT INSTRUMENT OF INVESTMENT OPERATIONS 31

2. WORLD ECONOMY 41
Mykuliak O. V., Petyk M. I. TOOLS FOR REGULATION OF CUSTOMS EVALUATION OF GOODS IN UKRAINE 41
Prokopyshyn O.S. INTERNATIONAL OFFICE BUSINESS AND ITS PLACE IN THE ECONOMY OF UKRAINE 46

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT 50
Ignatenko M.M., Marmul L.O. PRODUCTION-ECOLOGICAL AND SOCIO-ECONOMIC PERSPECTIVES OF REPRODUCTION AND USE OF BIOENERGETIC POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES 50
Kovalenko M.V. INVESTMENT COMPOSITION PROVIDING OF AGRARIAN BUSINESS ECONOMIC SAFETY 54
Onischenko D.V. IMPROVING INDIVIDUAL ASPECTS OF ECONOMIC MECHANISM FOR THE FORMATION OF NEW INFOCOMMUNICATION SERVICES 59
Postol A.A. FEATURES AND EFFICIENCY OF LAND USE AS THE BASIS OF PRODUCTION POTENTIAL IN LARGE AGRARIAN ENTERPRISES 63
Tarasenko S.I. OVERSEAS EXPERIENCE OF IMPLEMENTING AN INTEGRATED APPROACH TO ORGANIZATION'S CAPITAL MANAGEMENT 72
Tymchenko I.P. IMPROVEMENT OF STRATEGIC MANAGEMENT A VERTICALLY INTEGRATED THE ENERGY HOLDING: STRATEGIC RECOMMENDATIONS 77
Chernysheva O.M. STRATEGIC MANAGEMENT OF THE PRODUCTION: SYSTEMATIZATION OF FACTORS 84
Yakimtsov V.V. THEORETIC-METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF DETERMINATION OF SOCIO-ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFECT OF THE PRODUCTION IN TERMS OF SYNERGETICS 88
Karpenko L.M., Voronzhak P.V., Sapron N.O. FEATURES OF THE ORGANIZATION AND ESTABLISHMENT OF THE BUDGETING MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE IN GLOBALIZATION CHANGES CONDITIONS..... 110

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY 116
Kyrylko N.M. FEATURES OF MANAGEMENT OF PRODUCTIVITY OF LABOR 116
AT THE REGIONAL LEVEL 116
Melnikova M.V., Gradoboieva Ye.S. ON INSTITUTIONS, INNOVATIONS, INVESTMENTS IN THE SPHERE OF CITY'S HOUSING AND COMMUNAL SERVICES 120
Osipov V.N., Lobunets V.V., Kotliarenko Y.V. ABOUT THE STRATEGY OF FORMATION OF THE PORT-INDUSTRIAL NODE "TRANSINVESTSERVICE" 124
Tokar Y.I., Hoblyk V.V. THE IMPROVEMENT OF EDUCATIONAL COMPONENT OF INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE REGULATION OF THE DEPRESSED LABOR MARKETS 128

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT 132
Hupalovska M.B. THE ROLE OF STATE FINANCIAL CONTROL IN THE REALIZATION OF HOUSING POLICY IN UKRAINE 132
Dumanska I.Y. BANKING LABORATORIES IN THE CONNECTION OF INTERACTION «BANK- INNOVATOR»: FOREIGN EXPERIENCE 135
Mnykh N.V., Mnykh A. N. INSURANCE INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE WORLD DIGITAL ECONOMY 140
Tarasenko O., Kamchatna A. BANK CREDIT PORTFOLIO MANAGEMENT IN CURRENT ECONOMIC CONDITIONS (BASED ON THE PJSC CB «PRIVATBANK») 148
Drobyazko S.I. FEATURES OF THE FUNDING SYSTEM OF AGRICULTURAL PRODUCTION INSURANCE SYSTEM 151

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT 158
Stancheva-Todorova E.P., Ankova I.S. FACTORS INFLUENCING BULGARIAN HIGHER EDUCATION IN ACCOUNTING 158
Belyaeva L.A., Shvareva A.G. THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF FORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE 165
Tokhtakhunova D.M., Beresneva I.V. REWARDING OF EMPLOYEES ACCORDING TO THE REGUIREWENTS OF ISFR AND NSER 170
Zakrevska O.U. INTERNAL AUDIENCE AS A MEANS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND CONTROL 176
Laichuk S.M., Udachyna O.O. ACCOUNTING OUTSOURSING AS AN ALTERNATIVE FOR SOFTWARE SUPPLY ON THE ENTERPRISE 179
Zorya O.P., Maksymenko I.Y., Gorlachova A.R. FEATURES OF INVENTORY AS INTERNAL AID 183
Maksymenko I.Y., Radchenko Y.L. FEATURES OF ACCOUNTING REPORTS OF BUDGET INSTITUTIONS 187
Moschenskyy S.G. INTERNATIONAL RULES FOR LIABILITIES DISCLOSURE IN THE FINANCIAL POSITION STATEMENT (BALANCE SHEET) 190
Pasichnyk K.S., Pasichnyk T.O. FEATURES OF ACCOUNTING AND REPORTING IN FINANCIAL STATEMENTS OF INFORMATION ABOUT CONTINGENT ASSETS AND LIABILITIES IN THE CONTEXT OF TRANSITION TO IFRS 195

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM 199
Abramova O., Prosianyk E. WAYS TO INCREASE REVENUE AND IMPROVE PROFITABILITY 199
Valuyskiy I. A. FEATURES OF REALIZATION THE MODERN BUDGETARY POLICY OF UKRAINE 206

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES 209
Korshunova A.F., Kravchenko N.V. ANALYSIS OF THE IMPACT ON THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF RESTAURANT ECONOMY OF USE OF THE SEMIFINISHED PRODUCT ON THE BASIS OF SKIM MILK WITH LICORICE ROOT EXTRACT 209

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY 213
Kvasha T.K. UKRAINE BUDGET DECENTRALIZATION AND ITS IMPACT ON THE REGIONAL ECONOMY 213

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE 217
Khashiyeva L.V. IDENTITY IN THE SUBJECT FIELD OF PUBLIC ADMINISTRATION SCIENCE 217

11. LAW 223
Vernydubov I.V., Belikova S.O. FEATURES OF APPLICATION BY THE PROSECUTOR OF REPRESENTATIVES IN ALL TYPES OF PROCEEDINGS 223
Tkachuk A.O. LEGAL NATURE OF ILLEGALITY BY PROCEDURAL RIGHTS IN CIVIL PROCEEDINGS 227
Shvets Yu.Yu. CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF PERSONAL RIGHTS FOR HEALTH PROTECTION 231
12. TOURISM ECONOMY 235
Bayev V.V. CONCEPTUAL PRINCIPLES FOR MARKETING MEDICAL TOURISM 235
Kryvoberets M.M. ALGORITHM OF ACTION TO IMPROVE THE QUALITY OF TOURIST SERVICES 239
13. MANAGEMENT 243
Didenko E.O., Kozub O.V. FEATURES OF THE PROCESS OF STAFF ADAPTATION AT THE ENTERPRISE 243
Tardaskina T.N., Pavliuchenko O.S., Panasiuk A.V. DETERMINING THE ROLES ON IMPROVEMENT OF COMMERCIAL BANK ATTRACTION 249
14. MARKETING 255
Eriomina M., Dergousova A. FORMING OF THE POSITIVE IMAGE OF THE FINANCIAL INSTITUTIONS AS A FACTOR OF THE RISK REDUCING ON THE STOCK MARKET 255
15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION 260
Kondrat E.V., Kasyanova S.V., Almamedova E.M. THE ROLE OF MODERN LEARNING TECHNOLOGIES 260
Vodiana O.V. COMPONENTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE FOR SOCIAL SUPPORT OF FAMILIES HAVING CHILDREN IN CARE 266
Zharovtseva T. THE PROBLEM OF SUCCESS IN PREPARATION OF FUTURE PEDAGOGES 271
Knysh I.V., Kochubey N.V., Niesvietov O.O. INNOVATIVE ENTERPRISE STRUCTURES: WORLD AND NATIONAL EXPERIENCE 275
Burovytska Yu.M., Strelchuk Ya.V. ONLINE AND OFFLINE INTERACTIVE LEARNING TECHNIQUES 278
Dorohina I. V. DIDACTIC CONDITIONS FOR FORMING INDIVIDUAL AND PERSONAL STYLE COGNITIVE ACTIVITIES IN FUTURE PHILOLOGISTS 282
Kosogova L. CONTENT CHARACTERISTICS OF SOCIAL COMPETENCES OF COURSANTS OF MARINE SPECIALITIES 286
Kravets N. PRIORITY OF UKRAINIAN LITERATURE LESSONS FOR CREATIVE DEVELOPMENT OF PUPILS WITH SPECIALL EDUCATIONAL NEEDS 289
Malykhin O.V., Sherstiuk L.V., Kharchenko T.I. DEVELOPING LANGUAGE LEARNING STRATEGIES BY MEANS OF E-TIVITIES 294
Mihova L. INFORMATION COMPETENCE AS THE BASIS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE ARCHITECT 297
Opaliuk T.L. THE PRACTICE OF IMPLEMENTATION INTERACTIVE TEACHING METHODS AS A MEANS FOR PROCESS INTENSIFICATION OF FORMING SOCIAL REFLEXION IN THE FUTURE TEACHER 301
Pet'ko L. TRANSLATION OF POETRY AS A WAY TO KNOWLEDGE AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' CULTURE 305
Zhu Peng. PERFOMANCE SELF-TRAINING FUTURE MUSIC TEACHERS: CONTENTS AND ORGANIZATIONAL PRINCIPLES 310
Matviienko O. FEATURES OF WARRANT PEDAGOGICAL INTERACTION WITH FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF INDIVIDUAL WORK ORGANIZATION…. 312

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT

Belov A.V.
Ph.D.
Poltava University of Economics and Trade

INSTITUTIONS ON THE R & D MARKET

Бєлов О.В.
кандидат економічних наук
Полтавський університет економіки і торгівлі

ІНСТИТУТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО РИНКУ

Abstract. *The low level of innovation development of Ukraine in the rating of the world competitiveness rating is determined. The application of the institutional approach to the analysis of the R & D market as an important factor to ensure the innovation development is substantiated. The basic institutes providing the functioning of the R & D market in Ukraine is determined.*

Key words*: R & D market, scientific and technical development, institute, state regulation*

Анотація. *Визначено низький рівень інноваційного розвитку України в рейтингу світовому рейтингу конкурентоспроможності. Обґрунтовано застосування інституційного підходу до аналізу науково-технічного ринку, як важливого фактору забезпечення інноваційного розвитку. Визначено основні інститути, що забезпечують функціонування науково-технічного ринку в Україні.*

Ключові слова: *науково-технічний ринок, науково-технічний розвиток, інститут, державне регулювання.*

Постановка проблеми. Перехід до інноваційної моделі розвитку – це вимога сучасних глобалізаційних процесів, в яких задіяні всі країни світу і шлях України в цьому напрямку є складним і відповідальним.

В світовому рейтингу конкурентоспроможності Україна займає 85-ту (2016р.) позицію, коли, ще у 2015 році займала 79-ту з більш ніж 120 країн, що свідчить про погіршення ситуації. Цей індекс складається з 12 складових, однією з яких є підіндекс інноваційного розвитку.

Структуру індексу конкурентоспроможності для України представлено на рис. 1. З цього чітко видно, не зважаючи на певні сильні сторони, інноваційна складова має досить низький рівень (12th pillar – Innovation).

За цим показником Україна поступається навіть таким країнам як Бахрейн, Азербайджан, Таджикистан, Руанда, Коста Ріка, Панама, Сенегал. Якщо подивитись на структуру підіндексу «12 Інновації» (табл. 1), то можна констатувати, що, по-перше, Україні є куди рости, оскільки рівень позицій складає від 0,9% до 45% від кращих світових значень, і, по-друге, дуже важливо і необхідно забезпечити таке зростання як можна скоріше.

З іншого боку, якщо порівняти рейтинги за рівнем конкурентоспроможності країн та рейтинги інноваційного розвитку і рівня фінансування НДДКР за попередні 10-15 років, то виявляється, що між ними існує певна залежність, а саме, ті країни, які приділяють увагу фінансуванню власної науки, формуванню національної інноваційної системи через певний період часу починають займати високі позиції і в рейтингу за рівнем конкурентоспроможності, оскільки це впливає на всі складові економіки, а не тільки на окрему інноваційну складову.

Поставлені високі стратегічні цілі розвитку України у «Стратегії 2020» неможливо досягнути при низькому рівні інноваційного та науково-технічного

(НТ) розвитку в країні. Все це потребує переосмислення ситуації на основі найсучасніших економічних теорій, однією з яких є інституціоналізм, та реформування науково-технічного сектора з урахуванням сучасних світових вимог до забезпечення високого рівня конкурентоспроможності країни.

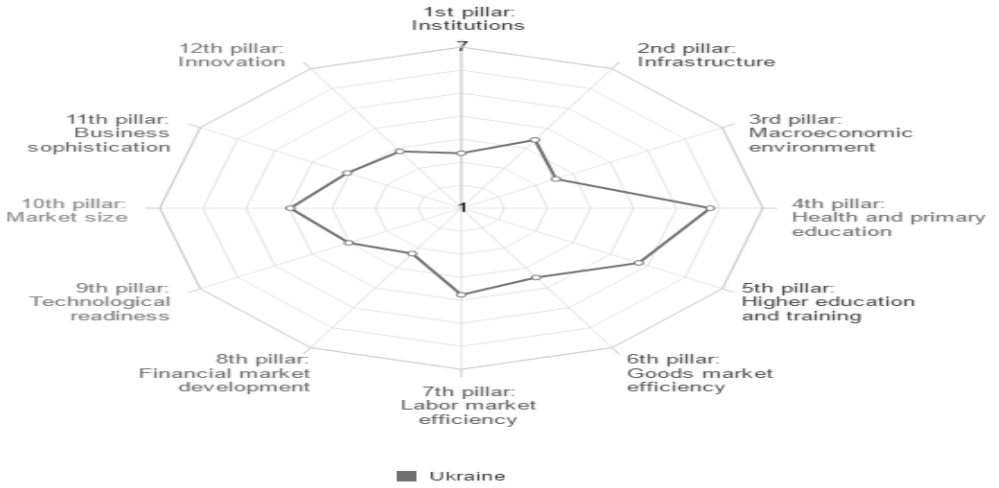

Рис.1. Структура індексу конкурентоспроможності для України у 2016 році (85 місце з 138) [1]

Таблиця 1

Структура пункту «12 Інновації» [1]

Підіндекс «12 Інновації»	% від кращого світового показника
Здатність до інновацій	28.76%
Якість науково-дослідних установ	35.42%
Витрати компаній на НДДКР	45,55%
Співпраця між університетами та промисловістю в рамках НДДКР	39,49%
Державні закупівлі передових технологій.	44,54%
Наявність вчених і інженерів	22.69%
Патентні заявки PCT / млн. осіб.	0,91%

Аналіз досліджень. Проблемам інституціоналізму приділялася увага в роботах О. Уільямсона, Т. Воблена, Р. Коуза, Д. Коммонса, Д. Норта, Е. Фуруботна, В. Гейця, Ю.М. Лопатинського С. Ніколенка, Є. Сича, А. Ткача, А. Чухна та ін. Питання науково-технічного розвитку висвітлювалися у наукових дослідженнях економістів, зокрема, у працях таких фахівців як Е. Брукінг, Л. Едвінссон, У. Істерлі, Д. Клейне, М. Мелоун, Й. Шумпетер, В. Александрова, О. Анчишкін, Ю. Бажал, Г. Добров, О. Варшавський, та інших.

Але питання інституціоналізації науково-технічного ринку економіки залишаються не дослідженими.

Мета статті. Дослідити функціонування науково-технічного ринку з позицій інституційного підходу.

Виклад основного матеріалу. Загальна трансформація вітчизняної економіки продовжується, не зважаючи, що Україну визнали у 2005 році країною з ринковою економікою. Як вважають Є. Сич та Е. Бойко, «політика, яку здійснюють урядовці і підтримують певні економісти, не відповідає повною

мірою природі та механізмам сучасної конкурентоспроможної економіки, оскільки ринкова трансформація економіки – це процес безперервних змін, які мають не лише речовий і вартісний характер, але й часті прояви асиметрій в регулюванні ринку, проблеми в інформаційному забезпеченні виробників і споживачів, розвитку конкуренції, підприємницької діяльності, ціноутворення, тощо, тобто визначається, насамперед, взаєминами ринку та держави». [2]. Тому розвиток ринку також вимагає інноваційного підходу до його дослідження, одним з яких і є інституційний підхід. Інституційний підхід це сукупність методологічних принципів дослідження різних соціально-економічних явищ і процесів, які, в загальному вигляді, пов'язані а) з переходом до еволюційної парадигми, б) вивченням нелінійних процесів, в) з введенням в аналітичні конструкції наступних понять: інститутів, інституцій, агентів, статусів, ролей, трансакцій, трансакційних витрат, контрактів, невизначеності, асиметрії, міжсуб'єктної взаємодії, тощо [3].

Процесами ринкової трансформації національної економіки спричинено суттєві зміни і в науково-технічному секторі, що зумовило зародження науково-технічного ринку. Ці зміни мали бути своєчасними у плані формування адекватного та багатомірного комплексу економічних, політико-правових, морально-етичних відносин, їх відображення у нормативно-правової формах і створенні дієвих державних інститутів. Все це мало вести до формування відповідного до умов і потреб ринкових реформ інституційного середовища, як сукупності базових політичних, соціальних і юридичних правил, що формують основу для виробництва, обміну і розподілу. На практиці це виявилося складним і суперечливим процесом та деякою мірою стало на заваді формуванню ефективного науково-технічного ринку.

Сучасний стан функціонування науково-технічного ринку показує, що інститути неринкової системи, які були засновані на державній формі власності і центральному директивному пануванні, в процесі трансформації знаходяться на стадії деградації, а на зміну приходять нові ринкові інститути – ціноутворення, підприємництва, конкуренції, ринкової інфраструктури та ін. В той же час, формування нового інституційного середовища потребує постійного втручання держави шляхом державного регулювання, що також є одним із важливих інститутів у процесі переходу до сучасного НТ ринку.

Отже, дослідження інституційної компоненти розбудови ефективного НТ ринку пов'язано з формуванням дієвих ринкових інститутів, які створюючи своєрідний каркас, визначають умови та можливості функціонування економічних законів, забезпечують форми становлення механізмів взаємодії між суб'єктами, як функціональними носіями попиту і пропозиції на НТ послуги.

Дослідимо сутність ринку з позицій інституціонального підходу. О. Уільямсон показує, що фірми, ринки та контрактація є важливими економічними інститутами [4], Дж. М. Ходжсон підтримує еволюційно-інституційну теорію, визначає, «ринок» як організаційний та інституціолізований обмін – тобто ринок це сукупність соціальних інститутів, у

межах яких регулярно відбувається велика кількість актів обміну специфічного типу. Таким чином обмін передбачає контрактні угоди та зміну прав власності, а ринок частково складається із механізмів, що мають структурувати ці види діяльності, організовувати та узаконювати їх функціонування.

А. Ткач вважає, що ринок сам по собі є особливим інститутом, та як інститут являє собою сукупність певних норм і правил, що обмежують діяльність учасників ринку встановленими рамками і в той же час це певна система організацій за допомогою організаційно-економічної діяльності яких досягаються цілі учасників ринку та суспільства.

Е. Г. Фуруботн і Р. Ріхтер відмічають, що ринок потрібно розглядати, як соціальний пристрій, що полегшує здійснювати обмін, що повторюється і, відповідно, організація «ринок» складається з набору правил (інститутів) у сукупності з людьми, які створюють і використовують дані правила для торгівлі певними видами товарів [5].

Доходимо висновку, що НТ ринок з позицій інституційного підходу можна розглядати як інститут (організаційно-оформлену, але динамічну систему), і в той же час – механізм ринку – як систему інституцій та інститутів, які опосередковують обмін, забезпечуючи укладання міжагентських контрактів, контролюють їх виконання сторонами, тобто структурують відносини в процесі обміну.

Головні ролі в функціонуванні НТ ринку відіграють ті інститути, які сприяють упорядкуванню цін, встановленню розуміння ринковими агентами, поширенню інформації про товари, послуги, цілі, обсяги, а також про потенційних покупців і продавців, тощо. Таким чином, НТ ринок – це еволюційна інституціональна система, що забезпечує координацію взаємодії економічних агентів цього ринку й узгодження економічних інтересів через механізм відносин цін та здійснення трансакцій.

На сьогодні існує багато визначень головної категорії «інститут» та її ознак. Згідно трактування Д. Норта, інститути визначаються як : «правила гри» у суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, що організовують відносини між людьми; правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують взаємодії між людьми, що повторюються; формальні правила, неформальні обмеження і способи забезпечення дієвості обмежень; вигадані обмеження, які структурують взаємодії людей, їх формальні (правила, закони, конституції) та неформальні обмеження (соціальні норми, умовності та кодекси поведінки), механізми примусу їх виконання. Але вони визначають структуру стимулів у суспільствах та їх економіках [6].

З початком переходу України до ринкової економіки перестають діяти норми державного регулювання, оскільки держава поступово припиняє фінансувати власний науково-технічний сектор і починають діяти ринкові вимоги та правила. А вони можуть поставити науку в залежне становище від бізнесу і привести до досить значних негативних наслідків для суспільства в цілому, оскільки будуть фінансуватися наукові дослідження і проекти, які йдуть на користь бізнесу у короткостроковому періоді, і можуть нести загрозу

суспільству в більш довгостроковій перспективі. Значить, наука в країні повинна мати незалежний статус, щоб здійснювати об'єктивні дослідження.

Охарактеризуємо основні інститути НТ ринку:

- Інститут державного регулювання – він охоплює систему норм і правил, якими державні органи регламентують діяльність учасників НТ ринку, а також забезпечує підтримку і незалежність учасників – виробників НТ інформації в країні від комерційних структур та виконує завдання щодо забезпечення умов ефективного функціонування НТ ринку.
- Інститут конкуренції - він включає систему норм і правил щодо захисту конкуренції та розвитку конкурентних відносин і забезпечує функціонування конкурентного механізму за рахунок безпосереднього обмеження монополістичних форм поведінки суб'єктів НТ ринку, та сприяє створенню конкурентного середовища (що досить важливо для такої галузі як НТ сектор, який в певному вигляді являє собою ринок монополістичної конкуренції, оскільки кожен виробник НТ послуг в певному визначенні є монополістом на своїй ділянці інформаційного простору).
- Інститут контрактації (інституту угод) – він поєднує систему принципів, згідно з якими суб'єкти НТ ринку координують дії щодо здійснення операцій з надання та реалізації (купівлі – продажу) НТ послуг, як особливого виду товару, та забезпечує взаємодію суб'єктів НТ ринку на договірній та контрактній основі, що має юридичну силу, а також захист зацікавлених сторін через санкції і відповідні правові процедури.
- Інститут ціноутворення – охоплює систему відносин та механізмів, що регламентують встановлення цін на науково-технічні послуги та забезпечує встановлення рівноважних цін, баланс інтересів суб'єктів ринку, тарифні умови, які покривають суспільно необхідні витрати на виробництво та реалізацію науково-технічних послуг, і дозволяють впроваджувати нову техніку та технології.
- Інститут власності – охоплює систему відносин та механізмів, що регламентуватимуть право і захисту прав власності на науково-технічну інформацію через систему патентування та судову систему. Має певні трансакційні витрати, пов'язані з проведенням процедур захисту науково-технічної інформації, патентування та механізм її захисту через судову системи.

Висновки. Процес інституціоналізації науково-технічного ринку має бути чітко скоординованим. Через відсутність ефективного інституціонального забезпечення науково-технічної сфери закони й настанови часом починають діяти не в автоматичному режимі, як належить формальним інститутам, а залежно від інших факторів. Перспективним має бути проведення досліджень спрямованих на вивчення функціонування ефективних інститутів на світових НТ ринках і адаптації їх до розвитку вітчизняного НТ ринку.

Література:

1. Global Competitiveness Index 2016-2017 edition World Economic Forum http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/competitiveness-rankings/#series=GCI.C.12.
2. Сич Є.М. Розвиток національного транспортного ринку інституціональний підхід/ Є.М. Сич, О.В. Бойко / Вісник Чернігівського державного технологічного університету – № 4 (70), 2013. – С. 9-21.
3. Фролов Д.П. Эволюционная перспектива институциональной экономики России: монография/ Д.П. Фролов. – Волгоград.: Изд-во ВолГУ, 2008. – 462с.
4. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация/ О. Уильямсон / пер. С англ. Ю.Е. Благова и др. – СПб.: Лениздат; CEV Press, – 1996г. – 702с.
5. Фуруботн Э.Г. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории / Фуруботн Э.Г., Рихтер Р.; Пер. с англ. Под ред. В.С. Катькало, Н.П. Дроздовой. СПб. Издат. Дом С.-Петерб. Гос. Ун-та.- 2005г.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики: пер. с англ./Д. Норт. – М. : Начала, 1997. – 180с.

Hnatyshyn L. B.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lviv national agrarian university, Ukraine

THEORY OF FARMS PRODUCTION POTENTIAL

Гнатишин Л. Б.
кандидат економічних наук, доцент
Львівський національний аграрний університет, Україна

ТЕОРІЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Approaches to interpretation of essence and structure of farms production potential are considered. Essence of farms production potential is presented as single description of possibilities of farm, based on the complex estimation of level of use of all types of resources.

Keywords: *potential, production potential, farm, structure of potential, resources, possibilities.*

Визначено підходи до трактування змісту і поняття «виробничий потенціал фермерського господарства». Сутність виробничого потенціалу представлена як цілісна інтегрована характеристика можливостей фермерського господарства, що базується на комплексній оцінці рівня використання усіх видів ресурсів.

Ключові слова: *потенціал, виробничий потенціал, фермерське господарство, структура потенціалу, ресурси, можливості.*

Проблемою сучасного етапу розвитку аграрного сектора України є пошук шляхів ефективного використання ресурсів та технологій в напрямку формування виробничого потенціалу, необхідного для виробництва та збуту певної кількості продукції. В останні роки загальною тенденцією, що стримує розвиток фермерських господарств, є випередження темпів збільшення матеріальних витрат порівняно із темпами підвищення виробництва продукції [2, с. 39-41, 119-121]. Таким чином, стабілізація фінансової тривалості функціонування господарств фермерського типу може бути забезпечена одержанням прибутку, що є центральною проблемою їх діяльності. Тому одним з найважливіших завдань агропромислового комплексу в умовах розвитку ринкових відносин є постійне вдосконалення його структури, яка б змогла за рахунок відповідного рівня виробничого потенціалу забезпечити розвиток підприємницької діяльності фермерських господарств, поєднати їх виробничу та комерційну діяльність, підвищити рівень конкурентоспроможності.

Обумовлюючи відмінність економічного потенціалу від виробничого потенціалу варто зауважити, і це відмічають окремі дослідники, що економічний потенціал характеризує лише загальні закономірності розвитку

продуктивних сил країни загалом і не розкриває конкретні фактори і тенденції, які склалися у розвитку економічних процесів та явищ безпосередньо на підприємстві, без розуміння яких неможливо ефективно управляти виробництвом і дати об'єктивну економічну оцінку діяльності підприємств [1, с. 12].

Відмінності у підходах до визначення змісту досліджуваного поняття свідчать, що чіткого тлумачення терміну «виробничий потенціал» ще не сформовано. В. Россоха із позицій системного підходу визначив сутність виробничого потенціалу та його відмінність від ресурсного потенціалу підприємства. Він вважає, що потенціал підприємства – це сукупність наявних у економічного суб'єкта ресурсів і можливостей, що можуть бути використані для досягнення поставленої мети. Разом з тим, можливості підприємства розкриваються через кількісні та якісні складники ресурсів, їх оптимальну структуру й уміння раціонально використовувати територіальні особливості, природні умови, традиції, які склалися у виробничих відносинах. Ці критерії безпосередньо впливають на результативні показники виробничої діяльності й у сукупності визначають виробничу і комерційну спроможність суб'єкта господарювання. Виходячи з цього, крім «можливості» принциповою поняттєутворюючою ознакою, що розкриває поглиблений внутрішній зміст і розуміння сутності потенціалу, є виробнича спроможність і комерційна здатність. Вони характеризують рівень освоєння потенційних можливостей підприємства, його підготовленість до реалізації стратегічних цілей і задач та досягнення конкурентних переваг [4, с. 20]. Автор вважає, що у цій царині поняття можливість і здатність є взаємно визначеними. Можливість є необхідною умовою для здатності, а здатність – достатньою умовою для можливості.

На нашу думку, при вивченні виробничого потенціалу як джерела забезпечення конкурентоспроможності фермерського господарства, доцільно розглядати його з позиції змішаного ресурсно-можливісного підходу. Беручи до уваги сутнісні особливості цього напрямку, загалом під потенціалом слід розуміти, по-перше, поточний і майбутній розмір сукупності ресурсів, які накопичуються та використовуються в діяльності фермерського господарства задля досягнення цільового соціально-економічного результату; по-друге, сукупність поточних і майбутніх можливостей підприємства, а також рівень практичної їх реалізації, запорукою чого є трансформація накопичених ресурсів [5, с. 103]. Так звана «практична реалізація можливостей підприємства» можлива при умові застосування відповідних економічних інструментів, перелік яких зумовлюється цілями фермерського господарства.

Узагальнюючи відмітимо, що практично усі визначення терміну виробничого потенціалу підприємства з одного боку спираються на наявні ресурси, а з іншого – на можливість досягнення підприємством з допомогою тих же ресурсів поставлених цілей. У тлумачному словнику термін «можливість» означено як здійсненність чи допустимість чого-небудь за певних умов, або наявність тих же умов, сприятливих для чого-небудь чи обставин, які

допомагають чомусь. З першого погляду видається, що можливості в контексті виробничого потенціалу фермерського господарства є абстрактним поняттям, яке не завжди підлягає осмисленню, оцінці та виміру. Але в даному випадку ціль є ключовим елементом, оскільки дозволяє «можливість» інтерпретувати як доцільність. Так, припустимо, що виробничий потенціал фермерського господарства дозволяє досягти високого рівня конкурентоспроможності, але чи є це його ціллю. Наприклад, державна політика у сфері регулювання податкового законодавства чи цін на сільськогосподарську продукцію, обмеження інших фінансових важелів можуть призвести до ситуації, коли визначений обсяг виробленої продукції не забезпечує фермеру отримання прибутку. Тобто кількість і якість ресурсів не визначає реальних можливостей подальшого розвитку. Ця ситуація може розглядатися як можливість занепаду, бо в подальшому вплине на можливості оплачувати фермерським господарством придбання вхідних ресурсів. Як наслідок протилежний випадок – цілі фермерського господарства є неосяжними через невідповідність масштабів виробничого потенціалу рівню тих самих цілей фермера.

Тобто, наявність ресурсів у натуральному їх вигляді не завжди є гарантом досягнення фермерським господарством поставлених цілей. Так, ресурси – це базис формування потенціалу фермерства. Але рушійною силою мають виступати власне можливості господарства мобілізувати ці ресурси під час бізнес-процесів. В економічному сенсі ці можливості будемо розглядати як певні компетенції та інструменти, що забезпечують комбінацію ресурсної складової потенціалу задля досягнення цілі. Тому, концептуальна спрямованість полягає в розумінні виробничого потенціалу фермерського господарства як сукупності ресурсної складової, компетенцій та економічних інструментів (тобто сукупно можливостей) фермерського господарства, що забезпечують бажаний результат для зацікавлених осіб за допомогою налагодження бізнес-процесів.

У загальному вигляді виробничий потенціал фермерських господарств можна визначити як сукупність певних механізмів, способів і методів трансформації наявних ресурсів у кінцеві виробничі продукти. Основним результатом функціонування виробничого потенціалу є виробництво продукції та надання послуг. Відповідно сучасній концепції маркетингу, виробничий потенціал фермерських господарств повинен характеризувати не тільки виробничі, а й інтегральні можливості фермерських господарств в напрямку максимального задоволення потреб споживачів, раціонального використання природних та виробничих ресурсів.

Отже, якщо прийняти до уваги, що виробничий потенціал розглядається як можливість фермерським господарством випускати конкурентоспроможну продукцію, то і складові виробничого потенціалу повинні характеризуватись певними функціональними можливостями. Звідси структурування виробничого потенціалу слід здійснювати виходячи із сутності, особливостей та місії об’єкта дослідження.

Враховуючи означені вище моменти, представимо змістові компоненти виробничого потенціалу фермерських господарств, які вбудовані в логічно-смислову схему: виробничий потенціал – це сукупність конкурентоспроможних ресурсів, якими володіє фермерське господарство, також може їх створити та спроможне реалізувати у теперішньому чи майбутньому часі на внутрішньому і зовнішньому ринку.

Таким чином, первинними елементами виробничого потенціалу є конкурентоспроможні (економічні ресурси), іншими словами – «потенційні джерела випуску продукції» [3, с. 515], які використовуються в процесі виробничо-господарської діяльності для отримання відповідних матеріальних або фінансових результатів. Для організації процесу виробництва ресурси мають бути об'єднані, задіяні, і лише за цієї умови вони стають чинниками виробництва. Економічна наука виокремлює три класифікаційних групи економічних ресурсів: працю, землю і капітал [6, с. 45]. Праця – це людський ресурс, земля – природній, а капітал – ресурс, створений людиною.

Беручи до уваги вищевикладене, та задля виконання наступних етапів, що ведуть до досягнення мети роботи, перед нами постає завдання сформувати таке визначення категорії «виробничий потенціал фермерського господарства», яке забезпечить повноту змісту, всебічність, а також дозволить застосовувати його для різних за розміром та спеціалізацією фермерських господарств. Тому, користуючись доробком низки вчених, беручи до уваги результати власних досліджень, нами розроблено таку дефініцію досліджуваного поняття: «виробничий потенціал фермерського господарства» – це інтегрована система структурованої сукупності функціонуючих конкурентоспроможних ресурсів та потенційних можливостей, яка сформована на основі системного підходу відповідно до переліку чинників виробництва та здатна самовідтворюватися і забезпечувати розширене виробництво конкурентоспроможної продукції, максимальний ефект від операційної діяльності господарства за допомогою відповідних інструментів та підприємницьких здібностей (компетенцій) фермера.

Очевидно, необхідним є диференційований підхід до досліджуваної проблеми, який повинен охоплювати всі аспекти виробничої і комерційної діяльності малих і середніх ферм.

Література:

1. Артюшок В.С. Виробничий потенціал у стратегічному розвитку лісогосподарського підприємства : монографія / В.С. Артюшок, К.А. Артюшок. – Рівне : видавець О. Зень, 2012. – 224 с.
2. Липчук В. В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку : монографія / В. В. Липчук, Л. Б. Гнатишин, О. М. Кордоба . – Львів : Магнолія-2006, 2010. – 236 с.
3. Панчишин С.М. Макроекономіка : навч. посібник. – К. : Либідь, 2005. – 616 с.
4. Россоха В. В. Формуваня і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств : монографія / В. В. Россоха. К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 444 с.
5. Христенко Л. М. Оцінювання впливу потенціалу підприємства на його економічну стійкість / Л. М. Христенко, Н. Є. Буткова //Управління проектами та розвиток виробництва. – 2012. – № 4. – С. 101-108.
6. Шостак Л. Макроекономічна модель зростання в рамках природо ресурсних обмежень / Л. Шостак, О. Бодрак // Економіка України. – 2000. - №12. – С. 46-52.

Zaitseva I.Y.
Doctor of Economic Sciences, Professor
Ukrainian State University of Railway Transport

IS IT POSSIBLE TO COOPERATION WITH UKRAINIAN BUSINESS BITCOIN?

Зайцева И.Ю.
д.э.н., профессор
Украинский государственный университет железнодорожного транспорта

ВОЗМОЖНО ЛИ СОТРУДНИЧЕСТВО УКРАИНСКОГО БИЗНЕСА С BITCOIN?

The article examines the history of the appearance of Bitcoin crypto currency, and also analyzes the operation of Blockchain technology. Identified are problems that, in our opinion, need to be resolved with respect to the generation and turnover of Bitcoin's crypto currency in Ukraine.

Key words: *crypto-currency, Bitcoin, blockchain, blockchain -network, mining.*

В статье рассмотрены история возникновения криптовалюты Bitcoin, а также дается анализ работы технологии Blockchain. Обозначены проблемы, которые, на наш взгляд, необходимо урегулировать в отношении генерирования и оборота криптовалюты Bitcoin в Украине.

Ключевые слова: *криптовалюта, Bitcoin, блокчейн, блокчейн-сеть, майнинг.*

В последние годы тема криптовалюты Bitcoin (далее – биткоин) набирает все большие обороты. Сегодня об этом говорят не только многие пользователи интернета, но и главы крупнейших государств, банковских учреждений и наиболее авторитетные СМИ всего мира. По мнению известного американского инженера и создателя первого графического браузера для интернета Марка Андрессена, система Биткоина на своем фундаментальном уровне является настоящим прорывом в сфере компьютерных технологий, который основывается на 20 годах кропотливых исследований криптографических валют и более чем 40 годах работы в сфере криптографии тысячи лучших специалистов со всего мира. В знаменательном 2008 году одним человеком или же целой группой специалистов (до сих пор не удалось установить конкретную личность) под именем Сатоши Накамото в интернете был опубликован новый файл, где был подробно описан протокол Биткоина и сам принцип работы этой платежной системы в формате одноранговой сети [1].

На сегодняшний момент биткоин в качестве первого практического применения этой технологии и реалии хозяйственной деятельности украинского предприятия – вещи пока несовместимые. Граждане Украины до сих пор не могут использовать биткоин в качестве средства платежа.

Но многие страны уже признали факт существования нового универсального цифрового средства обмена ценностями (далее для краткости будем называть его криптовалютой) и урегулировали вопросы его применения на законодательном уровне.

Украине также придется пройти этот путь, поскольку не замечать существования и использования криптовалют уже не получается. А неопределенность в этом вопросе не позволяет украинцам работать с криптовалютой в правовом поле и создает почву для необоснованных претензий со стороны государственных органов к частным лицам и субъектам хозяйствования.

Разъясним основные моменты, связанные с возникновением криптовалют, на основании информации из открытых источников. Инновационные IT-технологии, одной из которых является Blockchain (блокчейн), не обошли стороной Украину.

Блокчейн – это цифровой реестр транзакций, сделок, контрактов, то есть всего, что нуждается в отдельной независимой записи (любая база данных) и, если необходимо, – то и в проверке. В блокчейне можно хранить, например, данные о выданных кредитах, правах на собственность, нарушении правил дорожного движения. Главное отличие и преимущество технологии блокчейн перед традиционными способами хранения баз данных в том, что этот реестр не хранится в каком-то одном месте. У данного реестра нет единого администратора, владельца. Он распределен между тысячами компьютеров во всем мире. Любой пользователь этой сети может иметь свободный доступ к актуальной версии реестра, что делает его прозрачным абсолютно для всех участников.

Как работает блокчейн? Цифровые записи объединяются в «блоки», которые потом связываются криптографически (шифром) и хронологически (последовательно) в «цепочку» с помощью математических алгоритмов. Процесс шифрования данных (хеширование) выполняется большим количеством компьютеров, работающих в одной сети. Если в результате их расчетов все они получают одинаковый результат, то блоку присваивается уникальная цифровая сигнатура (подпись). После создания каждого нового блока реестр записей обновляется, причем сразу на всех компьютерах в сети, и не может быть изменен.

Распределенная природа баз данных делает взлом практически невозможным, так как требует одновременного доступа к копиям базы данных на всех компьютерах в сети. Изменение любой единицы информации в блокчейне требует использования гигантской вычислительной мощности, чтобы подменить информацию во всей сети. Компьютера такой мощности в мире нет. Поэтому, в отличие от единого сервера, который может подвергнуться хакерской атаке, технология блокчейн является практически неуязвимой и позволяет значительно ускорить и удешевить все операции, причем проводя их напрямую – без посредников. Сравните, например, с проведением расчетных операций через банки, которые за обеспечение безопасности транзакций взимают комиссию. Технология позволяет обезопасить личные данные – отдельные записи в реестре. Если оригинальный документ или транзакция будут в дальнейшем изменены, то в результате они получат другую цифровую подпись, что сигнализирует о несоответствии в системе. Такой блок не будет зарегистрирован в реестре. Блокчейн-сеть существует в состоянии консенсуса (согласования со всеми участниками): автоматически проверяет каждую происходящую транзакцию с интервалом в десять минут. То есть проводит своего рода самостоятельный аудит.

Биткоин является первой успешной реализацией технологии блокчейн для проведения платежей без посредников. Иногда биткоин называют

цифровым товаром с ограниченным предложением: его алгоритм устроен таким образом, что в системе может существовать максимум 21 млн единиц, каждая из которых также называется биткоин.

График эмиссии определен программным образом и заранее известен. После того, как будут сгенерированы последние монеты, их количество не будет изменяться. С момента возникновения сам по себе блокчейн (цифровой реестр транзакций) биткоина работает без существенных сбоев. На сегодня проблемы, связанные с биткоином, о которых многие слышали или читали, были из-за взлома сервисов, построенных поверх него, или из-из их недостаточного контроля.

Известно, что новые биткоины появляются в виде вознаграждения для тех, кто осуществляет вычислительные операции, обеспечивающие передачу транзакций. Вычисления получили название «майнинг», от английского слова «mining» – добыча полезных ископаемых. Тех, кто занимается этими вычислениями, называют «майнерами». Их задача заключается в том, чтобы записать в один блок все транзакции, которые произошли в сети с момента выпуска предыдущего блока (в среднем за 10 минут), и «запечатать» его криптографической подписью. Следующий блок вычисляется на основе подписи предыдущего, что дает гарантию безвозвратности транзакций, а также предотвращает попадание в систему «фальшивых» биткоинов. Так блоки сцепляются между собой, образуя цепочку (реестр транзакций) – блокчейн.

На сегодня в мире отсутствует консолидированный подход к классификации биткоина и регулированию сделок с ним. Вместе с тем в ряде стран проблема урегулирована – и операции с биткоинами официально разрешены. На практике биткоины рассматриваются как товар или инвестиционный актив и для целей налогообложения подчинены соответствующему законодательству конкретной страны. А в некоторых странах биткоины признают расчетной денежной единицей. Со своей стороны, Национальный банк Украины пока официально не поддерживает ни одно из приведенных определений. Однако, это точно нельзя подвести под денежные суррогаты (хотя именно этим термином контролеры оперируют зачастую при на практике) (абз. 10 ст.1 Закона от 20.05.1999 N 679- XIV"О Национальном банке Украины") [2].

Совет по финансовой стабильности (далее – Совет) создан Указом Президента от 24.03.15 г. № 170/201 в целях обеспечения своевременного выявления и минимизации рисков, угрожающих стабильности банковской и финансовой системы государства [3]. В состав Совета входят руководители НБУ, Минфина, НКЦБФР, Нацкомфинуслуг и ФГВФЛ. Решения Совета носят рекомендательный характер.

Однако на сегодня проблема в Украине не решена.

В заключение сформулируем основные проблемы, которые, на наш взгляд, необходимо урегулировать в отношении генерирования и оборота биткоина в Украине.

Сегодня необходимо:

1. Определить правовой статус биткоина, ответить на вопрос, что это: товар, виртуальная валюта, другой вид актива?

2. Определиться с видами деятельности, которые непосредственно связаны с возникновением и «хождением» биткоина.

Например, майнинг можно признать отдельным видом хозяйственной деятельности, так как здесь присутствуют все ее признаки. Есть расходная и доходная часть, деятельность направлена на получение прибыли. В себестоимость произведенного биткоина, в частности, входят стоимость оборудования для майнинга, электроэнергии для работы компьютеров, плата за Интернет, оплата труда инженеров и программистов. Субъект хозяйствования несет обычные административные, общепроизводственные расходы. Продажа биткоинов за обычную валюту, обмен на товары, работы, услуги приносят доходы, у субъекта хозяйствования возникает объект налогообложения.

Отдельным видом деятельности является, на наш взгляд, торговля биткоинами (покупка и продажа, получение комиссионных от проведенных на финансовом рынке транзакций). Это можно рассматривать как финансовую услугу и привязать к действующему законодательству, чтобы майнеры продавали биткоины только через зарегистрированные площадки, как это происходит, например, при торговле ценными бумагами.

И для майнинга и для торговли биткоинами можно ввести специальные условия осуществления хозяйственной деятельности с учетом различных экономических, финансовых рисков. То есть возможно получение разрешений, лицензий, что с одной стороны ограничивает число субъектов рынка, а с другой – упорядочивает их деятельность и делает ее прозрачной для контроля.

3. Стоит определиться с возможностью использования биткоина как средства платежа (или обмена) на товары, работы, услуги напрямую, без предварительного обмена на валюту. Это снизит транзакционные издержки. А ведь изначально технология «блокчейн» была направлена именно на удешевление и ускорение транзакций.

В заключение отметим, что по данным СМИ на сегодня рынок товаров, работ, услуг, которые можно приобрести за биткоины составляет более 18 млрд долларов. Значит, люди верят в такое средство платежа (обмена). А следовательно, оно имеет ценность.

А раз так, то почему бы не дать возможность бизнесу (и в целом государству) заработать на производстве и обмене (продаже) биткоина или любой другой криптовалюты? Тем более, что ресурсы для этого в стране есть.

Литература:

1. History of the bitcoin. The Change of the Crypto-currency within a time. / Finasy.name portal of the personal finance// http://finansy.name/kriptovaljuta/istorija-sozdanija-bitkoina.html
2. Law of Ukraine “On the national Bank of Ukraine” by 20.05.99 № 679-XIУ // The voice of Ukraine. — 1999. — № 112 as amended by the Law № 1458-Sh from 17.02.2000 // ВВР. — 2000. — № 14-15-16. — ст. 121 № 1658-Ш from 20.04.2000 // ВВР. — 2000. — № 29. — ст. 230 № 1919-Ш from 13.07.2000.
3. Provision of the council of the finance stability by the 24th of march 2015. № 170/2015// The Presidental decree// http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/170/2015#n11

Kocheshkova I.N.,
Head economist,
Trushkina N.V.
Researcher, Master of Economics
The Institute of Industrial Economics of NAS Ukraine, Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF THE LOGISTICS OF RECYCLING IN THE CONTEXT OF CIRCULAR ECONOMY: FOREIGN EXPERIENCE

Кочешкова И.Н.
главный экономист,
Трушкина Н.В.
научный сотрудник, магистр по экономике
Институт экономики промышленности НАН Украины, Киев, Украина

РАЗВИТИЕ ЛОГИСТИКИ РЕЦИКЛИНГА В КОНТЕКСТЕ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

World examples of «smart» recycling of industrial wastes are explored. The purpose, principles, directions of development of logistics of recycling in foreign countries are considered.
Keywords: *circular economy, logistics of recycling, foreign experience.*

Исследован мировой опыт «смарт» переработки промышленных отходов. Рассмотрены цель, принципы, направления развития логистики рециклинга в зарубежных странах.
Ключевые слова: *циркулярная экономика, логистика рециклинга, зарубежный опыт.*

В современном мире одной из глобальных экологических проблем является избыточное образование и накопление промышленных отходов. В Европе сейчас началась борьба с мусоросжигающими заводами в результате большой экологической нагрузки. В настоящее время наблюдается тенденция динамичного развития рециклинга отходов, основой которого является сортировка и повторное использование материалов. То есть мусор становится ресурсом, а логистика вторичного ресурсопользования – одним из важнейших векторов построения и развития «зеленой» экономики.

Как показали исследования PE International (Великобритания), руководителями и топ-менеджерами компании Aberdeen Group определены существенные экономические преимущества при внедрении систем «зеленой» логистики (или экологической логистики):

✓ сокращение объемов отходов и улучшение обращения с ними (43% респондентов);

✓ увеличение объемов использования вторичного сырья (38%);

✓ снижение уровня выбросов в атмосферу (33%);

✓ привлечение новых клиентов / разработка новых продуктов (26% респондентов) [1].

В результате исследования зарубежного опыта «смарт» утилизации отходов [2] выявлены специфические особенности развития логистики рециклинга в ряде стран мира.

Швеция – применяет технологию «энергия-с-мусора» («waste-to-energy»). 99% мусора в стране используется в качестве топлива для электростанций или сырья для производства. При этом страна импортирует мусор из Норвегии, Великобритании, Германии, которые доплачивают ей за использование своих

отходов. В стране на отходах функционирует 30 электростанций, сжигающих 5,5 млн т мусора в год. Дым от мусоросжигающих заводов состоит из 99% нетоксичных двуокиси углерода и воды, но их до сих пор фильтруют через сухой фильтр и воду. Шлак из фильтров используется для наполнения заброшенных шахт.

Австрия – мусоросжигающий завод стал теплоэлектростанцией. На тепловую энергию превращается 265 тыс. т мусора в год.

Бельгия – внедрение инновации Ecolizer, которая позволяет оценить производственные или потребительские идеи, то есть определить, сколько отходов может повлечь продукция, будет ли она загрязнять атмосферу и почву, сколько ресурсов уйдет на транспортировку, энергетическое обеспечение, утилизацию мусора.

Польша – построено более 100 мусороперерабатывающих заводов. Из мусора производят альтернативное топливо, теплотворная способность которого сравнима с углем, и вторичное сырье (пластик, металл, алюминий).

Стоит отметить, что на таких заводах не только сортируют мусор, но и осуществляют его технологическую обработку, в результате чего отходы становятся безопасными для окружающей среды. По оценкам экологов, благодаря таким заводам процент захоронения отходов в Польше не превышает 40% по стране [3].

США – создан совет по управлению отходами, в фонд которого за счет налогообложения ежегодно поступает около 7 млн долл. США, которые расходуются на продвижение товаров вторичной переработки и финансирование мусороперерабатывающих компаний.

Сингапур – строительство энергоблоков на мусоре. Сжигается более 8 тыс. т мусора в день, что позволяет уменьшить его объемы на 90%. Благодаря «мусороэнергии» Сингапур производит 2500 МВт часов электричества в день.

Южная Корея – в городе Сонгдо («смарт-город») функционирует специальная пневматическая канализация, которая забирает мусор непосредственно из квартир, транспортирует через подземные трубы к сортировочным механизмам. В будущем она будет поставляться на завод, где из этого мусора будет производиться газ.

Япония – внедряются административные, финансовые и законодательные мероприятия по стимулированию производителей к использованию вторичного сырья. Установлены определенные стандарты переработки промышленных отходов. Основными направлениями рециклинга в Японии являются: утилизация отходов как сырья для производства продукции, использование отходов для получения товарной продукции, применение отходов для строительства дамб, дорог, получения удобрений и биогаза.

Франция – завод Renault в городе Шуази-ле-Руа. Руководство завода переосмыслило концепцию своего производства для упрощения демонтажа и переработки деталей с целью максимально возможного их повторного использования. Такая циркулярная модель позволяет компании экономить до 80% энергии и воды, а также около 4000 тонн металла в год.

Нидерланды – в стране концепт циркулярной экономики занимает главное место в достижении устойчивого развития: каждый год экономится около 7 млрд евро и создается порядка 54 тысячи рабочих мест. Амстердам стал витриной и примером для всей страны. Строительство в Амстердаме по проекту Парк-20/20 станет циркулярным, что позволит генерировать 85 млн евро каждый год и повысить продуктивность на 3% до 2040 года. Отходы стали источником прибыли и энергии. Сейчас около 27% мусора направляется на перерабатывающие комплексы, в 2020 году планируется перерабатывать уже 65% отходов [4].

Шотландия – социальное предприятие Edinburgh Remakery учит людей чинить своими руками вышедшие из строя вещи, делать из отходных материалов новые предметы обихода, а в библиотеке инструментов (Tool Library) нет ни одной книги, зато каждый посетитель может найти множество различных инструментов: от отвертки до серьезного промышленного станка, который используют мебельные фабрики.

И Edinburgh Remakery, и Tool Library получили перед стартом финансовую поддержку от государства. Иначе такие компании не смогли бы работать. То, что правительство Шотландии понимает значимость и необходимость подобных предприятий, говорит о том, что концепцию циркулярной экономики поддерживают в кабинетах власти, а значит у нее есть будущее.

Шотландия к 2020 году планирует покрыть потребности энергообеспечения на 100% за счет возобновляемых источников энергии – энергии ветра, воды и моря. Заявление небезосновательное, ведь в настоящее время доля обеспечения возобновляемыми источниками энергии в стране составляет уже 35% [5].

Как показывает зарубежный опыт, отходы в настоящее время превращаются в ресурс. Во многих странах мира применяется концепция циркулярной экономики, когда мусор становится сырьем для производства новой продукции. Существующий передовой мировой опыт целесообразно адаптировать к условиям развития экономики Украины, в которой недостаточно развита индустрия вторичной переработки отходов (рис. 1).

Опыт стран ЕС и США свидетельствует, что проблема дефицита природного сырья стимулирует использование вторичных материальных ресурсов на уровне 65-80%. Например, в США, Германии, Японии, Франции из вторичных ресурсов получают 20% всего алюминия, 33% железа, 50% свинца и цинка, 44% меди. По оценкам экспертов, переработка и использование вторичных материальных ресурсов в 15 раз дешевле, чем разработка природных месторождений [7, с. 85].

Во многих странах мира внедрены 2 основных метода оплаты за утилизацию отходов:

✓ товаропроизводитель самостоятельно перерабатывает вторичное сырье или переводит средства на счет компании, занимающейся утилизацией (то есть сбор на утилизацию мусора уже заложен в цене товара);

✓ потребитель платит сбор в муниципалитет, который регулирует накопление и переработку отходов.

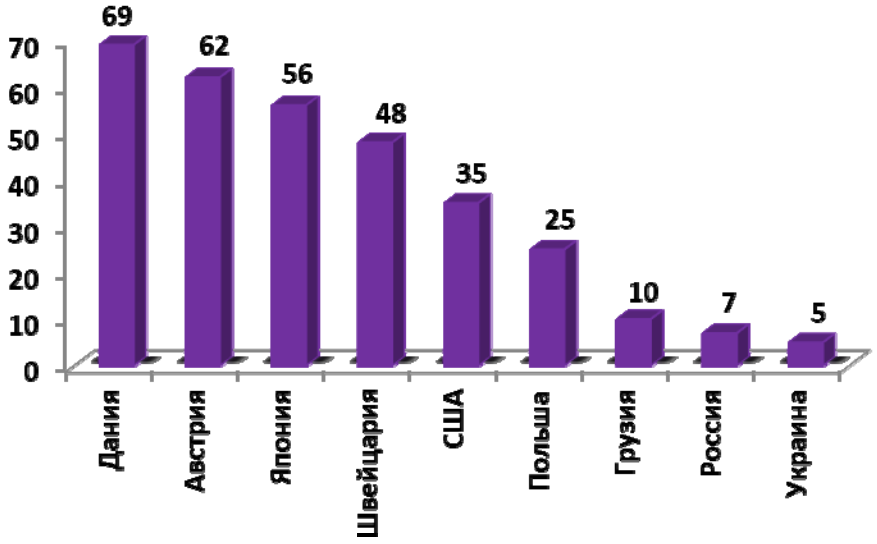

Рис. 1. Удельный вес мусора, который перерабатывается вторично в разных странах мира, % (составлен по данным [6, с. 72])

Исследования показали, что европейская практика использования вторичных ресурсов базируется на коммерческом подходе [8], реализация которого возможна в условиях Украины, однако требует создания соответствующей предпринимательской среды, обеспеченной надлежащим институциональным сопровождением и стимулирующим инструментарием.

Исходя из вышеизложенного, можно прийти к выводу о целесообразности адаптации передового мирового опыта развития логистики рециклинга к современным условиям развития экономики Украины. Под логистикой рециклинга (или реверсивной логистикой, логистикой утилизации и переработки отходов) следует рассматривать хозяйственную деятельность по использованию отходов в качестве вторичного ресурса с целью обеспечения экономически эффективной и экологически безопасной переработки. Тем более что логистические компании могут создать клиентам уникальную ценность, предлагая им предоплаченную транспортную маркировку, элегантный дизайн и удобные механизмы утилизации, а издержки можно будет сократить посредством оптимизации погрузки и выбора трассы.

Цель применения концепции логистики рециклинга включает экономическую, социальную и экологическую составляющие, которые взаимосвязаны между собой (рис. 2).

К ключевым задачам логистики рециклинга можно отнести: разработку критериев сортировки отходов; сортировку отходов по видам в соответствии с разработанными критериями; использование специализированного транспорта при перевозке отходов; оптимизацию затрат на перевозку отходов из мест их сбора к местам утилизации или захоронения; минимизацию затрат на сбор, хранение, обработку, перевозку, удаление, обезвреживание и захоронение отходов; рециркуляцию отходов; поиск инновационных технологий утилизации

отходов; минимизацию вредного воздействия всех составляющих обращения с отходами на окружающую среду; пространственно-временную трансформацию переработки отходов.

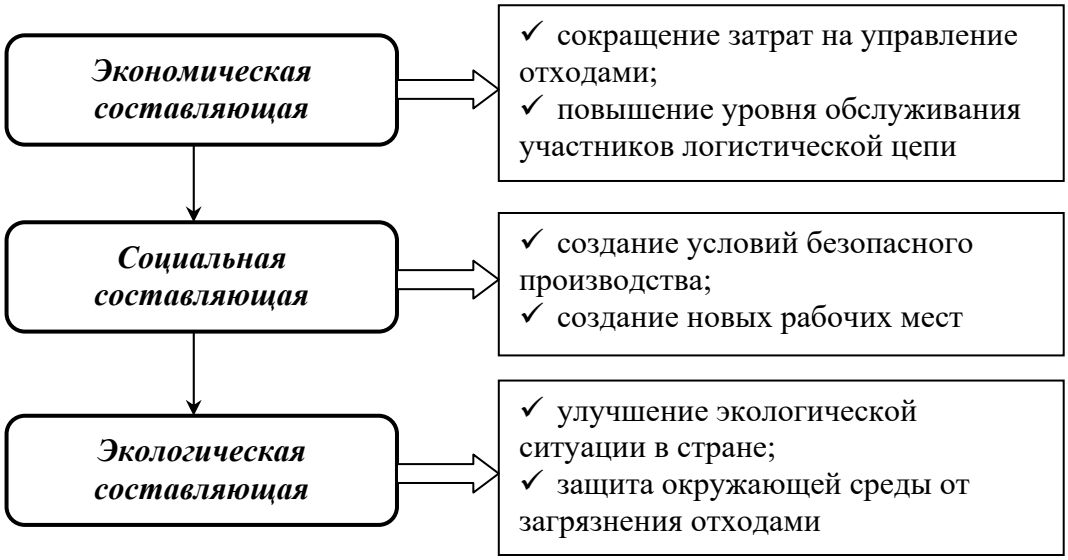

Рис. 2. Цель реализации концепции логистики рециклинга (составлен по данным [9])

Внедрение инновационных технологий и принципов логистики рециклинга в Украине будет способствовать созданию новых рабочих мест в результате расширения производства, снижению себестоимости продукции, уменьшению потерь первичных материальных и энергетических ресурсов. В целом это будет положительно влиять как на экономические, так и на экологические показатели, что позволит нашей стране приблизиться к европейским стандартам ведения бизнеса.

Литература:

1. Green logistics. Improving the environmental sustainability of logistics / Alan McKinnon, Sharon Cullinane, Michael Browne and Anthony Whiteing. – The Chartered Institute of Logistics and Transport, London, 2010, 372 p.
2. Без сміття: хто у світі навчився жити без відходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https: //hromadske.ua/posts/pererobka-smittya-u-sviti.
3. Колтик О. Сміттєва революція: як відвернути екологічну катастрофу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.epravda.eom.ua/columns/2017/ 07/3/626665/.
4. Амстердам – вітрина циркулярної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.euronews.com/2016/01/25/cradle-to-cradle-powering-europe-s-circular-economy/.
5. Головина О. Циркулярная экономика – опыт Шотландии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://realist.online/article/shotlandiya-ustojchivoe-razvitie.
6. Міхно І.С. Методи утилізації відходів. Світовий досвід / І.С. Міхно // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2015. - № 2. – С. 68-78.
7. Кривенко С.В. Сучасні підходи до розвитку рециклінгу вторинних матеріальних ресурсів в контексті «зеленої» індустрії / С.В. Кривенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. - № 4 (66). – С. 83-89.
8. Тимошенко Л.В. Еколого-економічні аспекти застосування рециклінгу: досвід Європи та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ev.nmu.org.ua/ docs/2013/2/EV20132_085-092ua.pdf.
9. Авраменко О.В. Використання логістики в рециклінгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/ 123456789/16504/1/1.83.pdf.

Umanets T.V.,
Doctor of Economic Sciences, Professor
Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research of NAS of Ukraine, Ukraine
Topalova I.A.
PhD in Economics, Professor of International Personnel Academy
Odessa Institute of Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

PECULIARITIES OF INNOVATION POLICY IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE SYSTEM OF TECHNOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP

Уманец Т.В.
д.э.н., профессор
Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, Украина
Топалова И.А.
к.э.н., профессор
Одесский институт Межрегиональной академии управления персоналом, Украина

ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

The article describes the process of transition to a new technological order based on the convergence of science and technology based on synergistic approach. Justified the emergence in the economy of the categories "technological predprinimatelstvo", "system of technological entrepreneurship", "innovation potential of technological entrepreneurship". Identified the characteristics of innovation policy in the framework of the five stages of its evolution, identify priority areas of this policy and specific features of their manifestation in different countries. It is proved that the main actor in innovation is the state. It was proposed in the context of the formation in Ukraine of a system of technological entrepreneurship to analyze the foreign experience of the state innovation policy with a view to improving its institutional support.

Keywords*: innovation policy, economic system, technological entrepreneurship; system of technological entrepreneurship; innovative potential of technological entrepreneurship;synergetic approach.*

В статье охарактеризовано процесс перехода к новому технологическому укладу, основанному на конвергенции науки и технологии на базе синергетического похода. Обосновано появление в экономике таких понятий как «технологическое предпринимательство», «система технологического предпринимательства», «инновационный потенциал технологического предпринимательства». Осуществлена идентификация особенностей формирования инновационной политики в рамках пяти этапов ее эволюции, выявлены приоритетные направления этой политики и специфические особенности их проявления в разных странах. Доказано, что основным субъектом в инновационной сфере есть государство. Предложено в контексте формирования в Украине системы технологического предпринимательства проанализировать зарубежный опыт государственной инновационной политики на предмет усовершенствования ее институционального обеспечения.

Ключевые слова: *инновационная политика; экономическая система; технологическое предпринимательство; система технологического предпринимательства, инновационный потенциал технологического предпринимательства; синергетический подход.*

Исследование влияния инновационных процессов на трансформационные преобразования в экономике государства в условиях интеллектуализации общества продолжает оставаться одной из наиболее актуальных проблем обеспечения эффективности инноваций как мультипликатора социально-экономического развития экономической системы. Это связано с тем, что, глобализационные и интеграционные процессы в экономике привели, с одной стороны, к существенному сокращению цикла освоения и масштабирования новых технологических процессов, с другой стороны, инновации помогают

предпринимательским структурам внедрять новую культуру управления, усовершенствовать производственные процессы, внедрять новые технологии, улучшать их услуги и расширять ассортимент продукции.

Фундаментальные теоретические аспекты инноваций нашли отражение в работах таких ученых, как: П. Друкер, М. Доксон, Ф. Никсон, А. Коренной, Б. Твисс, Р. Фостер, Й. Шумпетер, И. Ансофф, Ю. Бажал, С. Илляшенко, Л. Канторович, Л. Федулова и многих других. Проблемам процесса взаимодействия общества, человека, науки и техники посвятили свои работы О. Жукова, В. Лукьянец, Т. Лешкевич, В. Степин. В. Вострякова, Е. Гришнова, И. Петрова, Н. Чухрай и Л. Федулова занимались исследованием проблем формирования и эффективного использования инновационного потенциала.

Вместе с тем в мировой экономике наблюдается процесс перехода к новому технологическому укладу, основанному на конвергенции науки и технологии [1, с. 31]. В этих условиях современным экономическим системам открытого типа различного уровня (макро-, мезо- или микроуровня) очень сложно постоянно находиться в стационарном состоянии. Современный темп глобализации и интеграции экономики приводит к тому, что эти системы становятся более сложными и должны функционировать на принципах открытости, целостности, целеустремленности, самоорганизации, креативности и конкуренции, согласовывая свои действия, потому что их взаимное сотрудничество есть ресурсно-эффективным и экономически выгодным для всех его участников. Именно благодаря этой интеграции, объединению отдельных элементов системы в единый механизм достигается синергетический эффект и появляется «нечто» качественно новое. Поэтому инновационные процессы необходимо исследовать на основе синергетического подхода. Одним из элементов данного подхода есть самоорганизация – спонтанное структурирование, процесс, в ходе которого создается или усовершенствуется организация сложной динамической системы [2, с. 40]. Процессы самоорганизации выражаются в перестройке существующих и создании новых связей между элементами системы.

Все вышесказанное объясняет появление такого феномена в экономике как технологическое предпринимательство. Однако относительно сущности данного понятия не существует единого мнения. А. Барыкин и В. Икрянников рассматривают технологическое предпринимательство как «систематическую предпринимательскую деятельность, основанную на трансформации фундаментальных научных знаний в промышленно применимые, экономически оправданные и востребованные рынком технологии» [3, с. 206].

А. Бутенко и Н. Шлафман предлагают не просто рассматривать технологическое предпринимательство как «предпринимательскую деятельность относительно преобразования научных знаний на инновационные идей создания новых продуктов и технологий, приспособленных к современным цепочкам создания дополнительной стоимости», но и сформировать систему технологического предпринимательства как единый комплексный социальный институт «образование, наука, технологии,

инновации, технологическое предпринимательство» [1, с. 33]. Трактовка вышеприведенных понятий в таком виде соответствует сущностному наполнению одного из элементов синергетического подхода при исследовании технологического предпринимательства – самоорганизации и мнению ряда ученых (С. Бушуев, Р. Кочубей, В. Симоненко), которые рассматривают предпринимательство как источник энергии преобразований.

Основой научной поддержки технологического предпринимательства является инновационный потенциал, который целесообразно рассматривать как «совокупность профессионально-технического, научного, исследовательского, инфраструктурно-производственного, инвестиционно-финансового, рыночного, информационного и экологического потенциалов, а также потенциала их совместного труда, который характеризуеться формами объединения индивидуальных потенциалов в технологическом предпринимательстве и обеспечивается соответствующим уровнем образования в профессионально-технических и высших учебных заведениях 1-1У уровнях аккредитации, результативностью деятельности аспирантуры и докторантуры, уровнем кадрового обеспечения научных и научно-технических работ научными степенями и категориями персонала, результатами фундаментальных и прикладных исследований и технологических разработок, а также инфраструктурой: финансовой, нормативно-правовой, организационной, производственно-технологической,экспертно-консалтинговой, нформационной, специализированными институтами и учреждениями [4, с. 179].

Основой успеха объединения интеллектуальных усилий и умственной энергии в системе технологического предпринимательства является грамотная инновационная политика. Поэтому сегодня существует потребность в идентификации особенностей ее формирования в условиях глобальных технологических вызовов.

Инновационная политика – это:

- с одной стороны, взаимосвязь инструментов и методов, способствующих возникновению и распространению качественно нового;

- с другой стороны, это многогранный процесс развития и аккумуляции идей, который не сводится к формальному выбору приоритетов.

Она должна стремиться к поиску наиболее оптимального способа использования имеющихся административных, экономических, интеллектуальных, социальных и иных типов ресурсов. Именно тогда будет возникать синергетический эффект, проявляющийся в становлении системы технологического предпринимательства.

Выделяют пять этапов эволюции инновационной политики в развитых странах [5, с. 46-49]:

- Первый этап: вторая половина 1940-х – начало 1950-х годов. В этот период происходит выделение науки в самостоятельный объект государственной политики; создание в системе законодательной и исполнительной власти институтов, ответственных за разработку и реализацию этой политики, управление национальным научным комплексом. Это

способствовало созданию специализированных министерств (Германия, Франция) или встраивание соответствующих подразделений в структуру уже существующих (Великобритания); «распределение» науки между различными органами государственной власти (Япония, США).

- Второй этап: конец 1960-х – начало 1970-х годов («золотой век науки). Наблюдается бурный рост масштабов науки: числа организаций, численности занятых в них, объемов финансирования как со стороны государства, так и за счет частных средств. Результатом реализации вышеприведенных новаций явилось признание науки и ее государственной поддержки неотъемлемым атрибутом промышленно-развитой страны.

- Третий этап: примерно до начала 1980- х годов. Для этого этапа характерен поиск и реализация эффективных механизмов кооперации (в том числе между государством и бизнесом) в сфере исследований и разработок; выявление приоритетных направлений развития науки и техники; усиление программного подхода к государственной поддержке науки; расширение рамок государственной политики за счет распространения сферы ее действия на прикладные исследования и разработки. В результате этих новаций началась разработка и реализация национальных программ исследований, в рамках которых объединялись усилия государственных и частных субъектов научной деятельности; расширение спектра форм и механизмов кооперации университетов с частными компаниями.

- Четвертый этап: примерно до конца 1980- х годов. В этот период началась разработка и реализация мероприятий по сглаживанию диспропорций пространственной организации сферы науки и высоких технологий при поддержке исследовательских центров и высокотехнологичных компаний в различных регионах страны; децентрализация процесса разработки и реализации государственной научной политики, передача некоторых полномочий на уровень региональных и местных органов власти; формирование системы органов управления наукой в регионах; распространение научной политики на субъекты малого и среднего бизнеса, превосходящие крупные компании по инновационному потенциалу, гибкости и адаптивности к изменению внешних условий. Результатом этих нововведений стала разработка и реализация региональных программ, направленных на развитие научно-образовательного потенциала регионов: совершенствование региональной системы подготовки высококвалифицированных кадров, в том числе для наукоемких отраслей; стимулирование исследовательской деятельности региональных университетов; поддержка региональных научных центров; создание современной инфраструктуры и благоприятных условий для бизнеса; рост научных парков, технопарков и технополисов, бизнес-инкубаторов; создание и интенсивное развитие малых и средних высокотехнологичных предприятий.

- Пятый этап: примерно с конца 1980-х годов. В качестве новаций в этот период следует отметить следующее: наблюдается консолидация целей, задач и направлений научной политики на обеспечение устойчивого экономического

роста страны и ее конкурентоспособности; расширение границ научной политики за счет включения в сферу ответственности государства не отдельных видов, направлений и областей исследований и разработок, а инновационного цикла в целом, включая его заключительные стадии (распространение и коммерциализация научных знаний и технологий); правовое и организационное обеспечение нового контура государственной научной политики; формирование систем институтов, механизмов, стимулов и ограничений, способствующих активизации инновационной деятельности, процессов передачи, распространения и коммерциализации знаний и технологий. Эти новации позволили осуществить переход стран-лидеров мировой экономики к постиндустриальному обществу, которое характеризуется эффективным использованием нематериальных ресурсов, опережающим ростом инвестиций в человека, его обучение, образование и развитие интеллектуального потенциала; реализацию форм и механизмов кооперации государства и бизнеса, адекватных различным этапам инновационного цикла; закрепление за сферой науки и технологий статуса ключевого направления государственной политики стран-лидеров мировой экономики, требующего постоянного развития и совершенствования, поиска новых инструментов и механизмов.

Как видим, на всех этапах эволюции инновационной политики государство является основным субъектом и инициатором в инновационной сфере. Его роль в инновационном развитии экономической системы проявляется в следующем [6, с. 81]:

- стимулировании инвестиций в фундаментальные исследования. Это позволяет сохранить фундаментальную науку, нарастить ее производственный и технологический потенциал, совершенствовать систему подготовки высококвалифицированных кадров, усилить текущий и переход к новому научно-технологическому уровню развития науки;

- участии в регулировании рынка международных договоренностей: Пражская конвенция по охране промышленной собственности от 1883г., Вашингтонская конвенция об интеллектуальной собственности в отношении интегрированных сетей, Кодекс поведения в области передачи технологий и т.п.;

- создании и сохранении финансово-экономических условий для роста инновационной деятельности, поддержка стартапов и венчурных проектов;

- формировании эффективной рыночной инфраструктуры;

- повышении инвестиционного спроса;

- расширении инновационных возможностей участников рынка;

- координация действий органов исполнительной и законодательной власти;

- вертикальная координация действий уровней власти, направленная на формирование комплексного подхода к стратегии инновационного развития;

- стимулирование инновационной культуры;

- инвестиции в фундаментальное образование.

Сегодня каждая экономическая система, ориентированная на инновационное развитие, имеет собственную инновационную политику, которой присуща определенная специфика [7]:

- *оптимизация структуры национальной инновационной си*стемы, проявляющаяся в:

а) оптимизации государственной системы управления и планирования в сфере инноваций: Индия, Норвегия, Чили, Япония;

б) оптимизации государственного финансирования науки и инновационной сферы: Австралия, Великобритания, Дания, Норвегия, США, Франция, Швеция,

в) развитие фундаментальных исследований: Великобритания, Словения, Швеция;

- *стимулирование инновационной кооперации бизнеса и науки (университетов) внутри страны*, специфическими особенностями которой являются:

а) стимулирование симметричного сближения университетов и корпораций: США, Финляндия,

б) крупные государственные вложения в науку и инновационную сферу и привлечение национального частного капитала: Израиль, Финляндия,

в) стимулирование инновационной активности частного сектора с привлечением иностранных капиталов в инновационную сферу: Великобритания, Израиль, Ирландия, Индия, Китай, Корея, Малайзия,

г) стимулирование инновационной инициативы научного сектора: Дания, Новая Зеландия, ФРГ, Япония;

- *интеграция в международные инновационные сети*, в виде:

а) комплексной интеграции: Израиль, Китай, Нидерланды, Финляндия;

б) технологической специализации: Индия, Корея, Малайзия, Сингапур;

- *налаживание внутренних инновационных сетей.* Спецификой данного направления есть:

а) стимулирование инициативы национальных регионов: Франция, ФРГ, Финляндия,

б) создание особых условий для образовательных связей в инновационной сфере: Ирландия, Норвегия, США;

- *формирование национальной инновационной системы*, проявляющееся через:

а) определение приоритетных экспортных направлений в области высоких технологий: Румыния, Турция, Чехия, Чили,

б) реструктуризацию государственного сектора науки: Болгария, Литва, Польша,

в) инициирование интеграции науки и образования: Латвия, Чехия, Эстония,

г) вовлечение малого и среднего бизнеса в инновационную сферу: Латвия, Румыния, Словакия, Турция, Чехия, Чили, Эстония.

Учитывая динамичный характер проблем в сфере инноваций и технологического предпринимательства, а также усиливающуюся взаимозависимость между инновационной политикой и другими направлениями внутренней и внешней политики экономической системы, авторы считают целесообразным в дальнейшем проанализировать модели инновационной политики ряда зарубежных стран с целью имплементации наиболее результативной из них в практику экономики Украины в процессе усовершенствования институционального обеспечения данной политики в контексте формирования системы технологического предпринимательства. Актуальность данного направления исследований в Украине связана еще с одним негативным моментом в развитии украинской науки [8, с. 117]:

- приостановлено реализацию таких законов Украины, как: «О приоритетных направлениях инновационной деятельности в Украине», «О общегосударственной комплексной программе развития высоких наукоемких технологий», «О специальном режиме инновационной деятельности технологических парков»;

- отсутствует план мероприятий относительно внедрения Концепции развития национальной инновационной системы;

- не выполняются положения Закона Украины «О научной и научно-технической деятельности» в плане бюджетного финансирования науки на уровне 1,7% ВВП, принципы базового и конкурсного обеспечения науки.

Литература:

1. Бутенко А.І. Концепція формування системи технологічного підприємництва в Україні / А.І. Бутенко, Н.Л. Шлафман, О.В. Бондаренко // Економічний вісник Донбасу. – 2017. - № 1 (47). – С. 31-38.
2. Христіановський В.В. Використання синергетичного підходу при аналізі функціонування виробничих систем: теоретичні аспекти /В.В. Христіановський, М.О. Макаренко //Вісник Хмельницького національного університету. - №4. – Хмельницький, ХНУ, 2017. – С. 39-42.
3. Барыкин А.Н. Белые пятна теории и практики технологического предпринимательства / А.Н Барыкин, В.О. Икрянников // Менеджмент инноваций. - № 3 (11), 2010. – С. 204-2015.
4. Бутенко А.І. Методологічні основи дослідження інноваційного потенціалу технологічного підприємництва в Україні / А.І. Бутенко, Т.В. Уманець, Л.В. Гриневич // Економічний вісник Донбасу. – 2017. - № 2 (48). – С. 177-186.
5. Гохберг Л.М. Научная политика: глобальный контекст и российская практика / Л.М. Гохберг, С.А. Заиченко, Г.А. Китова и др. – М. : ГУ ВШЭ, 2011. – С. 46-49.
6. Шляхов М.А. Механизмы привлечения инвестиций в национальную инновационную систему России / М.А. Шляхов // Инновационная экономика России: проблемы развития инновационно-инвестиционного потенциала /Под ред. С.Н. Сильвестрова, Н.А. Новицкого. – М.: ИЭ РАН, 2006
7. Гончаренко Л.П. Инновационная политика / Л.П. Гончаренко Л.П., Ю.А. Арутюнов. – М. : КНОРУС, 2009.
8. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави»: Постанова Верховної Ради України від 11.02.2015р. - № 182-VIII //ВВР України. – № 16. – 2015.

Khymych O.V.,
PhD in Economics
Bilyk O.I.,
PhD in Economics, associate professor
Dziurakh Yu.M.
Assistant
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

METHODOLOGY OF INVESTMENT MAP FORMATION AS A MANAGEMENT INSTRUMENT OF INVESTMENT OPERATIONS

Balanced, effective and successful investment policy is needed for efficient social and economic development. Investment dimensions and their effective use form efficient fundamentals of social and economical development at the meso level. Because of these, authorities of the macro and meso levels play an important role in the process of intensification of investments to cope with existing imbalances in the development of regions, to avoid "polarisation" of investment flows and their distribution as well as to facilitate investment potential realisation at the meso level in order to provide an effective social and economic development on this level. That is why it is necessary to develop and use such an instrument of planning and regulation of investment operations in a regional aspect which would take into account not only natural, labour, financial and other characteristics but also the material and technical basis that determines peculiarities of a favourable investment environment formation.

***Keywords**: investment map, management instrument, instrument.*

An intensification of investment operations allows potential using of the meso level. A state and its institutions as well as local authorities play an important role in promoting of investment flows in order to overcome existing imbalances in regional development, to avoid "polarisation" of investment and to develop depressed territories.

As it is mentioned in the Concept of investment reform that "... State must make money to work and give corporations a push for the beginning of investing" [7]. The purpose of "the investment reform" is to overcome challenges in order to intensify investment operations through the use of specific instruments. Creation of investment infrastructure deserves special attention among all priorities of "the investment reform". That is, it is necessary to create some institutions for investment attraction, to work out an efficient mechanism for the development of investment proposals (projects) and a significant increase of information as well as to improve the image of Ukraine in the world.

According to the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, the total need of investments for economic restructuring is from 140 to 200bn USD but annual demand for investments is from 3 to 4bn USD. [8, p. 6].

Thus, institutions formation is quite relevant issue which would promote investment attraction, creation of materials to inform investors regarding investment projects and proposals, infrastructure, regional possibilities, resources and business conditions, use of modern instruments of investment operations, such as investment maps (cards), investment passports, with the aim of improvement of image and attractiveness of Ukraine and its regions.

Investigations of some problems of information environment formation and instruments to accumulate information for investors, in order to intensify investment operations at the meso level, which leads to setting the following tasks:

- to highlight notion of investment map;

- to prove its necessity in current economic conditions;
- to form main requirements for creation of investment map.

Image of a region shows its economic power, wealth, and level of cultural development, authority of local government and success of a region at national level and at international level as well. Its formation should be organized using modern instruments of creation of information environment.

Some investigations of necessity of investment environment, namely regional investment map were carried out by . M. Vakhovych, S. O. Pyrih and L. I. Ishchuk. They point out that "... convenient and available way of presenting information about preconditions and possibilities of territorial investing is investment map. Thanks to its use in schematic form one should provide with a maximum of useful information, which is of great interest for investors to carry out economic argumentation of a project ..." [10]. But scholars do not present the definition of "investment map" and they do not consider how it is formed and what its functions in modern business environment are.

Conditions and environment for investment operations vary depending on scientific and technological progress. Globalisation of economic processes and simplification of capital flows from one country to another as well as information exchange between different market participants take place due to computerisation of modern payment transactions and the Internet use. There are new opportunities for authorities to intensify investment operations, to create an attractive image and promotions of a region as well as the country in international markets.

The first steps to create information environment for investors have been made by the State Agency for Investment and National Projects of Ukraine created in 2011 "Single investment window", which operates under the international brand «InvestUkraine» [3].

We think that the notion of investment map should be understood as an integral visualised, informational instrument in electronic and paper forms, which contains information about an infrastructure, communications, resources, investment projects, investment proposals, investment sites, free economic zones and territories of priority development of a region, etc. that an investor needs to make investment decisions.

The necessity of creating an information system for an investor in the form of investment maps is also connected with the demand for information, determined by qualitative characteristics and properties of the information in a map as well as by its purpose, content, and ability to use and so on.

The main purpose of an investment map is to assist institutions which are organised to intensify investments, to encourage capital investing in certain priority sectors, to identify potential investors in a sector, and to identify opportunities for bilateral investments. In other words an investment map is a modern instrument to inform an investor about the potential of a state and its regions. An investment map combines statistic data on foreign investments, investment projects and proposals, activities of market participants, regional preferences. Investment map is useful because all necessary information is in one place; it has a general structure, it is visualised and statistic data are presented.

Thus, the value of investment map formation to a potential investor can not be overemphasised. Investment map of a region is a powerful and important instrument of unbiased and transparent activities of local governments as for investment attraction, both foreign and national. To get the maximum effectiveness and impact of information on a potential investor an emphasis should be done on competitive advantages of a region, its fundamental differences from the another ones, those unique characteristics which can only be found here.

Creation of regional investment map is as important as rather complicated process. For its creation it is necessary to investigate investment attractiveness of each region, to analyse current state and ways of investment operations, as well as to determine perspectives of regional development, its potential and attractiveness for investors etc. This process can be realised only due to close relations and cooperation between different branches of government (national, regional, local, city, town and village). The importance of such cooperation is related to the following aspects:

- formation of priority ways of investing in a region should meet a regional development strategy and state ways of development;
- proposals to identify attractive spheres of investing and to create some investment projects should be formed and agreed with authorities of a certain territory and population, where it is planned to implement a project;
- for building of huge industrial facilities such as car factories, mines, processing plants it is necessary to take into account the so-called joint investment potential because their implementations require plots of land, which cover an area of several village councils and sometimes even regions. In such cases, it is necessary to take into account investment resources of several local communities, common roads, utility systems, transportation and power communication, etc.

The purpose of investment map creation for any region should be connected with investment intensification, its potential revealing, and promotion of foreign investment attractiveness in projects on a territory of a certain region. Creation of regional investment map will contribute to better choice of priority ways of development at the meso level and to formation of strategic development plans.

Tasks to be performed by means of the formation of investment map of the meso level are as follows:

1) to show on a regional map some objects of investment infrastructure;
2) to offer a convenient searching mechanism of investment projects;
3) to inform users about a selected investment project;
4) to show some opportunities of estimation of geographic location of investees and their surrounding infrastructure;
5) to show experience of successful projects in a region.

Investment map of a region should show some specific information about its cities and districts, namely:

- potential of natural resources;
- economic potential;
- the level of development and urbanization of a territory and its infrastructure.

In investment map information on investment projects and proposals should be drawn up by the following sequence:

- company – investor;
- country of investors;
- type and name of project and legal form of organization;
- general description (name, address, location, type of activity, brief description of project, which is implemented);
- description of land (land category, land ownership (public, private), type of property (rent, own));
- transport and logistics infrastructure (highways, railways, airports, ports and customs posts);
- communication infrastructure (mobile communications, the Internet);
- real estate (industrial area, office area (free and busy));
- privileges to residents (yes, no);
- scientific and educational infrastructure (higher educational institutions of I-II and III-IV accreditation levels, secondary schools, etc.);
- infrastructure around within 30 min. to get (housing for staff, hospital, hotel, sports complex, shopping centre, conference rooms);
- financing (loan programs, venture capital, etc.);
- period of project implementation (year of the beginning of project and year of its ending);
- contacts;
- status of project;
- other additional information;
- reference site.

Similar requirements for presenting information are related to free economic zones, investment projects, and national projects. Types of investment projects vary depending on a scope of enterprise and they can be as follows:

1) mining of fossil fuels and minerals;
2) mining of minerals, with exception of fossil fuels and power;
3) production of vehicles and equipment;
4) other types of production;
5) electricity generation, gas production, water supply and their distribution;
6) light industry;
7) timber industry;
8) chemical industry;
9) metal production;
10) food products (juices, etc.);
11) agriculture;
12) real estate operations, renting, and providing with services;
13) state management, to ensure military security;
14) education;
15) health care and social services;
16) providing with public services and other personal services;

17) fisheries and fish farms;
18) mining of mineral resources;
19) manufacturing industry;
20) construction;
21) wholesale and retail trades, repairing of motor vehicles and other appliances;
22) hotels and restaurants;
23) transport and communications.

Investment maps and passports play an important role in the formation of favourable investment image of a region and may be the basis for:

- formation and argumentation of strategic programs of territorial development;
- identification of priority spheres of development;
- increase of competitiveness;
- selection of priority issues in social and economic development of a region and a country;
- determination of advantages and disadvantages of a regional development;
- creation of investment sites and investment offers for an investor;
- required amount of investment resources for the implementation of planned investment projects which can really be used during a definite period;
- formation and comparison of the effectiveness of various measures implementation by authorities as for investment operations intensification.

An investment map includes data that fully characterize a region, its investment projects, economic activity, status and prospects. The purpose of investment maps is to inform investors, to intensify investment operations, to form priority ways of development as well as to highlight investment potential of a region. That is why the main function of investment map is to inform investors, to encourage investment operations and to promote long-term development strategies of regions.

On the basis of conducted investigations one can come to conclusions that there is a problem of information of potential investors about investment projects and proposals, etc., formation of positive image of a region. Partial solving of these problems can be seen in the creation of investment map of a region and a country as well. A definition of investment map and its structures is suggested in this article.

It is necessary to create some proposals as for the investment map formation of the Lviv region.

The Lviv region is characterized by unique natural and recreational potential, high level of scientific development, developed network of scientific and research institutions, highly qualified specialists, but what is the most important – its favourable geopolitical position in a centre of Europe and developed network of international transport corridors. All these mentioned above create a unique opportunity to implement new investment projects.

The Lviv region is rich in unique fields of mineral water and medical mud where such famous resorts as Truskavets and Morshyn are developed. Nowadays there are 133 health resorts. Also fertile lands of the Lviv region make it possible to develop agriculture. We think that, in order to form an investment potential of the

region, it would be better to carry out an economic land evaluation. It is also necessary to determine where would be better to grow cereals or vegetables, and what lands are to be engaged in horticulture or suitable for building residential houses or health resorts and what areas would be more attractive for factories and enterprises construction, etc.

Districts of the Lviv region do not use their investment and resource potential completely. Having considered investment resources of the Brody and Peremyshliany districts it has been determined that they have significant reserves of lands on which one could develop an agricultural sector of the regional economy. In the Carpathian areas investment resources are determined by climatic conditions which are good basis for investments in tourism, recreation, timber production, and use of potential and wealth of the mountains.

To avoid such disproportionate trends of districts development one should aim at finding a scientifically proved mechanism of planning and use of territorial resource, ranging from the smallest self-governing communities up to large cities. But, first of all, as a basis one should take existence of attractive investment resources such as land reserves, mineral resources, raw materials for processing, real estate, infrastructure of communications, and engineering networks.

A Master plan of settlement and territorial planning scheme should give answer for the availability of these resources and prospects of their use.

However, the development of these documents takes place separately for each community and practically does not take into account so-called joint investment potential. For example, to build huge industrial facilities like car factories, mines, processing plants land plots are required; these plots can cover an area of several village councils and even districts (construction project of a mine “Liubelska” in Zhovkva district). In such cases it is necessary to take into account investment resources of several local communities, common roads, utility systems, transportation and other communications.

To attract investment volume of which exceeds the capacity of individual local governments it is necessary to develop planning schemes of defined territories.

Materials of territorial planning should be aimed at:

- informing a potential investor about attractiveness of territories due to type, source and amount of investment;
- determining the effective use of public infrastructure facilities;
- preserving the natural potential and environmental safety of an area;
- increasing the level of employment;
- ensuring the maximum self-sufficiency of self-governing communities from resources use within its territory through the implementation of investment projects.

Some laws of Ukraine that, somehow, regulate principles of investment operations, also intensify investment attractiveness, but it is not always set a proved mechanism to implement them. For investment planning of a region one should pay special attention to provisions of the Law of Ukraine “On regulation of city development” [4]. The law mentioned above as the main document provides for the development of general plans of settlements and planning schemes of territories,

according to which spatial, social and economic planning of territories should be carried out. Analyzing the investment attractiveness of the region it has been investigated some relevant patterns that indicate some imbalances and disproportionality as for branch structure, geographical location of investees as well as sources and types of investment resources.

On the basis of some investigations of investment attracting in the Lviv region, particularly foreign capital, it has been determined some negative trends rather than marketing and dynamic development of the regional economy. For example, the largest share of investments is invested in the financial sector, and rather low rate of investment is in Busk, Radekhiv, Peremyshliany, Mostyska, Turka and other districts of the region.

Thus, having considered activities of districts of the Lviv region and investment projects, we have determined their ranking and suggested to single out priority ways of development for each district namely, tourism, agriculture, IT-technologies and logistics. We have identified main problems of investment attractiveness formation of the region. We have also suggested some recommendations to improve the investment attractiveness and measures to promote the investment potential of the Lviv region. Local authorities should identify priority ways of development for specific districts and draw up a coherent strategic program of economic development for long-term period.

Efficient balanced regional investment policy that meets the set of some social and economic objectives and tasks is the most important factor of economic growth and welfare of population. Therefore, it is important to provide a good combination of investment strategy and tactics, that is: certain decisions at different levels of economic management should be agreed with determined ways of the main aim achievement. The effective use of investment resources and their accumulation may occur on the basis of previously created conditions for it. Taking into account the necessity of improvement of social and economic status of the region and the country as well, one should take a number of targeted actions and measures to achieve economic growth, stabilization of output and going it to a new technological level. In regional investment policy it is important to focus on formation and promotion of the implementation of main priority ways of investment operations regulation as well as identification of priority spheres of development.

The Lviv region is a leader among 20 regions due to financial market development. Access to financial resources, capital and availability of venture capital are main competitive advantages. Indicator of reliability of banks is slightly below the average in regions. But in global ranking the Lviv region is only at the 112th position due to the development of financial markets, reflecting poor economic situation in Ukraine in general.

Under the program of strategy of development of L'viv region for the period till 2020 [9] it has been determined priority ways of the regional development in the field of economy:

1. Priority development of complexes and branches: tourism and recreational complex; production of construction materials; agriculture; food and processing

industry; infrastructure of the region (that is: reformation of public utilities, network development and improvement of roads' quality, development of air transport, communication systems, electrification of railway transport).

2. Selective development of certain clusters: fuel and power engineering complex; light industry; chemical industry.

3. Development of certain machine building branches (especially electronics), and other ones.

The historically developed specialisation of the Lviv region (fig. 1.) can serve as a good plan for investors, because the most efficient production is concentrated as a rule in certain districts.

Fig. 1. Structure of kinds of economic activities within territories of the Lviv region, it is worked out by the author

(1) – Mining, Food Processing, Crop Growing, Animal Breeding. (2) – Food Processing, Crop Growing, Animal Breeding. (3) – Mechanical Engineering, Food Processing, Timber Industry, Chemical. (4) – Power Engineering, Timber Industry, Crop Growing, Animal Breeding. (5) – Food Processing, Crop Growing, Animal Breeding. (6) – Food Processing, Timber Industry, Crop Growing, Animal Breeding. (7) – Timber Industry, Chemical, Oil and Chemical Industry, Crop Growing, Animal Breeding. (9) – Food Processing, Crop Growing, Animal Breeding. (10) – Food Processing, Crop Growing, Animal Breeding. (13) – Mechanical Engineering, Timber Industry, Crop Growing, Animal Breeding. (14) – Food Processing, Crop Growing, Animal Breeding. (12, 15-16) – Pulp and Paper Industry, Crop Growing, Animal Breeding. (17) – Mechanical Engineering, Oil-refining Industry. (18) – Pulp and Paper Industry, Timber Industry, Crop Growing, Animal Breeding. (19-20) –Mechanical Engineering, Food Processing, Crop Growing, Animal Breeding.

We also suggest dividing the territory of the Lviv region into 5 sectors according to natural resources, labour potential and some historically developed conditions:

- sector 1 – agriculture (crop growing, animal breeding etc.) should be considered as a priority way of development;
- sector 2 – tourism, recreation, health and recreational resorts, forestry;
- sector 3 – accumulates potential for the development of IT-technologies and tourism;
- sector 4 – due to its geographical location, development of logistics centres and production of construction materials has to become a primary task of development;
- sector 5 – rich in natural resources (coking coal), that is the development of processing industry should be a priority task.

In our opinion, it is also possible to distinguish such priority fields of investing of the Lviv region as: tourism, mechanical engineering, mining industry, agriculture, construction sector, IT-technologies, logistics. Among the most promising sectors of the economy of the Lviv region are as follows: tourism, agriculture and IT-technologies. Health and recreational sphere of the region can successfully develop in four directions. Green tourism and outdoor recreation is the fist direction. In the Lviv region, private mini-hotels have already started their activities in Zhovkva, Skole and Turka; there are more than 500 of them. Such type of holiday is becoming more and more popular and means invested in the creation of mini-hotels are returned in 3-5 years. Characteristic feature of land resources of the region is their use in agriculture (58.2%), more than 31% of total land area is covered by forests. Imperfect land reform, out-of-date and depreciated equipment, rather low level of innovation, lack of adequate government support, etc. are limiting factors of the development of agricultural sector.

Expected results of the implementation of appropriate measures as for intensification of investment flows would be: creation of attractive investment climate of Lviv in Ukraine and abroad; creation of favourable investment climate in the city; use of technical assistance through international organisations and their cooperation programs; increase of awareness of potential investors about investment opportunities of Lviv; improvement of utilities of the city; creation of at least a few thousands of new jobs; increase of revenues to the city budget by at least 15 per cent; creation of basis for the development of priority sectors of economy in Lviv; promotion of city attractiveness and its investment projects among main investment communities of Ukraine and abroad; increase of the amount of investments [1; 2; 5; 6].

Nowadays significance of a region in the process of formation of investment policy at the macro and meso levels is an important aspect as well as it is rather important to form a certain connection between these two levels, a consistency of their objectives, ways (directions), tasks and measures (actions) implemented through a number of instruments.

Theoretical and methodological fundamentals of the formation of investment maps as an instrument for planning and regulation of investment operations at the meso level, as an integral, visualised and informative instrument in electronic and paper forms, which contains some information about infrastructure, communications, resources, investment projects, investment proposals, investment sites, freeeconomic zones and priority territories of regional development and other information necessary for investors to make investment decisions.

On the basis of investigations, it has been stated some suggestions regarding the selection of priority ways of development and formation of the investment map of the Lviv region, taking into account climatic and resource potential of each district in order to intensify investment operations as well as social and economic development of the meso level.

References:

1. Boiarko I. M. Evaluation of investment attractiveness of market participants / I. M. Boiarko // Urgent problems of the economy. - 2008. - № 7. - P. 90-99.
2. Holovanova M. A. Problems of increase of Ukrainian investment attractiveness / M. A. Holovanova, V. I. Melnykova, O. P. Melnykova, O. H. Melnykov // Business Inform: scientific journal. - 2012. - № 6. - P. 59 - 62.
3. «InvestUkraine». [Electronic resource]. - Access mode: https://www.investukraine.net/ .
4. Law of Ukraine “On regulation of urban development” / / News of Supreme Council of Ukraine. - 2012. № 4570 -VI (4570-17). - Art. 32.
5. Marchenko S. O. The role of investments in the reproduction of fixed assets (Mykolaiv region is taken as an example) / S. O. Marchenko, L. H. Shemet // Urgent problems of the economy. - 2008. - № 2. - P. 156-161.
6. Mertens A. V. Investments / A. V. Mertens. - K.: Kyiv Investment Agency, 1997. - 416 p.
7. Reports of the Ministry. The official website of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine [Electronic resource]. - Access mode: http://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&tag=ZvitiMinisterstva
8. Soskin O. I. Economic chaos and poverty are authentic symptoms of the development of Ukraine in 2009 / O. I. Soskin // Economic periodical - XXI. - 2010. - № 1-2. - P. 5-7.
9. Strategy of development of L'viv region for the period till 2020. [Electronic resource]. - Access mode: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf
10. Vakhovych I. M. Methodological approaches to strategy formation of the development of information economy of Ukraine's regions / I. M. Vakhovych, S. O. Pyrih, L. I. Ishchuk // Urgent problems of economy. - 2012. - № 4 (130). - P. 208-2016.

2. WORLD ECONOMY

Mykuliak O. V.,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Petyk M. I.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Ivan Franko National University of L'viv

TOOLS FOR REGULATION OF CUSTOMS EVALUATION OF GOODS IN UKRAINE

Микуляк О. В.,
кандидат економічних наук, доцент
Петик М. І.
кандидат економічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ МИТНОЇ ОЦІНКИ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

The Ukrainian experience in the regulation of commodity valuation for customs purposes is disclosed on the example of the use of indicative prices and transfer pricing, and the specifics of their impact on the valuation of customs value are outlined. The proposals on introducing into the customs practice of Ukraine the mechanism of the pre-emptive right, which will promote the use of adequate customs valuation of goods in foreign trade, are covered.

Key words: *customs value, valuation of goods for customs purposes, indicative prices, transfer pricing, mechanism of preferential right.*

Розкрито український досвід регулювання оцінки товарів у митних цілях на прикладі застосування індикативних цін і трансфертного ціноутворення, окреслено специфіку їхнього впливу на оцінювання митної вартості. Висвітлено пропозиції щодо впровадження у митну практику України механізму переважного права, який сприятиме використанню адекватної митної оцінки товарів у зовнішній торгівлі.

Ключові слова: *митна вартість, оцінка товарів у митних цілях, індикативні ціни, трансферне ціноутворення, механізм переважного права.*

Одним з ключових понять в оподаткуванні зовнішньоекономічної діяльності є митна вартість. Коригування митної вартості шляхом адміністративного регулювання ціни при виконанні експортно-імпортних операцій є одним із найбільш поширених способів впливу держави у контролі зовнішньоторговельних угод.

Серед інструментів регулювання оцінки товарів у митних цілях, зокрема, при експорті, використовують індикативні ціни.

Індикативні ціни – це різновид державних фіксованих цін, які встановлює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України на підставі дійсних цін, які склалися на такий товар на ринку на момент виконання експортної (імпортної) операції з урахуванням умов постачання та розрахунків. Інформацію для розрахунків Міністерство отримує від фіскальних, фінансових, статистичних державних органів, банківських установ, підприємств, організацій. При розрахунку індикативних цін враховують результати моніторингу зовнішніх товарних ринків, стандарти якості України та міжнародних організацій, та іншу інформацію кон'юнктурно-цінового характеру.

Індикативні ціни переглядають один раз на місяць та є обов'язковими до публікації в газеті "Урядовий кур'єр". Індикативні ціни вводять з метою стабілізації валютних надходжень, відвернення антидемпінгових розслідувань,

недопущення недобросовісної конкуренції та регулювання цін експортно-імпортних операцій. Введення індикативних цін означає, що товари, щодо яких такі ціни введені, можуть експортувати або імпортувати за цінами не нижче індикативних [1].

Митні органи України отримують від Міністерства економічного розвитку і торгівлі України перелік товарів, на які встановлено індикативні ціни. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності всіх форм власності повинні обов'язково використовувати індикативні ціни під час укладення і виконання всіх видів зовнішньоекономічних угод, включаючи також угоди з давальницькою сировиною (на сировину і готову продукцію з неї). Це стосується випадків, коли в результаті переробки давальницької сировини отримано новий товар, який, відповідно до чинного законодавства, має місцем походження Україну. При використанні індикативних цін, митна вартість товару встановлюється, виходячи з індикативної ціни.

Перелік товарів, на які встановлені й періодично корегують індикативні ціни, відносно невеликий. До нього належать групи товарів, експорт яких складає основну статтю валютних надходжень в Україну. До таких товарів належать: металопрокат (арматура, катанка, заготовка квадратна, гарячекатаний лист, гарячекатаний рулон); труби (безшовні із чорних металів, для нафто- й газопроводів, інші круглого перетину із заліза й нелегованої сталі); феросиліцій; феросилікомарганець; карбамід; аміак; суміш сечовини з нітратом амонію у водних або аміачних розчинах; велика рогата худоба жива; барани та вівці живі; шкіри великої рогатої худоби мокросолені неконтуровані, машинного зйому; шкіри овечі мокросолені; насіння льону дроблене або недроблене; насіння соняшнику дроблене або недроблене; насіння рижію; електроенергія. З розширеним переліком, де зазначено якісні показники товарів, конкретні країни, ринки збуту, умови постачання товарів, на які встановлено свій рівень індикативних цін, і можливе відхилення від рівня індикативних цін залежно від якості товарів, країн (ринків) збуту й умов постачання можна ознайомитися в газеті "Урядовий кур'єр" або щомісячному бюлетені "Огляд цін українського та світового товарних ринків".

Уведення індикативних цін зумовлено, по-перше, необхідністю підтримання вітчизняних виробників, які, зазвичай, є найбільшими підприємствами національної економіки, їхня зовнішньоекономічна діяльність є основною статтею наповнення бюджету України; по-друге, взятими на себе Україною міжнародними зобов'язаннями в частині дотримання рівня ринкових цін на експортовані товари.

Застосування різних схем експорту товарів, на які встановлено індикативні ціни, зазвичай, призводить до антидемпінгових розслідувань щодо експорту українських товарів на "постраждалі" ринки.

Формування і застосування індикативних цін на стратегічно важливі для національної економіки товари дозволяє уникати економічних конфліктів, пов'язаних із постачаннями товарів на світові ринки за демпінговими цінами, які підривають імідж і, що не менш важливо, економіку держави [2].

Порівняно новим інструментом коригування митної вартості є *трансфертне ціноутворення*. В Україні норми трансфертного ціноутворення запроваджено з 1 вересня 2013 року. Останні зміни до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення внесені Законом України від 21.12.2016 № 1797-VIII та набрали чинності з 01.01.2017.

Трансфертна ціна – ціна, яку встановлюють на будь-який об'єкт торгівлі (товари, послуги або фактори виробництва) між пов'язаними компаніями або структурними підрозділами однієї компанії, якщо об'єкт торгівлі перетинає митний кордон.

Податковий контроль за трансфертними цінами ґрунтується на принципі "витягнутої руки" (Arm'slengthprinciple) – міжнародному стандарті, погодженому державами-членами Організації економічного співробітництва та розвитку і країнами, які не є членами цієї організації (понад 70 країн світу), у якості рекомендованого до використання у встановленні трансфертних цін для податкових потреб та який передбачає збільшення податкових зобов'язань пов'язаних осіб до рівня податкових зобов'язань непов'язаних осіб за умови відповідності комерційних та/або фінансових умов виконаних ними операцій.

Головним рекомендаційно-методичним міжнародним документом у галузі податкового регулювання трансфертного ціноутворення є Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб, основні норми яких імплементовано в статтю 39 Податкового кодексу України.

У багатьох країнах трансфертне ціноутворення найчастіше базується на положеннях Керівництва ОЕСР, тоді як митна оцінка в країнах-членах СОТ відбувається на підставі Угоди про імплементацію статті VII ГАТТ. Більшість країн уникають застосування норм трансфертного ціноутворення під час визначення ціни для цілей непрямого оподаткування, оскільки трансфертні ціни можуть обчислювати за різними методами. Відповідно при їхньому використанні для цілей непрямого оподаткування ймовірне отримання різної ціни, що може призвести або до надмірного стягнення податків з платника податків, або до недоотримання коштів бюджетом. Тому звичайна ціна не повинна бути обмеженням для визначення бази стягнення ввізного ПДВ та відповідного податкового кредиту. Водночас урахування інформації щодо трансфертного ціноутворення під час митної оцінки товарів, безумовно, відповідало б міжнародним підходам до трансфертного ціноутворення та сприяло б справедливішому визначенню цін при стягненні непрямих податків [3].

Митні органи, які відповідають за стягнення митних платежів на належному рівні, часто піддають сумніву вартість операцій між пов'язаними особами, враховуючи ризики штучного заниження цін суб'єктами господарювання з метою податкової оптимізації.

Рекомендації Міжнародної торговельної палати щодо трансфертного ціноутворення та митної оцінки товарів такі [4]:

- використання митними органами (для цілей визначення митної вартості товарів) принципу “простягнутої руки” стосовно пов’язаних сторін відповідно до ст. 9 Модельної податкової конвенції ОЕСР;
- визнання митними органами (для цілей визначення митної вартості товарів) митними органами посттрансакційного коригування ціни, пов’язаного з трансфертним ціноутворенням (догори чи донизу) або у випадках добровільного коригування (узгодженого двома пов’язаними сторонами), або за наслідками податкової перевірки;
- у випадку посттрансакційного коригування ціни, пов’язаного з трансфертним ціноутворенням – звільнення компанії від зобов’язання вносити поправки до кожної митної декларації, якої таке коригування стосується, та від сплати штрафів (у разі зміни трансфертної ціни);
- визнання прийнятності документації з трансфертного ціноутворення для цілей митної оцінки товарів.

У базових міжнародних документах щодо визначення трансфертної ціни та митної вартості взято за основу підхід, відповідно до якого ціну для пов’язаних осіб визначають так, як і для непов’язаних між собою компаній.

За законодавством України звичайну ціну товарів та митну вартість також визначають на підставі різних законодавчих актів (звичайну ціну – за Податковим кодексом, митну вартість – за Митним кодексом), підзаконних актів та навіть різних інформаційних джерел.

Відповідно виникає проблема гармонізації підходів до визначення звичайної ціни і митної вартості, яку можна вирішувати так:

- використання методів трансфертного ціноутворення та відповідної документації для підтвердження митної вартості товарів;
- узгодження методологій визначення трансфертної ціни та митної оцінки товару за контрольованими операціями; домовленість між платником податків і митним органом про прийнятність трансфертної ціни для цілей митного оформлення;
- у разі пропорційного коригування (відповідно до пп. 39.5.5 Податкового кодексу України), яке призводить до зниження митної вартості, платник має право звернутися до митних органів з метою повернення надміру сплачених податків;
- врегулювання порядку формування податкового кредиту з ПДВ, сплаченого при імпорті товарів тощо.

Поступове узгодження процедур визначення трансфертних цін та митної оцінки товарів дасть змогу значно знизити ризики щодо повноти збору податків, а також сприятиме зменшенню кількості суперечок між платниками податків і фіскальними органами.

Однією з найважливіших проблем оцінювання товарів у митних цілях є заниження митної вартості і, відповідно, зменшення надходжень від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності до бюджету.

Для налагодження процедур оподаткування імпорту пропонують *механізм переважного права* (preemption right), який широко застосовують у

країнах Західної Європи при оподаткуванні операцій з продажу нерухомості (де базою оподаткування виступає контрактна вартість) [5].

Механізм переважного права можна застосовувати до товарів, задекларована митна вартість яких нижча від певного нормативу.

Впровадження цього механізму у митну практику України передбачає таке [5]:

- регулятор проводить консультації з імпортерами та спільним рішенням затверджує справедливі, реальні індикативні ціни на імпортовані товари;
- при декларуванні митної вартості з рівнем, нижчим від індикативного, митне оформлення автоматично припиняють і товар передають на торги за стартовою ціною, яка дорівнює заявленому рівню митної вартості;
- будь-яка особа має право взяти участь у торгах з продажу запропонованого товару;
- торги варто проводити у формі електронного аукціону;
- у разі продажу товару за ціною, вищою від заявленої митної вартості, право власності переходить до покупця, який сплачує первинному імпортеру всю суму, однак при цьому сплачує податки, виходячи з ціни продажу на аукціоні;
- якщо товар не продано на торгах, митне оформлення завершується у визначеному митним законодавством порядку.

При реалізації механізму переважного права у суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які намагаються мінімізувати величину митної вартості, виникатиме низка труднощів: затримка митного оформлення на період проведення торгів; ризик втратити товар через його придбання конкурентом; ризик порушення строків постання товару.

Відповідно наслідками запровадження запропонованого механізму впливу на ціноутворення у митній справі будуть:

- суттєве обмеження суб'єктивної ролі контролера на результати митного оформлення;
- скорочення кількості корупційних та суперечливих дій учасників митних відносин;
- запровадження прозорих і зрозумілих правил для бізнесу;
- збільшення надходжень до бюджету тощо.

Ефективне і доречне практичне застосування окреслених інструментів регулювання митної оцінки товарів даватиме змогу розширювати спектр зовнішньоекономічних зв'язків України з іншими державами та сприятиме розвитку національної економіки.

Література:

1. Індикативні ціни / Український фонд підтримки підприємництва : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://ufpp.kiev.ua/indikativni-cini/
2. Бабай Є. Практика застосування індикативних цін / Є. Бабай [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.justinian.com.ua/article.php?id=748

3. Булана О. О. Гармонізація трансфертного ціноутворення та митної оцінки товарів / О. О. Булана // Фінанси України. – 2014. – № 4. – С. 83-93.
4. ICC Proposals on TP vs. Customs Value 2012. Doc No. 180/103-6-521 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iccmex.mx/correos/2012/mayo/TransferPricingFebruary.pdf
5. Зварич В. Як стимулювати імпортерів сумлінно сплачувати податки / В. Зварич [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hvylya.net/analytics/economics/yak-stimulyuvati-importeriv-sumlinno-splachuvati-podatki.html.

Prokopyshyn O.S.
Candidate of Economics, associate professor
Department of Accounting and Taxation
Lviv National Agrarian University

INTERNATIONAL OFFICE BUSINESS AND ITS PLACE IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Прокопишин О.С.
к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування
Львівський національний аграрний університет

МІЖНАРОДНИЙ ОФШОРНИЙ БІЗНЕС ТА ЙОГО МІСЦЕ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

The article analyzes the essence of offshore business in general, investigates the connections of international offshore business, examines the foundations of sources of offshore business in Ukraine.

***Key words**: financial activity, offshore, offshore business, offshore operations, offshore companies, taxes, legal evasion from taxes.*

У статті розглянуто сутність офшорного бізнесу, досліджено зв'язки міжнародного офшорного бізнесу, розглянуто основи джерел офшорного бізнесу в Україні.

***Ключові слова:** фінансова діяльність, офшор, офшорний бізнес, офшорні операції, офшорні компанії, податки, легальне ухилення від сплати податків.*

Офшорна фінансова діяльність відіграє неабияку роль у глобальній фінансовій системі. Спостерігаються суттєве зростання обсягів офшорних операцій та збільшення кількості офшорних фінансових установ [1]. На сьогодні особливо актуальне питання дослідження негативного впливу офшорів на національну економіку та пошук шляхів вирішення цієї проблеми [7].

Легальне планування податків – не просто добре налагоджений бухгалтерський облік і правильне складання звітних балансів, а й законна можливість або не платити ніяких податків узагалі, або звести їх рівень до мінімального. Одним із видів легального ухилення від сплати податків є офшорний бізнес. Мрія будь-якого бізнесмена – мінімальні податки і якомога простіші умови ведення справ [5]. Офшорний бізнес заснований на мистецтві «приховувати джерела» фінансів, які перетинають кордони. Внаслідок цього підприємства, компанії і капітали мігрують не туди, де вони будуть максимально продуктивними для економік, а туди, де можна отримати максимальні податкові пільги [8].

Термін «офшор» походить від англійського «off shore», що означає «поза берегом», «за межами країни». Офшор – це спеціальний вид вільних економічних зон, що характеризується пільговим режимом оподаткування для нерезидентів (низькою або нульовою ставкою на прибуток), визначеним рівнем банківської або комерційної таємниці і мінімальними резервними вимогами центрального банку чи обмеженнями за конвертованості валюти [5]. Загалом

офшори – це спосіб податкового планування, основою якого є законодавство країни місцезнаходження офшору, яке звільняє компанії від оподаткування [4].

Термін «офшор» досить часто асоціюється з «відмиванням» грошей, шахрайством та криміналом, він позначає лише фінансовий інструмент, який законно використовують для ефективного податкового планування, проведення фінансових операцій, роботи з цінними паперами, захисту власності, управління ризиками. Цей механізм залучає знання та досвід використання податкового права й законодавства, міжнародних договорів і фінансових схем [6]. Майже всі великі іноземні банки та інвестиційні компанії застосовують офшори для здійснення своїх фінансових операцій [7].

Суть офшорного бізнесу полягає в тому, що у будь-якій точці світу з'являється новий суб'єкт господарської діяльності, який повністю перебуває під вашим контролем. При цьому ззовні компанія-офшор виглядає як незалежний міжнародний партнер. Розмістивши через офшорну фірму кошти у провідних зарубіжних банках, можна також убезпечити себе від політичних і економічних потрясінь та інших пов'язаних з цим ризиків [4].

Власну унікальну систему державного та фіскального управління має кожна країна світу. Тому фактично всім державам притаманні випадки торгівлі через офшорні зони. Отож, будь-яка невелика країна з відсутнім експортним потенціалом може мати чималі прибутки, встановивши нульовий або невеликий податок (3-10%) на прибуток. По-перше, в такий спосіб залучаються величезні оборотні кошти у фінансову систему; по-друге, за значних обсягів реекспорту, навіть у разі отримання невеликого відсотка податку на прибуток, можливо фінансувати дохідну частину бюджету країни.

Сьогодні у світі налічують близько 60-ти країн, нормативна база яких передбачає податкові пільги для офшорів. До найвідоміших належать: Ірландія, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта, Монако, Нідерланди, Швейцарія, Бахрейн, ОАЕ, Ліберія, Маврикій, Сейшельські острови, Занзібар, Сінгапур, Коста-Ріка, Панама, Уругвай та інші. Деякі з цих країн обкладають офшорні компанії невисоким податком, а інші – повністю звільняють їх від оподаткування [4].

Під офшорною компанією у Швейцарії розуміють компанії холдингові і «прописані» (які найбільшою мірою відповідають поняттю офшорної компанії). Федеральний податок з цих компаній не стягується, і вони мають прибуток винятково за кордоном, не провадячи бізнесу в Швейцарії. Реєстрація офшорної компанії здійснюється через місцевого представника. Тривалість заснування такої компанії займає від двох тижнів до одного місяця залежно від кантону, де реєструється юридична адреса. Засновниками офшорної компанії можуть бути будь-які юридичні та фізичні особи.

Офшорні компанії Князівства Ліхтенштейн в окремих випадках оподатковують податком на збільшення ринкової вартості капіталу, яке тут розглядають як форму прибутку (не більше ніж 7,5% від чистого прибутку). Якщо компанія виплачує дивіденди за акціями або паями, то вона відраховує з них до казни князівства чотиривідсотковий «купонний» збір. Мінімальна

кількість як засновників, так і власників будь-якої компанії, є однією юридичною або фізичною особою, громадянство значення не має [3].

Уругвай часто називають Швейцарією Південної Америки, що зумовлено його демократичною стабільністю, привабливими податковими пільгами та відсутністю валютного контролю. Найбільшою перевагою уругвайських компаній є те, що країна не належить до традиційних офшорних зон і маловідома серед операторів офшорного бізнесу. До недоліків можна віднести відсутність домовленостей про уникнення подвійного оподаткування, у тому числі з Україною. Хоча ця обставина вагома лише за умови, що уругвайська компанія отримає прибутки на території України [6].

Уперше українські бізнесмени отримали змогу відкривати офшорні компанії 1991 р. У квітні 1991 р. швейцарська компанія «Riggs Walmet Group» оголосила про те, що виходить на український ринок, з пропозицією про організацію компаній. Було запропоновано не тільки допомогу у створенні компаній, а й підтримку їх діяльності.

Існує комплекс чинників, які стимулюють розвиток офшорного бізнесу в Україні. До основних із них можна віднести такі: тягар податкового навантаження і неефективність фіскальної політики, несприятливий інвестиційний клімат і потужні мотиви до експорту капіталу за кордон, високі інвестиційні ризики у використанні офшорних схем для «відмивання» доходів, одержаних злочинним шляхом.

В Україні 70-75% отриманих інвестицій надходить через офшорні зони. Прагнення підприємців знизити податкове навантаження й убезпечити свій капітал цілком природне. Завдяки використанню офшорів можливо планувати організацію бізнесу, його фінансову та організаційну структури, що законно дасть змогу не переплачувати податків та максимізувати прибутки [2].

На сьогодні в Україні поняття офшору асоціюється з незаконним засобом отримання доходів. Вітчизняне законодавство стало радикальнішим щодо питання офшорів, коли відчуло тиск з боку міжнародних організацій, що борються з відмиванням «брудних» грошей. Сама ж Україна ще не визначилася з юридичним оформленням офшорних зон, умов та необхідності їх застосування. Як наслідок, такі правова невизначеність та відсутність законодавчої регламентації офшорного бізнесу не дають змоги говорити про створення в Україні ефективного механізму функціонування офшорної діяльності. На жаль, такий стан гальмує економічний розвиток країни та призводить до залучення офшорного бізнесу до тіньового середовища [4].

Сьогодні офшорні зони відіграють важливу роль у сфері перерозподілу капіталу на глобальному рівні. Більшість українських компаній зараз використовують офшори для вирішення двох найголовніших завдань, які взаємопов’язані: мінімізація оподаткування для збільшення власних прибутків; участь у власності українських підприємств через офшори для приховання дійсних власників, легкого вилучення та вивезення капіталу [7]. В оцінці офшорного бізнесу спостерігається певна неоднозначність: з одного боку, офшори призводять до відтоку капіталу з держави, резиденти якої

використовують у своїй діяльності офшорні інструменти, а з іншого – сприяють збільшенню прибутку самих підприємців за рахунок зменшення оподаткування [4].

На нашу думку, оскільки власники великих підприємств та надвеликих політико-бізнесових груп мають значний політичний вплив, виникає основна проблема у боротьбі з уникненням оподаткування. Аби уникнути великомасштабних зловживань, необхідні політична воля й масштабна народна підтримка. До того ж, на відміну від зловживань у малому бізнесі, зазначені зловживання залишаються малопомітними для широкого загалу і не фіксуються на побутовому рівні.

Очевидно одне: допоки в Україні не буде створено комфортних умов для ведення бізнесу, українські підприємці і надалі використовуватимуть офшорні схеми. Лише створення сприятливого валютно-фінансового та фіскального режиму, а також забезпечення лояльності державного регулювання, дадуть змогу залучити до України додаткові інвестиції та зупинити відтік вітчизняного капіталу [7].

Отже, Україна спроможна не лише погасити власні борги, а й давати в борг сусіднім країнам, які потребують допомоги Міжнародного валютного фонду. І якщо говорити про кошти, які виводяться з державного сектору, то це може становити половину загального бюджету України.

Література:

1. Бозуленко О. Роль офшорної фінансової діяльності у світовій фінансовій системі / О. Бозуленко // Економіст. – № 1. – 2008. – С. 51-53.
2. Корнієнко П. С. Офшори в законодавстві України [Електронний ресурс] / П. С. Корнієнко // Часопис Київського університету права. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_3/121.pdf
3. Міжнародний офшорний бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.studfiles.ru/preview/6022337/page:3/
4. Офшорний бізнес: за чи проти? [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ckp.in.ua/articles/8333
5. Офшорний бізнес: технології сучасної економіки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://kneu.edu.ua/ua/confere_nce/ conf_social_dev_ukr_12/section5/smirnova_cnekorskyi/
6. Пешко А. В. Офшорний бізнес як складова світової економіки / А. В. Пешко // Економіка та підприємництво. – № 3 – 2006. – С. 233-236.
7. Чеберяко О. В. Сутність офшорної фінансової діяльності та її вплив на економіку України [Електронний ресурс] / О. В. Чеберяко // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2207/1966
8. Черленяк І. І. Міжнародний офшорний бізнес та глобальна фінансова система [Електронний ресурс] / І. І. Черленяк, О. М. Дюгованець // Ужгородський національний університет. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.problecon.com/pdf/2014/2_0/24_29.pdf

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT

Ignatenko M.M.,
doctor of economics, professor
Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University, Ukraine
Marmul L.O.
doctor of economics, professor
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Ukraine

PRODUCTION-ECOLOGICAL AND SOCIO-ECONOMIC PERSPECTIVES OF REPRODUCTION AND USE OF BIOENERGETIC POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES

Ігнатенко М.М.,
д.е.н., професор
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, Україна
Мармуль Л.О.
д.е.н., професор
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

ВИРОБНИЧО-ЕКОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ВІДТВОРЕННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ БІОЕНЕРГЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

The article deals with the features, sources of formation, components and prospects of using bioenergy potential of domestic agrarian enterprises. The author's definition of its content is proposed and the study of the relevance of the formation and the practice of formation and use is substantiated. The production-economic, ecological-production and socio-economic tasks and functions for their solution are determined. Revealed special sources of reproduction and directions of use in agrarian enterprises and rural settlements of the South of Ukraine. An appeal to European experience and analysis of European and domestic markets are conducted in order to understand and support the strategic prospects for further development.

***Key words**: agrarian enterprises, bioenergetics, potential, functions, structure, sources, formation, pellets, European experience, production-ecological, socio-economic, prospects, reproduction.*

У статті розглянуто особливості, джерела формування, складники та перспективи використання біоенергетичного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств. Запропоновано авторське визначення його змісту та обґрунтовано посилення актуальності вивчення і практики формування й використання. Визначено виробничо-економічні, еколого-виробничі й соціально-економічні завдання та функції щодо їх вирішення. Виявлені особливі джерела відтворення та напрями використання в аграрних підприємствах та в сільських поселеннях Півдня України. Здійснено звернення до європейського досвіду та аналіз європейського й вітчизняного ринків з метою розуміння та підтримки стратегічних перспектив подальшого розвитку.

***Ключові слова:** аграрні підприємства, біоенергетичний, потенціал, функції, структура, джерела, формування, пелети, європейський досвід, виробничо-екологічні, соціально-економічні, перспективи, відтворення.*

Глобальні продовольчі виклики, обмеженість земельних ресурсів, дефіцит продовольства та справжній голод у країнах третього світу в останнє десятиріччя дещо зменшили актуальність і теоретичних досліджень питань, і практичних впроваджень проектів формування та розвитку біоенергетики в аграрних підприємств як конкурентного для сільського господарства виду діяльності. Проте загострення проблем енергетичної безпеки та незалежності національних економік, зокрема, у Європі, у т.ч. й вітчизняної, необхідність консервації невідновних традиційних стратегічних джерел та видів енергетичних ресурсів, їх висока вартість з однієї сторони, а також суттєве збільшення продуктивності сільськогосподарських земель, обсягів

сільськогосподарської й продовольчої продукції – з іншої, - знову актуалізували проблему формування та використання біоенергетичного потенціалу аграрних підприємств.

Біоенергетичний потенціал аграрних підприємств розуміється нами як сукупність усіх джерел природного або техногенного сільсько- або/та лісогосподарського походження для виробництва енергоресурсів [1, с. 104]. Йдеться як про первинні ресурси у вигляді спеціального виробництва енергоємкої рослинної біомаси (тритикале, сорго, соняшнику, козлятнику, верболозу та ін.), так і про вторинні відходи аграрного виробництва або переробки сільськогосподарської й деревної сировини (солома, лушпиння насіння, тирса та ін. деревні відходи, відходи обрізки дерев і виноградників, біогаз).

Пріоритети його використання означають також енерго- та ресурсозбереження на основі виробництва та реалізації деревних пелет з використанням наявної сировини – необмежених запасів верболозу та очерету дельти Дніпра, рисової соломи рисосіючих господарств. Результати та наслідки відтворення біоенергетичного потенціалу агроформувань є також дуже вагомими, особливо для сільських громад і довкілля. Їх доцільно згрупувати в залежності від функціональної спрямованості, насамперед, в основні – енергозбереження; збереження традиційних видів невідновних енергетичних ресурсів – вугілля, газу, нафти і т.п.; зменшення собівартості за рахунок цього виробництва продукції та надання послуг підприємствами й організаціями.

Також це додаткові результати й переваги, що направлені на очищення дельти р. Дніпро від заростів верболозу та очерету, які щорічно знищують пожежами на тисячах гектарів, наносячи непоправну шкоду фауні та флорі, забруднюючи повітря м. Херсон та ін. міських і сільських поселень.

Вони розуміються як продуктивне використання рисової соломи, яка, на відміну від інших видів рослинних решток, не має великого попиту у тваринництві. Важливе значення має збереження від несанкціонованих вирубок в умовах дефіциту та дорогого традиційного палива деревних насаджень, які для сухостепової зони країни є справжнім національним надбанням. Нарешті, спостерігається збільшення зайнятості населення через роботу у біоенергетиці; зростання добробуту, особливо на рівні сільських родин і через цей чинник, і внаслідок економії традиційних джерел і ресурсів електроенергії.

Проте, як правило, на рівні сільських громад люди не досить обізнані з перевагами використання біоенергетичного потенціалу, його змістом, наявністю та ін. Тому важливе значення має організація всебічного інформування про це не тільки фахівців аграрних підприємств, але й широкого загалу сільських жителів. Між тим, розроблені та підтримуються значними бюджетними й грантовими коштами ЄС національні, регіональні енергетичні програми; власне гранти неурядових організацій і фондів енергоощадного спрямування.

Тому важливе значення мають інструменти досягнення поінформованості. Серед них визначено проведення зустрічей, тренінгів,

круглих столів з інформуванням про наявні джерела, переваги, вигоди такої роботи; надання консалтингових послуг з відповідними розрахунками; розробка та впровадження бізнес-планів й інноваційно-інвестиційних проектів для рисосіючих та ін. підприємств. Також це інформування про переваги використання цього виду палива для споживачів; видання відповідних науково-методичних розробок та рекомендацій [2, с. 301].

Майбутні користувачі та ін. зацікавлені групи особливо яскраво проявляються як проживаючі на територіях із значним дефіцитом природних джерел енергоресурсів традиційного характеру, - нафти, газу, торфу, сланців тощо. Це сільські мешканці - фізичні особи, власники особистих селянських господарств; фермерські та ін. аграрні підприємства; навчальні та лікарняні заклади та організації, інші підприємства; сільські громади, районні та обласні органи влади; бізнесові структури; наукові установи; громадські організації в причорноморських посушливих адміністративних областях України та інших країн.

Повною мірою зроблений висновок стосується Херсонській області. У регіоні проживає досить значна кількість населення – 1,07 млн. осіб, з них у сільській місцевості – 413,1 тис. або 37,8%. При цьому села є, переважно, малолюдними (500-600 жителів) та значно віддалені одне від одного. Згідно наших розрахунків, на 100 км^2 приходиться 2-3 сільські поселення. Також найменшою в країні є щільність сільського населення. Вона дорівнює 14-15 осіб на 1км^2 території. Причому і це населення розміщене вкрай нерівномірно – від найменшого значення 12 осіб/км^2 у Верхньорогачицькому до 22 осіб/км^2 – у Високопільському.

В таких умовах важко технічно й недоцільно економічно здійснювати енергозабезпечення життєдіяльності традиційними методами та енергоресурсами. Досить високовартісним для бідного сільського населення є встановлення сонячних батарей та вітроустановок – відповідно, від 10 до 25 тис. євро при терміні окупності 10-15 років. За теперішніх доходів селян на рівні середньомісячної зарплати у 75,5% від прожиткового мінімуму 1700 грн./місяць та середньоукраїнської мінімальної зарплати у 3200 грн., що є еквівалентним 60-110 євро, при тотальній економії та без державної підтримки, доступних кредитів сільській родині треба економити кошти мінімум 10 років, що мало реально або нереально взагалі.

З іншої сторони, підвищення цін на енергоносії на порядок зробило опалення газом та електроенергією, використання їх на виробничі потреби практично не доступним. Також воно не тільки призводить до підвищення собівартості продукції та послуг, але й до масштабних несанкціонованих вирубок лісу, лісосмуг, полезахисних насаджень. Слід зазначити, що на Херсонщині у кінці 40-х – протягом 50-х років була здійснена безпрецедентна у світовій практиці меліорація довкілля через насадження лісів.

У зоні Сухого Степу з кількістю опадів 300-450 мм/рік це мало виняткове не тільке науково-теоретичне, але й практичне значення та сприяло, поряд із впровадженням зрошення у 60-70-ті рр.: виникненню унікальних лісових

біоценозів; зменшенню вітрової ерозії; покращенню якості та процесів відтворення ґрунтів; збільшенню урожайності сільськогосподарських культур; урізноманітненню ландшафтів, біогеоценозів та підвищенню їх стійкості; організації сільського зеленого туризму.

Тому вирубки штучних насаджень при загальних вкрай недостатніх показниках заліснення території у 151,1 (з них лісовкриті – 130) тис. га або 4,6-5,4% призводить до згубних наслідків і в плані погіршення екологічної ситуації та умов життєдіяльності, й ефективності виробництва, і розвитку сільських територій загалом. Вона також коливається від 0,8 до 20,4% по адміністративних районах, а середній вік дерев переважно, акацій та сосен, становить 40-45 років. При цьому їх рекомендується міняти раз у 25 років для повноцінного відтворення, що не здійснюється.

Загальний обсяг деревостанів складає 8,8 млн. $м^3$, а відтворення відбувається на площі 1,1-1,5 тис. га щорічно, що явно недостатньо навіть відносно існуючих площ на рівні 0,7-1,0%. Так, внаслідок цього навіть утворилася єдина в Європі пустеля – "Олешківські піски", для зменшення поширення якої, що небезпечно для відтворення навколишніх автентичних степових ландшафтів, практично нічого не здійснюється. Навпаки, вона використовується як туристична атракція – полігон для квадроциклів, джипів, що не можна виправдати економічними вигодами за наявності екологічних загроз і ризиків.

Також у Херсонській області щороку накопичується 1,7 млн. т соломи зернових культур, 13 тис. т лушпиння олійних, 22 тис. т відходів олійних культур. Переробка лише 35 тис. т з них дає 31,8 тис. т паливних брикетів. Вони здатні замінити споживання 15,2 млн. $м^3$ природного газу та замінити 3,0% в структурі енергозабезпечення. Враховуючи, що потенціал їх переробки можна збільшити, принаймні, у 20,0-40,0 разів (тваринництво в області є практично згорнутим, адже поголів'я тварин, за винятком галузі птахівництва, зменшено на порядок і більше), вона дозволить покрити 30,0-40,0% обласних потреб у природному газі й інших видах палива.

Це тим більше актуально у зв'язку з тим, що єдине на Херсонщині енергогенеруюче підприємство – Каховська ГЕС у м. Нова Каховка з середньорічним виробництвом 1,5 млн. МВт електроенергії, обслуговуючи понад 465,3 тис. абонентів, була побудована у 60-х роках минулого сторіччя. Хоча вона й належить до найбільших в Україні, маючи вік цілого покоління (62 роки), вона має зношені потужності та потребує капітальної реконструкції й модернізації. Тому використання біоенергетичного потенціалу також надало б додаткові можливості для її реконструкції на інноваційних засадах.

До цього слід додати практично невичерпні ресурси верболозу у Дніпровських плавнях. У Швеції насадження верболозу займають понад 20 тис. га та забезпечують виробництво 30-40 т/га пелет. На 3-й рік після посадки вони досягають найвищої продуктивності, збираються спеціальними комбайнами 1 раз на 3 роки та можуть вирощуватися протягом 20-30-ти років на одному місці. Потім можуть бути перезакладені або замінені іншими культурами у

сівозміні.

У Європі виробництво пелет зростає небувалими темпами. Так, у Німеччині воно досягло 6 млн. т у 2015 р. з 11 тис. т у 2000 р., тобто за 15 років зросло у 5,5 разів. Урядовою програмою Швеції передбачено виробництво 9 млн. т пелет. Але їх ринок в ЄС є абсолютно дефіцитним. Світове виробництво на 2020 р. прогнозується довести до 100 млн. т. В Україні виробництво пелет перебуває на рівні 400 тис. т деревних та 400 тис. т з соломи та соняшнику. На 85% воно орієнтується на країни ЄС та зростає на 5-20% щорічно. При цьому вітчизняний потенціал збільшення є дуже значним – до 4,0 млн. т тільки на готовій сировині із відходів. Близько 1,2 млн. т соломи і рослинних с.-г. відходів (лушпиння, рослинних решток соняшнику), понад 2 млн. $м^3$ деревини залишаються невикористаними [3, с. 66].

За умови додаткових насаджень верболозу показник потенціалу можна подвоїти вже в найближчі 3 роки. Враховуючи, що площа Нижньодніпровських плавнів – унікального біогеоценозу у дельті головної ріки України Дніпра – становить 110 тис. га, де верболіз росте природним способом, виробництво пелет можна збільшити до 15-20 млн. т, якщо взяти за основу розрахунків продуктивність насаджень лози у Швеції. Отже, звернення до європейського досвіду, роботи передових вітчизняних аграрних підприємств є запорукою вирішення проблем в енергетичному сегменті життєдіяльності країни, особливо в сухостепових регіонах.

Таким чином, встановлення, оцінка, відтворення біоенергетичного потенціалу має суттєве значення для сільських жителів, забезпечення їх життєдіяльності, підприємств сільського господарства Півдня країни. Безумовно, є певні ризики й виклики щодо його впровадження, але значно переконливіші виробничо-економічні, виробничо-екологічні й соціальні ефекти.

Література:

1. Зіновчук, Н.В. Еколого-економічні обмеження біоенергетичного виробництва в Україні / Н.В. Зіновчук, О.В. Скидан // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42. – Т. 4. – С. 102-106.
2. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470 с.
3. Сидорук Б. Напрями удосконалення економіко-екологічної оцінки енергетичного потенціалу сільськогосподарських культур та ефективності виробництва на їх основі біоенергії / Б. Сидорук, О. Довгань // економічний дискурс: Міжнар. зб. наук. пр. – Вип. 1. – 2016. – С. 61-71.

Kovalenko M.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Poltava State Agrarian Academy, Ukraine

INVESTMENT COMPOSITION PROVIDING OF AGRARIAN BUSINESS ECONOMIC SAFETY

Коваленко М.В.

к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія, Україна

ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

The essence of agrarian business economic safety is investigated. Its types are defined. The basic conditions of agrarian business development through development of its economic safety all components are determined.

Keywords: *economic safety, agrarian business, investments.*

У статті досліджено сутність економічної безпеки аграрного бізнесу, визначено її види. Визначено основні передумови розвитку аграрного бізнесу в контексті забезпечення розвитку всіх складових його економічної безпеки. Обґрунтовано визначальну роль інвестицій для забезпечення економічної безпеки аграрного бізнесу.

Ключові слова: *економічна безпека, аграрний бізнес, інвестиції.*

Важливим критерієм ефективного функціонування аграрного підприємства є рівень його безпеки, що представляє собою сукупність прийомів і методів щодо нейтралізації потенційних небезпек і загроз та створення передумов для забезпечення ефективної діяльності та економічного розвитку відповідно до розробленої стратегії підприємства.

Економічна безпека підприємства – економічний стан підприємства, сталий по відношенню до внутрішніх і зовнішніх змін фінансово-господарської діяльності, не пов’язаний з форс-мажорними обставинами [3]. Економічна безпека підприємства забезпечується одночасно як на оперативному, так і на стратегічному рівнях. Зокрема, на оперативно-тактичному рівні відбувається вирішення поточних господарських задач, пов’язаних з оптимізацією процесу використання наявних у розпорядженні підприємства ресурсів. На стратегічному ж рівні приймаються більш масштабні рішення, націлені на довгострокову перспективу. Це стосується формування цільових орієнтирів діяльності підприємства в майбутньому, вибору стратегії досягнення цілей, розробки стратегії використання основних конкурентних переваг суб'єкта господарювання [6].

Необхідність постійного забезпечення економічної безпеки зумовлюється об’єктивно наявним для кожного суб’єкта господарювання завданням забезпечення стабільного функціонування і досягнення головних цілей своєї діяльності.

Обмеженість пропозиції інвестиційних ресурсів знижує конкурентоспроможність продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами, звужує можливості вирішення проблеми прибутковості аграрного підприємства, що негативно позначається на рівні його економічної безпеки у ринковому середовищі. Необхідною умовою вирішення проблеми сталого і ефективного розвитку аграрного сектора економіки є зміцнення власних інвестиційних позицій сільськогосподарських підприємств.

Рівень економічної безпеки підприємства суттєво залежить від спроможності керівництва щодо формування її системи. Основними функціональними складовими економічної безпеки підприємства є: фінансово-інвестиційна, матеріально-сировинна, екологічна, кадрова, інтелектуальна, техніко-технологічна, інституційно-правова та інформаційна (рис. 1).

Сільське господарство – кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення додаткових фінансових ресурсів, насамперед, у

формі короткострокових кредитів для здійснення поточних платежів з метою забезпечення операційної діяльності [1]. До того ж, у сільському господарстві земля є головним засобом виробництва і вимагає свого відтворення на розширеній основі, що породжує потребу в інвестиційних вкладеннях, направлених на збереження і підвищення родючості ґрунтів [1].

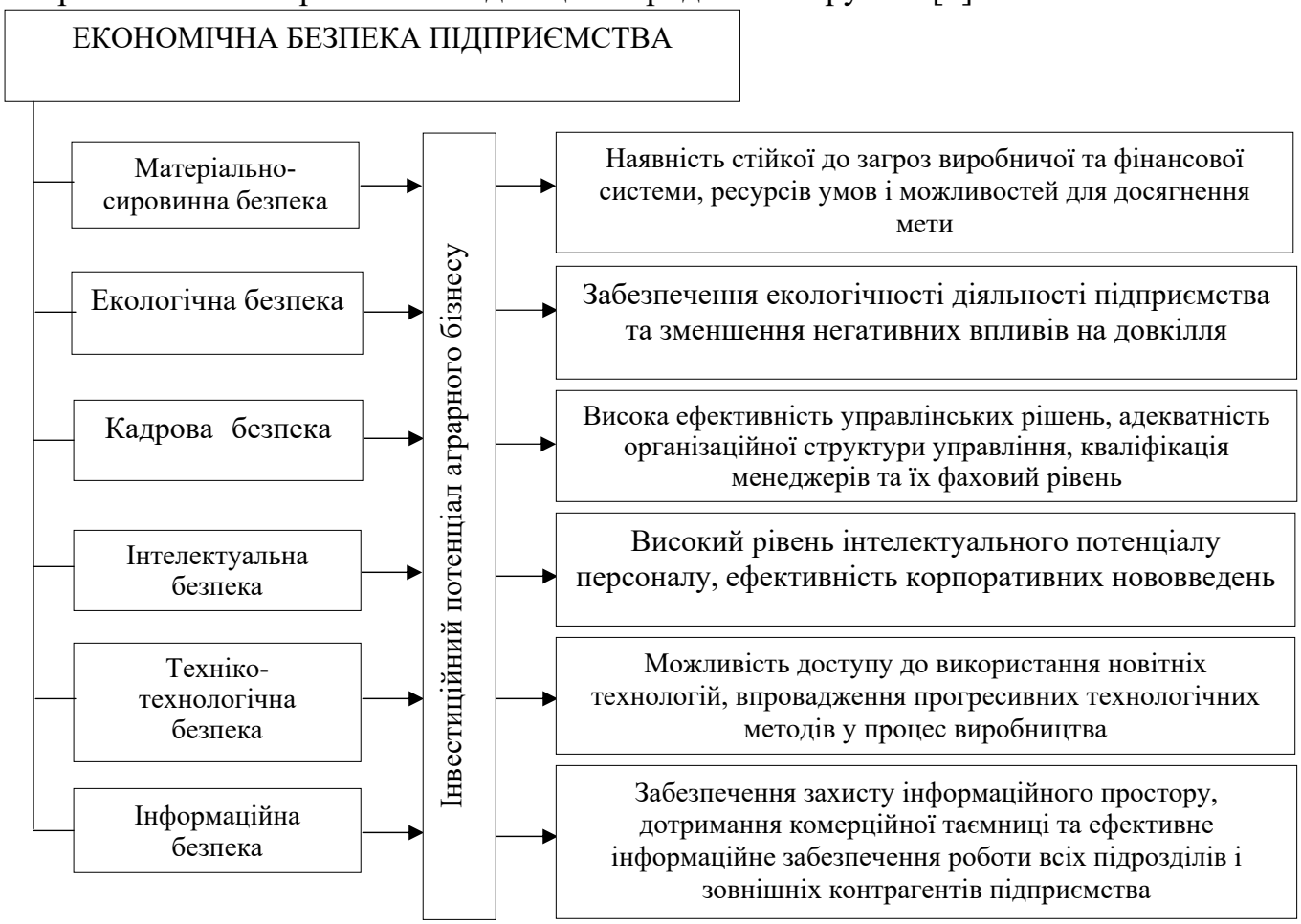

Рис. 1. Інвестиційна складова забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств

Для аграрного бізнесу на сучасному етапі розвитку надзвичайно важливим є отримання соціально-економічного ефекту від здійснення інвестицій. Тим часом, людство починає розуміти, що всі досягнення науково-технічного прогресу, висока економічна ефективність виробництва – ніщо у випадку, коли знижується природно-екологічна ефективність, здоров'я нації, якість продуктів харчування людей [5]. Виробництво високоякісної екологічно чистої сільськогосподарської продукції нині повинно супроводжуватись інвестиційними вкладеннями в освоєння органічного сільського господарства на базі фермерських господарств, які можуть скоротити застосування штучних добрив і збільшити обсяги внесення органіки.

В українському агробізнесі, не зважаючи на формування покоління не просто власника чи фермера, а «господаря» на землі, все ще має місце низька продуктивність праці внаслідок використання трудомістких технологій та невмотивованості пересічного найманого працівника. Основним мотиваційним

чинником залишається рівень оплати праці на селі, що безпосередньо залежить від обсягу інвестиційних вкладень, направлених на розвиток кадрового потенціалу аграрного підприємства.

Ще на зародковому етапі знаходиться інститут сімейного фермерства, зацікавленого в результатах своєї праці та відтворенні родючості землі. Внаслідок небажання співпраці з дорадчими чи консалтинговими службами має місце низький рівень впровадження інноваційних розробок на селі.

Техніко-технологічна складова економічної безпеки сучасних аграрних підприємств характеризується такими посткризовими елементами: незадовільним станом основних засобів та інфраструктури, застарілими технологіями, високою енергоємністю економіки тощо. Середній вік фондів матеріального виробництва дорівнює 21,7 року. Потреби у їх реновації задовольняються лише на 37,3 % [4]. Тут необхідна значна інвестиційна та фінансова підтримка розвитку аграрного бізнесу, що допоможе забезпечити сільськогосподарські підприємства машинами для обробітку ґрунту, паливом, добривами, будівельними матеріалами тощо.

Вітчизняні товаровиробники не презентовані в достатній мірі в міжнародних інформаційних мережах, що не дає їм змоги створювати й утримувати позитивний імідж кордоном, демонструвати їх потенціал та конкурентні переваги [3].

Низький рівень політико-правової стабільності, регуляторні перешкоди для створення нового бізнесу, відсутність дотацій та будь-яких форм державної підтримки, бюрократія та корупція – усі ці складові не сприяють ефективному розвитку інституційно-правової безпеки аграрних підприємств.

Тому актуальним залишається перехід від факторної до стратегічної інвестиційної моделі з наступним розширенням інноваційних факторів розвитку (рис. 2). Велике значення має відіграти виробничо-технологічна модернізація аграрного виробництва [4].

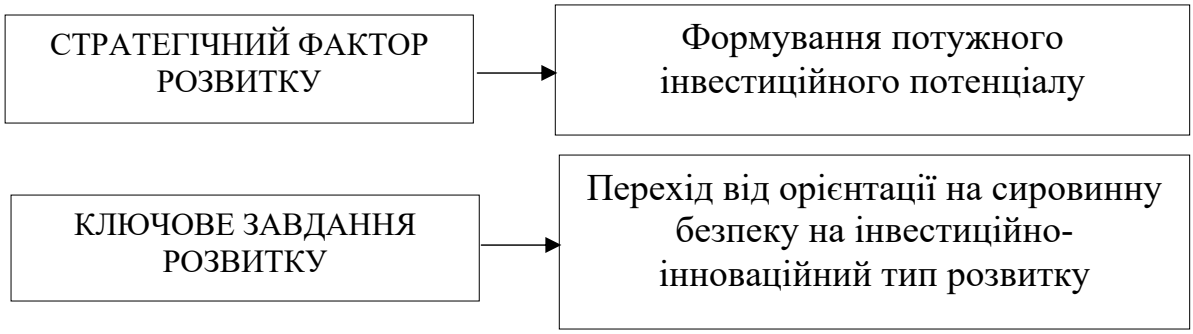

Рис. 2. Стратегічні фактори та ключові завдання забезпечення економічної безпеки аграрного бізнесу

Слабкою ділянкою аграрних перетворень в Україні залишається реформування кредитної сфери. Фінансова нестабільність аграрного сектора є гальмом його відновлення, що істотно впливає на забезпечення економічної безпеки АПК.

Стабільний і ефективний розвиток та забезпечення безпеки аграрного бізнесу в сучасних умовах і в майбутньому залежить від вирішення низки нагальних питань: прискореного інвестування аграрного сектора економіки шляхом запровадження ефективних механізмів залучення коштів населення; створення сприятливих умов для внутрішніх та іноземних інвестицій; створення спеціальних кредитних установ з обслуговування товаровиробників АПК (кредитних кооперативів, лізингових, факторингових компаній тощо); розширення сфери використання венчурного капіталу; розвиток формування системи іпотечного кредитування; реалізації з боку держави ефективної бюджетної підтримки у напрямку виділення сільськогосподарським підприємствам на конкурсній основі державних інвестицій; створення ринкової інфраструктури; оптимізації пільгового оподаткування при зменшенні податкового тягаря для сільськогосподарських виробників.

Є в Україні і перспективні передумови розкриття інвестиційного потенціалу, які за своєю суттю є повною протилежністю посткризовим, оскільки являють собою переваги та сприятливі можливості, які при їхньому належному використанні здатні забезпечити стрімке економічне зростання.

У результаті проведеної оцінки досягнутого рівня інвестиційного потенціалу вітчизняного агробізнесу було з’ясовано, що останній має свої сильні сторони порівняно з іншими галузями країни з точки зору забезпечення економічної безпеки функціонування та розвитку.

Так, маємо наявність резерву виробничих потужностей, які не використовуються на повну силу, або взагалі тимчасово виключені з виробничого процесу, але можуть бути оперативно відновлені або модернізовані та введені в експлуатацію. Створення та розвиток бізнесу на базі цих «резервних» виробничих потужностей (що виникли внаслідок розриву господарських зв’язків, несприятливої ринкової кон’юнктури, неефективного менеджменту тощо) часто потребує значно менших інвестицій, ніж побудова бізнесу «з нуля», що надає певну фору інвесторам, які встигнуть скористатися цими «резервними» виробничими потужностями [2].

Є необхідні передумови не тільки для економічного зростання, але й для економічного і соціального процвітання. Насамперед, це значні людські, технологічні, виробничі і природні ресурси: підприємливі та освічені люди нового покоління, виробничий і науково-технічний потенціал, що послугує стартовим майданчиком переходу до зростання, яке створює конкурентну основу економіки.

Освіта є найбільш цінним активом для сільських жителів, оскільки вона дозволяє більш ефективно використовувати новітні наукові можливості. Тому важливим є підвищення якості освіти в сільських районах, посилення професійної підготовки, що допомагає формувати технічні і підприємницькі навички, які необхідні для забезпечення безпеки сучасного сільського господарства [4]. Взаємодія в ланцюзі «наукові установи – аграрний бізнес» сприятиме обміну технологіями й співробітництву з діловими колами.

На сьогодні немає сформованих ефективних механізмів інформаційного

обміну між аграріями та їх потенційними партнерами. Тому доцільним є створення бази даних за результатами впровадження заходів інноваційної політики й самих інновацій, проведення семінарів і зустрічей з підприємствами-партнерами агробізнесу, реалізація принципу «відкритої координації», що передбачає обмін досвідом і двостороннє навчання [4].

Ефективне функціонування й розвиток сільського господарства, на разі, можливе лише за умов нарощування інвестиційного потенціалу, збільшення розміру інвестиційних надходжень, а також диверсифікації та концентрації їх джерел. Тільки тоді можлива технічна та технологічна модернізація, підвищення продуктивності та економічної ефективності аграрного виробництва. Відновлення повноцінного інвестиційного процесу в агропромисловому комплексі є важливою складовою його цілісності і збалансованості, сприяє забезпеченню високого рівня його економічної безпеки.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : [монографія] / В.Г. Андрійчук. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.
2. Галасюк В. Інвестиційний потенціал України: погляд у майбутнє / Віктор Галасюк // День. – № 162. – 2006. – Режим доступу: https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/investiciyniy-potencial-ukrayini-poglyad-u-maybutnie.
3. Економічна та майнова безпека бізнесу: навчальний посібник / Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – 180 с.
4. Національна стратегія розвитку «Україна–2015» : [громадсько-політичне об’єднання «Український форум»]. – К. : Літера А, 2008. – 72 с.
5. Нелеп В.М. Земля України і здоров’я нації / В.М. Нелеп // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 20–27.
6. Экономическая безопасность: [учеб. пособие] / [В.А. Богомолов и др.]; под ред. В.А. Богомолова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 295 с.

Onischenko D.V.
Postgraduate
State University of Telecommunications, Ukraine

IMPROVING INDIVIDUAL ASPECTS OF ECONOMIC MECHANISM FOR THE FORMATION OF NEW INFOCOMMUNICATION SERVICES

Оніщенко Д. В.
здобувач
Державний університет телекомунікацій, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ІНФОКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

The article deals with the features of new information communication services and proposes improvement of certain aspects of the economic mechanism of their formation.

Keywords: *marketing, infocommunication services, mechanism, formation.*

У статті розглянуто особливості нових інфокомунікаційних послуг та запропоновано вдосконалення окремих аспектів економічного механізму їх формування.

Ключові слова: *маркетинг, інфокомунікаційні послуги, механізм, формування.*

Постановка проблеми. Діяльність телекомунікаційних підприємств пов'язана з вирішенням низки стратегічних завдань. Серед них є як традиційні, так і ті специфічні завдання, що виникають саме в нових умовах.

До традиційних відносяться завдання модернізації базових мереж кожного регіону зокрема: подальша цифровізація первинних і телефонних мереж, виведення з експлуатації морально застарілого обладнання, розвиток мереж передачі даних і т.д. Слід зазначити, що інтереси наскрізного надання послуг у масштабах підприємства можуть зажадати пріоритетного розвитку окремих територій з метою вирівнювання загального технічного рівня і координації технічних рішень, що застосовуються.

До нових завдань, специфічних для умов підприємства, відносяться ведення спільного бізнесу і завдання наскрізного надання послуг, які вимагають відповідним чином об'єднання технічних засобів. Мова йде про консолідацію мереж окремих компанії в єдину мережу, яка буде надавати комерційні послуги та вирішувати внутрішньокорпоративні завдання. Впроваджувана в останні роки технологія оптичних мереж доступу є першим кроком до вирішення нових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток галузевих досліджень присвячених загальноекономічним питанням розбудови галузі телекомунікацій зробили О.А. Іщенко, Н.О.Князєва, О.А. Князєва, Д.І. Олійник, В.Г. Коба, А. В. Дзюбинський, В.М. Гранатуров та ін.

Доцільність застосування маркетингових концепцій підприємствами зв’язку обґрунтовано у роботах Д. М.Білоблоцького, І.В. Булах, С.П. Воробієнко, О.А. Голубицької, М.А. Горелик, В.М. Гранатурова, Н. В. Головкіної, А.В. Дзюбинського, О. А. Іщенка, Н. О. Князєвої, О.Г. Кухаренко, Л. О. Стрій, О. М. Чернеги, Л.В. Шостак та ін. Проте цілісного та завершеного вигляду як наукова концепція цей напрям не набув. Тому є необхідність у системному вивченні окремих аспектів маркетингу телекомунікацій, виявлення його особливостей і характеристик на етапі становлення конкурентного ринку послуг зв’язку в Україні.

Метою статті є аналіз останніх досягнень у сфері маркетингу телекомунікацій та вдосконалення окремих аспектів економічного механізму формування нових інфокомунікаційних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить зарубіжний досвід та вітчизняна практика управління екстенсивний розвиток операторів зв’язку спрямований на збільшення та утримання власної абонентської бази засобами товарної та цінової політики на сучасному етапі розвитку телекомунікаційного ринку себе вичерпав, про що свідчить зниження показників доходності абонентів за традиційними телекомунікаційними послугами.

Так, зниження тарифів на розмови у середині мережі з метою «закриття» абонентів в мережі, призвело до поширення у абонентів досвіду використання двох sim-карт різних операторів одночасно. Це призвело до номінального росту абонентської бази мобільних операторів, з яких активні користувачі становили менше половини, та відповідно зниження доходів телекомунікаційних підприємств.

Нові напрями розвитку маркетингових стратегій лідерів телекомунікаційного ринку поступово зміщуються у бік інноваційних конкурентних переваг.

Динаміка розвитку управлінської думки останніх кількох років призвела до зміни бізнес-фокусу у сфері оцінки конкурентного середовища з конкуренції між підприємствами та їх послугами і товарами-замінниками до конкуруючих об'єднань підприємств. У центрі стратегічної уваги об'єднання мереж та співробітництво між компаніями оператора зв'язку , виробниками, обладнання, власниками контенту тощо.

Разом з тим, сучасними підприємствами галузі зв'язку у сфері стратегічного управління не достатня увага приділяється ролі споживача, який як один з основних суб'єктів ринку випробовує найбільші перетворення в умовах переходу до інформаційного суспільства.

Багато в чому завдяки сучасним телекомунікаційним технологіям, зокрема Інтернету, споживачі все частіше включаються в активний і явний діалог з виробниками товарів і послуг. Більш того, цей діалог більше не контролюється корпораціями- виробниками. Індивідуальні споживачі можуть отримувати інформацію про виробників та послуги самостійно, або через колективні знання інших клієнтів, ініціюючи діалог і створюючи нові знання, які керують ринком.

Активна позиція споживачів кардинально змінює динаміку ринку. Дослідники відзначають: ринок стає форумом, на якому споживачі відіграють активну роль у його створенні та визначенні меж цінової конкуренції [2]. Особливістю цього ринку є те, що споживачі стають новим джерелом компетенції корпорації. Компетенція, яку привносять клієнти є функцією знання та вміння, якими вони володіють, їх готовності вчитися і експериментувати, і їх здатності включатися в активний діалог. Так, готовність і прагнення підприємств-споживачів до впровадження у власні бізнес-процеси телекомунікаційних та інформаційних технологій визначають напрями й інтенсивність розвитку прикладних інфокомунікацій.

Поняття компетенції як джерела конкурентної переваги виникло у процесі дослідження диверсифікованої фірми. Менеджмент почав розглядати суспільство як сукупність компетенцій, а не як портфель бізнес-одиниць. Таким чином, менеджери змогли виявити нові можливості для бізнесу та знайти нові способи розгортання інтелектуальних активів компанії. Дійшовши до висновку, що корпорація може також будуватися на компетенціях та розвиватися як партнер у ланцюгу створення й постачання споживчих цінностей для суспільства. Концепція партнерства для підприємства набуває подальшого розвитку шляхом розширеного пошуку компетенцій спираючись на широку мережу постачальників і дистриб'юторів.

З часом, фокус стратегічного аналізу було перенесено з окремої компанії або бізнесу на так зване "розширене підприємств", яке включає у себе центральну фірму, що підтримується мережею постачальників. Але розуміння того, що споживачі також є джерелом компетенцій змушує розглядати мережу

підприємства щодо створення споживчої цінності ще ширше, включаючи в неї і самих споживачів. Сьогодні розуміння компетенції можна трактувати як функцію колективного знання, яке доступне для всієї розширеної виробничої системи, включаючи традиційних постачальників, виробників, партнерів, інвесторів і клієнтів.

Розглядаючи корпоративний сегмент споживачів телекомунікаційних послуг, можна засвідчити, що розвиток новітніх послуг та впровадження ІКТ у діяльність споживача напряму залежить від ступеня готовності бізнес-процесів галузі до якої належить підприємство-споживач. Таким чином клієнти виходячи зі своєї традиційної ролі стають сукупними творцями новітніх інформаційно-комунікаційних послуг та сервісів формуючи вимоги до базової цінності останніх.

Враховуючи усе зазначене вище, вбачається, що подальший розвиток телекомунікаційних технологій для задоволення споживчого і ділового попиту пов'язаний з прагненням одержати економічні вигоди та забезпечення зростання продуктивності від використання широкосмугового доступу як основи розвитку нових послуг та ринків.

Оскільки ринкова стратегія (охвату ринку) є визначальною по відношенню до інших функціональних стратегій, відправним етапом в розробці маркетингової стратегії телекомунікаційного підприємства повинно бути визначення ринку підприємства в термінах вигод (цінностей), що створюють способи задоволення потреб його потенційних споживачів. Передача даних є базовою вигодою для традиційної телекомунікаційної послуги. Разом з тим, розвиток сучасних телекомунікаційних технологій та їх наближення до операційного циклу багатьох галузей виробництва й сфер соціально-економічної діяльності створює передумови для розвитку комплексних послуг на основі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). У такому разі цінність передачі інформації є лише складовою цінності базової послуги. Нові форми співробітництва між телекомунікаційними підприємствами й іншими галузями виробництва зумовлюють необхідність нового підходу до розуміння процесів створення цінностей інфокомунікаційної послуги.

Разом з тим, інтеграція телекомунікацій із іншими галузями господарювання дозволяє не тільки збільшити привабливість телекомунікаційних послуг або галузевих продуктів, але й створити нові продукти із власними базовими цінностями, забезпечуючи тим самим для телекомунікаційних підприємств можливість розвитку нових ринків. Продемонструємо можливості розвитку ринку телекомунікаційних підприємств за умов інтеграції телекомунікаційних і медичних послуг. За результатами досліджень Гарвардської школи охорони здоров’я та Всесвітньої організації охорони здоров’я було визначено пріоритетні напрями використання ІКТ в медичній сфері, а саме системи електронних записів орієнтовані на постачальників медичних послуг, системи електронних записів орієнтовані на споживачів, системи обміну інформацією орієнтовані на збір та передачу медико-санітарної інформації про пацієнта, телемедицина. Взявши за основу

перераховані напрями інтеграції ІКТ розглянемо процес формування цінності знов створюваних інтегрованих послуг, що у свою чергу дозволить сегментувати ринок новітніх послуг для опрацювання відповідної ринкової стратегії операторами зв'язку.

Важливою складовою розвитку ІКТ є ринок додаткових послуг, де спостерігається значна активізація як традиційних учасників, так і порівняно нових, що пояснюється зростанням конкуренції в усіх сегментах і поступовим переходом на нову стадію розвитку ринку. Розглянемо сценарії розвитку ринку ІКТ з урахуванням факторів, що визначають появу та впровадження нових послуг операторами. Аналітичні дослідження показують, що компанія, якій вдається першої захопити ринок нових послуг певного виду, отримує в середньому близько 65% всього прибутку від продажу цих послуг за весь час їх надання. Компанія, яка виходить на ринок другою, одержує 15-25% доходів, і 10 - 20% розподіляються між тими, хто приєднується пізніше. Враховуючи таку пропорцію, швидкість впровадження нових технологій і послуг в комерційну експлуатацію стає одним з визначальних факторів, що впливають на діяльність операторів.

Висновки. Відзначаючи значний потенціал диверсифікації для телекомунікаційної галузі, необхідно зосередити увагу на індивідуальній оцінці кожного бізнесу щодо факторів, які визначають можливості його розвитку. А саме оцінити технологічний рівень виробництва обладнання для ІКТ, впровадження технологій передачі даних, доступність обладнання для користувачів новітніх послуг, готовність технологічних процесів суміжних галузей до впровадження інфокомунікаційних послуг, наявність програмного забезпечення для впровадження інфокомунікаційних послуг . Сумісний аналіз названих факторів надасть можливість оцінити синергетичні ефекти від впровадження новітніх послуг на основі ІКТ та виділити перспективні напрями подальшого розвитку телекомунікаційних підприємств.

Література:

1. Голубицкая Е. А. Маркетинг в телекоммуникациях. / Е. А. Голубицкая, Е. Г. Кухаренко. – М., 2005. – 145 с.
2. Гранатуров В. М. Аналіз конкурентоспроможності телекомунікаційних послуг: монографія / В. М. Гранатуров, С. П. Воробієнко. – К.: Освіта України, 2009. – 254 с.

Postol A.A.

candidate of economic sciences, doctoral candidate

Kherson Sate Agrarian University, Ukraine

FEATURES AND EFFICIENCY OF LAND USE AS THE BASIS OF PRODUCTION POTENTIAL IN LARGE AGRARIAN ENTERPRISES

Постол А.А.

к.е.н., докторант

Херсонський державний аграрний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЯК ОСНОВИ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ВЕЛИКИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

The article focuses on the leading role of land in the structure of production-resource potential and the

functioning and development of large agrarian enterprises. Their concentration is accompanied by positive factors in increasing opportunities for attracting investment, introducing innovations, cardinal modernization on the basis of the latest technology and technologies. However, these processes are accompanied by monopolization of agrarian markets, the release of large numbers of rural workers, their unemployment and a decline in living standards. Also, insufficient financial resources are directed to the protection of land resources, the reproduction of soil fertility provided that the state and local control of their business processes is weak. Therefore, in the long term, measures to change the conditions of land use and taxation, lease agreements, social responsibility to rural communities remain relevant. implementation of public-private partnership with the aim of solving problems of preservation and development of rural territories.

Key words: *production-resource potential, land resources, large agrarian enterprises, peculiarities, efficiency, problems, trends, reforms, rent, management, reproduction, fertility.*

У статті акцентована увага на провідній ролі земельних угідь у структурі виробничо-ресурсного потенціалу та функціонуванні й розвитку великих аграрних підприємств. Їх концентрація супроводжується позитивними чинниками збільшення можливостей залучення інвестицій, впровадження інновацій, кардинальної модернізації на основі новітньої техніки і технологій. Проте ці процеси супроводжуються монополізацією аграрних ринків, вивільненням значних мас сільських працівників, їх безробіттям та зниженням життєвого рівня. Також недостатньо фінансових ресурсів направляється на охорону земельних ресурсів, відтворення родючості ґрунтів за умови слабкого державного та місцевого контролю за їх бізнес-процесами. Тому у перспективі актуальними залишаються заходи по зміні умов землекористування й оподаткування, договорів оренди, соціальної відповідальності перед сільськими громадами; впровадженню державно-приватного партнерства з метою вирішення проблем збереження та розвитку сільських територій.

Ключові слова: *виробничо-ресурсний потенціал, земельні ресурси, великі аграрні підприємства, особливості, ефективність, проблеми, тенденції, реформи, оренда, управління, відтворення, родючість.*

Питання підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель завжди були й залишаються актуальними. Та особливої гостроти вони набувають з подальшим розвитком ринкових реформ, корпоратизацією галузі сільського господарства, зі зміною пріоритетів і змісту суспільно-політичних намірів владних еліт та конкретних соціально-економічних подій у країні. Цей висновок стосується й України. Проте на даний період у країні не врегульовані механізми, дія яких має забезпечити максимальне задоволення економічних інтересів землевласників і землекористувачів, найбільш повне й ефективне використання виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств і закріплених за ними земель при суворому дотриманні особливих режимів і умов використання земельних ресурсів.

Проблема раціонального землекористування у великих сільськогосподарських підприємствах України дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру. Особливо це стосується таких аспектів, як соціальний та екологічний, а також відтворення родючості ґрунтів. Специфіка сучасного стану великої корпоративної підприємницької діяльності в сільському господарстві не забезпечує системного й послідовного управління збереженням родючості ґрунтів, яка має прямий вплив на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та її собівартість.

В результаті, вітчизняне аграрне виробництво залишається більш енерго-, ресурсоємким та затратним порівняно з передовими країнами. Це стало можливим в умовах лобіювання власних інтересів у владних структурах великим агробізнесом і, як наслідок, значним послабленням державного контролю за цими процесами. Щодо малих і середніх аграрних підприємств, фермерських та селянських господарств вказане зумовлене різким зниженням рівня бюджетних надходжень на охорону та раціональне використання земельних ресурсів, тоді як самі вони не в змозі повною мірою здійснювати

необхідні фінансові витрати через низькі фінансово-економічні результати господарювання.

Отже, рівень раціональності використання земельних ресурсів має пряму залежність від урегульованості земельних відносин з приводу власності на землю й державної аграрної політики, політики розвитку сільських територій. Враховуючі, що дані регулюючі інститути в країні розвиваються недостатньо системно та послідовно, а сільські територіальні громади не можуть протистояти великим агрохолдингам у випадках всіляких порушень, саме незавершеність процесу формування ефективних земельних відносин та відсутність належного державного контролю й регулювання за використанням землі не дають можливості в повному обсязі вирішити питання раціонального використання земельних ресурсів.

Вагомий внесок у дослідження різних аспектів землеволодіння та землекористування великих аграрних підприємств здійснили П.І. Гайдуцький, Л.М.Бойко, М.М. Ігнатенко, П.Ф. Кулинич, Ю.О. Лупенко, М.Й.Малік, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяк, І.А. Романюк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.В.Ходаківська та багато інших відомих науковців. Але, не зважаючи на це, багато питань щодо перспектив формування раціональної структури землеволодіння та землекористування щодо земель сільськогосподарського призначення на цьому рівні залишаються не вирішеними та потребують поглиблених досліджень.

Україна є однією з небагатьох країн Європи, для якої характерна висока концентрація сільськогосподарських земель – понад 70,0% від загальної території 60,4 млн. га. При цьому розораність сільськогосподарських угідь також є рекордно високою і досягає 78,0%. Це значно перевищує науково обґрунтовані нормативи раціонального землекористування. В 17 областях України частка сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі є вищою за середній показник в аграрних підприємствах (67,6%). Зокрема, вона найвища у Кіровоградській (83,1%), Запорізькій (82,6%) та Миколаївській (81,9%) областях. Найнижчий цей показник у Закарпатській (36,4%), Івано-Франківській (45,7%) та Рівненській (46,7%) областях. Загалом, це відповідає європейській практиці.

Структура сільськогосподарських угідь також дуже різниться у великих та інших аграрних підприємствах. У Херсонській області найбільший в Україні відсоток сільськогосподарських угідь займає рілля – 90,1%. Для порівняння, найменший відсоток спостерігається у Закарпатській області – 43,4%. Але, завдяки цьому, у Закарпатській області найвищий в Україні відсоток сільськогосподарських угідь в агроформуваннях займають багаторічні насадження – 6,0 %, сіножаті – 19,9% та пасовища – 30,7%.

Для західних областей України, зокрема для Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Рівненської, Житомирської областей взагалі характерний невисокий відсоток сільськогосподарських угідь, зайнятих ріллею (43,4%-61,6%). Виняток становлять лише Хмельницька (79,9%) та Тернопільська (81,5%) області. У західних областях переважаючу частку у

порівняно з середньою у країні мають сіножаті (8,2%-19,9%) та пасовища (13,3%-30,7%). Це зумовлено особливостями структури природно-ресурсного потенціалу та розміщенням його складників (табл.1).

Таблиця 1

Структура та розміщення земельних ресурсів України, 2015 р.

Області	Загальна земельна площа, тис. га	Сільськогосподарські угіддя, тис. га		Показник сільсько-господарського освоєння території	Забезпечення населення орними землями, га/чол.
		Всього	Рілля		
Україна	60355,0	407730	32989	0,69	0,65
Автономна Республіка Крим	2694,5	1774,2	1214,3	0,66	0,48
Вінницька	2651,4	2939,4	1776,7	0,77	0,92
Волинська	2014,4	1055,0	690,4	0,49	0,65
Дніпропетровська	3192,3	2510,3	2138,7	0,79	0,55
Донецька	2651,6	2034,8	1684,4	0,77	0,13
Житомирська	2880,8	1654,0	1307,3	0,55	0,85
Закарпатська	1275,3	453,3	192,6	0,36	0,15
Запорізька	2718,5	2242,5	1944,6	0,83	0,93
Івано-Франківська	1392,7	608,7	417,7	0,43	0,29
Київська	2812,1	1666,7	1441,8	0,59	0,74
Кіровоградська	2458,8	2044,6	1803,3	0,83	1,45
Луганська	2668,5	1884,4	1454,1	0,71	0,51
Львівська	2183,1	1263,2	864,8	0,58	0,31
Миколаївська	2463,0	2003,3	1715,6	0,81	1,28
Одеська	3331,3	2562,7	2081,0	0,77	0,77
Полтавська	2874,5	2182,5	1844,0	0,63	1,05
Рівненська	2005,2	927,9	669,4	0,46	0,58
Сумська	2383,9	1720,2	1380,8	0,73	0,96
Тернопільська	1382,4	1055,0	917,4	0,77	0,79
Харківська	3140,7	2412,3	1977,2	0,67	0,62
Херсонська	2841,4	1968,8	1757,5	0,69	1,48
Хмельницька	2062,9	1568,8	1354,5	0,76	0,89
Черкаська	2092,1	1454,5	1301,1	0,68	0,85
Чернівецька	809,6	472,6	338,6	0,58	0,36
Чернігівська	3191,8	2121,1	1540,2	0,66	1,09

** Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.*

Винятком є господарства Тернопільської області, де відсоток сіножатей (3,6%) та пасовищ (12,5%) менший за середній в Україні, а також Хмельницької області, де лише 8,7% сільськогосподарських угідь займають пасовища. Для господарств центральних областей країни, зокрема, для Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Кіровоградської, Полтавської та Черкаської областей характерна велика частка ріллі у структурі угідь (60,7%-67,9%). Це дозволяє розвивати великотоварне зернове виробництво та інші галузі рослинництва.

У північних областях, зокрема, Сумській та Чернігівській, аграрні підприємства мають знову великий відсоток сіножатей (15,1 %-15,9%). Це надзвичайно сприятливо для розвитку органічного тваринництва. Аграрні

підприємства південних та східних областей країни (Запорізька, Миколаївська, Одеська) характеризуються крайньою одноманітністю структури сільськогосподарських угідь. Відмітимо лише Херсонську область, де 90,1 % сільськогосподарських угідь складає рілля, що є найвищим показником в Україні. Подібна ситуація з дещо меншими показниками є характерною і для інших з названих областей.

Динаміка зміни їх площі за формами власності та господарювання на початок року представлена в табл. 2.

Таблиця 2

Величина та динаміка площ сільськогосподарських угідь в Україні, тис. га*

Категорії господарств	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
						тис. га	%
Сільськогосподарські підприємства	21047	21019	20864	20590	20499	20666	93,9
у т.ч. фермерські господарства	3945	4016	4014	4012	4079	4173	95,2
Господарства населення	15708	15585	15690	15898	15984	15815	73,6
у т.ч. для товарного виробництва	9173	9091	9214	9412	9472	9281	-

** Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.*

У землекористуванні домогосподарств і сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські господарства, знаходиться 36,5 млн. га угідь, що складає близько 88,0 % від загальної площі сільськогосподарських земель. Враховуючи, що для товарного виробництва господарства населення використовують тільки 9,3 млн. га або 58,1% своїх земель, фактична площа товарного землекористування є набагато меншою. Вона дорівнює трохи більше 31,0 млн. га або 95,4% від загальної площі ріллі. Фактичне використання ріллі (посівні площі і пари), згідно даних офіційної статистики, оцінюється у 29,5 млн. га [1, с. 87]. Таким чином, у даний час як мінімум 1,5 млн. га або майже 5,0% родючих земель в Україні не беруть участі у виробництві аграрної продукції або задіяні, швидше за все, в тіньовому аграрному ринку.

За розмірами землекористування у країні зберігається тенденція до концентрації використовуваних ресурсів. Питома вага підприємств, які обробляють понад 3,0 тис. га угідь, за останні п'ять років збільшилася з 34,8 % до 38,8 % (рис. 1). І найбільш вірогідним є збереження даної тенденції в середньостроковій перспективі за відсутності державного регулювання та законодавчих обмежень.

У структурі фактичного землекористування 70,0 % займають великі сільськогосподарські підприємства [2]. Господарства населення в 2015 р. обробляли близько 8,5 млн. га. Загальна посівна площа під всіма культурами в 2015 р. склала 28,3 млн. га, що на 7,0 % вище середнього значення за період 2009-2010 рр. Частково, це може свідчити як про поступове повернення в обіг раніше покинутих сільськогосподарських земель, так і про підвищення «прозорості» аграрного виробництва через посилення моніторингу та контролю за оборотом земель сільськогосподарського призначення.

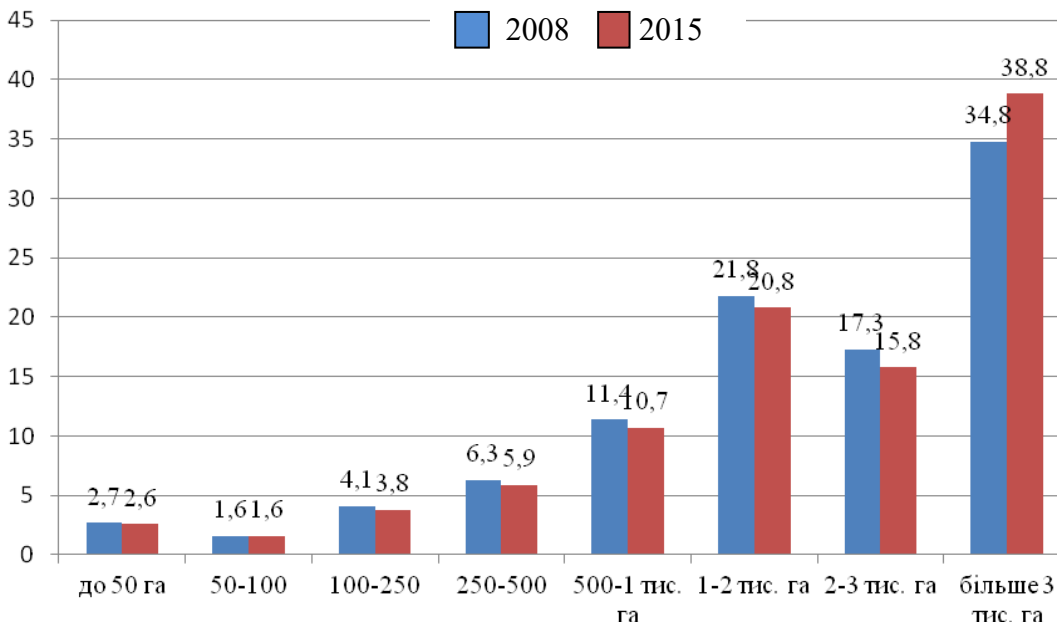

Рис. 1. Ранжування посівних площ у сільському господарстві України залежно від розмірів, %

У перші 10 найбільших агрохолдингів світу входять 3 українських компанії. Дві з них є суто українськими за розміщенням (Ukrlandfarming і Кернел) й інвестиційна NCH Capital, яка володіє банком земельних ресурсів в Україні та в Росії. Відбувається поступове збільшення землеволодінь з тенденцією до їх збереження. На сьогодні 18 найбільших агрохолдингів України фактично обробляють 16,7% земель галузі. При цьому вони є не тільки виробничими структурами, але й потужними переробними, транспортно-логістичними корпораціями, торговими домами, які впливають на цінову політику трейдерів на аграрному ринку в національному масштабі [3, с. 241].

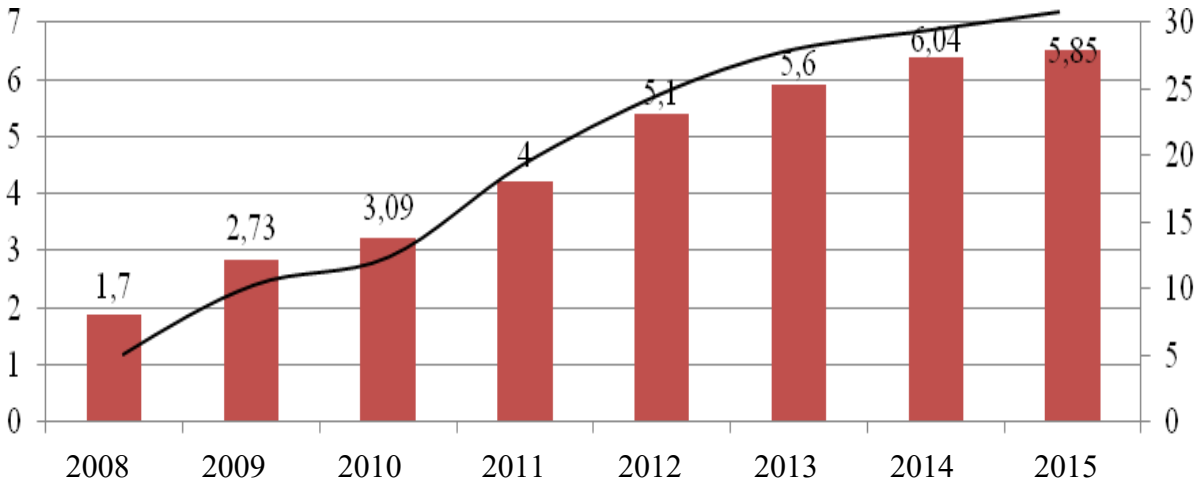

Рис. 2. Банки земельних ресурсів великих сільськогосподарських підприємств-агрохолдингів України та їх динаміка, млн. га

За експертними оцінками, під контролем агрохолдингів у 2015 р. знаходилося 5,9 млн. га або майже 28,0 % всіх сільськогосподарських угідь, що

перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що частка земель у користуванні зросла з 27,4% до 27,9% через виключення з обігу сільськогосподарських земель анексованого Криму. В цілому ж загальний банк земельних ресурсів агрохолдингів в Україні скоротився щонайменше на 125 тис. га (рис. 2).

Корпоративні формування з банком земельних ресурсів від 20,0 до 40,0 тис. га є найбільшою групою за кількістю учасників – 28 компаній (25 в 2013 р.). Їх загальний банк земельних ресурсів складає 0,84 млн. га або 14,0% від загальної земельної площі, зайнятої агрохолдингами (рис. 3).

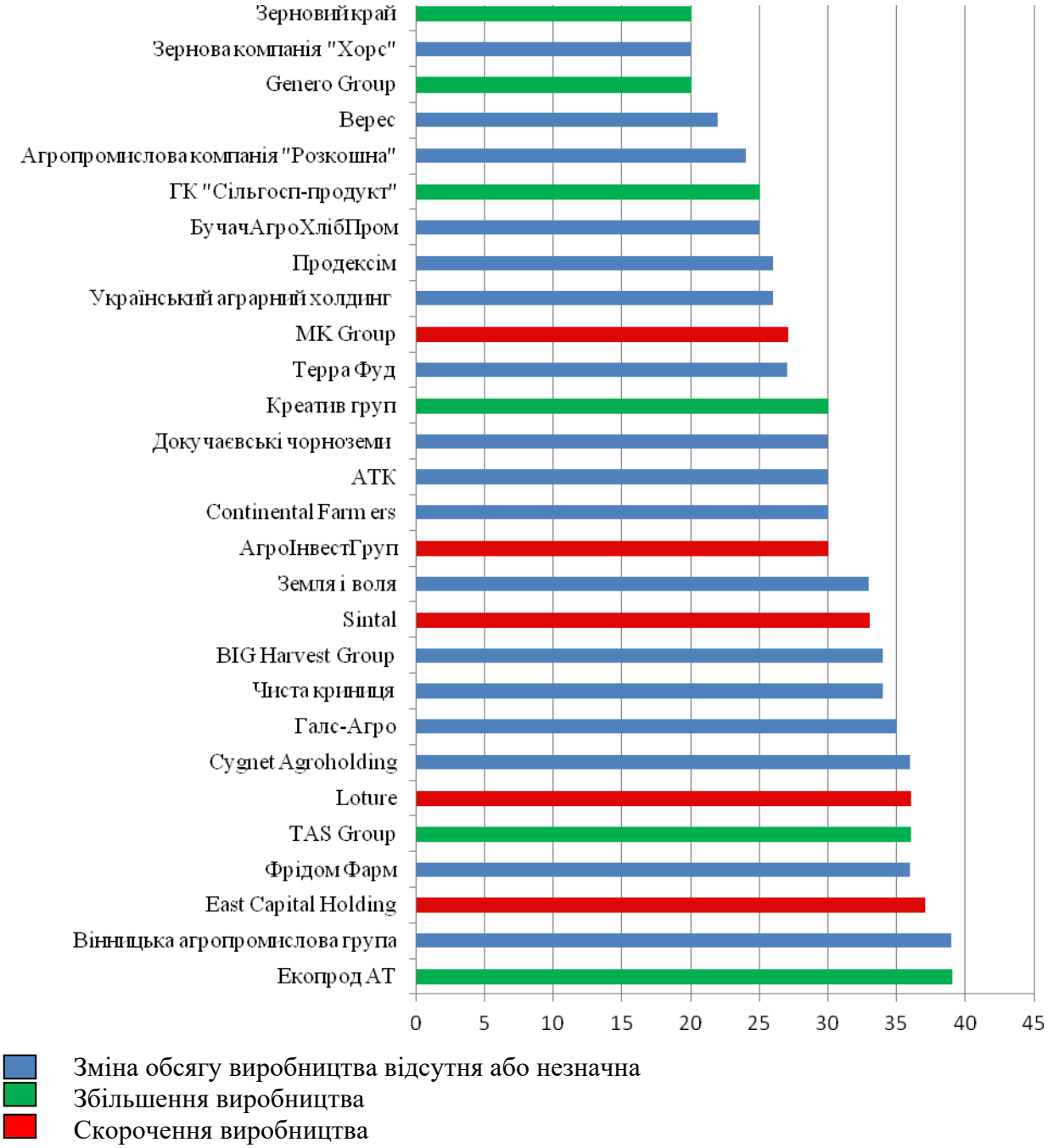

Рис. 3. Аграрні корпорації України з банком земельних ресурсів від 20,0 до 40,0 тис. га

Збільшення представництва в даній групі відбулося через включення в рейтинг двох нових структур – «Genero Group» та ДК «Сільгосппродукт», а також за рахунок пониження в рівні кількох великих корпорацій, насамперед, це компанії «Sintal» та «Loture». Концентрація земельних ресурсів у великих аграрних підприємств значною мірою обумовлена перевагами інтегрованих структур: по-перше, значна економія на масштабах придбання засобів виробництва; по-друге, це нові умови застави – сільськогосподарська продукція є заставою для несільськогосподарської діяльності холдингів, особливо у сезон, коли її з'являється багато [4]. У свою чергу, це – значна кредитна маса, що може фінансувати прибуткову діяльність, навіть з сільським господарством не пов'язану.

З іншої сторони, збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств значною мірою обумовлено залученням інвестицій у сільськогосподарське виробництво та його інтеграцією з іншими видами діяльності. Таким чином, вони отримують додаткові преференції для збільшення прибутків, тобто власних джерел інвестицій, а також залучених. На відміну від середніх та малих товаровиробників, вони мають значно більше можливостей для розвитку не тільки власного бізнесу, але й об'єктів інфраструктури загального користування, сільських територій на засадах соціальної відповідальності [5, с. 253] (табл. 3).

Таблиця 3

Соціально-економічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва залежно від землезабезпеченості, 2015 р.*

Групи за площею ріллі, га	Кількість господарств	Площа с.-г. угідь, га	Середньорічна оплата праці одного працюючого, грн.	у тому числі		Відрахування на оплату праці одного працюючого, грн.	Орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн.
				рослинництві	тваринництві		
501-1000	1645	821	8719	8612	8979	2597	203,7
1001-2000	2536	1522	9877	9678	10329	2930	238,9
2001-5000	2132	3183	11170	10588	12370	3305	243,1
5001-10000	399	6944	11702	11246	12753	3449	250,0
10001-20000	66	12267	15483	13415	18621	4986	284,1
Понад 20000	54	35871	13147	11667	13588	3745	290,7

** Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.*

Аналіз діяльності товаровиробників засвідчує, що у малих (до 1000 га) та середніх (до 5000 га) за розміром підприємствах сконцентровано виробництво овочів, фруктів, молока та м'яса, а також нішеве та органічне виробництво. Спеціалізація структурних підрозділів холдингових компаній формується, виходячи із основного виду діяльності материнської компанії (цукрові буряки – цукор, зерно, соняшник, молоко). При цьому стратегії управління та

маркетингу передбачають чітку орієнтацію на формування вузькоспеціалізованого, автоматизованого виробництва з чіткою експортною орієнтацією. Аналіз даних показує, що у групі аграрних підприємств із площею понад 5 тис. га виробляється найбільша частка продовольчої продукції порівняно з іншими групами, зокрема 56,4% цукрових буряків, 26,5% – зернових, 21% – технічних. Загалом, спостерігається тенденція до збільшення обсягів виробництва із зростанням розмірів підприємств, що цілком закономірно.

Проблемними питаннями при розширенні земельних масивів великих аграрних підприємств – агрохолдингів є випадки, коли: договори оренди не проходять державну реєстрацію, а в тих, що її пройшли, - реєстраційний запис не дозволяє судити про те, яким органом і коли була проведена реєстрація. Спостерігаються приклади, коли вони не містять усіх істотних умов оренди та усіх додатків, при цьому тривалий час вимоги сторін не переглядаються. Також практичною проблемою є короткострокова оренда земельних часток у зв'язку з необхідністю переукладання договорів оренди після оформлення права власності на земельні паї та отримання власниками актів на право власності на земельну ділянку. Оренда не витребуваних паїв також потенційно проблематична у зв'язку з можливістю витребування паїв їх власниками та достроковим припиненням оренди [6, с. 74].

Таким чином, великі аграрні підприємства концентрують значні земельні ресурси і ці тенденції зберігаються. Незважаючи на залучення великих інвестицій та впровадження інновацій, кардинальну модернізацію виробництва, замлекористування супроводжується низкою екологічних та соціальних проблем, які з року в рік не вирішуються. Зареєстровані переважно в офшорах і маючи надприбутки, вони сплачують недостатню кількість податків для відтворення сільських територій загалом; виконання програм зайнятості сільського населення; забезпечення відтворення довкілля. Це вимагає перегляду та вдосконалення на нормативно-законодавчому рівні, насамперед, умов їх землекористування відповідно до сучасної практики передових країн світу, вітчизняного досвіду у даній сфері.

Література:

1. Мармуль Л.О. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: [моногафія] / Л.О. Мамуль, І.А. Романюк. – Херсон: Айлант, 2015. – 266 с.
2. Агробізнес України: інфографічний довідник. – К.: TOP LEAD, LATIFUNDIST MEDIA. – 43 с.
3. Ксьонжик І. В. Інфраструктурне забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика : [монографія] / І. В. Ксьонжик // Херсон : Айлант, 2014. – 470 с.
4. ТОП-20 українських агрохолдингів за розміром земельних банків // Складений Соціальною мережею для фермерів та агропромисловиків. Всеукраїнський агропортал. – Офіційний сайт: http://fermer.org.ua.
5. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470 с.
6. Бойко Л.М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві: [монографія] / Л.М. Бойко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 316 с.
7. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: [монографія] / П. Ф. Кулинич. – К.: Логос, 2011. – 688 с.

Tarasenko S.I.
Ph.D. in Economic sciences, associate professor
Dniprovsky State Technical University, Ukraine

OVERSEAS EXPERIENCE OF IMPLEMENTING AN INTEGRATED APPROACH TO ORGANIZATION'S CAPITAL MANAGEMENT

Тарасенко С.І.
к.е.н., доцент
Дніпровський державний технічний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ КАПІТАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ

This article focuses on the study of the content of capital as an integrated set of productive, financial, human, social and natural capitals. The content of the five capital model and its practical implementation in the organization's integrated reporting is described.

Keywords: *capital, integrated approach, five capital model, sustainable development, management*

Статтю присвячено дослідженню змісту капіталу як інтегрованої сукупності виробничого, фінансового, людського, соціального та природного. Охарактеризований принциповий зміст моделі п'яти капіталів та її практична реалізація в інтегрованій звітності організації.

Ключові слова: *капітал, інтегрований підхід, модель п'яти капіталів, сталий розвиток, управління*

З розвитком та ускладненням соціально-економічного середовища, розширенням взаємозв'язків та взаємозалежностей зростає значення процесів інтеграції, спрямованих на об'єднання в ціле раніше різнорідних частин та елементів, що веде до підвищення рівня цілісності та організованості систем, у т.ч. за рахунок узгодженого управління їх елементами, які у сукупності продукують емерджентний ефект.

Категорія «капітал» відноситься до числа класичних та «найстійкіших», узагальнюючих категорій економічної науки, які розкривають зміст соціально-економічних процесів та їх розвитку, а проблематика управління капіталом сьогодні вважається найбільш динамічною концепцією сучасної економічної науки, що зумовлено специфікою процесів суспільного розвитку. Проте, в умовах змін та трансформацій навіть класичні категорії набувають нового змісту, вимагають доповнення, розширення складу та розробки нових підходів до управління об'єктами, відображеними в категорії.

В число видів капіталу, які тривалий час досліджуються (відокремлено) у зв'язку із створенням організацією цінності, слід віднести виробничий (матеріальний), фінансовий, людський капітал. Останнім часом значна увага приділяється дослідниками інтелектуальному капіталу, хоча щодо його змісту, складових та співвідношення з людським капіталом існують досить суперечливі точки зору. При цьому перелік видів капіталу не обмежується названими: в літературі утвердилися і такі терміни як соціальний капітал, культурний капітал, структурний капітал, природний капітал тощо. Коло дослідників капіталу є досить широким, зважаючи на численність виділених його окремих видів. Однак, введення нових категорій та обґрунтування змісту додаткових до класичних для економічної науки видів капіталу, численні дослідження щодо їх ролі та місця в економічній системі, впливу на результати її діяльності, і, в той же час, відсутність комплексних досліджень сукупного

(інтегрованого) капіталу окремих суб'єктів господарювання, який би включав у себе різнорідні його складові, і сумісне використання яких спрямоване на зростання вартості та цінності суб'єктів господарювання, не сприяють використанню джерел більш швидкого нарощування ефективності.

Зважаючи на те, що цінність, вартість та добробут створюються протягом різних часових горизонтів для різних зацікавлених у діяльності організації сторін за допомогою різних видів капіталу, то навряд чи вони будуть створені за рахунок максимізації одного капіталу без врахування інших.

Сьогодні економічна наука визріла для формування теоретичного підґрунтя та практичних засад такого управління, яке б дозволяло включити в єдиний контур різні види капіталу. З огляду на це інтерес представляє дослідження альтернативних підходів до формування капіталу, які можуть бути покладені в основу сучасної концепції сукупного (інтегрованого) капіталу, розробка якої дозволить здійснювати узгоджене, високоефективне, збалансоване управління елементами сукупності та отримувати високий результат від їх збалансованого зростання та ефективного використання.

Практично єдиним інтегрованим теоретичним підходом до комплексного управління різними видами капіталу є модель п'яти капіталів, яка сьогодні залишається маловідомою і дослідженню змісту якої та спроб її практичної реалізації присвячено дану роботу.

Модель п'яти капіталів (Five Capital Model (FCM)), розроблена британською організацією Форум майбутнього (Forum for the Future), представляє собою теоретичну конструкцію, відповідно до якої сукупний капітал організації слід розглядати у складі п'яти елементів: природний капітал, соціальний капітал, людський капітал, виробничий капітал, фінансовий капітал. Вважається, що таке детальне розуміння факторів виробництва, в число яких включаються види капіталу розширеного переліку, сприяє більш чіткому усвідомленню їх ролі для організації [1].

Включення в модель окрім традиційних виробничого, фінансового і людського капіталу, а також додатково природного та соціального цілком відповідає контексту управління сталим розвитком, в межах якого розроблена FCM. Автори відзначають, що її мета - показати, яке відношення мають фонди та ресурси до сталого розвитку організації та суспільства. Останній, як відомо, представляє собою процес економічних і соціальних змін, при якому експлуатація природних ресурсів, напрямок інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни узгоджені між собою і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і устремлінь, або, іншими словами, розвиток, спрямований на задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [2]. Концепція сталого розвитку включає в себе економічну, соціальну та екологічну складову, що і пояснює введення у модель п'яти капіталів: виробничого, фінансового, людського, соціального та природного.

Особливість моделі п’яти капіталів полягає у наданні можливості простого розуміння цілого комплексу дуже різних за змістом, характером, параметрами, методами оцінки, способами використання у бізнес-процесах елементів як єдиного цілого – сукупного капіталу організації, та того, що зусилля організації, зосереджені на забезпеченні сталого розвитку, мають бути спрямовані на посилення та збільшення запасу капіталів різних типів у складі сукупного.

Розробники відзначають, що модель FCM забезпечує основу для розуміння стійкості з точки зору економічної концепції створення багатства або «капіталу». Використання моделі дозволяє бізнесу розширити власне розуміння фінансової стійкості, оскільки до уваги береться вплив не тільки фінансово-економічних факторів, представлених виробничим та фінансовим капіталами, а і оцінка того, яким чином екологічні та соціальні проблеми можуть вплинути на показники довгострокового розвитку організації. Розглянемо докладніше, які види капіталу включаються до FCM.

Виробничий (вироблений, підприємницький) капітал (manufactured capital) є тим видом капіталу, який найдовше перебуває у «статусі капіталу» і стосовно якого найменше дискутують науковці. Проте стосовно пріоритетності даного виду капіталу в системі капіталів організації останнім часом думки науковців змінюються на користь людського або інтелектуального капіталів, які, як справедливо вважається, в умовах інноваційної економіки висуваються на перший план. Відповідно до моделі п’яти капіталів виробничий капітал включає матеріальні цінності та інфраструктуру у власності, оренді або управлінні організацією, які сприяють виробництву або наданню послуг. Виробничий капітал має важливе значення для стійкості організації в двох напрямках: по-перше, ефективне використання виробничого капіталу дозволяє організації бути гнучкою, інноваційною та збільшити швидкість виходу на ринок своїх продуктів і послуг; по-друге, виробничий капітал і технології можуть бути використані для підвищення ефективності використання ресурсів та стійкості організації.

Фінансовий капітал відповідно до FCM включає кошти організації, які використовуються у виробництві товарів, наданні послуг, і які надходять через фінансування або створюються в результаті операцій або інвестицій. Фінансовий капітал відображає продуктивну силу інших видів капіталу та є традиційним основним показником результативності бізнесу й успіху з точки зору звітності для акціонерів, інвесторів, регулюючих органів і уряду. З метою забезпечення стійкості організаціям необхідно чітке розуміння того, як створюється фінансова цінність, зокрема, як вона залежить від інших видів капіталу.

Саме ці два види капіталу (виробничий і фінансовий) за своїми характеристиками найкраще відповідають більшості теорій наукових шкіл в рамках грошового (монетаристського), функціонально-предметного та соціально-економічного концептуальних підходів [3] і з приводу даних двох елементів інтегрованої сукупності капіталів існують найменш суперечливі

точки зору. Щодо інших складових елементів, які згідно FCM слід брати до уваги при організації інтегрованого управління капіталом для забезпечення сталого розвитку, існують різні точки зору, зокрема, і щодо доцільності їх розгляду як капіталу взагалі, хоча в науковій літературі наголошується, що сучасні дослідження стосовно впливу інтелектуального, людського та соціального капіталу, як різновидностей невидимого капіталу, на соціально-економічне зростання країни набувають особливої значимості в умовах відновлення економіки, а питома вага цих видів капіталу у структурі багатства країн складає 60-80%. Тому постає актуальним питання: яку роль відіграє та як саме впливає невидимий капітал на економічний розвиток країни [4].

Не вдаючись до порівняльного аналізу точок зору різних авторів на зміст та характеристики людського капіталу з точки зору, співвідношення людського, інтелектуального та соціального капіталів, що не є метою даної роботи, відзначимо, що відповідно до FCM людський капітал включає в себе здоров'я, знання, навички, інтелектуальні здобутки, мотивацію та здатність індивіда до відносин [1]. Якість функціонування організації залежить від окремих осіб: організації потребують здорової, мотивованої і кваліфікованої робочої сили, а інтелектуальний капітал та управління знаннями все більш визнається в якості ключового нематеріального творця багатства. І навпаки, неякісний людський капітал в результаті зловживання людини або порушення трудових прав, створення загроз для здоров'я і безпеки має прямий негативний вплив на якість функціонування організації, а також впливає на її репутацію.

Тема соціального капіталу у вітчизняних наукових дослідженнях є порівняно новою, про що свідчить наявність відносно невеликої кількості публікацій, причому, переважно в площині розвитку громадянського суспільства, формування політично-державного устрою та як соціологічної категорії. Розробники FCM під соціальним капіталом розуміють певні сили, що сприяють збільшенню потенціалу соціально-економічного розвитку шляхом організації людських відносин, партнерства і співпраці. Наприклад мережі, канали зв'язку, сім'ї, громади, підприємства, профспілки, школи і добровільні організації, а також соціальні норми, цінності і довіра. Організації покладаються на соціальні відносини і взаємодії для досягнення своїх цілей і, якщо всередині організації соціальний капітал набуває форми спільних цінностей, довіри, зв'язків і спільних культурних норм, які дозволяють людям працювати злагоджено і так, щоб організація могла бути ефективною, то зовнішні елементи соціального капіталу у вигляді інституційної інфраструктури створюють можливості отримання значно більшого ефекту від діяльності організації за рахунок підвищення «комфортності» протікання зовнішніх комунікацій.

Всі організації базуються на природному капіталі і певною мірою впливають на оточуюче середовище, споживають енергію і створюють відходи, тому вони повинні бути інформовані про обмеження щодо використання природного середовища, і вміти працювати в таких умовах. До природного капіталу за FCM мають бути віднесені природні ресурси і процеси, необхідні

організації для виробництва продукції та надання послуг: стічні системи, системи нейтралізації або утилізації відходів (ліси, океани), поновлювані ресурси (деревина, зерно, риба, вода) та непоновлювані (викопне паливо або горючі корисні копалини), процеси, такі як регулювання клімату і цикл вуглецю, які дозволяють продовжувати життя збалансованим чином [1]. Порушення чи погіршення стану окремого елементу природного капіталу може негативно вплинути на інші складові системи, знизити ефективність використання, а, відповідно, і фінансову цінність сукупного капіталу організації, що і визначає необхідність застосування інтегрованого підходу.

Про усвідомлення необхідності інтегрованого підходу до управління капіталом свідчить і розробка Міжнародною радою з інтегрованої звітності, (International Integrated Reporting Committee,IIRC), яку було створено у 2010 році, рекомендацій щодо реалізації організаціями такої моделі звітності, яка буде пояснювати, як бізнес створює і зберігає вартість зараз і в перспективі на майбутнє. Призначенням рекомендованого радою інтегрованого звіту є надання інформації щодо: зовнішнього середовища, яке впливає на організацію; ресурсів та відносин, які використовує або з якими взаємодіє організація і інформація щодо яких включена до звіту як характеристики фінансового, виробничого, інтелектуального, людського, соціального капіталів та взаємовідносин, а також природного капіталу; взаємодії організації із зовнішнім середовищем та капіталами для створення цінності у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі [5, с.10]. Однак наголошується, що кількість та перелік видів капіталу, які мають бути відображені у звіті, організація обирає сама, спираючись на особливості та пріоритети діяльності, і усвідомлюючи, що капітал – це запас вартості, який збільшується, зменшується або трансформується внаслідок діяльності підприємства та результатів цієї діяльності.

Висновки. Сучасний стан соціально-економічного розвитку країни вимагає приведення у відповідність із зростаючим рівнем інтеграції усіх процесів їх теоретичного підґрунтя. Жодна з площин дослідження капіталу, якщо до уваги не береться вся їх сукупність, не може забезпечити якісне та об’єктивне уявлення про капітал як інтегровану систему взаємозалежних елементів, а управління окремими видами капіталу не дозволяє отримати високий результат: забезпечити високі темпи зростання цінності та вартості організації, добробуту її власників і працівників, задоволення інтересів усіх зацікавлених у діяльності організації осіб.

Модель п’яти капіталів може стати базовою теоретичною конструкцією для подальшої розробки методологічних та практичних основ управління інтегрованим капіталом як організації, так і суспільства. Проте, викладений принциповий підхід до інтегрованого розуміння капіталу як сукупності різнорідних елементів, здатних створювати додану вартість, знаходиться на стадії принципової постановки і потребує подальших глибоких досліджень для перетворення у обґрунтований теоретико-методологічний підхід та розробки практичних засобів управління капіталом на його засадах.

Література:

1. The Five Capitals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.forumforthefuture.org/project/five-capitals/overview
2. Report of the World Commission on Environment and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm
3. Кащена Н.Б. Економічна природа та зміст категорії «капітал» / Н.Б. Кащена, Г.Л.Чміль. // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. - 2011. –Том 2. – Харків: ХДУХТ. - с. 144-151.
4. Геєць В.М. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України / Економічна теорія. – 2010. – №3. – С. 8.
5. The International Integrated Reporting Framework [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.theiirc.org/ wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf.

Tymchenko I.P.

PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

IMPROVEMENT OF STRATEGIC MANAGEMENT A VERTICALLY INTEGRATED THE ENERGY HOLDING: STRATEGIC RECOMMENDATIONS

The study identified the main problems of the energy holding. Established on the basis of past agreements absorption need to change the form of integration. Multi Energy Integration shape makes it impossible to implement client component. Focusing on the provision of quality public services – a priority multi energy & multi utility forms of integration. The author gives basic procedures transition to a form, the key of which is the standardization and regulation of all processes energy holding company, formation of organizational structures of the same type of specific value chain. The study proposed a set of strategic initiatives for each strategic area management, which will help enhance the synergistic effects of the transformation process within the holding.

Keywords: *strategic priorities, the energy sector, a vertically integrated holding strategic management system*

Vertically integrated national of energy sector holding companies play a key role in the functioning of the energy system. Holdings were formed from 1990 through the privatization process, once state-owned enterprises. The main principles of formation of such structures is to try to close the value chain (mainly based on linear structures) and vivdpovidni accumulate funds to maintain the projected profit in terms of transformations of economy of Ukraine. Strategic challenges of our time require changes to existing integration ties between companies within the structure, due to the growing share of renewable energy and increasing end user demands for quality energy resources. Vertically integrated holding companies change strategy through acquisitions utilities sector. However, the system of such enterprises has its own specifics, and ultimately requires the assignment of public utility. Service provision of services is somewhat different from the energy of holdings in mining, generation and distribution of energy. Therefore, management structures which include utilities is a difficult task, requiring restructuring of the entire system of strategic management holding power and changing forms of integration interaction.

Study on the formation of new integration structures in the energy sector, we note works [1, 3-8, 10-12]. However, despite the considerable number of studies have unresolved issues of practical implementation of innovative forms of integration into the activities of national energy holdings to ensure economic security holding and energy security.

Purpose of the article is to develop the concept of organizational development vertically integrated complex of energy sector based on creating a project transition from multi-energy forms of integration interaction for multi energy & multi utility forms the basis of which is to increase the competitiveness of the holding on of education combined spatial and technological relations, complex character provision of public services.

The resulting strategic initiatives and recommendations [2] to update the development strategy of DTEK expedient to form in a program. The program of this type will affect the improvement of DTEK management model based on changes in the shape of integration ties as because of recent events (buying new businesses, concession contracts, etc.). Company incorporates a shaft 31 and 12 enrichment plants, including four coal assets in the Rostov region of the Russian Federation, 10 thermal power plants, 5 distribution companies as well as company Kyivenergo. Research existing management model made it possible to identify multi-energy form of integration interaction, the characteristics of which is diversity in sales of energy resources, satisfaction with major corporate clients holding a closed circuit forming added value.

Manage the business of scale and thus improve its effectiveness is difficult, but salable task. It is therefore necessary to optimize the management structure of DTEK, standardize business processes to affiliated companies.

Optimization should be based on the basis of the implementation planning horizons.

1.1. "Strategic Planning" – the process of planning in the long term (more than 5 years).

1.2. "Business Planning" – the planning of DTEK in the medium term (2 years).

The transition to a new model of management of the Company must ensure the effectiveness of the management and control of the business, implementing a long-term strategy of DTEK 2030, high standards of production processes at each of DTEK, clear delegation of authority and responsibility in decision-making additional profits from building better business features, functions, procurement and implementation of large investment projects, the full disclosure of potential and capabilities of workers, increasing the speed of decision-making, reduce duplication, optimizing the number of managerial staff of new business development (wind energy, oil and gas).

Integration form of interaction multi energy & multi utility is shown in Figure 1. Allows you to optimize the processes within the company to change relations with a focus on the consumer. This structure will enable the company to combine interaction with corporate conglomerate, as Holding is part of the financial and industrial groups, the general strategy and taking into account the data formats interactions. One of the areas of strategic management holding company carries out its activities with a focus on the needs of financial-industrial groups, only a small part of the production, which is about 20% goes to the needs of the energy holding. So in this case we offered to separate it from the overall structure of the energy holding in

the context of the interaction. That this strategic zone management have ties to the corporate center holding only a part of corporate interaction, that address the legal, environmental and other issues of energy characteristics.

This division levels of integration at this stage of development, to increase competitive advantage and not holding perevantazhuvatyme organizational structure, since the introduction of regulated and standardized processes – is a significant financial investment, which in high probability of bankruptcy of the holding is inappropriate.

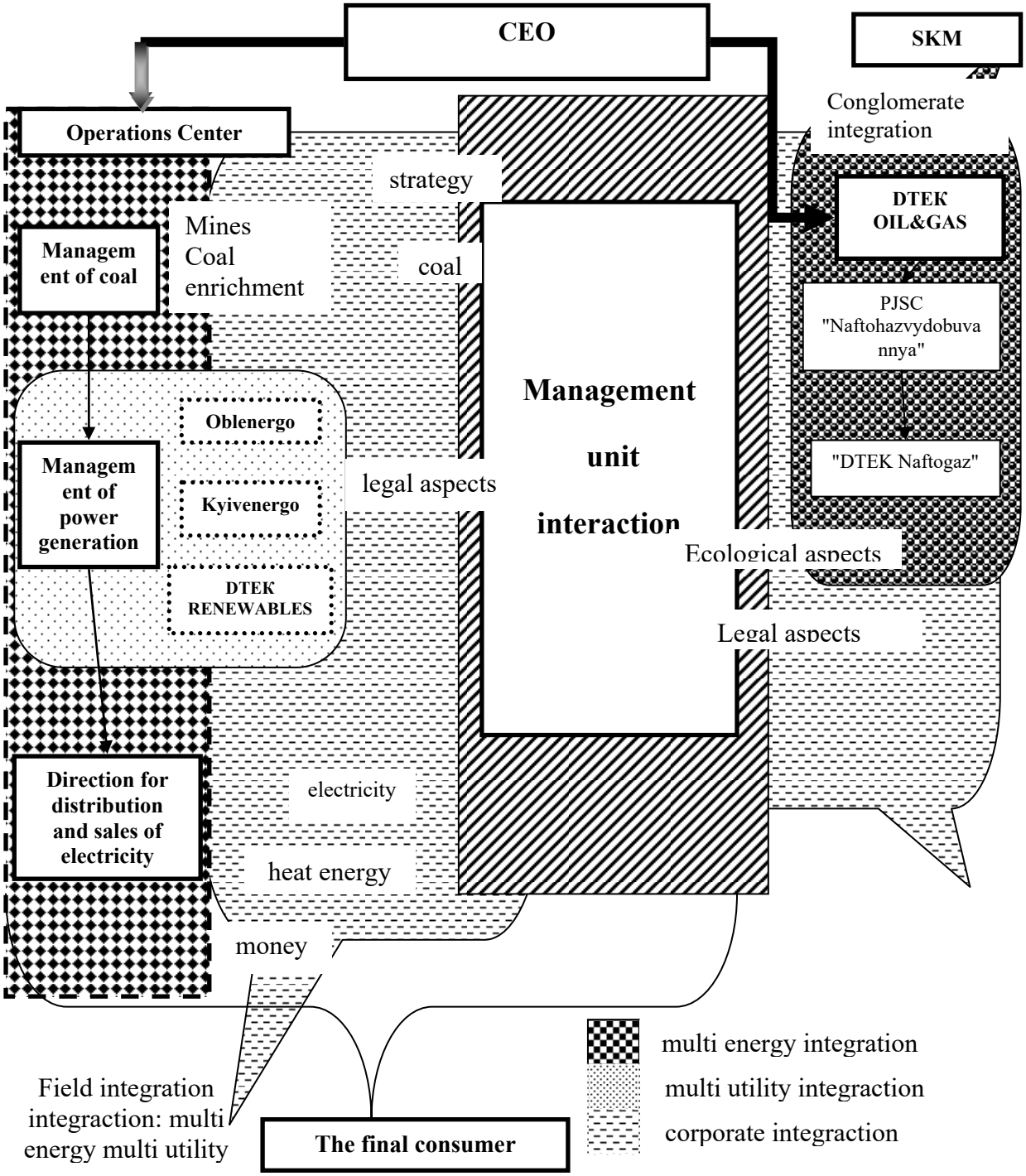

Fig. 1. Vertical integration of the holding shape: multi energy and multi utility

Source: compiled by the author

In the result of the company will increase the speed of decision making, coordination and passing, the division of responsibilities between production units and corporate centers, the only Corporate Center to address the ambitious objectives of the Strategy DTEK 2030, more opportunities for development and career growth of each employee DTEK transition to such a system and increased responsibility shahtoupravlin.

Optimizing management of coal should be based on aspects such as organizational structure unification of mines, the introduction of standard processes and reorganization in the structure of mines, centralization of support functions, the introduction of operational improvements – all DTEK enterprises to implement the program of operational improvements.

Optimizing management of power generation includes forming production vertically integrated holding, changing the principles of the holding of the line on a functional, centralized management reconstructions procurement functions provide fuel and lubricants, marketing, procurement procedures – to standardize, to form a single technical policy, centralizing support functions change the repair process and development of internal repair contractor unified organizational structure and optimize the number of TPS – TPS in all processes and establish a standard equal organizational structure. Also, the Directorate will include a combination of different sources of electricity generation, first, a power station running on fossil fuels, and secondly, Kyivenergo, which produces heat, thirdly, a renewable energy source, in this case wind. This form of integration interaction in this chain formation of added value will help to get the benefits of scale. It will include the creation of a central control generation, significantly save money on salaries and other administrative costs. This segment interacts with the administrative center in question, which apply to financial, economic, legal, environmental and other areas of functional areas holding interaction with the environment.

Optimizing management of energy distribution involves changes in the distribution vidpovidalnostii between the Directorate and power companies, the regulation processes of interaction, power companies unify the structures through standard processes and organizational structure, centralization of support functions. This Directorate plays a key role in shaping cash flows, closing the chain of added value. This form of interaction holding the end consumer is important in terms of creating an integrated multi-energy structures & multi-service nature. Targeting kominalnyy harakterystokoyu sector is highly developed forms of integration in the energy sector leading companies in the world that operate in mainland not, as a global format. Support to strutktury of its kind in the Ukrainian economy shows first of all that despite the economic crisis and foreign aharesiyu country accepts challenges and changing global environment to achieve competitive advantage.

Building management and optimization of oil / gas perdbachaye focus on the needs of not only energy holding companies, but the main financial and industrial group. Therefore, this interaction is multyenerhetychna with a distinct feature of the conglomerate structure. However, the system of cooperation in this context governing statutes. We believe this strategic association with common economic zone center is

impractical, a very large difference in the value chain, they can not be compared even with the client component.

Table 1

Objectives and strategies SAM 1 production and sale of electricity from fossil fuels, energy holding

Development Goal	Strategy of development	
S 1 Improving the competitiveness of the holding.	S11	Integration into new promising markets
	S12	Increased product quality (coal) and services (electricity)
	S13	Increased power generation and electricity sales
	S14	Setting competitive prices for products and services
	S15	Optimizing management holding
	S16	Building brand holding company for the end user
	S17	Promote the adoption of legislation to support individual sectors of energy
S 2 The development of competencies in the new energy market.	S21	The development of operational improvement tool
	S22	Unification and structure optimization TPP
	S23	The transition from a craft to a functional structure of TPP
	S24	Implementation standard structure for all power companies
	S25	The integration of power companies in the overall structure of the holding
	S26	Optimization of regional structure of power companies (ob'yedanannya)
	S27	Separation of transmission from sales
	S28	Improving the efficiency and reliability of power grids through Smart-technologies
S 3 Building a retail brand development functions of trading and marketing of electricity in Ukraine.	S31	Building block of Research and Development
	S32	Implementation of continuous improvement based on the principles of lean manufacturing
	S33	Detailing organizational structure, processes and methodologies of project management
	S34	Centralization of procurement at the Corporate Center
	S35	Implementation of the procurement manager by category
	S36	Focusing on the transfer of some functions to outsourcing contractors
	S37	The development of electricity trading in target international markets
	S38	Expansion of services for consumers
S 4 Creating a system of continuous personal development of employees.	S41	Providing comfortable working conditions for workers
	S42	Changing the culture of staff regarding safety
	S43	Development of Occupational Medicine
	S44	Implementation of anti-corruption program holding
	S45	Creation of automated accounting system and harmonization of business gifts and hospitality
	S46	Training of employees and managers DTEK Academy
	S47	Encouraging interaction "manager-employee"
S 5 Replication projects of continuous improvement and lean production (LEAN).	S51	Business Process Automation
	S52	Creating a system of effective risk management
	S53	Participate in the reform of the energy market
	S54	Ensuring transparent accountability horizontally
	S55	The introduction of standard structures and processes
	S56	Optimizing interactions with key business partners and SZEM energy holding
	S57	Formation of automated control system payment
	S58	Development and protection of knowledge management

Source: compiled by the author

Thus, the formation of the holding power of a new type of multi-energy & multi-service vertical integration of education, on the basis of international experience in the formation and management of development strategies involves paying close attention client sector. Providing quality public services of good quality is a priority of all development strategies strategic areas of management. However, the transition to this model will help to reduce operating costs, creating a positive image of the holding company and obtain competitive advantages in the international market. Cooperation with international associations in this case is very important, because the Ukrainian experience in shaping none. Given that the economy is integrated in the European direction use exactly this experience will be a catalyst for organizational change. In the context of the development strategies of the key strategic areas of management author proposed to allocate priorities are to promote the transition to another form of integration ties holding (Table. 1, 2, 3).

Table 2

Objectives and strategies SAM 2 wind power generation, energy holding

Development Goal	Strategy of development	
S 1 Implementation of the project portfolio in wind power.	S11	Connecting Botiyevskoyi station to power lines Melitopol 330
	S12	Increasing the capacity of power delivery
	S13	Promoting projects to attract foreign investment in holding
	S14	The impact of the change of holding "green tariffs"
S 2 The development of competencies in the new energy market	S21	The development of operational improvement tool
	S22	Optimization and unification of structures VES
	S23	Reducing fixed costs
	S24	Exchange market leader in wind power generation
S 3 Construction of the wind power generation retail brand in Ukraine.	S31	Implementation of continuous improvement based on the principles of lean manufacturing
	S32	Detailing organizational structure, processes and methodologies of project management
	S33	Training for international companies producing equipment
	S34	Financing development with funds to support the development of wind energy
S 4 Creating a system of continuous personal development of employees.	S41	Implementation of the method of remuneration for Hay Group
	S42	Automation of HR
	S43	The current evaluation system of personnel management
	S44	Using whole-laying heads to 1-4 levels of management
	S45	The program of voluntary health insurance
	S46	Corporate MBA program for executives
S 5 Replication projects of continuous improvement and lean production (LEAN).	S51	Development projects vitrovymiryuvannya, design
	S52	Application of international certifications to the wind power generation
	S53	Management System Certification in ISO standard
	S54	Cooperation with international manufacturers of wind turbines
	S55	Improving the efficiency and flexibility of production capacity
	S56	Providing cost-effectiveness and sustainability of business
	S57	Reducing noise wind turbines
Source: compiled by the author		

Table 3

Objectives and strategies SAM 3 oil and gas production energy holding

Development Goal	Strategy of development	
S 1 The development of large-scale projects in the oil business.	S11	Commissioning wells deeper than 5,000 meters.
	S12	Formation program of major repairs of wells
	S13	Carrying out 3D-seismic on Semyrenkivskomu and Machuhskomu license areas
	S14	Obtaining licenses for geological study area Horshivskoyi
S 2 The development of competencies in the new energy market	S21	Aspect concept development for international companies
	S23	Increasing the budget of the development of new technologies of production and exploration
	S23	Change Plan petroleum gas based regulatory influences
S 3 Building a retail brand development functions of trading and marketing of oil and gas Ukraine.	S31	Building block heorozvidky
	S32	Implementation of continuous improvement based on the principles of lean manufacturing
	S33	Establishment of cooperation programs with international energy holdings
	S34	Absorption gas companies to increase production
S 3	S35	Increase efficiency of associated natural gas
	S36	Increasing volumes of stocks in developed areas by increasing oil recovery ratios
S 4 Creating a system of continuous personal development of employees	S41	Training for managers
	S42	Compliance with international standards of safety and security
	S43	Development of the program areas of social development
	S44	The reconstruction of social facilities related to mining regions
	S45	Encouraging corporate volontersta
	S46	Training of employees and managers DTEK Academy
S 5 Replication projects of continuous improvement and lean production (LEAN).	S51	Promote the development of gas processing projects
	S52	Providing competitive level of operating costs
	S53	The policy of structural and technological innovation
	S54	Compliance with operational processes with international standards in the field of environmental protection
	S55	The introduction of standard structures and processes
	S56	Investments in own production facilities
Source: compiled by the author		

Thus, taking into account the system of strategic initiatives promote quality growth holding increase competitiveness. Multi-energy & multi-service form interhatsiyi - a course for the future not only companies, but also Ukrainian economy. After all, economic growth is due to increased consumption of high-quality clean energy products.

References:

1. Alyeksyeyev, I. V., & Vibly`j, P. I. (2008). Express analysis of efficiency of formation of vertically integrated structures. Nauchnыj zhurnal Эkonomy`chesky`j vestny`k Nacy`onal`nogo gornogo uny`versy`teta, 21(21-22), 47-54.
2. Balan, V. H. And Tymchenko I.P. (2016). Creation of the development strategy in enterprise based on dynamic SPACE-analysis, Anality`chno-informacijny`j zhurnal «SXID». No. 4 (144). – S. 5–16.
3. Chervina, Yu. V. (2012). The integrated corporate structures in the system of national economy of Ukraine. Dlya naukovy`x pracivny`kiv, vy`kladachiv, aspirantiv, studentiv, prakty`kiv. Redakcijna kolegiya: VD Bazy`levy`ch, d-r ekon. nauk; AA Chuxno, d-r ekon. nauk; AV Shegda, 407.
4. Ignatyuk, A. (2009). Vertically integrated structures in industry markets of Ukraine. Visny`k Ky`ivs`kogo naczional`nogo universy`tetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika, (109). S. 19-23.

5. Kolosok, V. M., & Drobotina, K. M. (2013). The development of the mechanism of strategic management of industrial holdings consisting of integrated. Visny`k Nacional`nogo texnichnogo universy`tetu, (46), 36-42.
6. Koliesnikov, D. V. (2011). Creating effective models of vertical integrated structures in Ukraine. Science and Transport Progress. Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport, (37), 277-284.
7. Kuzmenko, L. (2007). World experince on regulation of natural monopoly entities and basic directions of regulation of their improvement, Naukovi zapy`sky` NaUKMA, 68, 40-47.
8. Lyulchak, Z.S. Carp, O.P., Il'chuk G.I. (2009). Principles of consolidation of companies in the energy sector of Ukraine, Logisty`ka : [zb. nauk. pr.] / vidp. red. Ye. V. Kry`kavs`ky`j. — L. : Vy`d-vo Nacz. un-tu «L`viv. politexnika», S. 109-120. — (Visny`k / Nacz. un-t «L`viv. politexnika» ; No. 649).
9. Petrenko, S. A. (2010). Comparative analysis of models of organizational structure. Byuleten` Mizhnarodnogo Nobelivs`kogo ekonomichnogo forumy,2(1), 247. S. 245-252.
10. Proxorenko, O. V. (2014). Integration and reverse processes of industrial enterprises of Ukraine: some aspects. Visny`k Sums`kogo derzhavnogo universy`tetu. Ser.: Ekonomika, (1), 42-50.
11. Rassuzhdaj, L. M. (2008). The organization and regulation enerhovuhilnyh vertically integrated companies. Ekonomika promy`slovosti, (4), 91-103.
12. Stechenko, D. M. (2013). The conceptyal framework and transformational purposes of the state regulation of development the TEC of Ukraine, Elektronne naukove faxove vy`dannya "Efekty`vna ekonomika", No. 9. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=2318

Chernysheva O.M.
PhD in Economics
State Higher Educational Institution
«Ukrainian State University of Chemical Technology», Ukraine

STRATEGIC MANAGEMENT OF THE PRODUCTION: SYSTEMATIZATION OF FACTORS

The article is devoted to the systematization of factors of the product competitiveness in strategic management of the production. It was proved that the regulatory process and the elements of the enterprise strategy for the increasing of the product competitiveness level must be based on the influence factors. The factors of an influence on the product competitiveness have been systemized depending on their level of manageability by enterprise.

Keywords: *strategic management, enterprise strategy, product competitiveness, factors of the product competitiveness, classification of factors of competitiveness.*

Modern stage of the development of production is characterized by high level of competition, large volumes of the foreign economic activity on the raw material and product markets, complexity of the technology and large number of production and consumption characteristics of products. That is why the system of strategic management of the production must be oriented on the providing of product competitiveness as a base of the stable development of enterprise.

The effectiveness management decisions in the system of strategic management of production are grounded on the accurate and adequate diagnostic and estimation of the product competitiveness. As a theoretical base of the diagnostic of competitiveness is a classification of factors. This classification accounts the interaction of factors in the different conditions of the enterprise activity.

The research of the factors of competitiveness on different levels of the economic objects is conducted by many authors in its studying, estimation and increasing. It is offered to form the strategies for the increasing of the product competitiveness with taking into account its level and the factors of influence [11, p. 6; 9, pp. 3–6].

The classification of influence factors on the product competitiveness is intended first of all for the identifying of main and priority factors, estimation of the force of influence, forecasting and regulation of the direction and intensity of the influence of every factor.

The indications of the classification of the influence factors on the product competitiveness are selected by the investigations [1, p. 10; 3, pp. 145–149; 4, p. 123; 5, pp. 90–94; 6, pp. 183–185; 10, p. 58; 7, pp. 10–14; 8, p. 65; 9, pp. 3–8; 11, pp. 26–70]. These indications are: sphere of origin (economic, management and technologic); level of manageability by enterprise (fully managed – internal; partially managed – external factors, an enterprise can to affect by own actions; unmanaged – external factors, an enterprise must to adapt); source of origin (internal – endogenous, factors of the internal environment; external – exogenous, factors of the external environment); subject of influence (microeconomic – an enterprise is a subject; meso-level factors - a branch is a subject; macroeconomic – a state is a subject); term of influence (short- and long-term); object of influence (factors of influence on the consumer decision to purchase products and factors, which are formed by producer); character of influence on a consumer (rational and irrational factors); direction of influence (factors of influence on the current competitiveness and factors of influence on the prospective competitiveness); level of influence (factors of direct influence and factors of mediated (undirected) influence).

The reviewed approaches of authors to the identifying the factors of influence on the product competitiveness allows to unite the factors to the only classification. In the work [2, pp. 39-46] it was offered to include to this classification the important for current conditions of the development of the production factors by sphere of origin (innovative [5, p. 92] and ecologic [3, p. 149]). Also it was offered to add into the classification a sphere of estimation as an indication. It contains the components which represent the change in a product status from start of development to cessation of existence. These components are: production, realization and consumption [2, pp. 39-43].

International character of competition on the market of industrial products predetermines a necessity of the investigation of the product competitiveness on the internal and external markets. Therefore, it was offered to add into this classification as an indication the geographic direction of market (in particular, internal and external markets) because the competition conditions of the enterprise functioning are different on the internal and external markets [2, pp. 39-43].

From the perspective of the strategic management of production it is offered to consider all influence factors on the product competitiveness and to systemize their influence according to their level of manageability by enterprise. It allows to form the elements of the enterprise strategy for the increasing of the product competitiveness by taking into account all opportunities of enterprise (Fig. 1). An enterprise is the subject of the influence on the competitiveness. That is why fully managed, internal, factors (have an influence on the micro-level) must be divided on two standards: the standard of product and the standard of enterprise.

External factors must be divided on the partially managed (have an influence on the meso-level) and unmanaged (have an influence on the macro-level) by enterprise. It is offered to include into the partially managed by enterprise such factors as: contain, structure and behavior character of consumers, factors of an influence on the consumer decisions, a behavior of competitors, character of competition (volumes of import and geographic structure of the foreign competitors in the internal market, a level of

competition between foreign and producers), system of marketing communications, suppliers and enterprises-counterparties on the internal and external markets.

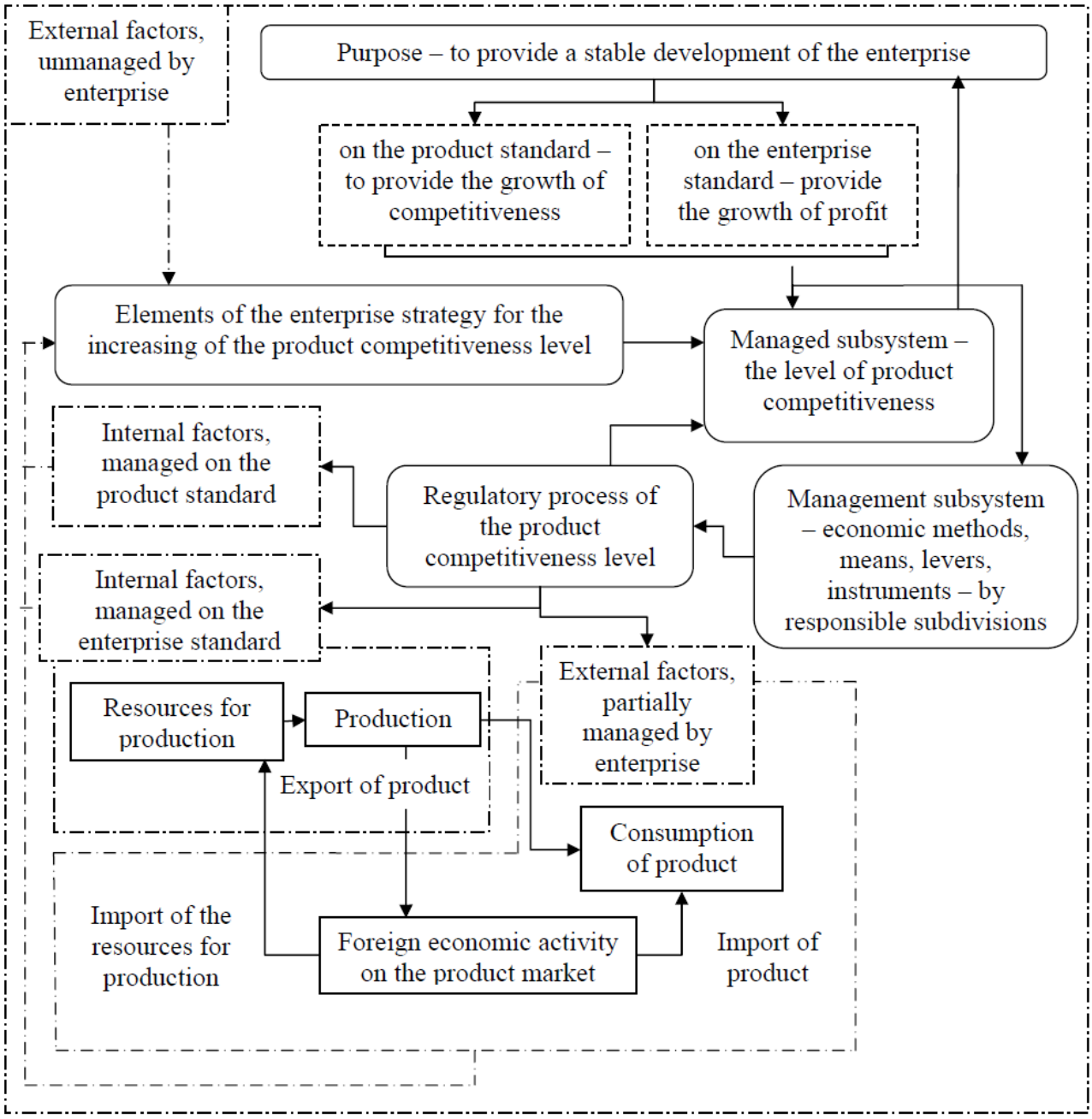

Figure 1. The system of strategic management of production based on the product competitiveness

Offered by author

Also into unmanaged external factors must be included such factors as: market (trends of development, capacity and type of competition on the market), development of the related industries, state regulation internal market and foreign economic activity of the enterprises (GDP per person, average wage, tax privileges, state subsidies, custom and currency regulation, intergovernmental agreements in the raw material trade for the production), investment climate in the country, innovative macroeconomic factors (new means in the providing of the production and consumption characteristics of products, new requirements of the consumers and enterprises to their containing in the products),

demographic factors (population), ecologic macroeconomic factors (trends in the providing the environmentally safe material, exploitative, production and utilization characteristics of products), legislative and legal factors (normalization and standardization of the exploitative characteristics of products), international factors (economic and climate conditions in the countries-producers of the raw material, economic and politic relationships with countries-partners in the production and consumption of product).

Thereby, the system of strategic management of the production has been formed with taking into account the classification of the influence factors on the product competitiveness. In this system the regulatory process and the elements of the enterprise strategy for the increasing of the product competitiveness level have been formed.

References:

1. Buzhyn, O.A. (2009). Konkurentosprompzhnist produktsii tvarynnytstva silskohospodarskyh pidpryiemstv [Competitiveness of the stockbreeding products of the agricultural enterprises]. Extended abstract of Doctor's thesis. Luhansk: LNAU [in Ukrainian].
2. Chernysheva, O.M. (2016). Otsinka konkurentospromozhnosti produktsii pidpryiemstv shynnoho vyrobnytstva [Estimation of the tire enterprises production competitiveness]. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Illiashenko, N.S. (2012). Ekolohichnist yak chynnyk konkurentospromozhnosti produktsii [Ecology as a factor of the product competitiveness]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics, 9 (135), 143-150 [in Ukrainian].
4. Kondratenko, O.V. (2009). Produktovyi aspekt upravlinnia konkurentospromozhnistiu mashinobudivnykh pidpryiemstv [Product aspect of management of the machinery-building enterprises]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics, 9 (99), 121-125 [in Ukrainian].
5. Koshelenko, V.O. (2009). Differentsiatsiia faktorov konkurentosposobnosti predpriiatiia na osnove vremennogo faktora [Differentiation of factors of the enterprise competitiveness based on the time factor]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics, 8 (98), 85-86 [in Russian].
6. Kryvenko, O.V., & Sidun, P.V. (2011). Chynnyky formuvannia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv ta klasteriv [Factors of the formation of the competitiveness of enterprises and clusters]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seria : Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku – Herald of the National University of Ukraine "Lvivska politekhnika". Ser.: Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of becoming and problems of development, 720, 180-188 [in Ukrainian].
7. Parshyna, O.A. (2009). Naukovi osnovy upravlinnia konkurentospromozhnistiu produktsii mashinobuduvannia [Scientific bases of the management of the machinery-building product competitiveness]. Extended abstract of Doctor's thesis. Dnipropetrovsk: NHU [in Ukrainian].
8. Salli, V.I., & Parshyna, O.A. (2008). Stratehichne upravlinnia vyrobnytstvom konkurentospromozhnoi produktsii mashynobuduvannia [Strategic management of production of the competitiveness machinery-building products]. Dnipropetrovsk: NHU [in Ukrainian].
9. Sokolova, N.S. (2010). Upravlinnia yakistiu i konkurentospromozhnistiu produktsii agrarnyhkh pidpryiemstv v umovakh intehratsii i hlobalizatsii ekonomiky [Management of the quality and competitiveness of the products of the agricultural enterprises in the integration and globalization conditions]. Extended abstract of candidate's thesis. Luhansk: LNAU [in Ukrainian].
10. Taranenko, I.V. (Eds.). (2010). Marketynhovi strategii rosvytku ta konkurentospromozhnosti sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsii [Marketing strategies of the development and competitiveness of the social economic systems]. Dnipropetrovsk: DUEP [in Ukrainian].
11. Zakhodym, M.V. (2010). Zabezpechennia konkurentospromozhnosti productsii molokopererobnykh pidpryiemstv [Providing the competitiveness of the milk processing enterprises]. Extended abstract of candidate's thesis. Zhitomyr: PP "Ruta" [in Ukrainian].

Yakimtsov V.V.
Ph.D in economics
National Forestry University of Ukraine

THEORETIC-METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF DETERMINATION OF SOCIO-ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFECT OF THE PRODUCTION IN TERMS OF SYNERGETICS

JEL Classification: A13, B41, O10, O30, Q50

Abstract. *This article reveals a range of theoretic-methodological questions of effect of enterprise activity at request of synergetic approach to the problem. Social, ecological and economic condition of Ukraine plays a pivotal role in investigating the problem and the improvement of enterprise activity at request of synergetic development is being considered as one of the main arrangements that positively influence not only on social condition, but also on ecological and economic condition. Each component of socio-ecological and economic enterprise effectiveness is fundamentally considered separately. It is mentioned that particular extremely important aspect of investigation is a time effect's impact on the suggested model. This article states that estimations of socio-ecological and economic efficiency of the arrangements of production improvement firstly have to determine the economic effect of these arrangements and secondly to determine the ecological and social effect that the participants receive, including at the domestic level. The necessity of switch from the economic appraisal of all spheres of material production to the synergetic socio-ecological and economic appraisal, necessarily considering the time effect, which allows to more sufficiently and objectively estimate the public production efficiency from the perspective of synergetic development.*

Key words*: effect; synergetics; environment; sociosphere; enterprise.*

Introduction. Modern development of humanity productive forces is happening under the conditions of ecological crisis. Resource exchange between the society and nature reached the enormous scale, all natural and productive-socioeconomic components of human activity turned out to be so interrelated that any impact on one natural component or another leads to the unforeseen consequences.

Course of social development showed that market-driven economy, which gave birth to the consumer's attitude to the environment resources, turned out to be unable to overcome global ecological problems. In this regard, the criticism of main conceptions of classical macroeconomics becomes more and more reasonable, its main postulates take as a basis the modern economic contacts.

Our investigation is limited by range of theoretic-methodological questions of effect of enterprise activity, which are first of all have an actual meaning for the improvement of economic appraisal of enterprise's organization and activity; secondly they are understudied and they are of polemical nature. Thirdly, they require the systematic approach to their investigation, the usage of progressive synergetic research methods and specific decisions under modern conditions of ecological, economic and social condition of Ukraine, conditions of market-driven economy and the problem of integration into EU. All these problems have to be considered according to synergetic approach requirements to the problems.

Herewith social ecological and economic condition of Ukraine is critical for the problem investigation and the improvement of enterprise activity in terms of synergetic development is being considered as one of the main arrangements that positively influence not only on social, but also on ecological and economic condition.

Materials and methods. Theoretic base of our study is the works of distinguished scholars concerning the environmental economics; ecological, economic and social effect in space and time.

These are the works of Ukrainian scientists, who worked on above said problems: Gensiruk S.A., Grabinskiy I.M., Gryniv L.S., Koval Ya.V., Kozoriv M.A. Dyachenko Ya.Ya., Tunitsa Yu.Yu., Stadnitskiy Yu.I., Senko Ye.I., Bondar V.S., Doroguntsov S.I., Sinyakevich I.M., Melnik L.G., Danilishyn B.M., Golubets M.A., Mishenin Ye.V. Zahozhai V.B., Furdychko O.I. etc.

Ecologynomic aspects of efficiency are being constantly considered and illustrated by the specialists of UNEP, UN, The World Bank, WTO, EU Commission and other affluent intergovernmental and nongovernmental organizations, where the Club of Rome is, under its aegis important conceptual approaches to the effective and environmentally friendly development were primarily created [1; 2; 3].

There were many investigations of various economic aspects of industrial production efficiency. Works of Levitsliy, P.A., Abroskina, P.I., Zabelina, Ye.M, Orlova, N.A., Ganshtaka, V.I., Zhukova, P.A., Mironova, A.I. etc. are dedicated to these problems.

Results. Main characteristic of socio-ecological and economic effectiveness is on the one hand the production of user value to meet the social needs and on the other hand, the commitment to meeting the specific needs under the appropriate ecological conditions. i.e. enterprise, nature and society have to be considered as equally weighted parts of socioecosystem during the controlling influence of social force.

The estimation of a real welfare bumps up against the difficulties of economic estimation of natural capital. «There is a very big problem that gets in the way of integration of ecological image into the accounts of national income and national output» [4, p.9].

Group of actions, which are connected to the improvement of enterprise activity from the perspective of conservation of the environment, has to provide maximum effect that contains economic, ecological and social result, which is essentially synergetic.

Ecological result (effect) is determined by decrease of amount of contaminative, harmful emissions and the increase of amount of natural resources.

Social result (effect) provides the improvement of society comfort, its health, the decrease of disease incidence, ecological balance support, increase of national wealth and welfare [5, p.80-81].

As stated above, the estimation of efficiency of any phenomena and arrangements etc. is being provided from the perspective of their economic appropriateness.

We consider this approach a little lop-sided, it does not represent the situation on all hands. This approach is outdated under the market conditions and within the necessity of environmental conservation and the improvement of existence conditions. That is why we tried to create in our investigation a complex and synergetic estimation of appropriateness of enterprise activity with its economic,

ecological and social characteristic in space and time, which is our newest offer and the very first to the enterprises of this field.

Let us consider each component of socio-ecological and economic efficiency separately. Particular important issue of this research is the impact of time factor on the model, offered by us.

Economic effectiveness of enterprise activity (E_{ec})

In our opinion, the estimation of economic efficiency of the system is the economic component (E_{ec}), which will allow to valuably estimate the optimality of enterprise activity from the perspective of its economic appropriateness: manufacturing enterprise of products, carrier (to provide optimally profitable transportation services) and enterprise-consumers of goods manufactured.

In the market economy conditions of enterprise activity, the term «benefit» of economic functions is one of determinative ones (not the only one though).

Economic functions, which will conduce the increase of benefit of enterprise activity, may be:

- implementation of high technologies and innovations;
- investment projects;
- improvement of organization of business function;
- implementation of any promising innovative administrative (economic) decision.

Two moments are general for all these arrangements: firstly, they all are oriented to reaching the specific result, before everything else economic one, secondly, they all require the material and financial expenses.

Efficient-market theory distinctly delimits the terms «effect» and «efficiency, considering the arrangement result as the effect and the correlation of effect and expenses that have caused it as the second one.

It is customary to speak about socioeconomic effect in case if stated results affect not only strictly production angle, but also the changes, which are connected to the impact on health or conditions of human activity. If these changes affect the environmental field, then it is customary to speak about «ecologynomic effect».

Despite the terms «result» and «effect» are related concepts (effect is a certain form of the result), the economy needs involve the delimitation of stated terms. Herewith the general (brutto) result is meant by conventional term «benefit» (such as revenue) and the net (netto) result is meant by «economic effect» (such as the profit). Essential interrelation between these two terms can be represented by difference of conventional benefit and absolute investments.

Figure of economic effect can be used depending on the arrangement purposes and on the level of decision-making:

At the domestic level:

- national income increment;
- increase of flow-in of currency earnest to the country;
- increase of tax revenue to the budget;
- decrease of external (internal) debt;

- decrease of negative income due to the environmental pollution.

A the territorial level:

- increase of budget revenue;
- increase of allocations to social decisions;
- increase of personal income.

At the enterprise level:

- increase of income;
- increase of salaries as a result of workers release;
- raw material savings.

The estimation of level of nation welfare is getting closer and closer to income definition of J. Hicks, which contains of soundness idea: «income is the maximum value a man could consume during a period and still be as well off at the end of the period as he was at the beginning.» [6, p. 4]. In other words, this is a maximum level of consumption, which can be achieved by keeping the general total stock of capital intact» [6, p. 447].

Several authors noted that the main criterion of economic effectiveness of enterprise activity can be the cost value of manufacturing range [7; 8].

The effectiveness is being determined by the ratio of result (effect) to the expenses that provided its receipt.

Paul Heyne (a lecturer at the University of Washington in Seattle, USA) thinks: «Effectiveness is the figure, which the most gradually flies high by the economists. This should not surprise, because the effectiveness and efficiency are almost synonyms. Both terms characterize the «resulting quality» of methods that are being used to reach the goals» [9].

Effectiveness is a complex reflection of eventual outcome of utilization of producer's goods and labor power (workers) over a particular period of time [10, p. 449].

In foreign practice the term «productive efficiency of the production system and performance of service» is used as a synonym of a term «economy management efficiency", when the efficiency is understood as the effective utilization of resources (labor, capital, land, materials, energy, information) during the production of various products and services.

Production effectiveness (system efficiency) has a polymorphism of determination and usage for insights and managerial decisions.

Corresponding types of effectiveness of enterprise activity are being distinguished mainly by virtue of obtained effects (results) of business function of the enterprise.

You should not forget that general system efficiency is more wide term than the labor efficiency and production profitability.

Generic characteristic of effectiveness (efficiency) can be the necessity of reaching the goal of enterprise operational activity with the least cost of social labor or time.

Engineers use the definition of effectiveness, which conforms to conditions for a first approximation. They determine the effectiveness as a ratio of work done by

machine to the energy, which is being consumed by it. Of course, this ratio is expressed as a percentage (efficiency coefficient).

The crux of the problem of improvement of the effectiveness of activity lies in the maximum possible increase of production output (revenue, income) per each resource (expense) unit – labor, material and financial. To that end the only macroeconomic criterion of activity effectiveness becomes the increase of social (living and embodied) labor capacity. Quantitative determinacy and the content of the criterion is represented in the specific figures of effectiveness of operational and other activity of business entities.

Ultimately content-related explanation of effectiveness (output capacity) as an economic category is being determined by objectively effective law of saving of labor time, which is the foundational substance of wealth and a measure of the expenses, which are necessary for its agglomerate and use by society. Which is why the increase of production effectiveness should be considered as the specific form of appearance of this law.

Mathematically the law of labor time saving, which represents the mechanism of decrease of aggregate expenditure on the production or provision of services, is written as:

$$Ex_a = \frac{Ex_{el}+Ex_{ll}+Ex_{fl}}{E_{tu}} \rightarrow \min \quad (1)$$

where Ex_a – aggregate expenditure on the production (provision of service) during the life cycle of the product;

Ex_{el} – expenses of past (embodied) labor on the production and consumption of the product;

Ex_{ll} – living labor expenses, i.e. salary of all workers that is accounted for by this product at on stage or another of its life cycle plus the income at this stage (necessary and additional labor);

Ex_{fl} – future labor expenses in the process of consumption (exploitation) of the product;

E_{tu} – total useful effect (returns) of the product for the consumer of standard operation time.

Essential characteristic of the effectiveness (system capacity) is embodied in general methodology of its determination, its formalized form is written as:

$$\textbf{Effectiveness (output capacity)} = \frac{\textbf{Results}}{\textbf{Resorces (expenses)}} \quad (2)$$

Performance (effect) of production as the most important component to determine its effectiveness should be interpreted unambiguously.

It is necessary to distinguish:

1) eventual outcome of production;

2) eventual outcome of work of enterprise or other integration framework as a primary autonomous field of economy.

The first one discloses the embodied production outcome that is measured by production in natural and value forms; second includes not only the amount of

products and their user value. Eventual outcome of the production (enterprise operational activity) over a particular period of time is a net value added, i.e. the new value and the income (cost-effectiveness) is a financial outcome of the commercial activity.

Let us say that the resources, which are needed for a certain result of the production (activity), sort to one-time (investment) and continuous ones, that are being spent every day.

It is worthy of note that the estimation of expectative or accomplished level of efficiency of enterprise (organization) activity is methodologically connected before everything else to the determination of appropriate criterion and the formation of corresponding system of figures.

Forming the system of efficiency figures of activity of business entity, it makes sense to be committed to certain principles, videlicet [11, p. 124]:

- provision of organic interrelation between the criterion and the system of specific figures of activity efficiency;
- representation of utilization efficiency of all types of used resources;
- possibility to use the efficiency figures to manage the various sectors of activity in the organization;
- execution of the motivation function by key figures in the process of utilization of available stock of increase of activity efficiency.

Generalized figures of activity efficiency, which are constructed based on the named principles, have to include several groups, which characterize the general efficiency of economy management of utilization efficiency of particular types of resources.

It is necessary to use the specific figures that represent the level of utilization of regular personnel, production capability, equipment, particular types of physical resources etc. for overall estimation of level and dynamics of total economic efficiency of production, results of operational and commercial enterprise activity.

Specific types of effectiveness can be detached not only by the variety of the results (effects) of enterprise activity, but also depending on what resources are being used for calculations. Used resources are the aggregate of living and embodied labor and the consumed ones are the current expenditures on the production of the goods (provision of service). In this regard, there are the efficiency of used and consumed resources as the specific forms of overall efficiency in business practice. In this case, that entails the so called resource-based view and cost method of the determination of the efficiency using the corresponding types of figures.

Generalizing figure of efficiency of used enterprise resources can be estimated by this formula:

$$E_r = \frac{V_{nva}}{N_e + (A_{cap} + A_c)/C_{ltc}} \quad (3)$$

де E_r – efficiency of used enterprise resources i.e. level of social (living and embodied) labor capacity

V_{nva} – enterprise net value added;

N_e – number of employees of the enterprise;

A_{cap} – average annual amount of capital assets at the replacement cost;

A_c – value of current assets of the enterprise;

C_{ltc} – coefficient of labor total cost, which is being determined at the microlevel as a ratio of number of employees in the field of material production to the amount of national income, which has been produced during the accounting year. It is used for the reassessment of embodied labor into the productive assets into the average annual number of employees.

Generalizing figure of used resources efficiency might be the figure of expenses per production unit, which characterizes the level of current expenses on the production and the commodity marketing (level of cost value).

Effect of the production unit as a generalizing efficiency figure of one production or the other is calculated as an increment of accumulative effect (increase of the income as a consequence of increase of business capacity, labor capacity, maintenance cost and investment savings etc.) net of purchased products of technological purpose.

Economic efficiency is being represented through the various cost indicators, which characterize the interim and eventual results of the production at the enterprise or other integrative production structure. These are such indicators:

- Marketable, net and sold output;
- Income;
- Production profitability;
- Savings of one type of resources or the other (material, labor) if general saving due to the decrease of cost value;
- Labor capacity etc.

Instead of this, it needs a new understanding, addition and improvement for it to correspond the requirements of market-driven economy, the conditions of positive impact on the environment and sociosphere and the principles of synergetics.

In our opinion, the indicator of economic efficiency can be expressed as this general formula:

$$E_e = \frac{E_{ef}}{\sum Ex}, \quad (4)$$

where E_{ef} – economic effect of the enterprise activity;

$\sum Ex$ – capital expenditures of enterprises on the arrangements at the enterprise.

Economic sense of the efficiency provides the opportunity to disclose a nature of cause-and-effect relationship of the production. It represents not the result itself, but the price, which it took. That is why the efficiency more often than not is characterized by relative indexes, which are being calculated based on two groups of characteristics (parameters) – the result and the expenses. However, that does not exclude the examination in the system of efficiency indexes of the absolute value of initial parameters themselves – elementary factors of index.

One of the main factors that have a direct say in the activity of all enterprises is the market requirements about the meeting the increasing consumer needs with all-round optimal load upon the raw material potential. As a result, the structures of consumption and production change, when too labor-intensive and resource-intensive productions need to give place to technologically optimal productions of new generation. New forms of labor, new materials and technologies etc. need the new (or at least recreated) forms of industrial management. Thus, the main task when improving the arrangements at the enterprises of this field in the market economy conditions is an equation of business capacity and production consumption during the optimization of expenditure on the resources, which are used at the enterprise and the impact on the environment and sociosphere. Herewith such economic figures as a quality of products, its correspondence to European norms etc. make this task extremely current.

Thus, value characteristic of the result plays the key role when determining the efficiency. Among other things, it forces to reconsider the role of arrangements and improvement of enterprise activity in the economic process of modern management. It is possible to rightly think that the arrangements and improvement of enterprise activity improves the efficiency of social labor, because it allows each production unit to faster find its consumer. As a result, integrative labor benefit and labor's efficiency increase.

Economic efficiency is a type of efficiency, which characterizes the performance of economic systems (enterprises, territories, national economy). Key feature of such systems is a value nature of expenditure of goal (result) achievement and in some cases the goals themselves (among everything else, the income) [12; 13; 14].

Generally, basic scheme of determination of figure of economic efficiency is a ratio of economic effect to the expenditure (cash resources, producer's goods, subjects of labor, labor time factors etc.), which were made for the provision of stated economic effect.

Despite the external simplicity and the uniqueness of theoretical principle, its practical implementation is made based on various methodological approaches. Their choice requires the fundamental understanding of economic sense of economic arrangement, efficiency of which needs to be estimated.

The arrangements at the enterprise as an improvement of industrial management pulls out a task of such changes appropriateness from the perspective not only of economic characteristics, but also of ecological and social ones and also time and other parameters according to the requirements of synergetic investigations.

Decision about the appropriateness of arrangements of improvement of industrial management should be made based on the synergetic analysis of economic, ecological and social considering the time factor of enterprise activity:

- economic effect of the industrial management improvement characterizes the total savings of all manufacturing resources as a result of this (living labor, materials, investments) etc.;

- ecological effect of the improvement of industrial management characterizes the quality change of the environment;
- social effect of the industrial management improvement characterizes the change in social sphere;
- time factor will have an important if not the most important role in the investigations.

As practice shows, it is also necessary to determine a commercial economic effect, which shows how the commercial results of those enterprises, where the technology-improving and industrial management arrangements are, improve. Commercial effect shows what part of effect is being implemented at this enterprise.

As we are interested in the appropriateness of industrial management improvement, we will limit ourselves to the determination of economic, ecological and social efficiency of the enterprises and their consumers considering the time factor.

The answer to the question about the commercial benefit of arrangement at the specific enterprise is getting by the determination of economic efficiency. This figure is also a direct source of stimulation of arrangements about the industrial management and the implementation of new management.

At the same time, the answer to the question, what is important not only for the enterprise, but also for all society is received by the determination of ecological effect. Videlicet, what benefit from the ecological point of view will be received by the society due to this arrangement. In our opinion, this will allow to speed up and ease the improvement of industrial management and the implementation of new technology and to enlist the society support.

No doubt, the criterion of arrangement estimation should be the commercial effect, especially considering that this process is connected to the changes not only in the process of production, but also in the production tides of the enterprise. The most successful solution of these tasks is achieved, when firstly, this will provide the benefits for the partners and provide them with necessary income, besides will give the opportunity to increase the assignments to state budget, to balance the market needs and to provide the decrease of anthropogenic load upon the environment.

Besides, there can be another situation: economic effect can be provided, however, the ecological situation might get worse as a result of such actions.

Ecological efficiency of enterprise activity (E_e)

At this moment, the search of ways of production greening, abidance for the terms of sustainable development requires the search for such organizational forms that would give not only the economic, but also the ecological effect.

The scientists are sure that world community pushed the limits of its growth. It is obvious if calculate so called «ecological footprint» - compare the resource level that biosphere can give us keeping its ability to self-regenerate to the real resource level, which is being consumed by the humankind. Such resources of 0,8 of planet was enough to people in 1972 and now 1,35 is not [15].

Ecologization becomes one of governing factors that determine the efficiency of economy management of modern enterprise [16; 17; 18; 19]. As T. Galushkina

states, the environmental challenge requires the forehand reconsideration of the revaluation of community values' impact on the market and its competitive performance and corresponding correction of brand-name strategy [20, p. 51].

This definition of such term is in economic encyclopedia: ecologization is the process of phase-in of new equipment and technologies and new forms of industrial management, execution of managerial and other decisions, which allow to raise the efficiency of natural resources use and the environmental saving and improvement at the same time.

Implementation of new equipment and technology takes the first place in such wording. However, methods of business entities management and their organization, which would allow to provide the conception of preclusiveness in environment protection, i.e. prevention but not the remedial action of its burden.

Obviously, this cannot be achieved without the most modern and environmentally friendly equipment and technologies. Modernization and reconstruction of productive processes oriented at resource-saving technology allows to reduce or even avoid the accompanying ecological expenses and losses (expenses on the prevention of negative ecological impact, clean-up, settle of losses of ecosystem dysfunction etc.) and to achieve the double or even triple effect: economic, ecological and social.

The problems of environmental impact assessment, complex approach to the problem of its preservation methods of ecology-economic evaluation of environmental losses of industrial production and other aspects fall under the competence of productive forces council of Ukraine (Kyiv. Doroguntsov, S.I., Danilishyn, B.M., Bondar, V.S etc) and Ukrainian National Forestry University (Lviv; Tunitsa, Yu.Yu., Sinyakevich, I.M.), University of Sumy (Melnik L.G., Mishenin, Ye.V.), etc. Main works of previously mentioned scientists are analyzed in thesis research.

Such famous scientists have been investigating the processes of production ecologization: H. Daly, he characterized the ecologization as «human-created economy that is built into the natural biosphere ecosystem and completely depends on it» [21; 22].

Mishenin, Ye.V. thinks that production ecologization has to be based upon such technological-organizational arrangements of production improvement, which would not harm the environment [21].

At the same time, Melnik thinks that ecologization of economic complex is a goal-oriented process of economy's change that is aimed at the reduce of integral ecological action of the production processes and consumption of products and services per unit of gross national product. Ecologization is being made through the system of organizational arrangements (innovative processes restructuration of production and consumer demand, technological conversion, facelift of natural management, transformation of environmental activity) and is being implemented not only at macro levels, but also at the micro levels [23, p.350].

Fundamental difference between the «ecologization» and «environmental activity» should be revealed. Term «ecologization» is wider than «environmental

activity». The last one can be considered as the component of transformation processes of economic complex, which is qualified as the ecologization [23, p.350].

Thus, despite that ecologization includes the processes of environmental activity, it conceptually differs from it. Environmental activity (in the field of environment protection from pollution and ravages) is used to extenuate the technology ecological imperfection and to provide the conservation of engineering philosophy, which inefficient towards the environment technologies are based on. Ecologization conceptually means the process of constant ecological improvement, which is aimed at the liquidation of ecodestructive factors and this process is corresponding to the need in the environmental tools [24].

Turning to the definition of ecologization, it is worthy of note that it contains one more important term – «synergetic ecological impact».

Synergetic ecological impact is a reduction to one criteria base of results of negative consequences of impact on the human and natural systems of production and consumption of products and services considering the time factor. [25, p.350].

Process of ecologization has to be the system that constantly reproduce the main interrelated and interdependent systematic elements.

Ecologization is being considered in two ways:

1. Implementation of conditionally clean technologies (specific purification plants are being created next to productive work, they are used to eliminate the waste and to recycle), which allows to significantly increase the production of main products;
2. Implementation of low-waste technological processes (waste is being preliminary included in the one production chain of their consistent use).

Instead, in our opinion, the production ecologization should be considered in one more direction – videlicet from the perspective of improvement of industrial management forms, implementing the new organizational and managerial systems as at the level of one or several enterprises, so at the level of territories, fields, countries etc.

Crisachenko, V.S. and Khilko, M.I. fairly claim that tactic and strategy of production ecologization have to consider all complex of circumstances: knowledge, morality, values, needs, development ideals etc.» [26, p. 300].

In our opinion, main direction of ecologization of production and nation's economy at large as of today are:

I. Regarding economy:

- Structural change;
- Ecologization of economic mechanism;
- Environmental education development;
- Improvement of lawmaking and juristic and financial and credit systems.

II. Regarding production:

- Modernization of capital assets and current assets ;
- Ecologization of technologies of production and extraction of raw materials;
- Energy and resources saving;

- Production of eco-friendly products;
- Improvement of enterprise management (implementation and improvement of ecological management).

Improvement of production activity as a specific ecological management is as of today in our opinion, the direction of improvement of industrial management, which will allow not only to improve the production economics, but also to optimize its interrelations with the environment. This problem is especially current to forestry enterprises of Ukraine that deal with nature.

Development of domestic enterprises is happening under the conditions of constant complicacy of economic environment and against the background of worldwide market globalization. This determines the objective necessity of permanent adaptation of their business mechanism to new conditions of economy management during the significant limitation of resource potential of each particular enterprise.

Under the modern conditions of economy management during the production expansion and enter the modern markets, the enterprises face the necessity to comply with ecological requirements to the products (works and services). There is a tendency, when ecological factors are becoming more and more essential to the promotion of products (works and services) during the export-import operations. World Trade Organization (WTO) among the main requirements of development of arrangements of world trade regulation places special emphasis on the ecological standards and technical specifications including the requirements to wrapping, marking, waste recycling and waste utilization.

Main characteristics of ecological production:

- Harmony of interrelations between the man and nature;
- Strategy of non-waste production;
- Search for ecofriendly technologies;
- Ecological environment of civilized market, where the main factor of economic success is the ecological properties of goods;
- Environmental culture of personnel, which is based on mindset, education and new way of life;
- Ecofriendly quality is a governing factor of economic development.

It is obvious that these conditions cannot be achieved without the implementation of modern and ecofriendly technologies and equipment. Modernization of existing technologies and the reconstruction of existing, in case of impossibility, the purchase of new equipment will allow to minimize the environmental harm or to even avoid it at all. This will allow to achieve the triple effect: ecological, economic and social.

In the market economy conditions, any approaches to solving the ecological problems cannot be blindly copied. Despite the scientific views of western countries, scientists of the field of rational ecosystem exploitation are significant, their emulation requires the significant investment, which is impossible in modern economic situation of our country. At the same time, the results of use of one approach or the other cannot be foreseen, that requires the fundamental scientific

processing of each method, including with the purpose of adaptation to the domestic conditions.

Within a framework of this adaptation, special consideration should be given to the implementation of the newest technologies, forms of industrial management with the purpose of their ecological estimation – determination of ecological effect, ecological efficiency etc.

According to the definition of academician Tunitsa. Yu.Yu. in his «Ecological Constitution of Earth», ecological effect is any changes in space and time, features of conditions of natural habitat and the changes in the quality and quantity of natural resources [27]. "...global ecosystem is an integral whole, within its framework nothing can be won or lost, it cannot be the object of general improvement; everything that was taken from it by human labor, has to be remunerated. Payment of this bill cannot be avoided: it can only be postponed" [28].

At the same time, these changes can have not only positive, but also negative nature – natural living conditions or natural resources can be positive or negative. Ecological effect has a direct impact on the economic results of material production and nonmaterial sphere.

In opinion of academician Tunitsa, Yu.Yu. the ecological effects can be characterized by ten aspects: origin, form, alternative of quantitative measurement, nature of interrelation to the traditional economic effect, synchronicity (comes at the same time with economic effect or post factum), possibility to the regression, validity, prediction (predictable or unpredictable), scale (local, regional or global), motivation (intentional of unintentional) [29].

Indicator of ecological effect of improvement of industrial management, which is offered in the investigation, corresponds to at least five of previously mentioned characteristics:

1. alternative of quantitative measurement
2. nature of interrelation to the traditional economic effect
3. synchronicity
4. prediction
5. scale

Economic essence of ecological effect that is offered in the research is to quantitatively estimate the influence of enterprise cooperation on the environment through the ecologynomic factors (indicators). These are the factors that are in numerical terms for manufacturing enterprises:

1. Economic use of raw materials at the enterprises that are being improved (K_1). This indicator represents the increase of rational use of raw materials. This is the rational use of main and additional materials at the enterprises-consumers. This allows to increase the yield and this in its turn allows to increase the production output and to reduce its cost.

2. Integrated utilization of natural resources and resource conservation (K_2). It is calculated by dint of indicator of wood resources saving (roundwood).

3. Implementation of new non-waste technologies (K_3). This indicator is being calculated as the ecologynomic effect of the implementation of the newest technologies, materials, technical instruments, terms, standards etc.

4. Utilization and recycling of waste (K_4). It is calculated as the monetary value of waste, which can be recycled into the products net of waste that is being sold or buried.

5. Waste concentration (K_5). This is represented in gathering the waste in one determined place, where there is a possibility of their recycling and further use (not the disperse over the territory of region or country).

Ecological factors have such characteristics for the transport enterprises that furnish services of product transportation:

1. Optimal distance of transportation (petrol etc.) (T_1);
2. Optimization of transportation quality:
3. Product transportation without damage (T_2);
4. Use of cost-effective fuel for transport attendance (T_3).

These factors give us the opportunity to estimate the ecological effect of enterprise cooperation, which is of the form of algebraic sum of all previously mentioned factors. Simplified algorithm of ecological effect will be of this form:

$$E_e = \sum_{i=1}^{5} K_i + \sum_{i=1}^{3} T_i \quad (5)$$

Hereafter environmental pollution should also be considered during the determination of enterprise ecological effect (as the improvement of form of industrial management) [30, p. 77-79]. Singularity of environmental pollution indicator as a singular technological consumption of environmental elements lies in the fact that these elements do not financially compose the product. They are distanced from it physically but not economically.

That is why a part of cost of polluted environmental elements at the level of necessary expenses on their cleaning has to be included in self cost of the product, which was produced under such conditions [29]. Pollution estimation consists of three parts:

1. Resource losses as the consequence of big amount of waste (B_1).
2. Expenses on the liquidation of pollution (B_2).
3. Injuries of man's health (B_3).

Income (I), which the payment for natural resources use comes from, completely depends on self cost of the products and their price. Which is why cutting down the ecological expenditure and losses is so underlined during the determination of ecological effect indicators. Ecological efficiency can be determined as a ratio of ecological effect to ecological expenditure and losses. Instead, for each particular enterprise they can be specified.

Ecological efficiency indicator can be determined by this formula:

$$E_e = \frac{E_e^{e\phi}}{\sum_{i=1}^{3} B_i} \quad (6)$$

Commitment of operation activity including the improvement of forms of industrial management, commitment to the achievement of high ecologynomic efficiency as a necessary supposition of sustainable development stipulates the necessity of consideration of aforesaid factors in the expenses of modern production.

Production expenditure is the expenses of living and embodied (past) labor in the economic literature.

If consider the category of production expenditure from the perspective of necessity of labor saving (according to general economic law about the time saving), then their structure indicator will the ratio among the rates of consumption of embodied (past), living (present) and future labor.

Obviously, the loss of ecological potential is related to natural resources depletion, they should be regenerated in the future; it is also related to the decrease of conditions of natural environment that will need the improvement by means of future investment, i.e. future labor. That is why ecological changes (effects) that occur under the impact of operational activity, which will ultimately conduce the saving of socially necessary labor, need to be considered in the production expenditure. To reach the goals of synergetics (sustainable development), ecologization should be estimated from two points of view.

Firstly, from the perspective of the correspondence of technological processes and industrial management to ecological imperatives. Operational activity of one company or the other should be compared to the efficiency of those companies that provide the optimal use of natural resources and keep in surface the quality of environment within the limits of their impact. Such estimation gives the opportunity to influence on the increase the environmental compatibility of technologies of companies that are the environmental contaminants by dint of economic and legal instruments and to reconstruct or to even close such companies.

Secondly, you should estimate the fulfilment of necessary specific arrangements, which are directed at the environment protection, rational use and reproduction of natural resources. We mean the additional arrangements of the company, which are directly connected to engineering process, increase the production expenses, decrease the income, but they are necessary from the perspective of quality environment provision.

Estimation by these two parameters should be done separately:

- Enterprises that directly use and reproduce the natural resources (natural exploitation fields)
- Enterprises that are not drirectly connected to use and reproduction of natural resources, however, they indirectly influence on the quality of environment and condition of natural resources use.

These approaches can be briefly defined like that:

- Estimation of environmental compatibility of production at each particular enterprise
- Estimation of fulfilment of additional arrangements of ecological nature.

Thus, environmental compatibility of production and the special ecological arrangements have to be two mutually supportive parameters that promote the

complex objective ecologynomic estimation of activity of enterprise, company or production territorial complex.

These two parameters will keep their practical bearing until enterprise's environmental compatibility reaches the level, when there won't be the necessity of special additional arrangements of ecological nature, i.e. those arrangements that within a framework of traditional economic system are qualified as the external factors, which decrease the production efficiency.

It is necessary to follow two paths of solving the problem of environment protection.

First – adjustment of manufacturing process to the ecological requirements, ecological orientation of production, implementation of ecofriendly technologies.

Second – special task-oriented environmental activity as a specific type of operational activity.

These paths often interweave, especially in nature exploitation fields – agricultural, forest, water economy and other production fields, which are connected to the use and reproduction of natural resources. Full combination of these two paths will be in the future a brand new stage of the development of human civilization. This should be something to aim for. However, such harmony of paths of ecologynomic problems of sustainable development solving – this is the task of quite distant future.

Marking these two types has a certain methodological meaning. For example, the second path (special environmental activity) is more vivid than the first one (internalization of ecological factors into the technology) and confirms the increase of society ecological expenditure and necessity of its use to attain the aims of environment protection and sustainable development.

These are not just ecologically oriented enterprises that are organized in highly-developed countries, but the whole «industrial ecological regions», where the waste of one enterprises is the raw materials for another. Thus, there is a closed-loop technological ecological cycle that allows to obtain not only economic, but also the ecological and social benefits [31, p. 20].

Synergetic effect of use of nature or any other business activity is the algebraic sum of two different by forms of effects shows, which are achieved as a rule with different lag and only in particular cases at the same time: traditional economic (as a rule, the positive one) and ecological (positive or negative). Synergetic ecologynomic effect that is achieved as a result of minimum social labor expenses and natural (ecological) potential is an important factor of any economic system's commitment to the assurance of sustainable development principle. Criterion of efficiency of economic system's functioning, which has commitment to the assurance of sustainable development requirements, is a maximization of permanent synergetic ecologynomic effect [29].

In our opinion, the dominant character of new economic category «ecologynomic efficiency» has to be on the one hand meeting the material social and individual needs and on the other hand, the specific needs of appropriate and suited for life ecological conditions.

In other words, this means in our research that the estimation of any organizational form of production or absolutely free form of business relations has to contain the ecological imperative – unconditional and imperative request, the imperatives of our era, which is represented in the ecological efficiency indicator.

In our opinion, the investigation of economic, ecological and social efficiency of industrial production improvement at the enterprises of Ukraine under current conditions of economy development on the terms of synergetic development considering the time factor.

Social efficiency of enterprise activity (E_{soc})

As it was said, the improvement of enterprise activity under the conditions of market-driven economy has not only another economic essence and the necessity of its ecological estimation, but also it needs the objective estimation of social effect of these arrangements.

Social effect as the estimation of impact on the sociosphere[1] of the improved equipment, technology and organization of production is a quite complicated task, which requires the fundamental research and specific knowledge. So we make an attempt to characterize and determine this indicator in our research.

Analytical review of literature sources speaks for lack of processing of social efficiency problem even at the conceptual level.

Thus, Shimova, O.S. and Sokolovskiy, N.K. offer the following definition: social efficiency by its nature is the economic efficiency of environmental expenditures on the prevention of net production losses, decrease of welfare payments, decrease of society expenses on the workers' treatment because of the environmental contamination etc. [32, p. 196]. In other words, the social efficiency is a part of economic efficiency that represents the performance of expenses that are connected to the normalization of living conditions including the ecological one.

Social efficiency is determined as the efficiency that represents the process of national welfare increase: improvement and alleviation of labor conditions, changes of labor essence, development of creative functions, abilities and needs of people, copability of significant differences of labor, protection and improvement of the environment etc. [33, p. 468].

Our source reveals the definition «socially effective business activity». It can be represented by two modes: business activity increases the material, social-cultural and politic-ideological capabilities of society; society supports the business activity as a necessary element of its development. Social efficiency of business activity is the integral indicator of innovativeness of economic influences and «measure of novelty» that is set by society. Socially effective business activity has to be in advance of scales of society complicacy and the society determines the measure of innovations, which do not ruin, but integrate it [34].

Main criteria of social effective business activity in society that is being transformed lies in: a) integration of formal and informal mechanisms of business

[1] «Socisphere» in our research means the society that lives in the territory, where the system of enterprises that are being improved works.

activity and enterprise institutionalization; b) full spreading out of the social functions of business activity; c) formation of business culture, its inclusion into the society culture.

Social effective business activity is possible in the society with clear separation of political and economic spheres of society, presence of complicated structural models of private property, presence of institutional barriers of use as the economic resources of political forces. Absence of full separation of property and governance, economic and political spheres, which is peculiar to the modern society, does not lead to the formation of social effective business models. Engaging in business (especially at the beginning and in the middle of 90s) in the sphere of social bonds that are being chaotically ruined, the entrepreneur could easily change them for their utilitarian benefit. Without finding the effective market institutions, he promoted the creation of political-socioeconomic structures – hierarchical constitutions that were integrating by dint of governmental relations not only the economic, but also the social-political resources. These structures are the traditional ones – they are based on the locality, personification, protectionism, mythological consciousness and traditional experience. They hamper the further innovations, increase of economic efficiency and economic growth. It leads to the stagnation in the economic sphere and to the shutting down the processes of modernization in social-political sphere [35].

Main problems of relations of government, property and business activity in the modern society lie in: a) lack of separation of property and government. b) advantage of simple forms of property and significant simplification of the declared and complicated structure models. c) lack of separation of political and economic spheres. d) lack of differentiation of society makes impossible its integration as the modern civil society. e) business activity without the moral-ethic legitimation and institutional provision of untypical operations reproduces the traditional and local governmental and economic management hierarchies, bringing the political forces to the economy sphere. f) business activity function, which is not limited by institutional frames, leads to the return of the archaic forms of economy management and to the shutting down the modernization processes.

Types and forms of property are the reflection of «world of nature, things, equipment and technologies» («natural-substantive world», which contains the society in specific historical time). One of the functions of business activity is the penetration into the natural-substantive world, the control of processes of its expansion, tracking the new things and turning it into the product, i.e. the formation of new social relationships. If the society contains the complicated and sustainable models of property relationships, then the entrepreneur will have more opportunities for their effective combinations and recombinations. Various forms and types of property that originated as a result of privatization of governmental or municipal enterprises, they are in robust relationships, there are blurred lined among them, they sometimes cannot be determined, which decreases the social efficiency of business activity.

Social efficiency lies in the reduction of workweek, increase of new working places and occupational level, improvement of conditions of labor and extra

occupational life, environment condition, life safety etc. Social consequences of production can be not only positive, but also the negative (unemployment, inflation strengthening, decrease of ecological indicators).

Generalizing indicator of production social efficiency is a way and quality of life, which before everything else is represented in the lifetime of society. Social effect appears not always as a result of functioning of material production, but also thanks to the people activity in the nonmaterial production, including the sphere of spiritual values production [36].

Steady growth of social efficiency is a final goal of multifold activity of enterprises and organizations. To that end, the economic efficiency relatively to the social one should be considered the intermediate one. The level of economic performance of business entities' activity is a material base for the solving any social problems. Considering this important circumstance, each enterprise (entrepreneur) needs to constantly estimate his activity's social efficiency.

However, the objective estimation of social efficiency faces the significant problems, because there is still lack of scientifically grounded methodology of its solving. So we base on somewhat intuitive and empirical assumption about the principal approaches to the estimation of social efficiency [10].

Firstly, the social efficiency needs to be determined at two levels:

1) local (at the enterprise and in organization concerning the measure of meeting the specific social needs of workers);

2) municipal and national (concerning the measure of social protection and the provision of social needs of various population stratums on the part of local authority and the country at large).

Secondly, the determination of level of meeting the social needs of workers by dint of financial assets of the enterprise (organization) itself has an important practical value. Social needs of workers, which the enterprise can in some ways meet, are:

- increase of salary more than the salary level, which is set by the country;
- remuneration of significant part of cost of the provision of free package tour to the medical-recreational complexes;
- grants to the food outlets;
- non-repayable subsidy for the house-buying and the installing of the holiday homes;
- construction and maintenance of housing fund, recreational compounds, community centers, hospitals, child care centers, sports facilities;
- provision of normal (safe for health) labor conditions and adequate environmental protection;
- workers direction to the secondary and higher education establishments with the allowance and the study payment;
- probation of chiefs and specialists in the foreign companies; creation of subsidiary agricultural enterprises (shops) etc.

Thirdly, estimating the social efficiency, you need to consider the social arrangements that are made at the expense of municipal (local) and national budgets,

their amount is formed under the direct influence of tax revenue from the business entities. The main arrangements are:

- establishment and regulation of minimum salary for the workers of national enterprises and organizations;
- establishment and payment of pension, allowances, help to the multi-child families, subsidies for the housing and utilities services;
- indexation of salary and pension according to the dynamics of the retail prices and rates;
- regulation of sale prices of certain types of products and of the housing and utilities services;
- budgetary financing of government enterprises and organizations of non-production sphere;
- implementation of municipal, regional and national social programs etc.

Fourthly, the specific determination of social efficiency level has to comprise not only those arrangements that can be quantitatively evaluated, but also the ones that cannot. Concerning these arrangements, the social efficiency estimation lies in the estimation of the indirect economic effect and the expenses on its achievement with their further comparison and also in the qualitative characteristics, i.e. more or less real (possible) impact on the performance of the production (activity) and on the society living standards. Results of quantitative estimation of social efficiency need to be added to the qualitative characteristics of the arrangements that influence on it and we need to form the specific conclusion about its level and dynamics, based on this.

We have as a task of this research to determine the influence of production improvement on the region's sociosphere (enterprise's location).

Sociosphere means in this research the society that lives in the enterprise region and does not do the production, which is occurred at these enterprises. Teams of people that work at these enterprises conditionally are the above said society, because their opinion about the production of «their» enterprises will be subjective.

Thus, based on the above, the term «social efficiency» (E_{soc}) in our research means the estimation of production improvement's impact on the sociosphere condition, where the enterprises are located.

In our opinion, the indicator of social efficiency is determined as the economic efficiency as ratio of effect (in this case the social one) to the total expenditure on the arrangements, which are meant for the sociosphere improvement.

Social effect can appear in the decrease of disease incidence, improvement of conditions of labor and rest, increase of working places etc. Social effect (including the one of the cooperation) does not directly have value terms, instead it can be determined by dint of economic results such as for example the saving social security insurance, medical maintenance, increase of labor productivity and quantity of output my means of decrease of disease incidence etc.

Then, generally social effect would be expressed by algebraic sum of range of arrangements effects, which were set in sociosphere for its improvement.

Determination of social performance can be expressed by this formula:

$$E_{soc} = \frac{E_{soc}^{eff}}{\sum Ex_{soc}}, \quad (7)$$

where E_{soc}^{eff} - social effect;

$\sum Ex_{soc}$ – capital expenditure on the arrangements that improved the socisphere condition during the enterprise advancement.

Instead, the calculation of social effect has certain difficulties because the sociosphere improvement in the region where the enterprise advancement is happening, other factors influenced on too. To differentiate their impact and the impact of advancement is not possible at all. That is why such social effect and social performance are being determined mostly by Delphi method, when the citizenry estimate sociosphere condition «before» the enterprise cooperation and «after» the arrangement. This, measurement of such indicators (social effect and social performance) will be determined in relative indicators (points, percents etc.). Then the social performance would be the singular coefficient, which value the indicator of ecological and economic efficiency will be corrected to.

Discussion and Conclusions. It implies the conclusion that calculates of socio-ecological and economic efficiency of production advancement have to firstly elicit the economic effect of these arrangements and secondly to determine the ecological and social effect, which the participants, including at the domestic level, receive.

Everything that was mentioned earlier points to the fact that the one opinion about the methods of determination of economic performance of production advancement is still absent and the ecological and social factors are not being considered at all.

Based on the previously mentioned, we can make a conclusion about the necessity of transformation of economic estimation of all fields of material production to the *synergetic socio-ecological and economic estimation considering the time factor*. This allows to more fully and objectively estimate the efficiency of public production from the perspective of synergetic development.

List of references:

1. Vovk, V.I. Ecological economy – from the doctrine to the politics. – [Round Table on Environmental economy]/ Vovk, V.I. – 29 January 2004.
2. Meadows D. L. - The Limits to Growth: The 30-Year Update / Meadows, D.Lhttp://www.bolero.ru/person-341839.html, Randers J.– M. : Akademkniga, 2007. – 342 p.
3. Meadows D. L. et al. - The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. New York: Universe Books, 1972.
4. Goodwin N., Nelson J.A., Harris J.M. Macroeconomic Measurement: Environmental and Social Dimensions. A GDAE Teaching Module on Social and Environmental Issues in Economics. - Global Development and Environment Institute, Tufts University // http://www.ase.tufts.edu/gdae.
5. Tsarenko, O.M.. Basics of ecology and economy of use of nature. Lecture couse.tutorial: [teaching aid] / Tsarenko, O.M, Nesvetof, O.O., Cadatskiy M.O. – [2nd edition.] –„Universitetskaya kniga", 2004. – 400 p.
6. Integrated Environmental and Economic Accounting 2003: Handbook on National Accounting. – United Nations, European Commission, International Monetary Fund, OECD, World Bank, 2003. – 572 p. // http://unstats.un.org/unsd/envAccounting/seea2003.pdf.
7. Globalization, new economy and environment: materials of seventh international conference of Russian community of ecological economics ["Problems of society and business underway towards the sustainable development"] / – Saint-Petersburg: Publishing house: Saint-Petersburg University, 2005. – 393 p.
8. Management in the production sphere / [Sinyakevich, I.M., Senko, Ye.I., Ogorodnik, M.M. etc.]. – 1998. – 284 p.

9. Paul Heyne. The Economic Way of Thinking / Paul Heyne, Peter J. Boettke, and David L. Prychitko.– M., «Williams» , 2005. – 544 p.
10. Pokropivnyi, S.V. Enterprise economics./ Pokropivnyi, S.V. – 2000. – 328 p.
11. Balashevich, V.A. Mathematical methods of industial management. / Balashevich, V.A.. – Minsk.: Vysshaya shkola, 1976. – 336 p.
12. Tupitsa, Yu.Yu. Ecologynomic efficiency of use of nature / Tupitsa, Yu.Yu. – M. : Nauka, 1980. – 168 p.
13. Panayotou T. Economic Instruments for Environmental Management and Sustainable Development // United Nations Environmental Programme's Consultative Expert Group Meeting on the Use and Application of Economic Policy Instruments for Environmental Management and Sustainable Development, Nairobi, August 10-12. – 1994. – 119 p.
14. Welford R., Gouldson A. Environmental Management and Business Strategy. London: Piman Publishing. 1993.
15. Meadows D. L. - The Limits to Growth: The 30-Year Update / Meadows, D.L, Randers J.– M. : Akademkniga, 2007. – 342 p.
16. Akimova, T.A. Economy of nature and man. / Akimova, T.A., Haskin, V.V. – M. : «Isdatelstvo «Ekonomika», 2006. - 334 p.
17. Lagutin, V.D. Man and economy: socioeconomy:[teaching aid for the unversities] / Lagutin, V.D.. – K. : Prosvita, 1996 – 336 p.
18. Special edition to 5th Ministerial Conference "Environment for Europe" national report of Ukraine about hthe harmonization of life activity in the environment. Mandate holder of development – professor Shevchuk, V.Ya, Kyiv: "Novyi Druk", 2003. – 131 p.
19. Ecological monitoring:[teaching-methodological aid] / under the editorship of Ashikhmina,T.Ya. – 3 edition, – M.: Akademicheskiy proekt, 2006. – 416 p.
20. Galushkina, T.P. Economic tools of ecological management (theory and practice) / Galushkina, T.P. – 2000. – 280 p.
21. Mishenin, Ye.V. Ecologynomic problems of use of nature in timber complex (theory, methodology and practice). — K., 1999. — 37 p.
22. Daly H.E., Farley J. Ecological Economics: Principles and Applications. – Island Press, 2003. – 428 p.
23. Economy of use of nature / under the editorship of Luc Hens, Leonid Melnik, Emmanuel Boon. – Naukova dumka, 1998. – 482 p.
24. Pearce, David. 1998. Economics and Environment: Essays on Ecological Economics and Sustainable Development. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA,: Edward Elgar.
25. Lester R. Brown, Eco-Economy: Building an Economy for the Earth (W. W. Norton & Co., NY: 2001), 2001, Earth Policy Institute.
26. Vasyuta, O.A. Problems of ecological strategy of Ukraine in the context of global development. / Vasyuta, O.A. –: Gal-Druk, 2001. – 600 p.
27. Tunitsa, Yu.Yu. Ecological constitution of Earth. Idea. Conception. Problems / Tunitsa, Yu.Yu. – Publishing center of Lviv national university, 2002. – 298 p.
28. Commoner B. The closing circle. / Commoner B. – Gidrometeoisdat, 1974. – 280 p.
29. Tupitsa, Yu.Yu. Complex forest management / Tupitsa, Yu.Yu., Grunyanskiy, I.I., Veres, V.F. – M.: Agropromisdat, 1987. – 167 p.
30. Yaremchuk, I.G. – Economy of use of nature / Yaremchuk, I.G. –K. : Publishing center «Prosvita», 2000. – 431 p.
31. Joseph Strahl. Sustainable Industrial Production: Waste minimization. Cleaner technology and industrial ecology. Lund University. 1997. - 52 p.
32. Shimova, O.S. Economy of use of nature: [teaching aid] / Shimova, O.S., Sokolovskiy, N.K. – 2005. – 377 p.
33. Vechkanov, G.S. Vocabulary of market economy. / Vechkanov, G.S., Vechkanova, G.R., Saint-Petersburg, 1995. – 568 p.
34. Assistant-vocabulary. – M.: Yuna-consulting., 2006. (http://yas.yuna.ru/)
35. Razumov, O.S. Systematic knowledge: conception, methodology, practice / Razumov, O.S, Blagodatskih, V.A. - M.: «Finances and statistics», 2006 – 400 p.
36. Mol A. Sociology, environment and modernity: ecological modernization as a theory of social change. // Society and Natural Resources. 1992.

Karpenko L.M.,
PhD in Economics, Associate Professor of Business Economics
Voronzhak P.V.,
PhD in Economics, Associate Professor of Business Economics
Sapron N.O.
Master's Degree Student
Odessa National Polytechnic University, Ukraine
Institute of Business, Economy and Information Technologies

FEATURES OF THE ORGANIZATION AND ESTABLISHMENT OF THE BUDGETING MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE IN GLOBALIZATION CHANGES CONDITIONS

Карпенко Л.М.,
к.е.н., доцент
Воронжак П.В.,
к.е.н., доцент
Сапрон Н.О.
магістрант
Одеський національний політехнічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОСТАНОВКА БЮДЖЕТНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

In the article the questions of the organisation of the budgeting system are considered as the mechanism of operating control, components determined and order of construction is offered. The most effective methods of enterprises budgets formation are presented, general requirements imposed on process budgeting generated; is carried out conceptual description and is offered ordering of industrial phases of budget control at the enterprise.

Keywords: *modeling of functioning, features of the organization, budgeting management, financial asset, budget of a company, financial plan, steps for setting.*

У статті розглянуті питання організації системи бюджетування як механізму оперативного управління, визначено складові і запропонований порядок побудови. Представлені найбільш ефективні методи формування бюджетів підприємств, сформовані загальні вимоги, що пред'являються до процесу бюджетування; здійснено концептуальний опис та запропоновано систематизацію виробничих етапів управління бюджетом на підприємстві.

Ключові слова: *моделювання функціонування, особливості організації, управління бюджетом, фінансовий актив, бюджет компанії, фінансовий план, етапи встановлення.*

The problem statement. One of the main problems in the Ukrainian economy is an unsatisfactory financial situation, which manifests itself in the inefficient allocation of financial resources, unsatisfactory payment discipline, arrears to the budget and other contractors of the market, insufficient financial support for further development due to unfavorable trends in operations, wrongly selected financial strategy and tactics, inadequate managerial decisions in accordance with the conditions of the enterprise. Different approaches to enterprise management, the definition of effective financial and investment planning are needed to solve these problems. Management accounting of each enterprise usually consists of planning (budgeting), control and decision-making. The introduction of a clear budgeting system at the enterprise is one of the most important functions of effective financial management.

The latest researches and publications analysis. Analysis of research and recent publications that discuss this perspective suggests that the economic literature

in recent years, the attention paid to the organization of enterprise management system, cost management, the financial structure of the company. Problems of financial management and budget office engaged scientists, among which highlight Ukrainian economists I.Blanka, I.Boyarka, V.Grinovu, V.Getalo, G.Goncharova, Russian economists E.Dobrovolskogo, B.Karabanova, P.Borovkova, E.Gluhova, E.Breslava and others. Analysis of recent papers indicates the presence of some of the results of comprehensive studies on the implementation of an effective budgeting system in the companies. However, some issues need to be more mainstream, is of interest to develop a conceptual approach to the formulation of the budget management in the enterprise, or "How to make the budgeting work".

Problem Formulation. The purpose of this study is to examine how the budgeting management technology in a flexible development of the company, the development and review of patterns of interaction of different budgets, conceptual description and systematization of production stages of budget management in the enterprise, the organization of budgeting in complains control.

Key research findings. Management and Budget in the system plans the company is in a key position − that OMB (Own Management and Budget) is responsible for implementing the strategy, the effectiveness of the current operating and financial activities, and feedback control system. Content of the budget is different from the content of other plans of the enterprise. In the generalized interpretation, budgeting can be called activities related to the drafting, review, and approval of the budget, its implementation and control over its implementation, consideration of various reports on budget execution, which regulate the budget system of the enterprise [1, p, 64].

In turn, budget planning is a process of joint work of units and employees of the enterprise, aimed at achieving the goal of developing and approving the plan of work of the enterprise in the "forecast" period, as a result of which all measures of economic activity are indicated in the form of a budget, in terms of the financial structure enterprises (taking into account centers of financial responsibility).

The budget is called a financial document of a certain format, which is approved appropriately in the enterprise, and on which the planning and accounting of financial results of economic activity is carried out.

Budgeting − the technology of financial planning, control and accounting of income and expenses derived from the business at all levels of government, which allows analysis and the resulting projected financial performance.

Budget − a financial plan that covers all aspects of the organization that allows to compare all the costs incurred and the results in financial terms for the coming period as a whole and for individual sub-periods. In highly developed countries, budget − the basis of in-house management. Accordingly budgeting - a technology preparation, updating, monitoring and evaluating the performance of financial planning, budgeting and therefore becomes very foundation of all the technology in-house management [2, p. 387].

Budgeting begins at the moment when the plans and budgets of the Company are allocated to the centers of financial responsibility (CFR) that make up

the financial structure. The distribution can occur in very different ways both "from the top" and «from the bottom». It is important that each of the CFR makes or gets the articles each of three basic budgets relating directly to him it:

− incomes and (or) expense articles from the budget of income and expenses;

− articles which reflect the inflow and outflow of funds from the budget of cash flows;

− articles containing the changes of assets and liabilities.

The Data Merge on the proper articles of each CFR gives the Account of profits and losses (income and expenses), the Cash flow budget (receipts and payments) and the Balance (changes of assets and liabilities). If this merge happens during the activity planning, the received documents are predictive, and if during the control- they are actual.

Predictive and actual data allow to conduct a full financial analysis and to evaluate the liquidity, profitability and enterprise value in advance or in fact. At the planning stage these indices are necessary to understand how possible for the company is to achieve its goals.

If they show that the goals are achievable, the plans will be executed on - if not, the budgeting process runs a "second iteration" and the conditions under which the goals achievement are determined - and so until the optimal for the company's management variant will be found. Conclusion follows that the planning - is only one, albeit very important, part of budgeting. The full-house budgeting, budgeting as a management technology includes three parts:

1. The budgeting technology, which includes financial planning tools (types and forms of the budget, the system of targets and standards), the procedure of consolidating the budgets of various levels of management and functionality, etc.

2. Budgeting organizing, which includes financial structure (structure of the account centers- divisions or enterprise’s business or companies which are the subject of budgeting), budget rules and mechanisms of budgetary control (procedures of budgeting, submission and approval, the order of further adjustment of collecting and processing performance data), the division of responsibilities in management (between functional services and organizational units at different levels) in the budgeting process, the system of internal normative documents (regulations, job descriptions, etc.)

3. Automation of financial transactions, which provides not only drafting of financial projections (including scenario analysis, calculation of different variants of the financial status of the company and its separate types of businesses) but also the formulation of so-called solid management accounting in which at any time it is possible to get operative information about the implementation of previously adopted budgets (about the cash flow, level of costs, the cost structure, norm and mass of profit and etc.), and on separate contracts, on branches or subsidiaries) [3].

The conceptual description of the stages of production of budget management in the company is systematized and represented in Table 1.

Table 1

Steps for setting the budget management in the enterprise

(*systematized by the author [3,4,5]*)

Contents stage	Target of stage	Organizational changes
A	***1***	***2***
Preparatory stage	*justment of organizational structure, clarification of objectives, etc.*	*rganization of the company (in some cases) or revision of the organizational structure. The mission of the enterprise. Establishing financial goals of the company. Choice (development) business strategy.*
Formation of the financial structure of the company	*tribution of financial responsibility between organizational entities and securing it for specific positions (employees)*	*e appearance of the CFD.* *pointment of heads of CFD. Establishing a system of payment, involving financial incentives for compliance with budget targets.*
Forming the budget structure of the company	*inventory of the company's budget and the necessary definition of the relationship between them*	*e appearance of the plans (budgets). Filling the budgeted figure and an adequate scale of production and financial activity.* *e choice of methods of forecasting, planning and calculating budget targets.*
Forming Financial and budget structure of the company	*tablishment of responsibility for the performance of each CFD certain budget or a separate budget.*	*udget distribution between the CFD.* *tablishment responsible for the preparation, execution, and analysis of the budget or a separate budget.*
Prediction of the business and budgeting	Budgeting business to meet financial goals	Prognostication and planning of activity of company. Quantitative tying up of budgets.
Analysis of budgets and management decisions based on its results	Evaluation of budget implementation and adjustment future budgets periods, tactics, strategies and financial objectives of the enterprise	Gathering information about the actual use-filled budgets, plan vs. actual variance analysis and factor analysis of the budget. The decision to change the tactics and strategy of the company. Budget adjustments with different planning horizons.
Raising of administrative account in the enterprise	Providing the right information of the previous stages	Setting up of management accounting in the enterprise (the formation of the management of accounts, the selection rules of management accounting).
Compliance control	Implementation of the function checks for compliance with respect to the business plan. Integral assessment of budgets for CFR.	Management decision making in the management of the business. Assessment of business.

Among the number of tasks that are carried out in the process of budgeting, it is appropriate to highlight the following:

1. Planning the main activities of the enterprise as a whole, taking into account the activities of its structural units.

2. Planning income and expenditure in different areas of activity.

3. Planning changes in debt and equity.

4. Planning acquisition, disposal and sale of fixed assets.

5. Planning the use of material, human, as well as other resources.

6. Preparation of forecast financial statements.

7. Control over implementation of the budget plan.

8. Analysis of probable changes in the financial state of the enterprise as a result of the budget plan in economic activity [4].

Usually, the structure of the corporate budget implies the availability of operational, investment and financial budgets, as well as the main budget (master budget), which contains generalized information. Among the functional budgets you can allocate sales budgets, production costs, cost of sales, non-production costs. The main budget consolidates the information presented in the functional budgets, and includes three main components: the forecast balance, the budget of financial results and the budget of the movement of funds [5, p.569].

Consider each of the steps of budgeting management at the enterprise:

1. Construction of the budgeting process begins with the preparatory phase. At this stage, various forecasts are formed: forecast sales, forecast availability of necessary resources, etc. Then the main budget factor is determined, that is, that will restrict the activity of the company and influence the adoption of appropriate management decisions. This restriction can be as external to the enterprise (capacity of the market and solvent demand), and internal (production capacity and availability of other resources). For the restrictions that are eliminated, besides the possibility of self-removal, also determine the costs associated with this elimination.

2. At the stage of formation, approval and approval of the budget, the system of plans (budgets) is being built, and as a result, the structure of the corporate budget is filled with real information. Difficulties in obtaining data for planning: difficulty with access to information, inconvenient form of submission, low access speed - will greatly complicate this process, increasing both the complexity and timing of budgeting. In order to avoid such a situation, it is necessary to ensure the timely provision of structured and streamlined output data, as well as to maintain in the current state of the base of normative information. Prior to the transfer of the developed budget for implementation, it is considered by a number of subjects of different levels, each of which is consistent and adjusted. In order that this factor does not exert a strong influence on the timing, attention should be paid to the organization of interaction of people, to establish a procedure for the coordination of budgets.

3. The budget execution stage involves the formation of actual budget indicators and key performance indicators.

4. The stage of the analysis of budget execution aims to quickly detect deviations of the actual budget figures from the planned ones. Calculation and analysis of deviations can be carried out both in absolute and relative values. It is carried out by the section of individual periods and cumulatively, that is, taking into

account a certain set of reporting periods. The deviations detected in the control process signal the need for correction of plans for financial and economic activity [4].

5. Correction of the budget is actual when the deviations of actual indicators from the planned and carried out in accordance with the regulations.

6. The completion of the cycle is a report on budget execution. It analyzes the effectiveness of the budget system and makes certain decisions. This stage is the basis for the next budget cycle.

Conclusions. Let's make the results of studies. In setting budgeting should be noted that universal rules, practices and procedures described in strictly economic literature or fixed in the regulations on accounting, can not be. Budgeting - is always area for creativity, because every business, every big and small company - unique. So, and in-house system of budgeting may vary.

Budgeting as a management technology is not only a planning tool. It is also a tool to control the business situation and the financial standing of the company as a whole or as a separate business. Therefore, along with the budget for the coming period shall report on the budget in the meantime and also match the planned and actual performance. The comparison is made on the results of the so-called analysis of deviations, the assessment of actual performance deviations from the plan and their causes. Deviations can be negative when the actual figures are under planning, and positive if the actual values exceed the anticipated or already installed.

With the development of enterprise budget for the period management of the company gets a clear plan for action. In the process of its implementation must be ensured precision execution. If the production processes are any defects, this fact must be taken into account in the control of the budget. Budgetary control starts at the initial time of funding the production process. Control is facilitated by the fact that when you make the appropriate changes to the budget at the time of failure, you can immediately calculate the reflection of the failure on the financial results and the elimination of negative impacts of the production failure. Therefore, monitoring of budget execution is carried out continuously.

References:

1. Finance. Business management. / Under. Ed. Kovalev A.M. − Moscow: Finance and Statistics. 2011. − 160 p.
2. Dobrowolskiy E., Karabanov B., Borovkov P. Budgeting: step by step. - 2nd ed., Optionalp. - St.: Peter, 2011. – 480 p.
3. Karpenko L.N. Modernisation and development of the administrative attending process of functioning enterprise / L.N.Karpenko, O. R. Busari // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. - EDEX, Madrid, Spain, 2016. − 352 p. − P. 61-65.
4. Karpenko L.N. Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N. Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. – Montreal, Canada, 2015. – P. 287-292.
5. Frank J. Fabozzi, CFA. Investment management / Frank J. Fabozzi. – 2nd ed. – USA, New Jersey 07458, 2008. - 837 pages.

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Kyrylko N.M.
senior teacher department of management
Kyiv National University Technology and Design, Ukraine

FEATURES OF MANAGEMENT OF PRODUCTIVITY OF LABOR AT THE REGIONAL LEVEL

Кирилко Н.М.
старший викладач
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті проведено теоретичне дослідження сутності та характерних ознак управління продуктивністю праці промислових підприємств на регіональному рівні. Сформовано модель управління продуктивністю праці промислового підприємства на регіональному рівні. Запропоновано рекомендації щодо управління продуктивністю праці підприємств в регіоні.

Ключові слова: *продуктивність, управління продуктивністю праці, регіональний рівень, регіональні резерви, ефективність управлінської діяльності*

The article deals with the theoretical study of the essence and characteristic features of the management of labor productivity of industrial enterprises at the regional level. A model for managing the productivity of industrial enterprises at the regional level is formed. Recommendations on management of labor productivity of enterprises in the region are offered.

Keywords: *productivity, labor productivity management, regional level, regional reserves, efficiency of managerial activity*

The main source of economic growth in industrial enterprises is the increase in labor productivity.

Issues of regional economic development and the study of labor productivity problems are devoted to the scientific works of many scholars: Volodina I.M., Varnalius Z.S., Vorotina V.E., Zhalilo Ya.A., Zhilyaev N.M., Zabarn E.M. , Gasteva AK, Grishnova O. A. [1], Igumnov B. M., Kalina AV, Kasych A.O. [7], Laskovo A.O., Novozhilova V.V., Paseki A.C. [2], Prokopenko I. I., Sinka D. S. [3], Stromilina SG, Sologub O. P. and others.

The aim of the study is to find out the features of management of labor productivity of enterprises, in particular at the regional level.

The problem of labor productivity management is acutely in both the regions and in the country as a whole, in connection with the strengthening of competitive advantages by foreign organizations, the change in the principles of appraisal of workers' production, the increase in the level of scientific and technological improvement of industrial enterprises, the transition to decentralization of power.

Management is a process of planning, organization, motivation and control that is necessary in order to formulate and achieve the goals of the organization [1].

Management of productivity can be represented as a process of planning, organization, motivation and control of specific resources in order to achieve the objectives expressed in terms of quantity and quality of products issued by the employee per unit time [3].

Increasing the role of regions in the country's economy involves strengthening regional statistics, namely maintaining a competitive position among industrial

enterprises. Competition in the regions affects productivity through the desire of each enterprise to improve its market position. The management of industrial enterprises in the regions should focus on the management of labor productivity.

Ensuring rational organization of labor and production at industrial enterprises contributes to its expediency and efficiency. In order to improve the assessments of cumulative labor at industrial enterprises, it is necessary to restore and implement the standardization of labor processes. The labor process – a combination of methods of human influence on the subject of labor with the means of labor to execute material and non-material product [6, p. 52]. The time required for the production of a given product unit or the execution of the work by an employee or a group of workers of a certain qualification under certain organizational and technical conditions is a technically justified time norm [6, p.178].

Ensuring the effective functioning and development of organization and stimulation of labor have a purposeful influence on the organizational relations that arise in the process of collaborative work is the management of organization and stimulation of labor.

Management of productivity which orientated towards its purpose to consumers has distinctive functional features in the conditions of the region and are determined by the system of management in industrial production.

O. A. Grishnova determines that the level of labor productivity at the enterprise is influenced by the level of extensive use of labor, the intensity of labor and the technical and technological state of production [1, p.382].

Performance management is carried out not only at the state level but as well at the regional level and at the level of industrial enterprises.

The oblique decline in labor productivity is one of the main problems of the current crisis situation in the country's economy. It is impossible to achieve a stabilization of social production without stopping this process and further increasing productivity.

A strong impetus for a critical review and re-evaluation of the role of labor in enterprises in the regions has been: 1) slowing down the rate of productivity growth; 2) the difficulties of technical adjustment, large losses of working time; 3) the loss of interest in labor.

The important role in increasing the productivity of labor in the industrial enterprises is played by factors and the search for reserves for its growth. The level of productivity depends on the degree of use of reserves. Unused opportunities for saving labor costs that arise as a result of certain factors (the improvement of technology, the organization and management of production and labor, etc.) are the reserves of labor productivity. Reserves are divided into national, regional, inter-sectoral, sectoral, and in-product sectors.

In particular, regional reserves relate to the opportunities for improved use and control of the productive forces of the region.

Consequently, the management of labor productivity (LPM) at the regional level is, as for every industrial enterprise, very important for the region as a whole.

The LPM involves managing the factors that affect it. Figure 1 shows a model for managing the productivity of industrial enterprises at the regional level.

The development of programs for managing labor productivity at enterprises contributes to the most complete using of labor productivity growth reserves, which determine types of reserves, specific timelines and measures for their detection and implementation.

In these programs are planned the all types of expenses, the expected economic effect, and are being developed systems of motivation for employees who have reached the planned level of productivity.

The issue of transition to process management aims to rethink the notion of productivity in terms of a process approach.

Increasing labor productivity is the most important factor in ensuring product growth or income growth.

Labor productivity as an economic category is the effectiveness of (efficiency) of labor, that is, the ability of people to produce a certain amount of products per unit of time. Labor productivity is calculated by the formula:

$$E_l = \frac{E_{ma}}{T}, \quad (1)$$

Where: E_l – productivity;

E_{ma} – efficiency of management activity;

T – the unit of time during which the material goods are created.

Let's imagine labor productivity through a dynamic indicator of management effectiveness E_{mng}, which shows how much the hryvnia will change the final indicator for the period under review (profit) with the change in managerial income by 1 UAH.

It shows the dynamics, the pace of growth of the efficiency of the management system.

$$\uparrow\uparrow E_l = \frac{E_{mng}}{T} = \frac{\uparrow (E_{mngb} - E_{mnge})}{\downarrow (C_{mngb} - C_{mnge}) \cdot T \downarrow} \quad (2)$$

Where: E_{mngb}, E_{mnge} – the final indicators of the efficiency of enterprise management, respectively, in the given and baseline periods;

C_{mngb}, C_{mnge} – management costs respectively in the given and baseline periods.

According to the formulas, the transition from the statistical determination of labor productivity (in the functional approach) to the management of the dynamic (in the process approach to management) is determined.

This formula justifies the critical efficiency indicators (CEI) that are used in the process approach to management. That is, increasing the efficiency indicators over a certain period of time increases the speed of the process (reducing the time). Reducing the cost of the processes it can be said about increasing the impact on productivity at optimal construction processes in enterprise and taking into account the external factors of the region. Consequently, the formation of a motivational system and an effective organization of work, aimed at the comprehensive

development of the workers as the only source of knowledge, certainly contributes to the increase of productivity and, as a consequence, the development of the enterprise and the region as a whole.

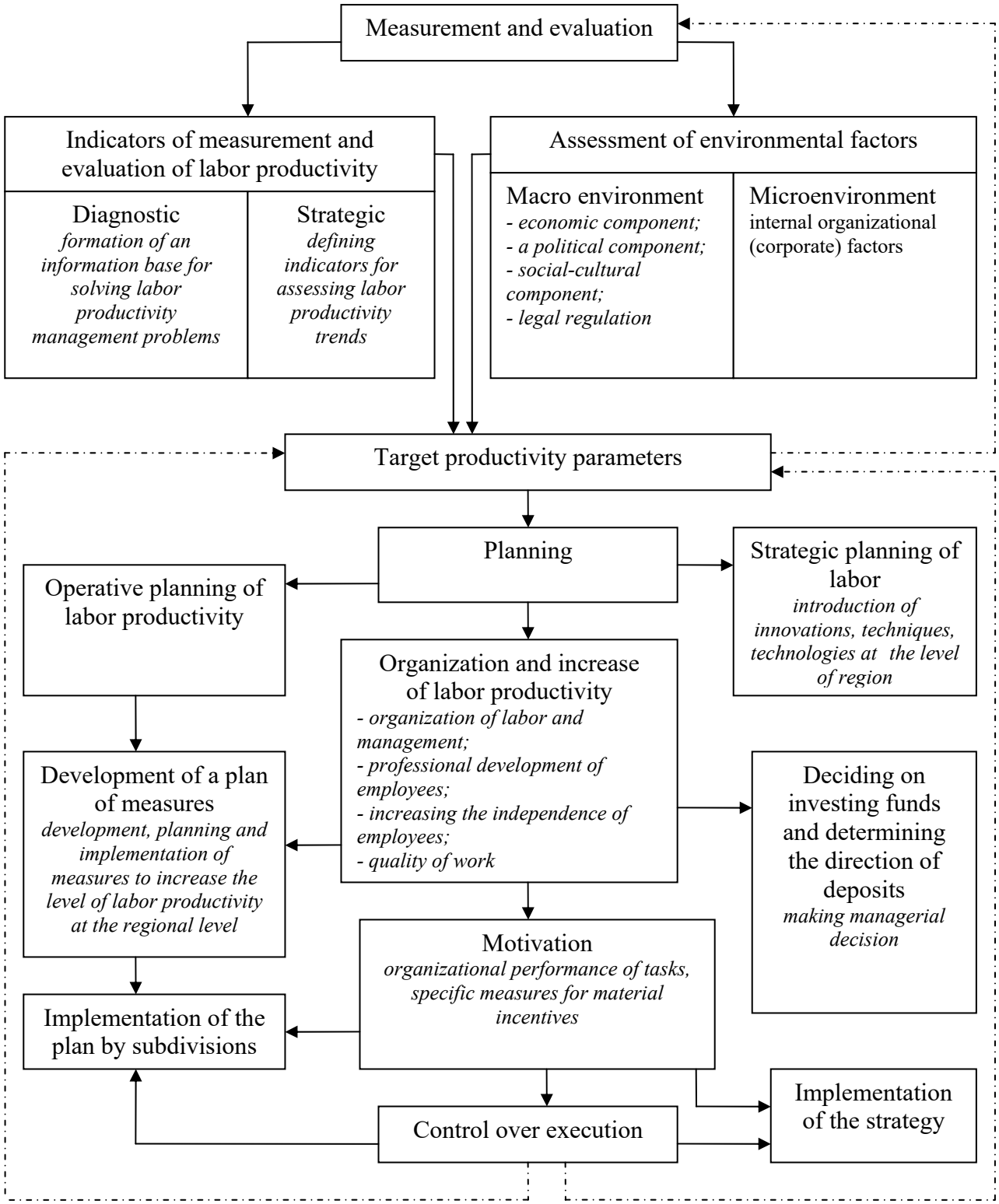

Fig. 1. Model of management of labor productivity of industrial enterprise at the regional level [4, 5, 7-10]

Formation and application of the model of management of labor productivity of the industrial enterprise provides an opportunity to regulate management

processes. Timely adjustment and control of productivity management affects productivity growth. It provides an increase in the real product and income, one of the most important components of competitiveness, which is an important indicator of economic growth of economic entities at the regional level.

Levels and rates of productivity of industrial enterprises at the regional level are important indicators of economic development of the region.

Thus, the management of labor productivity of industrial enterprises affects the development of management processes and their changes.

References:

1. Hrishnova O.A. Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny: Pidruchnyk. – 3-tye vyd., vypr. i dop. – K.: T-vo «Znannya», KOO, 2007. – 559 s.
2. Pasyeka A. Produktyvnist' pratsi na suchasnomu etapi: metodyka vymiryuvannya ta kompleksna otsinka // Ukrayina: aspekty pratsi. - #5, 2009. – s. 45 – 50.
3. Synk D.S. Upravlenye proyzvodytel'nost'yu: planyrovanye, yzmerenye y otsenka, kontrol' y povыshenye. –. M.: Prohress, 1989. – S. 68.
4. Meskon M. Kh. Osnovы menedzhmenta / M. Kh. Meskon, M. Al'bert, F. Khedoury; per. s anhl. – M. : OOO «Y. D. Vyl'yams», 2008. – 672 s.
5. Kapinos H.I. Upravlinnya produktyvnistyu pratsi v kontseptsiyi normuvannya sukupnoyi pratsi / Kapinos H.I. // Visnyk KhNU. – 2013.– #3, Tom.1.– S. 7-12.
6. Honcharov Yu.V. Orhanizatsiya i stymulyuvannya pratsi : [navch. pos.] / Yu.V. Honcharov, N.D. Hurina, L.O. Denysenko.– [2-he vyd. dopov. i pererob.]. – K.: NVP Interservis, 2016.– 516 s.
7. Kasych A.O. Resursne zabezpechennya modernizatsiynykh protsesiv v Ukrayini: rehional'nyy aspekt/ A.O. Kasych // Biznes-Inform. – 2016. – # 2. – S. 138–143.
8. Kyrylko N. M. Upravlinnya pryynyattyam rishennya shchodo uchasti u vystavkovykh zakhodakh pidpryyemstv lehkoyi promyslovosti na bazi zastosuvannya metodu «decision tree» / N. M. Kyrylko // Innovatsiyna ekonomika. – 2015. – # 5 [60]. – S. 144–152.
9. Bondarenko S. M., Nevmerzhyts'ka A.A. Otsinka konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Tekst] / S.M. Bondarenko // Tekhnolohiyi ta dyzayn # 2(11) 2014.
10. Bondarenko S.M. Dilova doskonalist' pidpryyemstv – osnova konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky [Tekst] / S.M. Bondarenko // Ekonomichnyy prostir. – 2016. – # 116. – S. 200-208.

Melnikova M.V.,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

Gradoboieva Ye.S.

Candidate of Economic Science

Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine, Ukraine

ON INSTITUTIONS, INNOVATIONS, INVESTMENTS IN THE SPHERE OF CITY'S HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

Мельникова М.В.,

д.э.н., доцент

Градобоева Е.С.

к.э.н.

Институт экономико-правовых исследований НАН Украины

ОБ ИНСТИТУЦИЯХ, ИННОВАЦИЯХ, ИНВЕСТИЦИЯХ В СФЕРЕ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ ГОРОДА

The paper reviews the features of the city's housing and communal services in the technical and technological (innovation), financial (investment) and institutional aspects. To form institutions and attract investments in the process of introducing innovations in the sphere of housing and communal services of the city, a complex approach is offered.

Keywords: *sphere of city's housing and communal services, institutions, investments, innovations*

В статье рассмотрены особенности сферы жилищно-коммунальных услуг города в технико-технологическом (инновационном), финансовом (инвестиционном) и институциональном аспектах.

Предложено использовать комплексный подход к формированию институций и привлечению инвестиций в процессе внедрения инноваций в сфере жилищно-коммунальных услуг города.
Ключевые слова: *сфера жилищно-коммунальных услуг города, институции, инвестиции, инновации*

Качество жизни городского населения во многом зависит от качества предоставляемых ему жилищных и коммунальных услуг. Именно поэтому обеспечение функционирования и дальнейшего развития сферы жилищно-коммунальных услуг (ЖКУ) города выступает предметом пристального внимания органов государственной власти и местного самоуправления. В программных документах Государственной стратегии регионального развития Украины на период до 2020 г. и Среднесрочном плане приоритетных действий правительства Украины до 2020 г. определена необходимость реформирования жилищно-коммунального хозяйства с целью повышения качества оказываемых услуг на основе реализации инновационных проектов, которые, в свою очередь, предполагают соответствующее инвестирование и создание институциональной среды. Указанные обстоятельства подчеркивают актуальность настоящего исследования.

Анализ последних публикаций показывает, что в Украине и за рубежом учеными и практиками значительное внимание уделяется системной модернизации сферы ЖКУ [1-3], внедрению современных форм хозяйствования [4], институциональным аспектам ее развития [5-7]. Ими подчеркивается необходимость дальнейших исследований, связанных с формированием условий функционирования и развития сферы ЖКУ, обеспечивающих удовлетворение потребностей городского населения и бизнеса в качественных услугах.

Целью настоящего исследования является разработка предложений по комплексному использованию институций, инноваций и инвестиций в процессе функционирования и развития сферы жилищно-коммунальных услуг города.

В сферу ЖКУ города входят предприятия и учреждения, которые предоставляют услуги, обеспечивающие функционирование жилого объекта (водо-, тепло-, газо-, электроснабжения, техническое обслуживание и ремонт жилищного фонда), а также услуги по развитию инфраструктуры, благоустройству территории проживания и удовлетворению бытовых нужд.

В настоящее время процесс предоставления предприятиями сферы ЖКУ значительно осложнен, вследствие множества системно накопленных проблем жилищно-коммунального хозяйства Украины. Так, по данным Государственной службы статистики Украины [8], убытки предприятий сферы ЖКУ возросли с 2,3 млрд. грн. в 2012 г. до 4,2 млрд. грн. в 2015 г., а за десять месяцев 2016 г. составили 5,4 млрд. грн.; за 2014 – 2016 гг. их кредиторская задолженность достигла 28,0 млрд. грн., а задолженность бюджетов всех уровней перед предприятиям сферы ЖКУ на конец 2016 г. составила 22,6 млрд. грн. Несмотря на то, что в настоящее время населением добросовестно оплачиваются ЖКУ (по состоянию на 1 сентября 2017 г. уровень оплаты населения за услуги составляет 112% [8]), вследствие значительного объема накопленной задолженности предыдущих периодов, задолженность данной

категории потребителей за ЖКУ увеличилась с 8,8 млрд. грн. в 2015 г. до 23,5 млрд. грн. в 2016 г. [8].

В этих условиях основной задачей реформирования и развития сферы ЖКУ города является преодоление кризисных явлений, повышение инвестиционной привлекательности проектов развития сферы ЖКУ, стимулирование внедрения инновационных энерго- и ресурсосберегающих технологий, обеспечение результативного использования ресурсного и организационно-хозяйственного потенциала предприятий городского хозяйства.

При этом необходимо учитывать, что сфера ЖКУ города имеет технико-технологические, социально-экономические и институционально-правовые особенности [9, с. 85-86], существенно влияющие на ее функционирование и развитие. В рамках институциональной среды осуществляется взаимосвязь между различными субъектами хозяйствования в сфере ЖКУ города с учетом их интересов и возможностей на основе движения ресурсов. При этом используются как рыночные, так и нерыночные механизмы, а также устанавливаются институциональные порядки, включающие формальные и неформальные институты и соответствующие им институции. Нормативно-правовая база является наиболее важным формальным институтом. Использование этого института и соответствующей институции обеспечивает координацию деятельности участников функционирования и развития сферы ЖКУ города, контроль полноты, качества, своевременности предоставления услуг и поддержку системы контрактации, сопровождающей процесс предоставления услуг. Кроме того, демонополизация и формирование конкурентной среды за счет привлечения малого бизнеса в сферу ЖКУ, обеспечение прозрачности деятельности на основе использования современных информационных технологий и привлечения общественности также является первоочередной задачей институционального развития сферы ЖКУ города.

Важнейшим условием преодоления кризисных явлений и перехода к стадии развития в сфере ЖКУ города выступает финансовое обеспечение, которое включает инвестиционную составляющую тарифа на услуги коммунальных предприятий, бюджетное финансирование на государственном и местном уровне, привлечение частных инвесторов на основе государственно-частного партнерства (ГЧП).

Обеспечению бюджетного финансирования на местном уровне способствует децентрализация власти и расширение финансовых полномочий органов местного самоуправления.

Совершенствование методических подходов к формированию структуры тарифов на коммунальные услуги предприятий городского хозяйства и усиление контроля за целевым использованием средств на нужды их инновационного развития позволит расширить возможности использования инвестиционной составляющей тарифа как источника финансирования проектов развития сферы ЖКХ. Кроме того, целесообразен переход от модели ценообразования «издержки плюс» в сочетании с регулированием нормы прибыли к механизмам

стимулирующего тарифообразования (так называемого RAB-регулирования) на услуги предприятий сферы, некоторые элементы которого в сочетании с методологией «Cost +» внедрены Польшей, Венгрией, Литвой, Эстонией и большинством восточноевропейских стран ЕС [1].

Привлечению частных инвестиций в реализацию инновационных проектов на основе ГЧП будет способствовать совершенствование законодательства Украины [9, с. 90]. Для этого необходимо определить конкретные формы партнерства, регламентировать процедуры обоснования, согласования и принятия решений, а также определить правила совместного использования ресурсов и распределения результатов между участниками проекта ГЧП.

Преодолению убыточности, стабилизации финансового состояния, обеспечению эффективности хозяйствования и содействия инновационному развитию предприятий городского хозяйства, предоставляющих ЖКУ, содействует система мер по максимизации использования имеющегося потенциала. Она включает: использование современных технологий менеджмента; обеспечение адаптивности организационных структур управления к меняющимся факторам внешней среды; учет отраслевых особенностей системы менеджмента в сочетании с компонентой пространственного развития города.

Все вышеперечисленные меры по преодолению кризисных явлений и переходу к стадии развития в сфере ЖКУ, связанные с институциями, инновациями и инвестициями, должны осуществляться комплексно, поскольку при принятии и реализации решений по технико-технологической модернизации (внедрению инноваций) требуется финансовое обеспечение (привлечение и использование инвестиций), а также наличие соответствующей институциональной среды.

Таким образом, можно сделать следующие выводы. Сфера ЖКУ города имеет особенности, которые необходимо учитывать при принятии решений, направленных на обеспечение ее функционирования и развития. Эти особенности связаны с нормативно-правовым обеспечением и взаимодействием институтов сферы ЖКУ, возможностями финансирования проектов развития, технологией оказания жилищных и коммунальных услуг предприятиями городского хозяйства. Анализ особенностей показывает целесообразность использования комплексного подхода к формированию институций, внедрению инноваций и привлечению инвестиций в процессе функционирования и развития сферы ЖКУ города. В дальнейшем целесообразно исследование вопросов повышения качества ЖКУ, оказываемых предприятиями городского хозяйства.

Литература:

1. Modernising municipal infrastructure in Central and in the context of EU environmental policy: Schriftenreihe des Zentrums für Internationale Wirtschaftsbeziehungen der Universität Leipzig / Ed. by Cornelie Kunze and Thomas Lenk. – 2009. – № 26. – 133 p. [On-line resource]. – Retrieved from: https://www.dbu.de/OPAC/ab/DBU-Abschlussbericht-AZ-24550_19.pdf.

2. Квасниця М.В. Проблеми реформування сфери житлово-комунальних послуг / М.В. Квасниця // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 17. Ч. 1. – С. 90–93.
3. Управління системною модернізацією та розвитком житлово-комунальних підприємств: монографія / П.Т. Бубенко, О.В. Димченко, А.Д. Кашпур. – Х. : ХНУМГ, 2014. – 233 с.
4. Marin P. Public-private partnerships for urban water utilities: a review of experiences in developing countries / P. Marin. – Washington: World bank: Public-private Infrastructure advisory faculty (PPIAF), cop. 2009. – XVI, 191 p.
5. Ануфриев Д.С. Особенности институциональной модели жилищно-коммунальной сферы / Д.С. Ануфриев // Государственное и муниципальное управление. Учёные записки СКАГС. – 2017. – №1. – С. 212–217.
6. Аракелян А.О. Институциональные проблемы развития сферы жилищно-коммунальных услуг / А.О. Аракелян [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2010. – № 1 (21). – Режим доступа: http://uecs.ru/demografiya/item/153-2011-03-22-12-56-52.
7. Баскакова И.В. Институциональные соглашения как инструмент регулирования рынка услуг ЖКХ / И.В. Баскакова, И.Н. Балтина // Вестник ЮУрГу. Сер. «Экономика и менеджмент». – 2007. – Вып. 2. – № 10. – С. 18–27.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/.
9. Мельникова М.В. Модернізація комунальної інфраструктури міських агломерацій / М.В. Мельникова, Є.С. Градобоєва // Економіка України. – 2017. – № 77 (668). – С. 83–91.

Osipov V.N.,
Doctor of Economic Sciences, Professor
Lobunets V.V.,
Student
Kotliarenko Y.V.
Student
Odessa National Economic University, Ukraine

ABOUT THE STRATEGY OF FORMATION OF THE PORT-INDUSTRIAL NODE “TRANSINVESTSERVICE”

The article considers the actual issue for today - the development of coastal zones and regions. The processes of creating port-industrial complexes in various countries are described. Due to the lack of legal and regulatory support for the formation and operation of such complexes in Ukraine, a number of ports and industrial companies in the nearby territories have formed virtual port-industrial entities. The article tells about one of such formations - Adzhalyk virtual port-industrial hub, on the territory of which the stevedoring company "Transinvestservice" functions. Particular attention is paid to the main aspects of TIS activities and plans for further development. Analyzing the current problems of the production sphere, we propose possible solutions to the environmental problem.

Key words*: port-industrial formations, complex, node, stevedoring company "Transinvestservice".*

Problems of development of coastal zones and regions have acquired in recent times a particular topicality. Today, the process of shifting industrialism, transport enterprises, and recreational activities is clearly traced. There is anthropogenic impact on the land-sea contact zone. However, this was not always the case.

The seaports of Europe have long been the center of such industries as shipbuilding, shipping, ship repair, fishing, etc. At the same time, industry developed in them, but it did not prevail. Only in the 1950s there is a clear tendency to move to the coastal areas and centers of industrial production, working on imported raw materials and focusing on the export of their products. So there was a specific "port industry", which represented oil refining and petrochemicals, ferrous and non-ferrous metallurgy, thermal power engineering. In the future, as the containerization and transportation of general cargo developed, seaport terminals appeared in seaports, and the "port industry" included enterprises of some industries closely associated with the

new stage of the scientific and technological revolution. All this led to the formation of port-industrial entities.

Over the past 20 years, a large number of port and industrial entities have been established at the national and regional levels. However, in different countries the process of creating such complexes has its own peculiarities. For example, in the European Union countries, they are created, mainly with the support of the state in the form of subsidies, lending and investment, as well as strict controls based on national laws. In Asian countries, the transport industry as a whole is tightly controlled by the state, therefore, revolutionary new proposals and changes are rarely allowed, and often the intervention of private companies as such. At the same time in America, the market itself contributed to the development of various complexes with the main goal - making a profit. Although, it is worth noting that in America the public sector does not take such an active part in this process, as in European countries.

As for the theory of development of port-industrial formations, non-system research was conducted among domestic scientists. Due to the lack of legal and regulatory support for the formation and operation of the PIC in Ukraine, a number of ports and industrial companies in the nearby territories have formed virtual port-industrial entities that have all the signs of the PIC, but lack effective mechanisms for managing economic growth, investment, infrastructure and spatial development. Such PIC can include:

- Yuzhnyy (Adzhalyk);
- Chernomorsk;
- Odessa;
- October;
- Mariupol.

At the moment, the Adzhalyk port-industrial formation in terms of the rate of spatial growth and investment volume corresponds to the structure of the transport-logistic hub (TLH) consisting of a certain number of port-industrial complexes and a port-industrial hub.

Adzhalyk transport and logistics hub is located along the entire coastline of Adzhalyk liman. Currently, ATLH is equipped with powerful complexes for transshipment of bulk cargo and general cargo. The main directions of transportation of ATLH include the Black Sea and Mediterranean basins; Latin America, the United States; Near East; South-East Asia.

There are 26 enterprises on the territory of the Adzhalyk virtual port-industrial hub, which can be divided into three types:

- stevedoring (Transinvestservice, Sea Commercial Port Yuzhnyy, etc.);
- production (Delta-Wilmar, Odessa Port Plant);
- management (Administration of seaports of Ukraine).

In order to determine their level of development, we will take as a basis investment activity as a key indicator of stable economic growth. So

Transinvestservice takes the first place with 27% of investment, leaving in a gap from the nearest enterprises with shares of 2-3%.

The TIS also demonstrates its development prospects in comparison with the leading ports of the world. Taking the basic indicator of cargo turnover in 2007, it can be seen that TIS showed positive dynamics with a fourfold increase, while the growth of ports in Shanghai, Singapore, Rotterdam did not exceed 20%. On the territory of ATLH, the competitors of Transinvestservice have negative indicators.

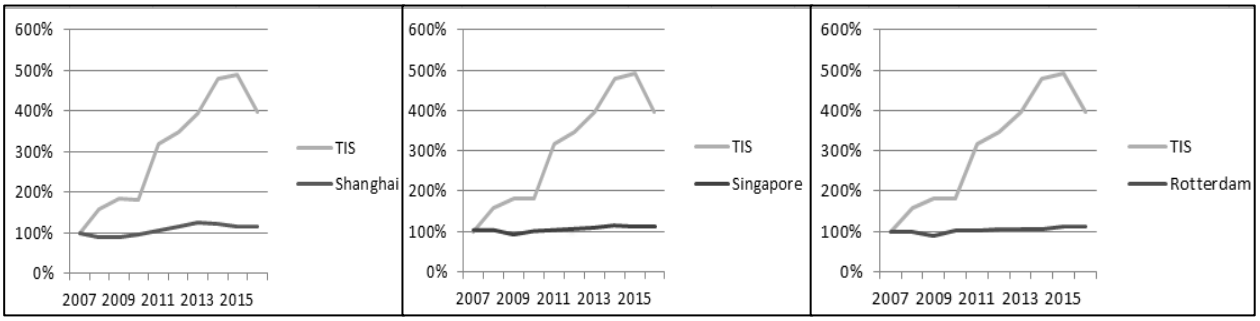

Figure1. Dynamics of cargo turnover of the world's largest ports in comparison with TIS

Since TIS is the leader of Adzhalyk virtual TLH, the "TIS" variant of development should be considered. It implies the creation of the future united Vizir territorial community (UWTC) enterprises that are part of the system of 10 clusters. All of them, being mostly export-oriented, will give TIS a significant part of the profit from cargo transportation and minimize their transport costs. Also, a variant of production cooperation between TIS and such enterprises is predicted, when creating value added, TIS sends the transformed product further.

Taking into account the world trends in the movement of industry towards the seas and oceans, the creation of port-industrial node will lead both to the growth of production and an increase in the population of villages and their areas; within the boundaries of the village of Vizirka, guided by the concept of "New Urbanistics", the foundation for a new experimental settlement Vizir will be laid, which will become the core of the region's development. The philosophy of its creation is the fulfillment of the 17 goals of the UN, and the happy image of each individual is at the head.

A large number of "greenfields" - lands that can be used for future spatial development adds confidence about the prospect of creating the port-industrial node TIS and. In aggregate, the territories occupied by all the enterprises of the port of ATLH and settlements do not reach 10% of the total amount of the UWTC land, which indicates the possibility of implementing a wide variety of projects.

The stevedoring company Transinvestservice is the only terminal that was built at the expense of private investments, without the help of the state. The company was established in 1994 and achieved significant success in its activities. Now the main goal of TIS is sustainable development: increase of the berthing front, dredging and expansion of the container terminal. The port-industrial node TIS has favorable conditions for realizing the innovative potential of enterprises that can be located on the territory of an industrial park (iPARK).

iPARK is a large-scale project for the development of port areas with a total area of more than 500 hectares, and has the following competitive advantages:

1. A single customs zone with a container terminal;

2. The possibility of locating enterprises of any industry due to remoteness from populated areas;

3. Skilled labor

The developed logistics, industrial and warehouse infrastructure makes it possible to import raw materials, process, produce, collect, pack, mark, store and export products in the customs transit mode without any customs duties.

ATLH is located at the intersection of the following international transport corridors:

- Cretan №7 (Danube waterway, North-West - South-East);
- Cretan №9 (Helsinki, St. Petersburg, Pskov, Moscow, Kiev, Odessa, Chisinau, Bucharest, Alexandropolis);
- "Baltic Sea - Black Sea" (Gdansk - Odessa);
- "Europe-Caucasus-Asia" (TRACECA);
- "Black Sea Transport Ring".

iPARK already cooperates with ArcelorMetal - the largest mining and metallurgical enterprise of Ukraine, jointly opening a new unique reloading complex for blue reinforcement. It includes a warehouse for 7000 m^2. The capacity of a one-time storage in a warehouse is more than 40 thousand tons. The annual capacity of the new complex will be 550,000 tons of blue reinforcement. The total cost of the project exceeds $ 4.5 million. TIS also signed a contract for the construction of a terminal for the export of sunflower oil with Cargill and is developing a project for the maintenance, repair and modernization of loading and unloading mechanisms.

Thus, TIS creates various types of assembly and other production, which will lead to the emergence of new jobs. In other words, the task of TIS is to create conditions for attracting various industrial productions to the zone immediately adjacent to the container terminal, which will give it a great load, since all the products and components that will be manufactured will be overloaded through it.

In the modern world, large enterprises take responsibility for the development of nearby territories. In connection with the changes in legislation and the adoption of the law on the decentralization of management, Ukraine is in the midst of a process of unification of the communities. Thus, the Vizir community came up with an initiative of unification with the communities of Sychevka, Lyubil, Pershotravnev, Novyy Belyary. All enterprises, including TIS, will pay tax deductions to the fund of the united Vizir territorial community. Having resources and good reputation, TIS will be able to attract investors there. On the territory of the department, 10 clusters are planned to be created: agro-industrial, petrochemical, power, stevedoring, railway, auto-service, infrastructure, strategic, metal-service, machine building. The latter two have a key priority.

For this purpose, the vertical strategy of clustering is considered, because the "technological chain" unification allows to minimize transaction costs, maximize economic benefits, provide a sustainable competitive advantage, the exploitation of

which is a guarantee of long-term and efficient operation and development of all enterprises. Also within each newly created cluster an ecological body will be organized:

- ensuring the environmentally safe development of clusters;
- scientific and technical and consultative activity of subjects of nature management;
- carrying out environmental monitoring.

The developed strategy will allow to ensure the sustainable development of the port-industrial node TIS within the framework of the ATLH, and will also become a catalyst for the economic, ecological and social growth of the newly formed the united Vizir territorial community that will become a pole of economic growth not only for the Odessa region but for the whole Ukrainian economy.

We ask all those who have a scientific interest, practical experience and the desire to increase the economic efficiency of the forming port-industrial node TIS to address their proposals to the following address: vlad.lobunecz.99@outlook.com

Literature:

1. http://www.aapa-ports.org/unifying/content.aspx?ItemNumber=21048
2. http://www.tis.ua/main_ru.html
3. http://rating.portsukraine.com

Tokar Y. I.,
Candidate of Economic Sciences,
teacher of the Department of Tourism and Recreation
Hoblyk V. V.
Doctor of Economic sciences, associate professor
Mukachevo State University, Ukraine

THE IMPROVEMENT OF EDUCATIONAL COMPONENT OF INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE REGULATION OF THE DEPRESSED LABOR MARKETS

Токар Я. І.
к.е.н., викладач кафедри туризму і рекреації
Гоблик В. В.
доктор економічних наук, доцент
Мукачівський державний університет, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ СКЛАДОВОЇ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕПРЕСИВНИХ РИНКІВ ПРАЦІ

The article is devoted to the role of education as subsystem of institutional infrastructure regulation of the depressed labor markets.

***Keywords**: labor market, depressed territory, state purpose-oriented programmes, professional education.*

В статті розглянуто роль освіти як підсистеми інституційної інфраструктури регулювання депресивних ринків праці.

***Ключові слова**: занятість населення, депресивні території, державні цільові програми, професійна освіта*

Розглядаючи інституційну інфраструктуру, відмітимо важливу роль сервісної підсистеми, які представлена сукупністю організацій, фірм, посередницьких структур, що безпосередньо сприяють досягненню рівноваги

на локальних ринках праці. Інституційно цю підсистему представляють центри з підготовки і перепідготовки кадрів, бізнес-інкубатори, рекрутингові агентства, інформаційні центри, громадські організації. Вони реалізують певні функції, зв'язані з формуванням, розподілом та використанням соціально-трудового потенціалу території. Специфіка їх функціонування на депресивних територіях обумовлена сутністю самого феномену депресивності, його відмінністю від слаборозвинутих та кризових територій з їх ринками праці. З цього приводу заслуговує на увагу думка М.М. Пітюлича, який, аналізуючи процеси внутрішньолокальної просторової диференціації, спирається на ретроспективний аналіз і стверджує, що на депресивних територіях «раніше був нагромаджений певний економічний потенціал, існувала промислова інфраструктура, мережа сільськогосподарських кооперативів, об'єкти соціально-культурного призначення, кваліфіковані кадри»[1].

Зроблений висновок видається важливим у методологічному плані в двох аспектах. По-перше, «механізм державної підтримки в цих умовах повинен передбачати задіяння потенціалу саморозвитку депресивних територій» [1], а сама ця підтримка має розглядатися як тимчасовий необхідний засіб їх санації. По-друге, наявність тут у минулому кваліфікованих кадрів, набуті спеціальності та професії, які в умовах реструктуризації економіки виявились незатребуваними на ринку праці, вимагає концентрації фінансових ресурсів на формування і розвиток тих інституцій, що здійснюють підготовку та перепідготовку кадрів. По суті, йдеться про те, що фаза формування професійно-кваліфікаційної структури кадрів у цілісному процесі відтворення соціально-трудового потенціалу набуває особливої значимості, що виділяє цей сегмент ринку праці з-поміж інших і надає йому ряд специфічних ознак. Цілком очевидно, що формування професійно-кваліфікаційної структури кадрів на депресивних територіях повинно здійснюватися з урахуванням перспективних структурних змін в економіці локальних просторових формувань та загальних тенденцій економічного розвитку, її адекватності моделі сучасної системи європейського типу, формування європейської якості людського потенціалу. Це вимагає врахування в процесі формування кадрової політики загальних тенденцій цивілізаційного розвитку, які зумовлюють глибокі зміни в системі професійної освіти. До числа основних сучасних світових тенденцій у розвитку професійної освіти слід віднести:

- перманентний ріст інвестицій у розвиток людського капіталу як стратегічний ресурс та основний чинник економічного зростання;
- формування ефективної системи підготовки і перепідготовки кадрів на депресивних територіях, яка не обмежується боротьбою з безробіттям, а повинна передбачати створення комплексу умов для гармонійного розвитку людини, включаючи системи охорони здоров'я, культури, освіти, соціального захисту;
- звуження сфери некваліфікованої та малокваліфікованої праці, глибокі зміни в секторальній структурі зайнятості, які детермінують перманентну потребу в підвищенні професійної кваліфікації і перепідготовці працівників,

інтенсифікація професійної мобільності як природна реакція на глибокі зміни в технічному базисі виробництва;

- зростання ролі людського капіталу, завдяки якому в економічно розвинутих країнах світу створюється 70-80 відсотків національного багатства, що об'єктивно обумовлює необхідність випереджального розвитку освіти всіх верств економічно активного населення;

- стимулювання розвитку нових ментальних установок, основу яких становлять такі цінності як гідна людини праця, заснована на професіоналізмі та інтелектуальності, залежності рівня доходів, а відповідно і добробуту кожної людини від її трудової діяльності, якості праці, ініціативи, творчої економічної та соціальної активності.

Аналіз світових тенденцій у сфері формування людського капіталу є підставою для висновку, що система навчання, орієнтована на отримання професійних знань у відриві від соціоментальних складових, таких, як капітал, здоров'я, культура, духовні цінності, сьогодні не відповідає запитам суспільства. Сучасний спеціаліст повинен володіти високими моральними і особистими якостями. Це підтверджується численними науковими дослідженнями, які свідчать, що успіх у фінансовому плані лише на 15% обумовлений знаннями у професійній сфері, а на 85% – вмінням спілкуватися з колегами, схиляти людей до своєї точки зору, рекламувати себе і свої ідеї, тобто особистими якостями. Отже, важливо не тільки володіти престижною, або тією, яка користується попитом на ринку, професією, але і досягти високого освітнього і культурного рівнів [2]. Нові загальноцивілізаційні тенденції в розвитку людського капіталу повинні становити методологічну базу розроблення державної політики щодо регулювання зайнятості на територіях, які мають статус депресивних.

Досвід багатьох європейських країн, в тому числі України, показує, що апробованим інструментом регулювання зайнятості населення на депресивних територіях є державні цільові комплексні програми, методологія розроблення яких повинна базуватися на таких принципах:[3-9].

- активна участь органів державної влади у розробці і реалізації програмних заходів, зв'язаних із санацією депресивних ринків праці, суть якої полягає в обґрунтуванні інструментарію державної підтримки, визначенні строків, етапів, з'ясування потреби у ресурсах та джерелах формування очікуваних результатів від реалізації антидепресивних заходів;

- точковий, конкретно адресний диференційований підхід з відбором загальних проблем регулювання зайнятості в розрізі окремих демосоціальних груп економічно активного населення та виокремлення специфічних для кожної з них проблем у межах компактних територій (населені пункти, локальні зони, окремі райони та міста);

- конкретизація політики регулювання зайнятості на субрегіональних ринках праці з урахуванням кон'юнктури попиту і пропозиції праці, можливостей за рахунок власного виробничо-ресурсного потенціалу створювати нові робочі місця, застосовувати гнучкі форми зайнятості,

визначати обсяги робочої сили, які можуть бути реально включені у сферу внутрі- та міжрегіонального перерозподілу робочої сили;

- локальні програми зайнятості повинні визначати масштаби і напрями підготовки та перепідготовки кадрів, заходи з професійної орієнтації в просторовому та професійному зрізі, розроблення підпрограм перенавчання в розрізі конкретних соціальних верств населення – молоді, жінок, самозайнятих, пенсіонерів.

На основі цих підходів для кожної депресивної території повинна бути розроблена індивідуальна програма підготовки і перепідготовки кадрів з чітко обґрунтованими цільовими установками та фінансовими ресурсами для їх реалізації. Звідси важливість і необхідність формування фінансово-кредитної підсистеми інфраструктури, яка потребує окремого аналізу і буде предметом дослідження в наступних дослідженнях цієї тематики.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що лише системний підхід до розвитку освітньої складової інфраструктури може забезпечити формування ефективних механізмів регулювання множинності складних процесів, які виникають у сфері соціально-трудових відносин на депресивних ринках праці.

Література:

1. Пітюлич М.М. Гірські території Українських Карпат: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / М.М. Пітюлич; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України». – Ужгород: Гражда, 2015. – С. 41.
2. Близнюк В.В. Людський капітал і ринок праці / В.В.Близнюк // Економічна теорія. – 2008. - № 2. – С. 89. Токар, Я. І.
3. Регулювання трудоміграційних процесів в транскордонному регіоні: монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Пітюлича М. І.;[М.І.Пітюлич, В.В.Гоблик, Т.Д.Щербан та ін] – Мукачево: Вид-во МДУ, 2015 р. – 148 с
4. Гоблик В.В. Регулювання депресивних ринків праці в умовах економічної трансформації: монографія/ В.В. Гоблик, Я. І.Токар,- Мукачево: РВВ МДУ, 2017. – с.184.
5. Проблеми державного регулювання депресивних ринків праці: зарубіжний досвід / Я. І. Токар, В. В. Гоблик, Т. Д. Щербан // Актуальные проблемы современной науки : тезисы докладов XIII Международной научно-практической конференции (28 октября 2016). – Москва - Астана - Харьков - Вена, 2016. – с. 33-35.
6. Токар Я. І. «Международный опыт регулирования рынков труда.» / Я. І. Токар, В. В. Гоблик // Международный научный журнал: сборник научных статей , Киев, 2016. С. 125-128. №11 том 2.
7. Токар, Я. І. Проблеми державного регулювання депресивних ринків праці: зарубіжний досвід / Я. І. Токар, В. В. Гоблик, Т. Д. Щербан // Актуальные проблемы современной науки : тезисы докладов XIII Международной научно-практической конференции (28 октября 2016). – Москва - Астана - Харьков - Вена, 2016. – С. 33-35
8. Токар, Я. І. Розвиток інституційного середовища регулювання депресивних ринків праці в Україні / Я. І. Токар, В. В. Гоблик, Т. Д. Щербан // Актуальні проблеми економіки і фінансів : збірник тез наукових робіт VII Міжнародної науково-практичної конференції (31 жовтня 2016 року). – Київ-Санкт-Петербург-Відень, 2016. – С.10-12.
9. Токар Я.І. Проблеми та перспективи розвитку ринки праці в гірських населених пунктах / Я .І. Токар, В. В. Гоблик, Т.Д. Щербан // Глобальные проблемы экономики и финансов: тезисы докладов научно-практической конференции (30 ноября 2016) – Киев – Прага – Вена – 2016. С. 28-30

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Hupalovska M. B.
Ph.D.,
Ternopil National Economic University, Ukraine

THE ROLE OF STATE FINANCIAL CONTROL IN THE REALIZATION OF HOUSING POLICY IN UKRAINE

Гупаловська М.Б.
к.е.н.,
Тернопільський національний економічний університет

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

The article examines the main concerns of the state housing policy in Ukraine, as well as the role of state financial control on the improvement of the effectiveness of providing citizens with housing accommodations has been analyzed.

Key words: *state financial control, construction financing of housing accommodations, government-sponsored scheme, state fiscal audit.*

У статті досліджено основні проблеми державної житлової політики в Україні, а також проаналізовано роль державного фінансового контролю у підвищенні ефективності забезпечення громадян житлом.

Ключові слова: *державний фінансовий контроль, фінансування будівництва житла, державна програма, державний фінансовий аудит.*

Однією з пріоритетних галузей державного управління є забезпечення громадян житлом. Адже, згідно ст. 47 Конституції України “кожен має право на житло”[1]. Показники реалізації житлових потреб населення належать до провідних індикаторів рівня життя та визначальних чинників, які формують рівень соціальної безпеки населення. Однак, попри важливість сказаного вище, на сьогодні в Україні гостро стоїть проблема забезпечення кількісних та якісних стандартів житлових потреб населення. А відсутність належних житлових умов, у свою чергу, призводить до соціальної напруженості у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань житлового будівництва, свідчить про неабияку зацікавленість вітчизняних науковців та практиків до цієї проблеми, зокрема таких як: Азарової І., Бичкова О., Ісаєнка Д., Подольського Р., Сидорченко Т., Сударенко О., Тимофєєвої О., Рибака А, Удовенко О. та ін. У працях зазначених дослідників розглянуті теоретичні та практичні аспекти будівництва житла, вибору дієвих методів його фінансування, розробки та реалізації державних програм у цій сфері тощо. Однак, у науковій літературі практично не представлені публікації щодо стану фінансовго контролю у сфері житлового будівництва в Україні. Таким чином, дослідження даного питання є актуальним та своєчасним.

З метою створення умов для конституційного права громадян України на житло державою вживаються заходи, спрямовані на покращення соціально-побутового становища громадян. Зокрема, на законодавчому рівні діють Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 роки та Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013-2017 роки. Унікальним інструментом державної

житлової політики в Україні, який і реалізує згадані Державні програми є Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву (далі – Фонд). Разом з тим, на сьогодні, залишається проблема функціонування державної підтримки громадян у їх прагненні здобути власне житло. Так, за результатами соціологічного дослідження "Молодь України-2015", 48% респондентів не відомо про діяльність Фонду, 19 % – не вірять в ефективність його роботи через корупцію та непрозорі рішення щодо надання кредитів [2].

Метою згаданих державних програм є створення належних умов для забезпечення молодих сімей та одиноких молодих громадян житлом, а також покращення рівня забезпечення громадян, що потребують поліпшення житлових умов житлом, шляхом удосконалення існуючого та запрвадження нового ефективного фінансово-інвестиційного механізму державної підтримки будівництва (придбання) доступного житла [3;4]. Стан фінансового забезпечення виконання бюджетних програм у 2014-2016рр. наведено на рис. 1.

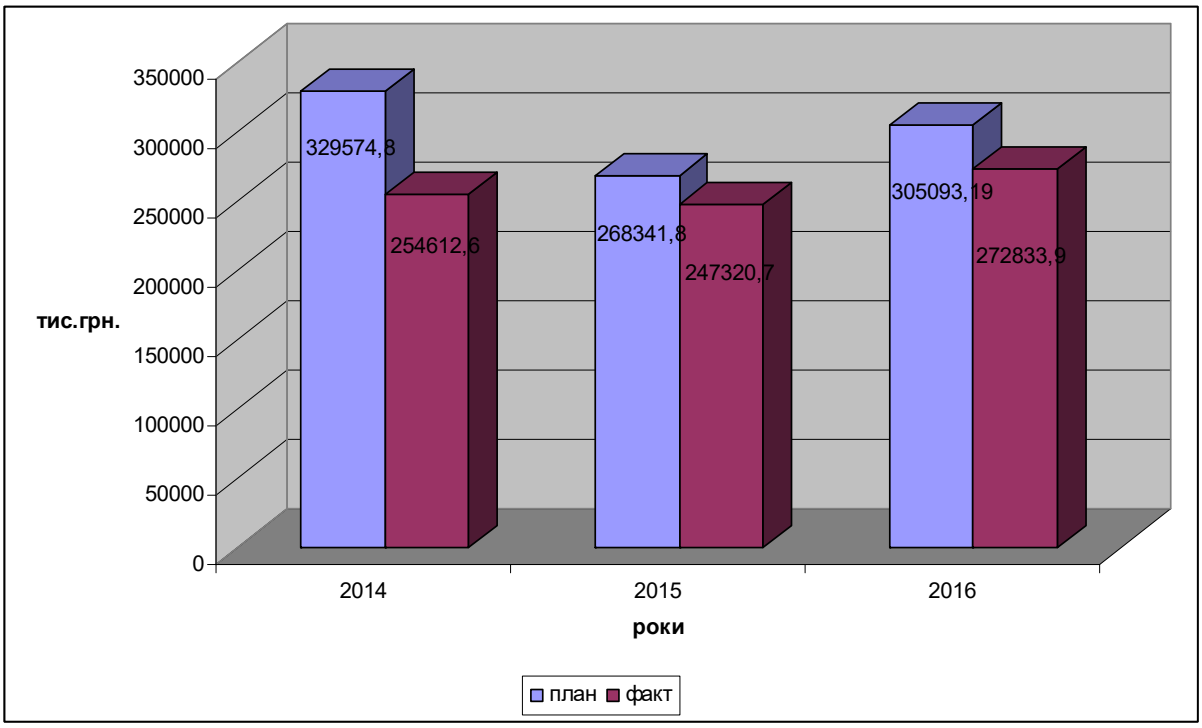

Рис. 1. Стан фінансування бюджетних програм забезпечення громадян житлом у 2014-2016 рр.

** Складено автором на основі [5]*

Протягом аналізованого періоду на досліджувані Державні програми спрямовано 774767,2 тис.грн., що на 14,5% менше запланованого показника. Фактично використано 552304,9 тис. грн. державного бюджету і 222462,3 тис. грн. місцевих бюджетів, що становить 88,1% і 80,6% від запланованого відповідно.

Оскільки державний фінансовий контроль є однією з функцій державного управління, яка призначена для реалізації фінансової політики держави та створення умов для фінансової стабілізації, то він, на наш погляд, мав би

виступати важливим індикатором підвищення законності та ефективності реалізації житлової політики в Україні.

На початку 2017 року Державною аудиторською службою України було здійснено державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм Державною спеціалізованою фінансовою установою за період з 01. 01.2014 р. по 31.12. 2016 р [6]. Даний контрольний захід засвідчив, що обсяги фінансових ресурсів, які спрямовувалися з державного та місцевих бюджетів в аналізованому періоді на розв'язання житлових проблем українців не забезпечили їх повного виконання. Недосконаліть та недостатність нормативно-правового забезпечення з питань пільгового житлового кредитування не сприяє розвитку ефективній реалізації державної програми. Разом з тим, аудитом виявлено отримання державної підтримки громадянам, які у своїй власності вже мали об'єкти нерухомості та були забезпечені житлом у межах норм. Це порушення призвело до втрат державного бюджету на суму 312,3 тис. грн.

На виконання заходів державних програм негативно впливає відсутність дієвого контролю за станом будівництва житла. На початку 2017 року налічувався 21 проблемний житловий об'єкт, на придбання квартир у яких було профінансовано 144,9 млн. грн., у тому числі 121,3 млн. грн. державних коштів.

Своєчасність погашення кредитів позичальниками є важливим фактом впливу на стан реалізації житлових програм. Поряд з цим, у зв'язку з простроченням кредиторської заборгованості позичальниками, бюджети різних рівнів недоотримали 573,4 тис. грн. Звичайно, на цю ситуацію мають вплив як політичні, так і кризові економічні фактори, які знижують платоспроможність позичальників, однак, негативно позначився і той факт, що окремими управліннями Держмолодьжитла не вживалися достатні заходи для забезпечення своєчасного погашення заборгованості позичальниками.

На нашу думку, вагомою причиною зазначених проблем є обмеженість фінансових ресурсів держави та відсутність механізму впровадження позитивних зарубіжних практик державної підтримки житлового будівництва.

Розглядаючи закордонний досвід забезпечення населення житлом, варто звернути увагу на те, що протягом останніх десятиліть в зарубіжних країнах функції і значення суб'єктів управління у сфері житлової політики пройшли шлях від елементарної адміністрації дефіциту до високорозвиненої структури управління, яка вносить чималий вклад до забезпечення нормальних умов життя населення цих країн, до підтримки сбалансованого розвитку різних територій, стабілізації численних структурних центрів [7, с. 183]. При цьому, у країнах з розвинутою ринковою економікою держава, у процесі регулювання інвестиційної діяльності, приймає на себе одночасно функції регулювання (стимулювання або обмеження) загального обсягу капіталовкладень приватного бізнесу, вибіркове стимулювання капіталовкладень у певні підприємства, галузі та сфери діяльності, пряме адміністративне втручання в інвестиційний процес.

Варто відзначити і те, що у більшості зарубіжних країн умови отримання житла в іпотеку більш доступні, ніж в Україні. Так, наприклад, у Фінляндії

банківська ставка кредитування будівництва житла складає 3,5 % на максимальний термін до 20-25 років, у Бельгії – до 4% на не більше як 25 років, у США 6-7% – до виходу на пенсію позичальника, у Болгарії – максимально на термін до 20 років під 7-10% річних.

Отже, аналіз контрольних заходів, здійснених у сфері реалізації житлової політики в Україні, свідчить про недостатню ефективність попереднього та поточного контролю. Тому, на наш погляд, необхідно посилити систему контролю регіональних управлінь Держмолодьжитла, які повинні запобігати порушенням, втратам та попереджувати неефективне використання бюджетних ресурсів. Разом з тим, потрібно забезпечити функціонування Єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов, що сприятиме громадському контролю за прозорістю ведення квартирного обліку та розподілом і наданням житла громадянам.

Таким чином, державний фінансовий контроль має бути дієвим та ефективним фактором у досягненні максимального результату в розв'язанні житлових проблем громадян в Україні.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (з змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua
2. Соціологічне дослідження Міністерства молоді та спорту України «Молодь України - 2015» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/Molod_Ukraine_2015_UA.pdf
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2009 р. № 1249 про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 967 про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua
5. Звіти про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за напрямками діяльності за 2014-2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.molod-kredit.gov.ua/pro-fond/zvitnist
6. Звіт про Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм Державною спеціалізованою фінансовою установою «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за період з 01.01.2014 по 31.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dkrs.gov.ua
7. Непомнящий О. Європейський досвід у сфері житлової політики та житлового будівництва / Олександр Непомнящий // Публічне управління: теорія та практика: Збірник наукових праць Асоціації докторів державного управління – № 2(6) – 2011.– С. 179 -184.

Dumanska I.Y.

Ph.D. of Economic Sciences, Associate Professor

Khmelnytsky National University, Ukraine

BANKING LABORATORIES IN THE CONNECTION OF INTERACTION «BANK- INNOVATOR»: FOREIGN EXPERIENCE

Думанська І.Ю.

к.е.н., доцент

Хмельницький національний університет, Україна

БАНКІВСЬКІ ЛАБОРАТОРІЇ В КОНЦЕПЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ «БАНК- ІННОВАТОР»: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

In the publication the features of functioning of banking laboratories as producers of innovations on the base of foreign experience are investigated. The author established that new technologies are created by employees and clients of the bank on the basis of close interaction in such an infrastructure unit and proved the expediency of their

implementation in view of the current trends in the financial market.
Keywords: *innovative bank laboratory, crowdsourcing, banking, individualization, 24/7 Style.*

В публікації досліджено особливості функціонування банківських лабораторій як продуцентів інновацій на базі зарубіжного досвіду. Автором встановлено, що нові технології створюються співробітниками і клієнтами банку на підґрунті тісної взаємодії в такій інфраструктурній одиниці та доведено доцільність їх впровадження з огляду на сучасні тенденції фінансового ринку.
Ключові слова: *інноваційна лабораторія банку, краудсорсінг, банкінг, індивідуалізація, стиль 24/7.*

Банківський сектор України наразі проходить стадію «шокової терапії» – гострий біль поєднується з радикальними реформами, більшість з яких є незворотними. Так, більше третини з 180 українських банків були визнані неплатоспроможними та виведені з ринку після Революції Гідності.

Зокрема, Приватбанк став 19-м банком, визнаним неплатоспроможним з початку 2016-го року. До цього, в ході очищення банківської системи впродовж 2014 та 2015 років, ще 63 банки були визнані неплатоспроможними. Поряд із зазначеним, НБУ відмовився від фіксованого курсу гривні, але ввів численні адміністративні обмеження щодо руху капіталу – для запобігання виведенню коштів з України.

Значна кількість банків насьогодні осмислили філософію свого функціонування в новому напрямі «інноватор – сам собі конкурент» та замість злиттів і поглинань або партнерства з небанківськими операторами, вони створюють у своїй структурі інноваційні центри та лабораторії, в рамках яких нові технології створюються співробітниками і клієнтами банку на базі досвіду зарубіжних колег [6, с. 54].

До таких центрів відноситься Customer Experience Center голландського банку ING, створений спільно з HP, IBM, Microsoft, Intel, Cisco і Progress. На основі результатів моделювання споживчої поведінки за участю реальних клієнтів банку в центрі розробляються інноваційні продукти, зокрема, Kinect-технології для взаємодії з клієнтами, інтерактивні столи The Surface Table, візуальні браузери Aurasma і численні мобільні додатки.

У структурі банку Capital One в трьох містах США діють лабораторії Capital One Labs, в яких над розробкою технологічних новинок працюють команди бізнес-аналітиків, інженерів і дизайнерів. Лабораторія також регулярно проводить «хакатони» - змагання молодих розробників мобільних додатків для банкінгу, що є своєрідною формою краудсорсингу.

Іспанський банк la Caixa служить живим доказом того, що краудсорсінг не тільки знижує витрати на розробки, формує лояльність і зацікавленість клієнтів банку, але і сприяє виходу на абсолютно новий технологічний рівень. Банк, визнаний в світі одним з найбільш інноваційних і мобільних, побудував інноваційний центр, що складається з трьох лабораторій: Usability lab, в якій моделюється поведінка клієнтів, CaixaMobile, що розробляє мобільні сервіси, і e-la Caixa, яка привертає розробників нових додатків для банкінгу.

Свої дослідницькі лабораторії мають також іспанські банки BBVA і Bankinter, південноафриканські Standard Bank і FirstRand Bank, американський Zions Bank, російський Альфа-Банк та інші фіну станови [5, с. 35].

The Financial Brand пройшлися по інноваційних лабораторіях банків і

прийшли до висновку, що судячи з того, як виглядають їхні технологічні кухні, банки досить серйозно підходять до питань роботи над новими продуктами та технологіями. FutureBanking запропонував адаптований тур The Financial Brand по 7-ми найбільш просунутих зарубіжних банківських лабораторіях [2; 3; 7; 8].

1. Standard Bank (ПАР) – Інноваційний центр PlayRoom. PlayRoom (відкритий в січні 2015) – це 1858 кв. метрів яскравого простору, оформленого в нестандартному «грайливому» стилі, сильно розходяться зі звичайним корпоративним офіс-спейсі.

Інноваційний центр складається з високотехнологічної випробувальної лабораторії, а також «кімнат вільного мислення» – в них співробітники і клієнти можуть тестувати нові продукти або рішення і формувати миттєвий зворотний зв'язок.

Сам банк каже, що лабораторія – це реакція на постійні зміни і виклики, пов'язані з технологіями. «Кращі ідеї рідко приходять за офісним столом або в імпозантній переговорній кімнаті», – говорить Вуйо Мпако, глава інновацій Standard Bank. «PlayRoom був створений з метою об'єднати разом людей для вирішення реальних проблем клієнтів за допомогою спільних інновацій», – продовжує він. «PlayRoom дозволить нам постійно прислухатися до наших клієнтів і створювати рішення разом з ними, забезпечуючи ту цінність банківських продуктів, яка їм потрібна».

2. Лабораторії банку Capital One (США). У Capital One цілих три інноваційних лабораторії. Вони розташовуються у Вашингтоні, Нью-Йорку і Сан-Франциско. В інноваційному підрозділі працює понад 100 співробітників. Сам банк називає цих людей «підприємцями».

Щоб забезпечити можливість «Брейнсторм» по всьому простору, всі стіни від стелі до підлоги зроблені у вигляді білої дошки для малювання. Усюди можна знайти зручний куточок для зустрічі з колегами. В цілому, території лабораторій – це відкрите, веселе і стимулююче оточення.

Банк створював лабораторії з кількома цілями: акселерація всіх цифрових напрямів діяльності банку; створення можливостей для дизайн-мислення і його просування всередині організації; дослідження нових технологій і трендів споживання; «посів» проривних ідей; прототипування і пілотне тестування продуктів; спільна робота з цифровою екосистемою, включаючи венчурні фонди, підприємців, науковців. Capital One також вказує, що їх інноваційний процес в першу чергу починається з глибокого розуміння користувачів.

3. Інноваційна лабораторія Commonwealth Bank (Австралія). 930 кв. метрів інноваційної лабораторії банку Commonwealth – це зона для інкубування ідей і акселерації розробки нових продуктів, сервісів і рішень спільно з клієнтами, партнерами, стартапами та експертами індустрії. Тут можна знайти інкубатори Garages Collaboration Hubs і Usability Labs. Створення лабораторії обійшлося банку близько $3 млн.

Відвідувачі центру можуть використовувати інформацію в режимі реального часу, інтерпретувати тренди, «Брейнсторм» рішення і взаємодіяти з проектними командами банку. Вони також можуть отримати у тимчасове

користування планшети з навігацією по центру. За допомогою Bluetooth-технології планшет визначає місце розташування всередині лабораторії і пропонує користувачеві релеватний контент. Прийшовши в центр, відвідувач може випробувати подорож інновацій від ідеї до виконання.

На додаток до лабораторії, банк запустив програму для співробітників, спрямовану на розкриття інновацій і свіжий ідей. Програма Unleashing Innovation дозволяє співробітникам представити свої ідеї групі старших менеджерів і в разі успіху передає ідеї на інкубацію в лабораторію.

«Здатність бути лідером у застосуванні кращих технологій для створення переваг перед клієнтами – це питання життя і смерті. Це не просто «добре було б мати», це навик, який настільки ж важливий, як і решта класичні банківські навички «, – зазначає CEO Йен Нарев.

4. Інноваційна лабораторія Citi (США). Як і Capital One, Citi створила глобальну мережу інноваційних центрів, розташованих в таких містах як, Тель-Авів, Дублін, Сінгапур, Сан-Франциско і Нью-Йорк. Усі лабораторії повністю інтерактивні і з'єднані між собою, що дозволяє Citi зводити інноваційні команди з клієнтами, колегами та експертами. Банк коментує, що прийняття рішень, які раніше могли займати тижні, тепер здійснюються за пару днів чи кілька годин.

Крім бета-тестування, Citi також використовує лабораторії для внутрішніх цілей: залучення менеджменту в проекти або донесення інновацій до персоналу. «Центри надають можливості навчання інноваціям всіх співробітників на всіх рівнях», – говорить Сопхенду Моханти, глава інноваційних лабораторій Citi. Лабораторія в Сінгапурі включає Центр клієнтських вражень і Центр взаємодії з клієнтами. Там працює 12 чоловік. У Нью-Йорком центрі є величезна інтерактивна тач-скрін стіна, за допомогою якої можна шукати різну інформацію.

5. Інноваційний центр Visa (США). Visa відкрила свій офіс і інноваційний центр розміром в 10 400 кв. метрів, щоб забезпечити компанію миттєвим доступом до технологічно-підкованої спільноти Силіконової Долини. У центрі інновацій партнери, клієнти та менеджери, що можуть взаємодіяти один з одним і досліджувати нові ідеї. Саме простір має стимулювати динамічний діалог та експерименти в реальному часі.

Visa також сподівається використовувати інноваційний центр як інкубатор, що привертає технологічні таланти. «6. Центр розробки та інновацій Chase Bank (США). Chase Bank використовує свою лабораторію для розвитку відділень і технологій АТМ, а також нових шляхів взаємодії з клієнтами. Сама будівля складається з двох секцій: в одній відбувається опрацювання ідей, а в іншій – їх тестування.»Це місце, де ми фіналізуємо проекти і рішення і готуємо їх до виходу в реальний світ», – пояснює Бред Нолан, глава інновацій АТМ та відділень банку Chase. «Мені подобається думати про центр, як про ігровий майданчик. Як старший менеджер, ти можеш грати і знаходити нові шляхи і методи, можеш спробувати ті речі, які раніше не використовувалися», – додає Майкл Мейер, глава архітектури, розробки і проектування.

7. Інноваційний центр BBVA (Іспанія). BBVA любить розглядати себе як інноватора фінансової індустрії, розробляє і впроваджує цілий ряд технологічних рішень. Лабораторія BBVA зібрала в єдиному просторі всі досягнення банку для демонстрації ключовим членам його спільноти [1].

Зарубіжний досвід рейтингових інноваційних лабораторій банків інтегрували в свою діяльність навіть державні банки України. Так, 27 квітня 2017 р., найбільший банк України - ПриватБанк презентував ряд інноваційних технологій, адаптованих під потреби українського бізнесу і підприємців.

Як заявив заступник голови правління Приватбанку Олександр Дрелінг, найпередовіші технології Приватбанку, адаптовані під потреби вітчизняного бізнесу, дозволяють впроваджувати їх без істотних витрат. Він також акцентував, що представляє на форумі інноваційну лабораторію банку, яка є серйозним інструментом при впровадженні цікавих технологій і сервісів та зазначив, що ПриватБанк готовий ділитися своїми технологіями з державними та приватними корпораціями, підприємцями, малим і середнім бізнесом та додав, що одна з головних переваг торговельного майданчика для продавців – можливість отримання додаткових кредитних лімітів «Бізнес-кредиту», спеціально для покупок у ПриватМаркеті, які ПриватБанк виділив, як для фізичних, так і юридичних осіб. Після реєстрації, яка займає 2 хвилини, підприємства можуть публікувати інформацію про себе, свої товари і послуги. Крім того, учасники ПриватМаркету можуть брати участь у державних тендерах системи ProZorro [4].

Таким чином, поступове впровадження вітчизняними банками структурних підрозділів у формі інноваційних лабораторій надасть можливість оптимізувати співпрацю банківського сектору, бізнесу та держави в сфері інноваційної діяльності та широкому впроваджені ринку цифрових банківських послуг.

Вважаємо, що нагальність введення банківських лабораторій у діяльність українських фінансових установ спровокована та підкріплена такими актуальними тенденціями в сфері банківських інновацій є індивідуалізація, робота в стилі 24/7, орієнтація на представників, малого та середнього бізнесу, голосова взаємодія, переносні платіжні девайси, консалтинг нового рівня (роботизація фінансових послуг), банкінг речей, активна соціальна взаємодія та монетизація даних.

Література:

1. Де народжуються інновації: 7 найцікавіших банківських лабораторій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://finance.ua.
2. Офіційний сайт Allen International. Welcome to The Lab [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.allen-international.com/welcome-to-the-lab/.
3. Офіційний сайт Moven. Moven’s Oath: Supporting Your Financial Wellness [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blog. moven.com/movens-oath-supporting-your-financial/.
4. Офіційний сайт ПриватБанк. ПриватБанк готовий обслужити Клієнтів в Google Glass [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://privatbank.ua/ua/news/privatbank-gotov-obsluzhit-klijentov-v-googleglass/.
5. Шмігельська З. К. Банківські інновації: суть, необхідність і розвиток / З. К. Шмігельська // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 2. - С. 34- 41.

6. Яковенко, С. Н. Финансовые инновации в деятельности коммерческих банков: теоретико-экономические аспекты [Текст] / С. Н. Яковенко, А. А. Тимченко // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 2. – С. 53-59.
7. IBM Announces a 10-Year Strategic Partnership with UniCreditto Deliver NewS ervices [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-03. ibm.com/press/us/en/pressrelease/41523.wss.
8. Innovationin Retail Banking – Simplify Technology to Innovate (September 2013, 5th annual edition) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.infosys.com/finacle/resources/industryreports/Pages/innovation-retail-banking.aspx.

Mnykh N.V.,
Doctor of Economics, professor, academician of the UAS,
Honored Economist of Ukraine
Institute for Economics and Forecasting
Mnykh A. N.
PhD in Economics, Goal. Researcher
Central Scientific Experts Office Verkhovna Rada of Ukrain

INSURANCE INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE WORLD DIGITAL ECONOMY

Мних М. В.,
доктор економічних наук, професор, академік УАН, заслужений економіст України
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
Мних А. М.
кандидат економічних наук, гол. науковий співробітник
Головне науково-експертне Управління Верховної Ради України

СТРАХОВА ІНДУСТРІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

The development of digital technologies in the global economy and the development of nation-based insurance relations overcomes legislative and economic barriers between national insurance markets. Such phenomena occur under conditions of concentration of insurance and reinsurance capital (merger of insurance organizations, formation of transnational insurance and reinsurance societies); splicing of banking and insurance capital (formation of transnational financial groups); concentration on the market of insurance intermediaries (the formation of a system of megabrokes) and consumers of insurance services (increasing the level of capitalization of transnational companies and transnational banks); the development of demand for "mass" insurance services through online insurance, expansion of private commercial insurance (insurance against political and military risks, information risk insurance); changing traditional forms and types of insurance services, which leads to a combination of insurance and financial services and the development of its development to a more effective stage of providing insurance services.

Key words: *digital economy, insurance industry, online insurance, emergency commissars, digital adjeda.*

Розвиток цифрових технологій в світовій економіці та розвиток на цій основі страхових відносин долає законодавчі й економічні бар'єри між національними страховими ринками. Такі явища відбуваються в умовах концентрації страхового й перестрахового капіталу (злиття страхових організацій, формування транснаціональних страхових і перестрахових товариств); зрощенні банківського та страхового капіталу (формування транснаціональних фінансових груп); концентрації на ринку страхових посередників (формування системи мегаброкерів) та споживачів страхових послуг (збільшення рівня капіталізації транснаціональних компаній і транснаціональних банків); розвитку попиту на «масові» страхові послуги через онлайн страхування, розширенні приватного комерційного страхування (страхування від політичних та військових ризиків, страхування інформаційних ризиків); зміні традиційних форм і видів страхових послуг, що призводять до зрощення страхових і фінансових послуг та виведення його розвитку на більш ефективну стадію надання страхових послуг.

Ключові слова: *цифрова економіка, страхова індустрія, онлайн страхування, аварійні комісари, цифрова адженда.*

В сучасних економічних умовах розвиток єдиної світової економічної системи, з урахуванням механізмів розвитку цифрової економіки, можна визначити як найвищу стадію інтернаціоналізації. У ширшому значенні під нею

розуміють сукупність таких процесів і явищ, як транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технологій, інформації та міждержавне переміщення людей, орієнтації на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні й інших трансакціях (на рівні фірми), територіальна й інституціональна інтеграція ринків, а також виникнення глобальних проблем екологічної деградації, для розв'язання яких потрібна всесвітня співпраця.

Під впливом розвитку єдиної економічної системи та розвитку світової цифрової економіки, розширюється лібералізація соціально-політичної сфери, удосконалюються ринкові відносини в економіці, трансформується виробництво й ринок праці, відбувається технологічне оновлення у засобах масової інформації. Головне завдання для України в цьому питанні полягає в тому, щоб своєчасно виявляти зміни та проводити рішення, які допомогли б ефективно використовувати переваги розвитку світової цифрової економіки, що потребує виважених кроків у напрямі розширення економічних відносин.

Розвиток цифрової світової економіки веде до процесів інтернаціоналізації, які з позицій окремих країн розвиваються у двох напрямах — усередині та ззовні. Розвиток усередині означає, що цей процес повинен йти шляхом розширення використання механізмів співпраці, а саме впливом іноземних технологій, товарів, капіталу, послуг, інформації у сфері внутрішнього споживання певної країни. Розвиток зовні повинен здійснюватись шляхом поширенням орієнтації країн на світовий ринок і глобальною експансією фірм у торгівлі, інвестиціях та інших угодах. Міжнародна економічна система XXI ст. перетворилась у структуру, яка налічує понад 200 держав світу. Економічний розвиток світової економіки прискорюється за останні десятиріччя розвитком різноманітних ринків, які стали взаємопов'язаними й інтегрованими у балансові системи транснаціональних компаній. Для ефективного розвитку світового страхового ринку, важливе місце в цих процесах відводиться розвитку інформаційних технологій. Розвиток інформаційних технологій потребує наявності цілої системи, яка забезпечує ефективну діяльність, в першу чергу, страхова індустрія, яка передбачає функціонування окремо або в складі страхових організацій аварійних комісарів, актуаріїв, аджестерів, диспашерів, сюрвейєрів та інших.

Діяльність цих структур має бути регламентована законодавством і забезпечувати захист страхувальників і страховиків. Розвиток онлайн страхування знімає всі бар'єри та територіальні обмеження в діяльності страхових компаній. Таким чином, всі діючі українські страхові компанії повинні бути представлені в інтернеті з повною розгорнутою інформацією про шляхи та напрямки діяльності страхової компанії, її страхові продукти, фінансовий стан страхової компанії, механізми заключення та візування договорів страхування, активність з іншими індексами страхових компаній, експертні висновки та гарантії діяльності страхової компанії. Така інформація необхідна для здійснення онлайн страхувань. При цьому потрібно чітко розуміти ситуацію в світовій економіці, тому мова, в першу чергу, йде про

розвиток цифрової економіки в Україні. Урядом оприлюднено проект розпорядження Кабінету міністрів про перехід до цифрової економіки. Як відзначив прем»єр-міністр України :«Цифрова економіка є акселератором соціально-економічного розвитку у сучасному світі і здатна стрімко підвищити ВВП країни. Кілька прикладів: свого часу впровадження принципів цифрової економіки дозволило таким країнам як Естонія, Ізраїль, Ірландія та Швеція зробити ривок, який вимірюється від 12 % до 20% ВВП цих країн. Цифрова економіка - це запровадження цифрових прав громадян, універсальних цифрових послуг, цифрового робочого місця, «цифрових послів», орієнтація на STEM освіту. Крім того - розвиток Індустрії 4.0, «смарт-фабрик», побудова технологічних, інноваційних інжинірингових парків. Це блокчейн, аддитивні технологій та штучний інтелект.»

Серед всього іншого, планом передбачено запровадження в Україні мобільного зв'язку стандарту 4G в 4 кварталі 2017 року, а також забезпечити впровадження технології блокчейн в державному урядуванні та управлінні базовими галузями промисловості для реалізації "Індустрії 4.0".

Головна мета цього документу- закріпити успішний розвиток економіки на 30-40 років шляхом впровадження економіки XXI століття - цифрових трансформацій, яка має бути побудована на цифровій адженді. Цифрова інформація – це платформа розвитку цифрової економіки, цифрової інфраструктури і цифрового суспільства. В даний час потрібно відмітити, що цифрова трансформація проходить по всіх країнах світу і зачіпає всі галузі економіки, в зв’язку з чим розвиток світової економіки буде мати об’єднуючий характер, тобто, в світі намітились глобальні тренди, існування яких підкріплюється існуванням цифрових технологій. В центрі цих подій все більше і більше є поява різних індустрій , в т.ч. страхування, в основі яких виділяється цифровий стан. Таким чином, глобалізуються економіки більшості країн світу, трансформується бізнес, невеликі start-up, використовуючи цифрові технології і інтернет стає важливим гравцем на світовому ринку. В основі всіх цих змін лежить розвиток цифрових технологій, які дозволяють здійснювати бізнес на території всього світу. Чи можливо на даному етапі говорити про національні інтереси? Звичайно так, тому весь бізнес повинен бути направлений на можливості реалізації цифрових технологій для ефективного здійснення своєї діяльності в світі. На перший план мають вийти ті механізми розвитку світової економіки, які носять міжконтинентальний характер. Для розвитку світової економіки необхідні сучасні технології. Це в першу чергу, зелені технології, екологія, використання надр та світових запасів корисних копалин, що для суспільства надто важливе, ці питання регулюються та вирішуються за допомогою цифрових технологій. Потрібно чітко розуміти, що будь-яка країна це не тільки територія, а й її цінності. Цифрові технології дозволяють ці цінності отримувати, досягати і реалізовувати. Як правило, держава без цінностей втрачає своїх громадян на користь більш цінних держав. Що ця ситуація значить для України? Для України це надто важливо, оскільки в Україні чи не найбільше всіх світових цінностей, а розвиток цифрової

економіки - це той шанс, який надасть Україні можливість швидкими темпами забезпечити розвиток своєї власної економіки та укріпити свої позиції в світовій економіці. Успішний розвиток України вже повинен опиратись на силу цифрових трансформацій та використовувати їх можливості для свого подальшого розвитку.

Еволюція розвитку суспільства свідчить про те, що розвиваючи нові технології, суспільство досягло відповідного прогресу. В останні два століття суспільство пройшло шлях від недосконалих технологій, до електронних технологій, комп'ютерних мереж, а завтра пройде кібернетична революція. Від економічної моделі, в основі якої вже за межами стануть виробничі райони, фабрики, заводи, а пріорітети майбутньої світової системи орієнтуються на дані в основі яких лежать цифрові платформи, наприклад Alibade, Amazon. Ключовими навиками в недалекому майбутньому стають навики програмування взагалі в т.ч. виробниче, комерційне та ін., а головним ресурсом стануть дані щодо конкретно кожного напрямку розвитку. Цифрова економіка це економіка даних. Таким чином, технологічні зміни включаються в цифровому вимірі на виробничу систему, систему розподілу праці, економіку і суспільство в цілому. Наприклад, цифрова медицина перетворить її із розділу діагностики в медицину онлайн-лікувальну. Цифровизація продуктів зробить землеробство більш точним і ефективним, що дозволить масово вирощувати якісні органічні продукти. Цифрифікація, наприклад ,гірничо-добувної індустрії дозволяє ефективно використовувати нові технології для видобутку корисних копалин та їх використання що значно зменшує загрозу життя та здоров'я громадян. Цифровізація фінансового сектору економіки надто важлива для світової економіки та економіки країн світу. Фінансові послуги стають все більш доступнішими для суспільства в цілому. Вже зараз ми можемо розраховуватись банківськими картками відповідного типу в будь-якій країні світу.

В даний час суспільство зіткнулось з масовими проявами природних стихій, в які попадає суспільство від прояву природних аномалій. Прикладом цього можуть бути природні аномалії які відбуваються в країнах північної та південної Америки, західної Європи, країнах східно-азіатського регіону, Індії, Китаю та Африки. Суспільство зустрілось з викликами масового ризику населення та необхідності його захисту від природних аномалій та техногенних аварій. При цьому неможливо не враховувати техногенні аномалії (аварії) і, в першу чергу, техногенну аварію на Чорнобильській АЕС. Голодування населення в результаті посух, а особливо, в країнах Африки при цьому, що наша планета Земля може прокормити кількість населення в двічі чи втричі більше чим є на планеті на сьогоднішній день. Таким чином, на перший план, виходить проблема захисту населення від природних катаклізмів та надання їм можливості соціального захисту в результаті настання таких подій. Ми повинні офіційно визнати, що наше суспільство увійшло в фазу розвитку, яке називається «суспільство ризику та соціального захисту». Одним з важливих механізмів, які надасть гарантії захисту населення світу є страхування в його

різних формах та проявах. Цифрові технології надають унікальні шляхи для розвитку цифрового страхування та надання фінансових послуг взагалі. Таким чином, Україна опинилась на порозі цифрового стрибка, тобто «цифрова адженда» фактично покриває такі поняття, як «цифрова інфраструктура», «цифрова ідентифікація», «цифрове право», «цифрові фінансові послуги», «цифрові компетенції» і т.д. Для реалізації механізмів цифрової економіки перед Україною стоять завдання реалізація яких дозволить зробити цифровий стрибок, тобто швидку модернізацію економіки, трансформацію існуючої індустрії і сфер життя в нові більш сучасні та більш ефективні системи економічного розвитку. І це є досить реальною перспективою, а це значить що потрібно визнати, що подальший розвиток цифрової економіки, об'єктивна реальність, яка не оминула й системи страхових відносин. На сьогодні, світовий страховий ринок, сформований на основі інтеграції страхових ринків високорозвинутих країн світу, а розвиток страхової економіки спонукає менш розвинуті національні страхові ринки адаптувати місцеві стандарти до міжнародних, що потребує створення відповідних інститутів та механізмів.

Останніми роками глобалізація страхових відносин стала чіткішою. Виникає запитання: зближуються чи віддаляються один від одного розвинуті страхові ринки й страхові ринки, що розвиваються в умовах розвитку цифрової економіки? Звичайно - так**.** При цьому, що загострення кризових ситуацій, пов'язаних із глобалізацією страхових відносин, висуває на перший план необхідність регулювання стихійних процесів для адаптації суб'єктів страхових відносин до нових умов діяльності. Першочергового значення в цих умовах, набувають сили, спроможні контролювати стихійні процеси та вносити до них елементи впорядкованості й цілеспрямованості. Стихійні процеси глобалізації не перетворюють світову економіку в інтегральне ціле, а навпаки — посилюють її диспропорції, і, навпаки, розвиток цифрових технологій досить зближує їх розвиток і надає можливості отримання страхових послуг через інтернет-технології в будь-якій країні світу. Це є дуже вигідно як для населення так і для бізнесу.

В сучасних умовах підвищення стабільності світової страхової системи, в т.ч.українського страхового ринку, залежатиме від формування (створення) ефективного механізму координації діяльності світового страхового ринку (побудови певної системи міжнародних інститутів та принципів їхньої взаємодії). Вже зараз простежується тенденція, коли країни великої сімки беруть на себе панівну роль і формулюють ключові принципи розвитку страхових відносин. Така позиція аргументується особливою відповідальністю провідних країн за розвиток світової економіки. В той же час, кризові явища в світовій економіці також посилюються. Першопричина кризових явищ багато в чому зумовлена нерівністю ринкового й державного розвитку механізмів, які регулють світову страхову систему. Наявні в розпорядженні урядів і наднаціональних колективних органів форми й методи впливу на страховий простір світової економіки, виявились неадекватними стихійній поведінці приватних міжнародних страховиків за умов інтернаціоналізації страхової

справи. Події останніх років свідчать, що наявних інструментів регулювання страхового ринку замало. Існують пропозиції щодо створення локальних страхових зон. Обговорюються сміливі ідеї про створення єдиної світової страхової системи. Названі пропозиції наштовхуються на супротив фахівців, оскільки інтеграція страхової системи передбачає високий рівень інтеграції в суміжних сферах соціально-економічного й політичного життя. Однак цей напрям є незворотнім і розвиток всітової цифрової иекономіки сприятиме їх оптимізації на оснві більш доступності і швидкого реагування як природні та техногенні виклики.

В той же час, інтеграція світових відносин не відкидає конкуренції на світовому страховому ринку. За умови гострої конкуренції на світовому ринку основних страхових центрів - Північної Америки, Західної Європи й Південно-Східної Азії - реальна інтеграція відбувається в напрямку створення регіональних страхових блоків у контексті формування макрорегіональних просторів на фоні геоекономічного розмежування світу Отже, інтеграція світового страхового ринку не лише не суперечить дедалі інтенсивнішим регіональним інтеграційним процесам, а й є каталізатором їхнього розвитку.

На мій погляд, значні успіхи у плані консолідації зусиль, спрямованих на формування регіонального страхового блоку, має ЄС, у межах якого повним ходом іде формування єдиної західноєвропейської та східноєвропейської страхової системи. В основі концепції європейської інтеграції покладено принцип субсидіарності, що передбачає багаторівневу систему прийняття рішень. Проявляється тенденція до перенесення частини державних функцій із регулювання страхової сфери на наддержавний рівень. Окрім того, розвиток процесів світової цифрової економіки стимулює держави до більшої координації їхньої політики в правовому регулюванні страхового простору. В сучасних умовах, за умов ефективного розвитку цифрової світової економіки, на мій погляд, у першій чверті XXI ст. домінуватиме нарощування поліцентризму, внаслідок чого прогнозується завершення формування трьох потужних торгово-економічних суперблоків, а саме: європейського, американського, східно-азіатського. Ці вагомі «полюси економічної потуги» об’єднають майже половину держав світу, до них тяжітимуть країни економічної периферії. Отже, у світовому страховому просторі виникають три головні центри. Очевидно, що провідним напрямом еволюції правил і норм міжнародних страхових відносин у контексті цілей формування трьох страхових суперблоків є підвищення ступеня відкритості національних страхових ринків, подальша лібералізація режимів міжнародного переміщення страхових послуг. Досвід останніх років дає змогу зробити висновок про те, що виграш від посилення відкритості за умов сьогоднішнього стану національного страхового ринку вочевидь не буде більшим, ніж збитки, пов’язані з подальшою лібералізацією. Недостатня конкурентоспроможність страхового ринку України, фінансова нестійкість страховиків навряд чи дадуть змогу в повному обсязі скористатись перевагами, які несе економічна відкритість.

Взаємодія України з багатополюсним світовим страховим простором, на мій погляд, може реалізовуватись у кількох варіантах:

страховий ринок України стає членом європейського страхового суперблоку;

страховий ринок України може брати участь одразу у двох блоках — європейському та східно-азіатському;

страховий ринок України бере участь у північно-американському.

Без сумніву, європейська інтеграція національного страхового ринку дасть змогу швидше адаптуватись до європейських стандартів, запровадити новітні страхові технології і допомогу в цьому процесі забезпечить розвиток цифрових технологій.

Другий варіант, хоч і обмежить доступ до страхових технологій, але допоможе відігравати роль об'єднуючої ланки в ланцюгу «Європа – Україна - Азія», користуватись економічними вигодами свого географічного розташування. Розвиток північноамериканського блоку страхування дозволить Україні мати доступ до входження в реальну світову фінансову систему та забезпечить успішну співпрацю на європейському та світовому напрямку. При цьому, слід відзначити, що з розвитком цифрових технологій в страхуванні, на світових фінансових ринках виникли й нові види страхових продуктів як інтегрування страхових, банківських і фінансових послуг. У результаті взаємних проникнень страхового, банківського та фінансового капіталів утворюються транснаціональні страхові структури, активи яких порівнюють із фінансами найбільших транснаціональних корпорацій. Так, із 20 найбільших європейських компаній 5 позицій належать страховим групам, які за рівнем капіталізації залишили позаду корпорації у сфері нафтогазового бізнесу й телекомунікацій. Тому Україна повинна скористатися відповідною ситуацією щодо розвитку цифрової економіки і повноцінно увійти на світовий страховий простір. При цьому слід враховувати, що процеси концентрації на страховому ринку та аналогічні на ринку продуктів страхових організацій, скорочення потреби в посередницьких послугах за рахунок розширення сфери застосування у страховому бізнесі цифрових інформаційних технологій зумовили формування мегапосередників (мегаброкерів).

Формування єдиного світового страхового простору,поступова інтеграція регіональних страхових ринків у єдиний світовий ринок страхування основне питання про виникнення глобальних перестрахувальних об'єднань. Як при прямому страхуванні, так і у перестрахувальному бізнесі відбувається концентрація на глобальному рівні.

Сучасну стадію економічного розвитку країн Заходу називають постіндустріальною, а останнім часом - інформаційно-інноваційною, адже саме у сфері опрацювання та передачі інформаційних потоків на базі новітніх інформаційних технологій єдиного світового інформаційного простору й інформаційних стандартів відбулись найбільші технологічні прориви, які зумовили глобальні економічні наслідки. В результаті цього, в режимі реального часу, відбулось віртуальне переміщення сотень мільярдів доларів

каналами електронного зв'язку з одних країн в інші на тисячі кілометрів. Масове розповсюдження комп'ютерних технологій, створення нової системи змінило технології виробництва, поширення та споживання послуг. Для страховиків мережа Інтернет - це ефективний спосіб просування страхових послуг. Щорічний оборот світового страхового ринку в мережі становить 250 млрд. дол. США. На мою думку частка Інтернет-страхування в загальному обсязі надходження страхових премій може зрости до 36% у 2020 році.

Висновки. В цих умовах страховий ринок України має шанс увійти у світовий економічний та фінансовий простір досить швидкими темпами. Потрібна чітка воля страховиків по налагодженню зв»язків, а також підтримка держави. Входження його до світового господарства стало актуальним з розвитком цифрових технологій у страхуванні і цей процес повинен здійснюватись постійно і, таким чином, розвиток цифрової економіки в Україні. Для цього необхідно, щоб ІТ-сектор направив свої зусилля на цифровізацію внутрішнього ринку, потрібно ініціювати програму цифровізації української економіки, а також підтримку держави в реалізації цих програм. Наші ІТ-спеціалісти працюють в багатьох країнах по цифротизації їх економіки, тому в нас і процвітає офшорне програмування та аутсорс. Залучення їх до роботи в Україні дасть серйозний поштовх і наявні результати. При цьому слід зазначити, що успішний розвиток інтеграційних процесів на національному ринку, на мій погляд, залежатиме від сталості фінансового середовища господарюючих суб'єктів. У фінансовій стабілізації вирішальне значення матиме інтернетизація страхових відносин українського страхового ринку.

Світовий досвід свідчить, що ті держави, які більше уваги приділяють цифровим трансформаціям, мають досить швидку і прибуткову окупність інвестиційних пректів. На сьогоднішній день, це є шанс для цифрового прориву, і на цій основі, забезпечення ефективного розвитку економіки України.

Література:

1. 1.Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» // Режим доступу :https://законодавство.com/.../rozporyadjennya-vid-veresnya
2. Цифрова адженда України. Проект - SlideShare, // Режим доступу: https://www.slideshare.net/tsnua/ss-72226573;
3. Проект Закону України «Про цифровий Порядок денний України» iportal.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf
4. Цифрова адженда України – 2020 Режим доступу: https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pd
5. Звіт про реформи-2016: цифрові технології прискорюють зміни ...https://www.epravda.com.ua/columns/2017/02/8/620206/

Tarasenko O.,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Finance, Accounting and Taxation
Kamchatna A.
Master Degree Student
Donetsk State University of Management, Ukraine

BANK CREDIT PORTFOLIO MANAGEMENT IN CURRENT ECONOMIC CONDITIONS (BASED ON THE PJSC CB «PRIVATBANK»)

Тарасенко О.Ю.
к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Камчатна А.О.
студентка магістратури
Донецький державний університет управління, Україна

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»)

The article deals with the management of the loan portfolio of the PJSC CB «PrivatBank» in the current conditions of economic instability. The present state of the bank credit activity has been investigated. During the research the external and internal factors of emerging troubled loan portfolio, the issue of a loan portfolio management and the problem debt of clients residing in the zone of ATO and internally displaced persons have been studied. The ways of a loan portfolio management improvement have been determined.

Keywords: *loan portfolio, loan portfolio structure, debt, loan portfolio management, banking system, credit risk.*

У статті розглянуто питання управління кредитним портфелем банку ПАТ КБ «ПриватБанк» в сучасних умовах економічної нестабільності. Досліджено сучасний стан кредитної діяльності банку. В ході дослідження опрацьовані зовнішні та внутрішні фактори появи проблемної заборгованості, питання управління кредитним портфелем та управління проблемною заборгованістю клієнтів, які проживають в зоні проведення АТО та внутрішньо переміщених осіб. Визначено шляхи удосконалення управління кредитним портфелем

Ключові слова: *кредитний портфель, структура кредитного портфеля, заборгованість, управління кредитним портфелем, банківська система, кредитний ризик.*

Постановка проблеми. Банки – це ключові інститути фінансового посередництва, їх стабільна та прибуткова робота є важливою для сприятливих умов розвитку економіки, захисту інтересів вкладників і клієнтів, зниження соціальної напруги [1]. Основною метою банківської системи є ефективне управління кредитним портфелем, досягнення надійності та стійкості у надзвичайних ситуаціях. В сучасних економічних умовах важливу роль відіграє проблемна заборгованість фізичних осіб перед банками. Саме тому ця тема набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питання управління кредитним портфелем неможливо здійснити без результатів досліджень багатьох українських вчених таких, як: Т.І. Андрушків [2], С.Ю. Демінський [5], Є.В. Остропольська [1], О.П. Павлішин, І.Г Скоморович, Л.Я. Слобода та ін.

Постановка завдання полягає у визначенні шляхів удосконалення управління кредитним портфелем банку на засадах сучасних тенденцій в управлінні кредитною політикою.

Виклад основного матеріалу. Кредитний портфель – це сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання прибутку. Відзначимо, що кредитний портфель це не просто набір позичок, що сформований пасивно, а є результатом активних, цілеспрямованих дій банку, які динамічно розвиваються між різноманітними видами кредитів. Банківський кредитний портфель слід розглядати як втілення кредитної політики банку, що є невід'ємною складовою його загальної стратегії розвитку [2].

Формуючи кредитний портфель, керуються правилом: видавати кредити, які приносять максимальні доходи за інших однакових умов. Дохідність кредитної операції визначається рівнем відсоткової ставки за певним кредитом, тривалістю періоду надання кредиту та прийнятою системою нарахування відсоткових платежів [3].

Розглянемо сучасний стан кредитної політики ПАТ КБ «ПриватБанк» та проаналізуємо проблеми, які існують зараз в банку. Аналіз проведемо на основі річних звітів за 2014-2016 роки [4] (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка кредитного портфеля в розрізі виданих кредитів клієнтам

Найменування статті	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Темп зростання 2014-2015		Темп зростання 2015-2016	
				млн. грн.	%	млн. грн.	%
Кредити юридичним особам	149113	183864	178428	34751	123,3	-5436	97,04
Кредити фізичним особам	22092	20362	19878	-1730	92,17	-484	97,62
Іпотечні кредити фізичних осіб	5228	8099	9048	2871	154,92	949	111,72
Споживчі кредити фізичним особам	171	610	1069	439	356,73	459	175,25
Інші кредити фізичним особам	1141	1648	1283	507	144,43	-365	122,15
Усього	177745	214583	209706	36838	120,73	-4877	97,73

* *складено за даними [4].*

Провівши аналіз кредитного портфеля ПАТ КБ «ПриватБанк», можна побачити тенденцію збільшення обсягів кредитування за 2015 рік та зменшення багатьох сегментів за 2016 рік.

Як видно з табл. 1 кредити юридичним особам за 2015 рік збільшились на 23,3% (34 751 млн. грн.) у зв'язку з впровадженням нової української програми КУБ (країна успішного бізнесу), багатьом юридичним особам та фізичним особам-підприємцям було надано гроші на розширення бізнесу для створення нових робочих місць. Але динаміка цих кредитів зменшується у 2016 році на 2,96%, це на 5436 млн. грн. менше в порівнянні з минулим періодом.

Відносно кредитів фізичним особам банк зазнав великих збитків протягом 2014-2016 років, у зв'язку з проблемною заборгованістю клієнтів Донецької, Луганської областей та АР Крим. Відносно 2015 року збитки банку були на максимально припустимому рівні 7,83%, але у 2016 році цей показник знизився до 2,38%, реструктуризувавши проблемні заборгованості внутрішньо переміщених клієнтів.

У жовтні-листопаді 2016 року банк реструктуризував частину кредитного портфеля. В ході реструктуризації банк змінив валюту кредитів на гривню, знизив процентні ставки, збільшив термін погашення кредитів до 2024 і 2025 років, конвертував частину кредитів у фінансовий лізинг і змінив заставне майно за кредитами. Станом на 31 грудня 2016 року банк визнав знецінення за цими кредитами в сумі 135 018 млн. грн. Станом на 31 грудня 2016 року за знеціненими кредитами та авансами клієнтам був нарахований процентний дохід у сумі 5 806 млн. грн. (31 грудня 2015 року: 7 356 млн. грн.) [4].

Іпотечні та споживчі кредити мають позитивну динаміку протягом трьох років. Іпотечні кредити у 2015 році збільшились на 54,92%, але у 2016 році цей показник знизився на 11,72% у зв'язку з ростом цін на нерухомість. Споживчі кредити у 2015 році досягли максимального показника 256,73%. Інші кредити фізичним особам також збільшились у 2015 році на 44,43%, а у 2016 році показник збільшився ще на 22,15%. Провівши аналіз динаміки всієї суми кредитного портфеля банку, можна зробити висновки, що кредитний портфель банку має динаміку росту на 20,73% у 2015 році та динаміку спаду на 2,27% в порівнянні з минулим роком у зв'язку зі зростанням цін на нерухомість, авто та інші споживчі товари. Отже, необхідно розробити найбільш оптимальні шляхи вдосконалення кредитної політики та сфокусуватися на впливових засобах вирішення питань з проблемною заборгованістю в зоні АТО.

Прийнято вважати, що АТО – «мертва зона» для претензій кредиторів. Більшість позичальників у зоні АТО вважають, що можуть зовсім не виплачувати борги. Можливо, частково це переконання з'явилося на тлі кількох пом'якшувальних чинників, які використовувалися, щоб зменшити фінансове навантаження на мешканців постраждалого регіону. Але є й інша причина. Більшість українців не стежать (або роблять вигляд, що не стежать) за змінами у законодавстві та, відповідно, не можуть правильно їх трактувати. Згідно із законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» під час дії особливого періоду відповідній категорії громадян штрафні санкції та пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, а також відсотки за користування кредитом не нараховуються. Цей Закон лише тимчасово зупиняє нарахування штрафів і права кредиторів на вилучення та реалізацію застав. З іншого боку, подібні заходи вбивають у боржників почуття відповідальності за погашення кредитів. Майно не відчужуватимуть, штрафів також не будуть нараховувати, тож навіщо тоді платити? [5]. Тому результат для банків поки що є невтішним, у зв'язку з цим їх основне джерело доходів кредитування з кожним днем перетворюється на джерело великих збитків.

Фактично в 2014-2016 роках в нашій країні намітилася тенденція до посилення імпульсів негативного впливу кредитної активності банків. Багато людей, які проживають на території проведення АТО не виконують і на сьогоднішній день своїх зобов'язань перед банками. Виходячи з цієї ситуації, що склалася із станом та структурою кредитного портфеля не тільки ПАТ КБ

«ПриватБанк», але і всіх банків на території України, необхідно вживати дієві механізми щодо покращення ситуації.

Таким чином, доцільно визначити наступні шляхи удосконалення управління кредитним портфелем: максимальну мінімізацію рівня ризиків, що можуть бути завдані банку при кредитуванні; проведення результативного аналізу динаміки здійснення кредитних операцій; проведення моніторингу дохідності та банкрутства позичальника; підвищення кваліфікації персоналу, який займається питаннями кредитного контролю.

Крім того, вирішення проблем збитків у кредитуванні можна досягнути за рахунок іноземних інвестицій. Але у зв'язку з сучасним економічним станом нашої країни, відкритим залишається питання привабливості для іноземних інвесторів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведений аналіз динаміки кредитного портфеля дає основу для оцінки його якості. Дослідження в динаміці показує зміну розміру кредитного портфеля та його складових за проміжок часу. Таким чином, прикладі ПАТ КБ «ПриватБанк» спостерігається вплив ситуації, що склалася на сході України, безпосередньо на кредитний портфель банку та банківської системи в цілому. Події 2014–2016 років суттєво вплинули на розмір кредитного портфеля банку та рівень його ризику. Але банки всієї країни намагаються розробити такі лояльні заходи, щоб усі клієнти, які проживають на територіях, не підконтрольних Україні, а також внутрішньо переміщені особи, які втратили все своє майно, змогли погасити свої борги та знову стали повноцінними клієнтами банківського сегмента.

Література:

1. Остропольська Є.В. Альтернативні методи ціноутворення та критерії їх вибору банком при формуванні і реалізації процентної політики: [Електронний ресурс] / Є.В. Остропольська // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4762
2. Андрушків Т. Проблеми управління кредитним портфелем банків України та шляхи їх подолання / Т. Андрушків // Економічний аналіз. – 2012.
3. Некрасова В.В. Формування кредитного портфеля банку в сучасних умовах: [Електронний ресурс] / В.В. Некрасова // Науково-технічна бібліотека Харківського національного економічного університету: Електронний архів. – 2012. – Режим доступу до журн.: http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle
4. Офіційний сайт ПАТ КБ «ПриватБанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://privatbank.ua/
5. Демінський С. Як банки розв'язують проблеми з погашенням кредитів у зоні АТО: [Електронний ресурс] / С. Демінський // Forbes Україна. – 2015. – 31 серпня. – Режим доступу: http://forbes.net.ua/ua/opinions/1400896-yak-banki-rozv-yazuyut-problemi-z-pogashennyam-kreditiv-u-zoni-ato

Drobyazko S.I.

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Professor of the RANS

Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine

Professor Chair of Accounting and General Economic Disciplines,

Open University of Human Development "Ukraine"

FEATURES OF THE FUNDING SYSTEM OF AGRICULTURAL PRODUCTION INSURANCE SYSTEM

Дробязко С.І.

к. е. н., доцент, професор РАЕ

ДВНЗ "Український державний хіміко-технологічний університет", м. Дніпропетровськ,

професор кафедри обліку та загальноекономічних дисциплін,
ВМУРоЛ "Україна", м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

On the modern stage of development of agriculture of Ukraine, when this industry occupies one of leading places in export potential, the tasks of perfection of infrastructure of agrarian market go out on the first plan. The system of the financial and credit providing must become the important element of this infrastructure, in particular is the system of insurance of agricultural production. A specific and role of insurance of agricultural risks consist in what, what functions it is required to execute to the state if to assist to development of agricultural insurance, that yet, except state support, it is needed for successful market of insurance services development.

Keywords: *insurance, insurance of agricultural production, agricultural insurance, insurance services, insurance market.*

На сучасному етапі розвитку сільського господарства України, коли ця галузь займає одне із провідних місць в експортному потенціалі, на перший план виходять завдання вдосконалення інфраструктури аграрного ринку. Важливим елементом цієї інфраструктури має стати система фінансово-кредитного забезпечення, зокрема – система страхування сільськогосподарського виробництва. У чому полягає специфіка та роль страхування сільськогосподарських ризиків, які функції належить виконувати державі аби сприяти розвитку сільськогосподарського страхування, що ще, окрім державної підтримки, потрібно для успішного розвитку ринку страхових послуг.

Ключові слова: *страхування, страхування сільськогосподарського виробництва, сільськогосподарське страхування,страхові послуги, страховий ринок.*

Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва, у світі є важливим елементом системи фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. Перша й головна мета страхування сільськогосподарських ризиків – частково чи повністю компенсувати фермеру втрату врожаю, що сталась через несприятливі природні явища (посуха, град, ураган тощо). Другою метою страхування є покращення фінансового становища сільськогосподарського виробника з точки зору його кредитоспроможності. Кредитні організації всіх типів. (банки, кредитні спілки чи приватні джерела) надають перевагу тому сільськогосподарському виробнику, який має гарантію збереження певного рівня свого доходу при настанні стихійних лих та втраті врожаю.

Сучасний стан розвитку страхових послуг в Україні поки не дозволяє ефективно виконувати функції зменшення ризиків та покращення доступу до кредитних ресурсів, адже кількість компаній, які надають страхові послуги сільськогосподарським виробникам, є незначною; інформація про умови та порядок страхування є не повною та важко доступною; перелік ризиків, від яких страхують наявні на ринку страхові компанії, часто не містить саме тих ризиків, які найбільше турбують сільськогосподарських виробників. Отже, перед учасниками ринку постає завдання активізації зусиль щодо створення умов для розвитку страхування в аграрному секторі.

Як спосіб дати поштовх розвитку страхування сільськогосподарського виробництва в Україні в свій час було обрано запровадження обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, а також страхування врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності. Також було визначено, що обов'язкове страхування здійснюватиметься лише за умови державної підтримки, яка

надаватиметься у формі часткового відшкодування страхових внесків сільськогосподарських виробників. Оскільки державним бюджетом України кошти на програму підтримки обов'язкового страхування ніколи практично з прийняття даного рішення не передбачали в то де-факто обов'язкове страхування врожаю згаданих сільськогосподарських культур в Україні не здійснюється.

При цьому проблема була більш загострена через механізми здійснення страхування. Умови й порядок здійснення сільськогосподарського страхування в першу чергу стали насторожуючими для страховиків. Крім цього, умови відшкодування завданих збитків що пропонувались були насторожуючи ми і не зрозумілими для страховиків. Із урахуванням зазначених обставин страхування посівів не відбувається.

Щодо добровільного страхування, то його розвиток^відбувається вкрай повільно. Не дивлячись на те, що в проекті Закону України «Про страхування» від 06.07.2015 року № 797–1, що прийнятий Верховною Радою України в першому читанні в статті 6 «Класифікація страхування» передбачено «страхування сільськогосподарської продукції яке відзначає, що воно спрямовано на відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок загибелі (втрати, пошкодження) застрахованих посівів (посадок), загибелі (недобору недоотримання) застрахованого урожаю, продукції рослинництва, продукції бджільництва, загибелі (втрати, вимушеного забою, травматичного пошкодження або захворювання), сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, водних біоресурсів і тваринницької продукції. На думку страхових компаній, які працюють в Україні, страхування сільськогосподарського виробництва є ризикованішим та затратнішим видом страхування, порівняно з іншими видами. Підвищена ризикованість страхування врожаю полягає в тому, що в разі настання страхового випадку, скажімо, стихійного лиха, втрат можуть зазнавати не лише окремі страхувальники, а й цілі території. Отже, кількість звернень щодо отримання відшкодування може бути надто великою й негативно відображатись на фінансовому стані страхової компанії.

Щодо витрат на ведення діяльності, то моніторинг дотримання підприємствами умов страхування, зокрема, дотримання ними агротехнології, вимагає спеціальної підготовки персоналу та додаткових витрат на транспорт до місця розташування сільськогосподарського підприємства. З огляду на викладені чинники, страхові компанії вважають заниженими страхові тарифи, що склались сьогодні в Україні. З іншого боку, ті самі тарифи є надто високими для сільськогосподарських виробників, оскільки сільськогосподарські виробники ще не отримують достатніх прибутків, аби таке страхування не відображалось негативно на їхньому фінансовому стані. Вони ще не усвідомлюють переваг страхування як способу мінімізації ризиків свого виробництва. Нарешті, значна частина з них не довіряє страховим компаніям, вважаючи, що в разі настання страхового випадку їхні шанси отримати страхове відшкодування є не значними. Як результат, страхування врожаю

сільськогосподарських культур здійснюється сьогодні, головним чином, у формі страхування застави з метою отримання кредиту.

На нашу думку, зараз, коли ринок страхових послуг у сільському господарстві тільки-но починає розвиватись, доцільно ще раз переглянути принципи його розбудови та сформулювати підходи до вирішення наявних проблем.

Перше питання, яке потребує відповіді, це питання про доцільність надання державної підтримки у страхуванні ризиків сільськогосподарського виробництва. Міжнародний досвід та особливості розвитку аграрного сектора України дають підстави для того, аби дати позитивну відповідь на це питання. Необхідність надання державної підтримки страхуванню сільськогосподарського виробництва та заходів сільськогосподарських виробників видається нам цілком обґрунтованим з огляду на такі обставини:

- страхування покликане запобігти різким коливанням доходу сільськогосподарських виробників. Оскільки процес сільськогосподарського виробництва значною мірою пов'язаний із природними ризиками, то доходи виробників аграрного сектора можуть зазнавати різких коливань, що негативно відображається на розвитку бізнесу та соціальному становищі сільського населення. Міжнародний досвід засвідчує, що державна підтримка страхування сільськогосподарського виробництва, яка переважно надається у формі компенсації частини страхових платежів, є ефективнішою формою стабілізації доходів сільськогосподарських виробників, аніж державна фінансова допомога, що надається їм у вигляді субсидій, заліків, списань боргу, відстрочок платежів та прямих грошових компенсацій;
- страхування покращує доступ сільськогосподарських виробників до кредитних ресурсів, що є чи не найвагомішим у сучасних умовах України, де сільськогосподарські виробники мають обмежений доступ до кредитних ресурсів через відсутність кредитної історії, ліквідної застави та інші чинники;
- розвиток страхування сільськогосподарського виробництва може мати позитивні соціальні наслідки. Коли сільськогосподарський виробник знатиме, що в разі часткової чи повної втрати врожаю він може розраховувати на достойну компенсацію, то з упевненістю продовжуватиме займатися сільськогосподарським бізнесом, а це сприятиме збереженню робочих місць, зниженню міграції сільського населення в міста та покращенню соціальної структури суспільства;
- страхування є стимулом для виробника використовувати у своїй діяльності сучасні технічні та технологічні досягнення, зокрема надійні засоби захисту врожаю. Отже, стимулюючи розвиток страхування, держава одночасно сприяє підвищенню ефективності виробництва в аграрному секторі.

В той же час обов’язкове страхування сільськогосподарського виробництва є і досі предметом широких дискусій, незважаючи на формальне його вирішення в Законі України «Про страхування» .Йдеться про доцільність запровадження обов'язкового страхування певних сільськогосподарських культур. Головний аргумент на користь обов'язкового страхування полягає в

тому, що обов'язковість є необхідною умовою для отримання державної підтримки страхування. Проте світовий досвід показує, що різноманітні програми державної підтримки страхування аграрного виробництва працюють у різних країнах світу, де страхування є добровільним. Такі програми спрямовані на стимулювання участі сільськогосподарських виробників у страхуванні, і на те, щоб використовувати як інструмент примусового залучення виробників до страхування їхнього виробництва.

Звичайно, обов'язкове страхування має певні переваги з точки зору функціонування страхової системи. Зокрема, всеохоплюючий характер обов'язкової системи дозволив би нівелювати ризики в межах території України, оскільки сільськогосподарські культури перебувають у різних кліматичних умовах. Однак ця перевага є водночас і недоліком з точки зору забезпечення прав суб'єктів господарювання в ринковій економіці. Оскільки існують райони, де виробництво не зазнає серйозних коливань та втрат через природні катаклізми, то вимога до всіх господарств здійснювати страхування своєї виробничої діяльності означає примусовий перерозподіл коштів від одних господарств до інших, тобто є прихованим субсидуванням одних підприємств іншими. Більш широке покриття страхуванням території України, звичайно, матиме свої переваги, але досягати цього потрібно не шляхом запровадження обов'язкового страхування, а шляхом створення привабливих умов страхування для сільськогосподарських виробників та розвитку конкуренції між страховими компаніями.

Отже, на мою думку, запровадження обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур в Україні потребує подальшого вивчення. На нашу думку, такий захід не може розглядатись ні як спосіб організації державної підтримки доходів сільськогосподарських виробників, ні як засіб стимулювання їх до участі у страхуванні.

Як спосіб організації державної підтримки він потребує подальшого вдосконалення, оскільки державні кошти використовуються не там, де в цьому є реальна потреба та зацікавленість обох сторін страхового процесу, а за принципом масового охоплення виробників страхуванням. Як наслідок, коштів може витрачатись більше, а ефект від такого заходу буде меншим. Щодо стимулювання сільськогосподарських виробників до страхування ризиків їхнього виробництва, то запровадження обов'язкового страхування матиме скоріше зворотній ефект: замість формування розуміння необхідності страхування, він сприятиме наростанню невдоволення виробників, які сприйматимуть його як додатковий податок та обмеження їхнього права вибору, що є одним із фундаментальних принципів демократії та ринкової економіки.

Якими ж мають бути основні функції держави у сприянні страхуванню сільськогосподарського виробництва за умови добровільності страхування? На нашу думку, державі належить виконувати такі функції:

• узагальнення досвіду страхування сільськогосподарського виробництва, вироблення пропозицій щодо вдосконалення цієї діяльності та

стимулювання сільськогосподарських виробників до участі в страхуванні;

• вироблення основних принципів та правил надання державної підтримки страхування, зокрема правил, яких необхідно дотримуватись сільськогосподарським виробникам та страховим компаніям, аби держава компенсувала частину страхових внесків;

• забезпечення дотримання правил надання державної підтримки, зокрема контроль за розподілом бюджетних коштів;

• розробка та доведення до відома сільськогосподарських виробників типових форм страхових договорів, що дозволить краще захищати їхні інтереси у стосунках зі страховими компаніями і сприятиме активнішій участі виробників у страхуванні виробничих ризиків.

Крім того, розвиток ринку страхових послуг не можливий без створення партнерства у прийнятті ризиків. Саме шляхом створення партнерства між страховими компаніями, банками та державними органами влади відбувається зараз розвиток системи мінімізації виробничих ризиків у різних країнах світу. В Україні, де ці ризики є набагато вищими, коло партнерів може бути ще ширшим: створення вигідних та безпечних умов для ведення бізнесу всіма учасниками аграрного ринку вимагає створення схем розподілу ризиків між сільськогосподарськими виробниками, переробними підприємствами, банками, страховими компаніями та державою. Таким чином, стабільність страхової системи при страхуванні сільськогосподарських ризиків вимагає розподілу ризиків у часі та географічно. Система страхування сільськогосподарських ризиків, що склалась на сьогодні в Україні, не може забезпечити розподілу ризиків ні в часі, ні географічно.

Запорукою стабільності страхової системи, в т.ч. при страхуванні сільськогосподарського виробництва, є її здатність виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками через актуарну збалансованість, яка означає, що кошти, накопичені в страховій системі за рахунок страхових внесків, мають покривати страхові виплати в разі настання страхового випадку. Така збалансованість базується на прорахунку вірогідності настання страхового випадку. Актуарні розрахунки тим точніші, чим довший період спостереження за об'єктом страхування та фіксації фактів настання страхового випадку. Крім того, при страхуванні погодних ризиків система є актуарно надійнішою, якщо страхування сільськогосподарських ризиків відбувається на великій території з різноманітними погодно-кліматичними умовами, адже тоді виплати відшкодування в потерпілих районах більшою мірою покриваються накопиченнями страхових внесків в інших районах, які не постраждали.

Висновки. Успішній розвиток системи страхування сільськогосподарського виробництва, окрім державної підтримки, потребує зусиль усіх учасників аграрного ринку. Для забезпечення ефективного страхування врожаю необхідна ефективна система моніторингу, яку має запроваджувати страхова компанія. Така система має бути вигідною і для страховика, і для страхувальника, оскільки допомагає суттєво знизити ризик

настання страхового випадку, а в разі настання страхового випадку – зафіксувати подію й забезпечити своєчасну та повну виплату відшкодування.

Література:

1. Закон України «Про страхування» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 18, ст. 78).
2. Проект Закону України «Про страхування» від 06.07.2015 року № 797–1
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.ukrstat.gov.ua.
4. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Stancheva-Todorova E. P.,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Ankova I. S.
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria

FACTORS INFLUENCING BULGARIAN HIGHER EDUCATION IN ACCOUNTING

Questions about the status and future development of the accounting education in Bulgaria arouse a lot of interest and have been widely debated over the last few decades, since they are bound by the accounting legislation and accounting practices which are dynamically changing and adapting to new conditions. At this stage it is necessary to study the factors which influence the development of higher education in accounting being characterized by considerable diversity, interconnectivity and complex effects. The purpose of this paper is to derive and analyze the main among them in the context of existing problems in teaching accounting in higher education by outlining guidelines for their solution. We believe that their clear distinction and connection with the issues that arise could lead to a better classification of the latter. This would provide a comprehensive picture of the state of higher education in Bulgarian accounting. We consider that the influencing factors must be analyzed as a complex which allows problems to be distinguished and grouped accordingly, and this, in its turn, is a prerequisite for finding successful long-term solutions.

Keywords: *Accounting, higher education, factors*

Factors

The main factor in the survey appears to be *strong regulation of accounting and the accounting and auditing professions*. The ongoing in recent decades accounting standardization resulted in the promotion and widespread use of International Financial Reporting Standards (IFRS) whose regulations are becoming more complex and require high qualifications from those who implement them. These requirements are reinforced by the trend towards the transition from financial to integrated reporting, which makes it necessary for accountants and auditors to possess complex knowledge [22, p. 16; 9, p. 35]. Higher standards of ethical behaviour have also been imposed as a result of many financial scandals which took place at the beginning of the century.

It is our belief that the impact of this factor on the higher education needs to be analyzed in the following areas:

1. The necessity to teach the philosophy and content of IFRS at the bachelor's degree level, as well as to develop students' skills to compile financial statements [15, p.16-18; 20, p. 223];

2. Compliance with the requirements of ethical conduct of the profession by including more relevant disciplines in undergraduate curricula [15, p. 124];

3. The need for complex knowledge [18, p. 14-22; 5; 21, p. 7; 13, p. 6, 16, p. 178] to be embedded in teaching at universities and subsequently updated and further developed by vocational professional education. Complex knowledge suggests a good level of computer literacy consistent with the entry into the practice of integrated management systems.

Taking into account the influence of factors examined in these guidelines would not only help students obtain fundamental knowledge, but also have a good competitive position when entering the labour market [14, p. 7].

Another important factor influencing the development of higher education in accounting in Bulgaria is the presence of *globalized international market of educational services* [1, p. 10]. The number of Bulgarians who would like to receive higher education abroad is increasing. Increased competition makes the quality of education be the main criteria for students choosing a university. On the other hand, in attempt to achieve financial sustainability, the management of higher education institutions in Bulgaria allows compromise positions and lowers the entry requirements in order to attract a larger number of students, which leads to deterioration of the quality of educational services. As for foreign universities, they apply more adapted to practice curricula, as well as a three-year training course for the Bachelor's degree, which makes them more competitive. In addition, one should not overlook a very good academic reputation of some of them established over the years. A reconsidering of the marketing strategy of the Bulgarian universities, including more aggressive marketing solutions, is required. The governing bodies of the universities in our country are traditionally represented by the members of the academic community many of whom are not business-oriented or willing to implement innovative management approaches.

One of the particularly important factors investigated in the article is *the presence of strong international organizations imposing standards and requirements for education and training of accountants and auditors* [17, p. 18-55]. Here, more specifically, we consider the International Education Standards (IES), handbooks and other documents of the Education Committee of the International Federation of Accountants (IFAC) (see fig.1). At present, eight IES have been developed (table 1).

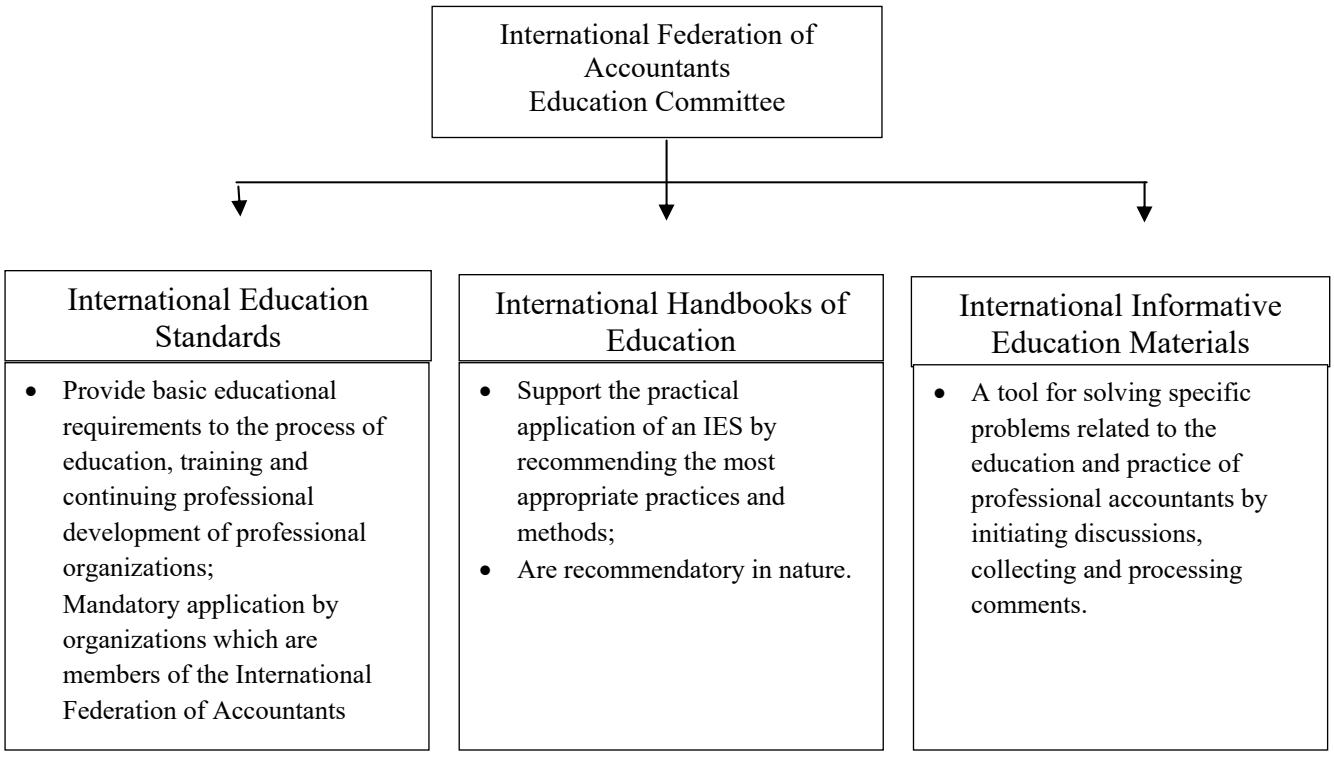

Figure 1. Publications of IFAC

Source: [17, p. 18-55].

Table 1

International Education Standards

Relating to the period before initial professional development	Relating to the period of initial professional development	Relating to the period after initial professional development (continuing professional development)
IES 1 "*Entry Requirements for* a *program* of p*rofessional accounting education*." • provides educational entry requirements to professional accounting education programs.	*IES 2 "Initial Professional Development-Technical Competence"* *IES 3 "Initial Professional Development-Professional Skills"* • establish the technical competence and professional skills that aspiring professional accountants need to develop and demonstrate by the end of initial professional development, in order to perform a role as a professional accountant. *IES 4 "Initial Professional Development - Professional values, ethics and attitudes"* • determines the professional values, ethics, and attitudes that aspiring professional accountants need to develop and demonstrate. *IES 5 "Initial Professional Development - Practical experience"* • prescribes the practical experience that is sufficient for aspiring professional accountants, and needs to be completed by the end of initial professional development. *IES6 " Initial Professional Development - Assessment of professional competence"* • gives the requirements for the final assessment of professional capabilities and competence of the candidates acquired in the process of initial professional development.	*IES 7 Continuing Professional Development* • imposes requirements for continuing maintenance and competence development to provide high quality services. *IES 8 "Professional Competence for. Engagement Partners. Responsible for Audits of. Financial Statements "* • determines the professional competence that professional accountants develop and maintain when performing the role of an Engagement Partner[2].

Source: [24]

For the purposes of this study we emphasize the IES 2 according to which the learning outcomes for technical competence that aspiring professional accountants need to develop should include the following competence areas: financial accounting and reporting; management accounting; finance and financial management; taxation; audit and assurance; governance, risk management and internal control; business laws and regulations; information technology; business and organizational environment; economics and business strategy and management.

We believe it would be appropriate that they comply with Bachelor and Master Programs modules, which would facilitate the coverage of high criteria for qualification of students and would reduce their costs in recognition of some of the courses taken at university.

[2] Engagement partner– The partner or other person in the firm who is responsible for the audit engagement and its performance, and for the auditor's report that is issued on behalf of the firm, and who, where required, has the appropriate authority from a professional, legal or regulatory body (International Standard on Auditing (ISA) 220, Quality Control for an Audit of Financial Statements, Para 7(a)).

Prerequisites for this are:

- taking into account the number of hours of the module in the academic program and the certification requirements of a professional organization;
- adaptation of the contents of the curriculum to that of professional accounting education;
- maintenance of high enough criteria for assessing the knowledge and skills acquired.

In this context, the two main questions arise:

1. At what point does a student complete their degree in accounting and proceeds with continuing professional development?
2. What is the optimum allocation of specialized modules in academic programs for attaining Bachelor, Master and Doctor of Economics [10, p. 17; 19, p. 5-6; 8, p. 37-41; 7, p. 134-139; 2, p. 41]?

The idea of academic curricula restructuring according to those for professional qualifications can only be realized in an effective collaboration between higher education institutions and professional organizations.

As for another factor influencing higher education in accounting, one should refer to *the high requirements for lecturers*. Traditionally, in Bulgaria we rely on their self-preparation and self-development [4, p.51]. In our view, this approach is insufficient due to the dynamic changes in accounting legislation and problems in their practical application. Accounting practice is developing very fast and it must be adapted to the teaching of accounting knowledge. Specific qualification requirements for university staff are imposed, who apart from excellent theoretical knowledge must have good practical skills [3, p. 36; 6, p. 6]. The latter are usually acquired by the parallel exercise of accounting or auditing profession, with the risk of displacement of professional focus and spending less time teaching. It is our belief that one should work towards finding and working out methods for compensating insufficient practical skills of lecturers in accounting disciplines by means of joint projects, research and forums in which to involve universities from developed countries, international consulting companies, professional organizations, multinational companies [11, pp. 17].

In addition to what has been said above, we should mention that a good member of academic staff has to apply appropriate modern training methods [12, p. 23]. We believe that teachers must familiarize themselves with contemporary teaching methods and it must be part of their professional qualification, which is a prerequisite for them to successfully adapt to the specifics of the accounting matter and use them in their work.

Another equally important factor is *undiminished interest in the accounting and auditing profession*, which requires high standards for admission of students. Personal qualities of the candidates' as well as their general knowledge and appropriate motivation acquire particular significance [20, p. 20-23]. According to Pergelov [13, p. 4], to be a good professional accountant, one must have an affinity for math, literacy, presentation skills and responsibility. We consider that the admission criteria both in the Bachelor and Master Programs in Finance and

Accounting should be specific and comply with the necessary qualities. Bulgaria is currently applying the general requirements of the University for all majors. Thus it becomes possible to enter with exams in history, geography, etc., which does not always provide a good opportunity for the selection of students. This could reflect on students' motivation and lead to deterioration of learning outcomes. Here a potential problem for employers appears: being misled by the diploma in the specialty, they hire people without the necessary personal and professional qualities. A possible approach to solve this problem is the introduction of specific criteria for admission, both in undergraduate and master programs in accounting and audit, through which logical thinking of candidates could be tested.

Among other factors considered is *the state policy in the field of higher education, including the method of financing*. At present, the state subsidizes education in state universities while private are fully self-supporting. We should note that this approach differs from the one applied toward the financing of primary and secondary education where the state provides financial support for private schools as well.

As for public universities, more than 90% [23] of the amount of subsidy is determined by the number of students - the practice that in the course of time has proven to be inappropriate for higher education. Its major drawback is the inability to cover the quality of the education service provided. Another current problem is insufficient transparency and public control over the use of financial resources. As well as that, the opportunities to provide extra funding sources are very limited. Bulgarian universities are forbidden from developing any business.

In 2010, for the first time the Ministry of Education and Science published a rating system of higher education institutions whose purpose is to support the choice of university and to inform consumers of the higher education market in the country. This system is based on predetermined criteria which cover different aspects of the education service. On its basis attempts to allocate additional funds to universities are made, taking into account the rating of different specialties. The Ministry plans to increase the funding for higher education and science and the effectiveness of their use by improving the financing model. Among the concrete measures are:

- Annual increase of the amount of funding for higher education and research as a share of gross domestic product;
- Discontinuation of enrolment of candidates for professional majors with the lowest results;
- Differentiation of financing according to the quality and marketing of graduates in every professional field;
- Expand the sources of financing of universities with opportunities for technology transfer, links with business, financial management and management of the property, including intellectual property.

It has been included in the strategy for the development of higher education in the Republic of Bulgaria in the period between 2014-2020 that by 2016 the proportion of the subsidy, which is allocated according to the number of students, will have been gradually reduced to 40% and the remainder to be distributed based on

the quality coefficient of training. Practical problem is its measurement, which should be based on objective quantitative criteria, such as the successful development of students (percentage employed, starting salary), scientific results and the ratio between the number of applicants and the number of admitted students (http://rsvu.mon.bg/

Problems

Taking into account everything that has been said, one may conclude that due to the specific influence of a complex of factors, the higher education in Bulgaria encounters a variety of problems to solve, the most important of which are summarized in table 2.

Table 2

Problems of higher education in Bulgaria

Group	Problems
Related to curricula	1. In some Bulgarian universities, for master's program in accounting and audit one can apply with a BA in other economic majors in the curricula of which accounting is slightly incorporated.
	2. There is lack of proper balance between the content and volume of specialized modules in undergraduate and graduate programs, which provides a systematic acquisition of complex knowledge required.
	3. There is no harmonization of curricula for bachelor's and master's degrees.
Related to the quality of teaching	1. A lack of policy for continued training of university teachers in the field of accounting and auditing.
	2. There is no structure with operational functions which could mediate the dialogue between universities, professional organizations and employers.
	3. There is no organized exchange of experience, good practices and teaching methods not only between Bulgarian but also foreign universities.
Related to the mode of financing of higher education institutions	1. Only state universities receive state funding which distorts competition in the sector.
	2. The main criteria for determining the amount of subsidy is the number of students.
	3. Lack of transparency and public control over the use of financial resources.
	4. Limited opportunities to provide extra budgetary funding sources.
	5. There is a need for an objective measure of the quality of education.

Solving such problems requires complex measures, some of which have been discussed in the statement made here. Targeted efforts by university teachers and administration as well as the state are needed. Keeping in mind the idea of offering joint programs, one of the guidelines is to use opportunities which provide experience exchange and integration with other foreign universities. This would make Bulgarian universities competitive not only in the domestic market of educational services but also abroad. We believe that this is the future development of higher education in a globalized market.

Another trend is the development of further training in universities which for the time being is not of the right quality and does not adapt to the needs of practice.

One should not interrupt the connection of the university with its students, as this is the basis for maintaining useful contacts. Last but not least, as a financial measure, we would point the shift to the funding based on the rating of universities, which includes both state and private universities. Those of them which do not offer qualitative educational services would drop under the influence of the marketing mechanism.

Conclusion

There are a large number of factors which affect higher education in accounting in Bulgaria. They are characterized by diversity, interdependence and complex effect, which results in specific problems. For all of them to be solved, the joint efforts of the academic community, state authorities, professional organizations, international consulting firms and any other interested parties are required. Specific measures should be taken to ensure the quality of educational services and the competitiveness of Bulgarian universities, as well as to improve the professional image of teachers in accounting and auditing.

References:

1. Atanasov B. S akademicheskimi tradiciami – v buduchtee // Vestnik Finansovoi akademii. br. 4. 2000. - P. 6-13.
2. Bozkov W. Razmisli za podgotovkata na specialist po shetovodstvo s kvalifikacionna stepen “magistur” // Sbornik s dokladi ot nauchno-metodicheska konferencia Prepodavane na schetovodstvoto vav visshite uchilishta, Svishtov. 2002. - P. 39-43.
3. Damianov D. Problemi na prepodavaneto na shetovodstvo vav vissheto uchilishte // Sbornik s dokladi ot nauchno-metodicheska konferencia Prepodavane na schetovodstvoto vav visshite uchilishta, Svishtov. 2002. - P. 33-38.
4. Dochev M. Novi iziskvania pri prepodavane na shetovodnite discipline vuv visshite uchilishta // Sbornik s dokladi ot nauchno-metodicheska konferencia Prepodavane na schetovodstvoto vav visshite uchilishta, Svishtov. 2002. - P. 44-48.
5. Dochev M. Schetovoditelat kato choveshki factor v predpriatieto // Electronic magazine "Dialogue". 2011, issue 2, 10 (http://dlib.eacademy.bg/handle/10610/2502, assessed 05.07.2017).
6. Dushanov I. Prepodavaneto na shetovodstvoto na visotata na polojitelnite bulgarski tradicii I s ustrem kum budeshteto // Bulgatski schetovoditel. 2002. - Br. 21. - P. 5-7.
7. GetmanV., M. Melnik. Trebovania k podgotovke buhgaltersko-analiticheskih kadrov v sovremennih usloviah // Vestnik Finansovoi akademii. 2006. - Br. 1-2. - P. 134-139.
8. Khoruzhij L., O. Ostrovskij. Studentam – profesionalnoe obrazovanie // Vestnik buhgaltera Moskovskogo regiona. 2010. - Br. 11-12. - P. 37-41.
9. Lozhnikov I. Vajneishie tendencii razvitia buhgalterskogo ucheta // Vestnik buhgaltera Moskovskogo regiona. 2011. - Br. 1-2. - P. 35-38.
10. Merazchiev V. Vissheto obrazovanie po schetovodstvo v nachaloto na XXI stoletie // Sbornik s dokladi ot nauchno-metodicheska konferencia Prepodavane na schetovodstvoto vav visshite uchilishta, Svishtov. 2002. - P.15-20.
11. Milev S. Gotovo li e bulgarskoto shetovodno obrazovanie za Evropeiskia Sauz// Shetovodna politika. 2006. - Br. 3-4. - P. 16-24.
12. Pergelov K. Vreme e da se vnesat znachitelni podobrenia v sistemata na prepodavane na shetovodnite disciplini vuv VUZ// Sbornik s dokladi ot nauchno-metodicheska konferencia Prepodavane na schetovodstvoto vav visshite uchilishta. Svishtov. 2002. - P. 21-26.
13. Pergelov K. Tvorcheskiat podhod u schetovodnite deici v pazarnite uslovia // Bulgatski schetovoditel. 2003. - Br. 15. - P. 3-7.
14. Pergelov K. Za istoriata i teoriata na schetovodstvoto I prepodavaneto im vuv VUZ // Narodnostopanski arhiv. 2007. - Br. 3. - P. 5-12.
15. Philipova Ph. Za prepodavaneto na disciplinata “Profesionalna etika v schetovodstoto”v magistursjkata stepen na specialnost “Shetovodstvo i control” pri Ikonomicheski universitet – gr. Varna // Sbornik s dokladi ot nauchno-metodicheska konferencia Prepodavane na schetovodstvoto vav visshite uchilishta. Svishtov. 2002. - P. 120-126.

16. Philipova Ph. Predizvikatelstvata pred schetovodnata profesia i neinata promeniashta se rolia // Sbornik dokladi ot mejdunarodna nauchna konferencia Ikonimikata v promeniashtia se sviat: nacionalni, regionalni I globalni izmenenia. 2015. - P. 173-185.
17. Shobich P. Schetovodnata normativna uredba kato factor za globalno razvitie na schetovodnata profesia // IDES. 2010. - Br. 4. - P. 18-55.
18. Sokolov Ya. Novoe v buhgalterskoi profesii // Vestnik Finansovoi akademii. 2000. -Br. 4. - P. 14-22.
19. Sokolov Ya. Bakalavriat, ili konec buhgalterskogo obrazovania // Buhgalterskii uchet. 2008. - Br. 15. - P. 5-6.
20. Stoyanov S. Postijenia I predizvikatelstva pred schetovodnata nauka I obrazovanie // Sbornik s dokladi ot Ubileina mejdunarodna nauchna konferencia 50 godini dinansovo-shetovoden fakultet pri UNSS. 2003. - P. 221-226.
21. Svrakov A. Schetovodnoto parvo – drugata lipsvachta ni koncepcia // Shetovodna politika. 2006. - Br. 1-2. - P. 3-14.
22. Yonkova B. Evolucia v otchetnostta na organizaciite // IDES. 2012. - Br. 4. P. 16-33.
23. http://rsvu.mon.bg/
24. https://www.iaesb.org/Education

Belyaeva L.A.,
Ph.D., Associate Professor
Shvareva A.G.
Master
Kharkiv Educational and Scientific Institute of SHEI "Banking University", Ukraine

THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF FORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE

Бєляєва Л.А.,
доцент, к.е.н.
Шварьова А.Г.
магістр
ХННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Харків, Україна

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ОФІЦІЙНОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УКРАЇНІ

The article is devoted to the study of existing problems concerning official employment in Ukraine. The advantages and disadvantages of official and illegal employment are considered.

The article aims to characterize the advantages of official employment and the consequences of "shadow" employment, as well as determine what is the responsibility for informal employment and provide conclusions on the solution of the proposed problems.

Keywords: *employment, wages, work experience, taxes and fees, labor contract, social guarantees.*

Стаття присвячена дослідженню існуючих проблем з питання офіційного працевлаштування в Україні. Розглянуто переваги та недоліки офіційного та нелегального працевлаштування.

У статті проаналізовані переваги офіційного працевлаштування, наслідки «тіньової» зайнятості, а також визначено, яка існує відповідальність за неофіційне працевлаштування для роботодавців і надані висновки щодо вирішення розглянутих проблем.

Ключові слова: *працевлаштування, заробітна плата, стаж роботи, податки та збори, трудовий договір, соціальні гарантії.*

В умовах сьогодення нагальним стає питання забезпечення дотримання соціальних гарантій, а саме легалізація зайнятості. Тіньова зайнятість, зарплата в конвертах – проблемні явища, що на сьогодні залишаються актуальними. Адже використання найманої праці без оформлення трудових відносин містить у собі багато негативних моментів, що суттєво впливають на життя людини.

Дана проблема існує і в інших країнах, але в Україні, через відсутність стабільної економічної та політичної ситуації, вона більш явна і має значні обсяги.

На сучасному етапі дослідження проблеми офіційного працевлаштування є досить актуальною, про це свідчать численні праці та статті таких науковців як: І. Бондар, М. Корчун, Ю. Краснов, І. Новіков, А. Скоробагата, М. Сойма.

М. Сойма у своїх працях підкреслює переваги офіційного працевлаштування, а саме економічні та соціальні гарантії, А. Скоробагата вивчає недоліки нелегально працевлаштування та проблему доступності офіційного працевлаштування.

Також даному питанню приділяється увага на офіційних сайтах Державної служби зайнятості, Державної фіскальної служби, територіальних Державних інспекцій з питань праці.

У статті поставлене завдання виявити причини, дослідити переваги та недоліки офіційного працевлаштування, як для роботодавця так і для робітника, і розглянути напрями вирішення даної проблеми.

Відповідно до статті 43 Конституції України кожна людина має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

Нелегальна праця та заробітна плата в «конверті» не нові поняття для сучасних громадян. Статистика показує, що в Україні стає дедалі більше бажаючих працювати без належного оформлення усіх необхідних документів. У такій ситуації неможливо визначити лише одну причину, яка б сприяла зростанню кількості неофіційних працівників у країні.

У 2017 році Державна фіскальна служба нарахувала 1,6 тисячі неофіційно влаштованих працівників, а під час перевірки суб'єктів господарювання, які виплачували зарплату й інші доходи фізичним особам, порушення податкового законодавства встановлено в 61% перевірених платників[4].

Аналізуючи законодавство про працю, варто зупинитися на основних моментах. Насамперед, офіційне працевлаштування - це певна гарантія роботодавця соціальних, економічних, трудових та інших прав працівника.

Укладення трудового договору та запис у трудовій книжці захищають найманого працівника відповідно до чинного трудового законодавства.

Після укладання трудового договору працівник користується такими правами, як право на гарантований розмір заробітної плати (у т.ч. доплати, надбавки виплати); право на відпустку, у т.ч. додаткову й без збереження зарплати, відпустку у зв’язку з вагітністю; право на оплату лікарняного; право на достроковий вихід на пенсію через шкідливі умови праці; право на скорочений робочий день, тиждень через шкідливі умови праці; право не працювати у вихідний і святковий день; право не залучатися до понаднормових робіт без бажання працівника; право на допомогу в зв’язку з безробіттям; право на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань; право на зарахування виробничого стажу.

Відсутність офіційно оформлених трудових відносин між роботодавцем і працівником означає, що працівник не має всіх вище перелічених гарантій.

Негативним в наших реаліях є те, що за офіційного працевлаштування працівник у більшості випадків отримує низький дохід. Це зумовлено тим, що

із його заробітної плати відраховують Податок на доходи фізичних осіб та Військовий збір, які складають значну суму.

Що стосується неофіційного працевлаштування, то у багатьох випадках роботодавцю вигідно незаконно приймати працівників, як і останнім погоджуватись на нелегальну працю (рис. 1).

Найголовнішою проблемою є те що, отримання заробітної плати в «конверті» – перш за все, удар по страховому стажу громадян, який є періодом, протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не менше, ніж мінімальний страховий внесок. Відповідно до ст. 253 Кодексу законів про працю, нарахування страхових внесків на обов'язкове пенсійне страхування проводиться роботодавцем тільки виходячи з офіційної суми заробітної плати.

Рис. 1. Переваги та недоліки неофіційного працевлаштування в Україні

Тобто, якщо роботодавець не сплачує внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за своїх найманих працівників, то періоди, за які не сплачені внески не зараховуються до страхового стажу найманого працівника не включаються в заробіток для розрахунку розміру пенсії [2].

У випадку втрати робочого місця, кожна людина маже покластися на страхування від безробіття. Загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття - це система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. В таблиці 1 наведені дані, щодо стану безробіття та

отримання допомоги по безробіттю в 2017 році за даними Державної служби зайнятості.

Таблиця 1

Зареєстроване безробіття у 2017 році [5]

Період	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду			Середній розмір допомоги за місяць, грн.
	Усього, тис.	з них отримують допомогу по безробіттю, тис.	у % до населення працездатного віку	
Січень	429,0	351,2	1,6	2015
Лютий	439,4	365,2	1,7	1923
Березень	406,8	332,8	1,5	2028
Квітень	374,2	294,8	1,4	1904
Травень	352,6	282,3	1,3	1966
Червень	330,2	265,1	1,3	1921
Липень	319,9	256,9	1,2	2040

Але у зв'язку з існуванням неофіційного працевлаштування виникає проблема в тому, що громадяни звертаються до Державної служби зайнятості України як безробітні, стають на облік, та протягом певного періоду отримують грошову допомогу від держави, але в цей же час нелегально працюють і отримують заробітну плату від роботодавця. Таким чином така особа має дохід у вигляді заробітної плати від роботодавця та ще й допомогу від держави як безробітна.

До працівника при неофіційному оформленні на роботу не передбачені штрафні санкції зі сторони законодавства, а лише втрата права на пенсію. На противагу вигодам, які роботодавець отримує від неофіційного працевлаштування, стоїть порушення законодавства про працю, адміністративна та кримінальна відповідальність.

Провести перевірку щодо дотримання норм трудового законодавства, а також застосувати фінансові (штрафні) санкції до роботодавців, можуть: інспекції з питань праці; органи місцевого самоврядування; фіскальна служба.

Відповідно до ч.3 ст.24 КЗпП України працівник не може бути допущений до роботи без укладання трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу та повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Юридичні та фізичні особи-підприємці, які використовують найману працю, згідно зі статтею 265 КЗпП несуть фінансову відповідальність у таких розмірах - 30 мінімальних зарплат (96 000 грн), за кожного працівника, якщо скоєно фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту) [2].

Відповідальність за фактичний допуск працівника до роботи без відповідного повідомлення Державної фіскальної служби для посадових осіб

підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, фізичних осіб-підприємців, які використовують найману працю, визначена ч.3 та 54 ст.41 Кодексу України про адміністративні правопорушення (штраф від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (8 500 до 17 000 гривень), при повторному - від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17 000 до 34 000 гривень)[3].

Згідно ч.1 ст.172 Кримінального кодексу України, незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів, а також інше грубе порушення законодавства про працю - караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років. Українські суди доволі часто виносять вирок, яким визнають роботодавців винними у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.172 Кримінального кодексу України через неоформлення ними трудових відносин з найманими працівниками [6].

Проаналізував переваги та недоліки офіційного працевлаштування, можна зазначити, що використання найманої праці без оформлення трудових відносин призводить до негативних наслідків і має ряд причин, які перш за все викликані неефективною соціальною політикою держави у взаємодії з механізмом оподаткування доходів фізичних осіб. Основними причинами неофіційного працевлаштування є такі: низька платоспроможність фізичних осіб, висока тінізація економіки, політична нестабільність, значне податкове навантаження на заробітну плату.

На сьогодні держава повинна проводити активну політику виведення з тіні заробітних плат населення, враховуючи при цьому інтереси як працівника, так і роботодавця. Територіальні інспекції з питань праці та обласні органи Пенсійного фонду мають проводити заходи щодо інформування та попередження населення наслідків неофіційного працевлаштування: тренінги, флешмоби, засідання «круглого столу», прес-конференції, лекції для безробітних.

Література:

1. Конституція України: станом на 02.06.2016 р. [Текст] наук. вид. – К.: Юридична думка, 2016. – 120 с.
2. Про працю України [Електронний ресурс]: Кодекс законів – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua / laws/show/кзпп
3. Кодекс України ро адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] у редакції від 03.09.2017 №8073-X. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
4. Виявлено 1,6 тис. осіб, які працювали неофіційно [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/308180.html
5. Зареєстроване безробіття у 2017 році [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
6. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] Кодекс у редакції від 05.04.2001 № 2341-III. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Tokhtakhunova D.M.,
Lecturer in economic disciplines
Beresneva I.V.
Master of economic sciences
College of "Turan" university

REWARDING OF EMPLOYEES ACCORDING TO THE REGUIREWENTS OF ISFR AND NSER

Тохтахунова Д.М.,
преподаватель экономических дисциплин
Береснева И.В.
магистр экономических наук
Колледж университета «Туран»

ВОЗНАГРАЖДЕНИЯ РАБОТНИКОВ В СООТВЕТСТВИИ С ТРЕБОВАНИЯМИ МСФО И НСФО

An increase of standard of living of population is a majorconstituent socially-economic politics of Kazakhstan. In Message of President of Republic of Kazakhstan "Increase ofwelfare of citizens of Kazakhstan is a primary objective ofpublic policy", as one of basic directions of economic andsocial politics.

Keywords: *Rewards to the workers, salary, market of labour force.*

Повышение уровня жизни населения является важнейшей составляющей социально-экономической политики Казахстана. В Послании Президента Республики Казахстан «Повышение благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики», в качестве одного из основных направлений экономической и социальной политики.

Ключевые слова: *Вознаграждения работникам, заработная плата, рынок рабочей силы.*

Повышение уровня жизни населения является важнейшей составляющей социально – экономической политики Казахстана. Особая роль человеческому потенциалу отводится в Стратегии «Казахстан-2050», где здоровье, образование и благополучие граждан Казахстана названы в числе ведущих приоритетов долгосрочного развития страны.

В современных условиях развития экономики меняется политика в области вознаграждений, социальной поддержки и защиты работников. Понятие «заработная плата» наполнилось новым содержанием и охватывает все виды вознаграждений, начисленных в денежной и натуральной формах, независимо от источников финансирования, включая денежные суммы, начисленные за непроработанное время (ежегодный отпуск и др.). Определены источники получения денежных доходов в виде сумм, начисленных к выплате по акциям и вкладов членов трудового коллектива в имущество организации (дивиденды, проценты и пр.).

Научно-практическая значимость исследования заключается в том, что разработанные автором методологические и практические вопросы взаимосвязи систем управления трудовыми ресурсами и организации учета вознаграждений работникам в соответствии с МСФО позволят существенно повысить эффективность менеджмента организации и могут быть использованы как эффективный инструмент повышения доходности и прибыльности организации.

В современных условиях развития экономики меняется политика в области вознаграждений, социальной поддержки и защиты работников.

Понятие «заработная плата» наполнилось новым содержанием и охватывает все виды вознаграждений, начисленных в денежной и натуральной формах, независимо от источников финансирования, включая денежные суммы, начисленные за непроработанное время (ежегодный отпуск и др.). Определены источники получения денежных доходов в виде сумм, начисленных к выплате по акциям и вкладов членов трудового коллектива в имущество организации (дивиденды, проценты и пр.).

В сложившихся условиях экономический и нормативно-правовой инструментарий вознаграждений работникам требует пристального внимания, возникает объективная необходимость корректировки основных направлений и методов бухгалтерского учета вознаграждений работникам в процессе реализации программы реформирования бухгалтерского учета и отчетности в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности.

В рамках данного исследования рассмотрены научно-теоретические вопросы организации учета вознаграждений работникам в соответствии с требованиями МСФО и НСФО, мировой опыт организации учета затрат по оплате труда и прочих вознаграждений работникам. На его основе получены следующие результаты:

1. Обобщение существующих теоретико - методологических подходов по определению заработной платы позволило прийти к выводу о том, что современный экономический инструментарий по заработной плате работникам сложился пока еще не в полной мере поэтому требует дальнейшей систематизации и разработки.

Изучив теоретико – методологические основы и социально – экономическое содержание заработной платы в условиях современной рыночной экономики, мы предлагаем следующее ее понятие: *заработная плата как цена рабочей силы – это основная часть фонда жизненных средств наемных работников, распределяемая между ними в соответствии с количеством и качеством затраченного труда.*

В условиях рыночной экономики понятие *заработная плата – это денежное вознаграждение за труд в зависимости от стажа работы, квалификации работника и сложности выполняемых работ, а также компенсационные и стимулирующие выплаты.*

2. Трудовые ресурсы на нынешнем этапе рассматриваются как один из прочих экономических ресурсов, подчиняющихся законам спроса и предложения на соответствующем рынке труда. Вместе с тем ему, как и механизму рынка труда в целом, присущи существенные особенности. Его регуляторами являются не только макро- и микроэкономические факторы, но и многие факторы социального и социально-психологичекого характера. Ведущими концепциями функционирования рынка труда являются неоклассическая, монетаристская, кейнсианская, институционалистская и марксистская. Каждая из них в отдельности не дает полной и адекватной картины функционирования рынка рабочей силы, хотя и отражает отдельные его элементы. Современный рынок труда в развитых странах с рыночной

экономикой сегментирован на несколько неконкурирующих рынков. Это рынки квалифицированных (первичных) и неквалифицированных (вторичных) рабочих мест, рынки наукоемких и традиционных отраслей экономики.

В РК постоянное снижение в условиях реформирования экономики реальных размеров заработной платы, пенсий и пособий, т. е. доходов основной массы потребителей, привело их к такому состоянию, что они перестали выполнять свои экономические функции: заработная плата не обеспечивает нормального воспроизводства работника и членов его семьи и не стимулирует его к эффективному высокопроизводительному труду, пенсии не обеспечивают удовлетворения самых необходимых потребностей нетрудоспособных, а пособия стали чисто символическими выплатами.

Продолжением реформ должна стать увязка политики оплаты труда с ростом денежных доходов населения. Для этого по нашему мнению необходимо:

- обеспечить активное воздействие доходов, прежде всего заработной платы на структурную перестройку производства, что должно способствовать расширению потребительских возможностей населения;

- приостановить процесс девальвации доходов от трудовой деятельности и падение доли заработной платы в доходах населения на основе повышения уровня и темпов роста реальной заработной платы – это можно сделать за счет роста производительности труда. На рост производительности труда влияют следующие факторы: Внутренние факторы включают: уровень технической вооруженности предприятия, эффективность применяемой технологии, энерговооруженность труда, организацию труда и производства, действенность применяемых систем стимулирования, обучения кадров и повышения квалификации, улучшение структуры кадров, т.е. все зависящее от коллектива самого предприятия. Внешние факторы включают: изменение ассортимента продукции и ее трудоемкости в связи с изменением спроса и предложения на рынке, государственного заказа; социально-экономические условия в обществе и регионе.

- повышение пенсионных взносов за счет обязательных отчислений необходимы для усиления социальной защиты. Лицам занятых во вредных и тяжелых условиях труда, предусмотрено к обязательным пенсионным взносам работников дополнительно ввести обязательные профессиональные пенсионные взносы в размере 5% от фонда оплаты труда, отчисляемые за счет работодателя.

3. При рассмотрении соотношений темпов роста номинальной и реальной заработной платы с темпами роста производительности труда в экономике Казахстана установлено, что номинальная заработная плата превысила 101 тыс.тенге. По нашему мнению государственное регулирование в сфере труда и его оплаты с учетом сложившейся ситуации необходимо осуществлять в следующих направлениях:

- обеспечение ускоренного роста минимальной заработной платы и прожиточного минимума по сравнению с номинальной заработной платой в

соответствии с социально приемлемым уровнем жизни населения;

- снижение разрыва между увеличением номинальной и реальной заработной платой путем усиления антиинфляционных и антимонопольных мер, связанных с повышением цен на товары и особенно коммунальные услуги;

- проведение систематического учета и анализа тенденций в динамике производительности труда и заработной платы на основе постоянного мониторинга для обеспечения оптимального соотношения в темпах роста данных показателей;

- совершенствование законодательно-правовой базы, нормативов, методики расчетов и измерения производительности труда, заработной платы, прожиточного минимума, стоимости потребительской корзины, минимального потребительского бюджета. Для этого необходимо проводить исследования по этим приоритетным направлениям с созданием соответствующих подразделений или переориентацией действующих научных центров;

- осуществление контроля, улучшение системы и практики оплаты труда в соответствии с действующим в республике трудовым законодательством с учетом квалификации, профессионального опыта и непрерывного обучения работников.

Также нами выделены нерыночные факторы, влияющие на ставку заработной платы, к которым относятся:

- меры государственного регулирования, связанные с установлением минимума заработной платы уровня гарантированных законодательством компенсационных доплат.

- на ставку заработной платы и условия найма существенное влияние может оказывать политика профсоюзов, сила профсоюзного движения.

- конечные результаты деятельности предприятия и личный трудовой вклад работника – данный фактор связан прямой зависимостью с величиной заработной платы.

Таким образом, рекомендуемая методика модернизации системы оплаты труда работникам составляет единый взаимодействующий алгоритм, определяющий основные условия и параметры эффективность использования человеческих ресурсов. Оценить эффективного предлагаемого алгоритма совершенствования можно по его вкладу в улучшение деятельности организации, по результативности работы системы управления человеческими ресурсами, по повышению качественного уровня деятельности работников и росту их доходности. Эффективность и действенности современной системы заработной платы персонала зависит от инновационной привлекательности организации, поэтому создание системы вознаграждения работников является сложным дорогостоящим, но необходимым процессом с точки зрения инновационной привлекательности предприятия.

4. При сравнении МСФО (IAS) 19 и НСФО в части вознаграждений работникам мы пришли к выводу о том, что современный экономический инструментарий по вознаграждениям работникам не сложился в полной мере и в настоящее время определение вознаграждения работникам требует

систематизации. В связи с этим предложением внести дополнение содержащихся в НСФО виды вознаграждений на основе международного стандарта, то есть включить в состав вознаграждений работникам наряду с заработной платой компенсационные и стимулирующие выплаты, иные компенсации, и добровольные отчисления в пенсионный фонд. Поэтому с нашей точки зрения *вознаграждения работникам* – это все виды вознаграждений работникам организаций и в пользу работников третьим лицам (в отношении супругов, их детей и иных лиц) за труд, как в денежной форме, так и в иных формах, не противоречащих законодательству и трудовому договору. В связи с этим мы предлагаем включить в соответствии с требованиями МСФО в НСФО включить следующие виды вознаграждений работникам: оплачиваемый отпуск по болезни; компенсационные и стимулирующие выплаты, иные компенсации; добровольные отчисления в пенсионный фонд.

По нашему мнению необходимо детализировать разделы III «Краткосрочные обязательства» и IV «Долгосрочные обязательства» в бухгалтерском балансе, расширить информацию по отражению обязательств (включая оценочные) по вознаграждениям работникам. Для более точного распределения обязательств нами предложен вариант отражения в бухгалтерском балансе вознаграждений работникам, в III раздел «Краткосрочные обязательства» включить статьи «Обязательства по вознаграждениям работникам» и «Оценочные обязательства по вознаграждениям работникам», а также в IV раздел «Долгосрочные обязательства» включить статьи «Обязательства по вознаграждениям работникам» и «Оценочные обязательства по вознаграждениям работникам». Это поможет обеспечить отражение данных бухгалтерского учета по вознаграждениям работников в соответствии с требованиями МСФО 19 «Вознаграждения работникам», повысив информативность, качество и достоверность бухгалтерской (финансовой) отчетности.

5. На основе изучения зарубежных моделей вознаграждений работникам мы предприняли попытку разработки концепции корпоративности системы вознаграждения работникам. Она должна способствовать развитию компании как целостной структуры. Используя его концепции корпоративной должны реализовываться следующие задачи: система мотивации, оплаты и стимулирование труда, способствующие разрешению «проблемного поля» компании. В ходе ее разработки и внедрения в практику должен использоваться целый комплекс мер, способствующих повышению заинтересованности персонала в деятельности организации, развитию групповой динамики персонала и отдельных «ключевых» сотрудников. В частности, эффективность системы вознаграждений персонала возрастет, если, члены управленческой команды имеют возможность высказаться и повлиять на деятельность и перспективы развития организации.

Данная концепция уникальна тем, что на ее основе можно создать оригинальную и неповторимую систему мотивации, оплаты и стимулирования

труда, учитывающую специфику деятельности конкретной организации, а также управленческую (проблемную) ситуацию в ней.

Указанная система позволяет организовать регулярный мониторинг оценки деятельности любого сотрудника, если это необходимо. Она на наш взгляд является одним из методов индивидуальной работы с сотрудниками, их развития, и в тоже время одним из инструментов оперативного руководства персоналом.

Таким образом, предложенная нами концепция системы вознаграждения работников является сложным, дорогостоящим и трудоемким процессом, но необходимым для эффективной деятельности организации. Поэтому при использовании систем вознаграждения работников необходимо правильно применять методические подходы к данной системе.

Казахстанская модель в данный момент находится в стадии развития. В Республике пока еще не сформирована отчетливо выделяющаяся модель в области оплаты труда, поэтому наше предложение в этом плане может быть положено за основу ее дальнейшего развития.

6. Основным недостатком расчета по оплате труда на предприятиях ТОО «Алматинский Автоцентр КАМАЗ» и ТОО «Спец - Авто» является то, что в рабочем плане счетов не предусмотрены счета для учета компенсационных и стимулирующих выплат, добровольных отчислений на социальные нужды, а также страховых социальных взносов, что усложняет работу бухгалтерии.

С целью дальнейшего совершенствования указанных в них расчетов мы предложили вести к счету 3350 «Краткосрочная задолженность по оплате труда» следующие рабочие счета:

1. «Заработная плата работников, включая компенсационные выплаты, стимулирующие выплаты и иные компенсации»;

2. «Добровольные отчисления на социальные нужды»;

3. «Страховые социальные взносы».

Это обеспечит детализацию выплат в соответствии с требованиями МСФО (IAS) 19.

- Обязательства по вознаграждениям работников и расходы по вознаграждениям работникам уточнены в качестве объектов бухгалтерского учета.

Также по нашему мнению можно внести изменения в систему налогообложения и не облагать компенсационные и стимулирующие выплаты и иные компенсации ИПН, а внести эти суммы обложения в вычеты из КПН.

7. На основе сравнивая положений по оплате отпусков по беременности и родам в России и в других странах мы считаем, что для того, чтобы и в РК была поддержана политика при росте населения за счет повышения рождаемости необходимо внести следующие изменения в Трудовой Кодекс РК, а именно:

- внести дополнение статьи 28 ТК РК в пункт 1, обязывающее всех работодателей доплачивать пособия по беременности и родам, в случае, если оно превышает установленный на сегодня предел оплаты в 10 МЗП;

- внести дополнение в Закон РК «Об обязательном социальном

страховании», обязывающее государство выплачивать пособие по беременности и родам в размере 10 МЗП;

8. Изучив аудиторскую проверку расчетов по оплате труда можно сделать вывод о том, что успех аудиторской деятельности определяется не техническими процедурами и приемами, а опытом, эрудицией и квалификацией аудитора, то всеобъемлющей регламентации всех сторон аудиторской деятельности, которая относится к творческой деятельности, в принципе не может быть. Даже используемые в мировой практике аудиторские стандарты не навязывают аудитору конкретные приемы и процедуры, а лишь рекомендуют определенную последовательность действий.

Литература:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан
2. Инструкция по применению Генерального плана счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности субъекта
3. МСФО 19 «»Вознаграждения работникам»// комитет по международным стандартам бухгалтерского учета

Zakrevska O.U.

Postgraduate

Kyiv national university of trade and economics

INTERNAL AUDIENCE AS A MEANS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND CONTROL

Закревська О.Ю.

аспірант

Київський національний торгово-економічний університет

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ

The article discusses the essence, purpose, functions and principles of internal audit. The ways of organization of internal audit and factors influencing the decision on its implementation are given.

Keywords: *internal audit, internal audit service, accounting, internal control, management*

У статті розглянуто сутність, мету, функції та принципи внутрішнього аудиту. Наведено способи організації внутрішнього аудиту та фактори, що впливають на рішення про його впровадження.

Ключові слова: *внутрішній аудит, служба внутрішнього аудиту, бухгалтерський облік, внутрішній контроль, управління*

Розвиток ринкових відносин та міжнародних зв’язків вимагає запровадження змін в системі контролю, шляхом впровадження і забезпечення здійснення внутрішнього аудиту підприємств. Потреба у його створенні спричинена, по-перше, посиленням контролю з боку власника за використанням наявних ресурсів та здійсненням господарських процесів в умовах підвищення конкуренції, боротьби за інвестиційні та кредитні ресурси, мінливості чинного законодавства. По-друге зростаючі інформаційні потреби зумовлюють необхідність організації якісного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, що ґрунтується на достовірній і системній оцінці внутрішньогосподарських процесів. Все це може бути здійснено за рахунок внутрішнього аудиту, який є ключовим елементом системи контролю, що може забезпечити достовірність фінансової інформації, виключити зловживання та протистояти фактам шахрайства.

Існують різні підходи до визначення сутності внутрішнього аудиту.

В.Д. Андреев вважає, що внутрішній аудит – це система контролю, яка організована на суб'єкті господарювання в інтересах його власників (або керівництва) та яка регламентована внутрішніми документами. Внутрішній аудит, як зазначає В.Д. Андреев, являє собою незалежну компетентну оцінку фінансово-господарської та управлінської діяльності, що здійснюється в самій організації, заснована на системному науково-обґрунтованому процесі об'єктивному зборі, аналізі і оцінці свідчень про економічні заходи та події з метою встановлення критеріїв ефективності роботи, прогнозу майбутнього розвитку, розробки рекомендацій та порад [1, с. 30].

Внутрішній аудит – функція, яка дає незалежні, об'єктивні гарантії та консультації, спрямовані на вдосконалення господарської діяльності підприємства, тобто контроль і аналіз фінансової звітності, стверджують Ж.А Богданова, П.Н. Майданевич, О.І. Волошина [2].

Необхідно зазначити, що Т.О. Бровко розглядає внутрішній аудит, як це знаряддя управління, що постачає адміністративне й технічне керівництво підприємства результатами виконаного аналізу з питань налагодження ефективної виробничої та ринкової діяльності[3].

Внутрішній аудит є невід'ємною частиною загальної системи управління, на думку Ф.Ф. Бутинеця та Н.М. Малюги [4], що створюється на середніх і великих підприємствах, виконує контрольні функції залежно віл мети і завдань, покладених на внутрішніх аудиторів підприємства.

За визначенням Інституту внутрішніх аудиторів «внутрішній аудит – це незалежна, об'єктивна діяльність з надання гарантій та консультаційних послуг, що має приносити користь організації та покращувати її діяльність. Внутрішній аудит допомагає організації досягати поставлених цілей використовуючи системний і послідовний підхід до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками, системи контролю і корпоративного управління» [6].

Основною метою впровадження внутрішнього аудиту є незалежна достовірна оцінка фінансово-господарської діяльності підприємства з метою виявлення її недоліків та можливих резервів покращення.

Мета і завдання внутрішнього аудиту на підприємствах визначаються залежно від стану системи внутрішнього контролю, рівнів управління і персоналу фірми, а також системи управління ризиками. При цьому головною метою внутрішнього аудиту є пошук шляхів підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання та його структурних підрозділів.

Для досягнення поставленої мети, внутрішні аудитори мають дотримуватись певних принципів, визначених Кодексом етики Інституту внутрішніх аудиторів, а саме:

1. Чесність – є основою, на якій ґрунтується довіра до судження аудитора. Завдання мають виконуватись аудитором чесно, сумлінно, відповідально та в рамках закону.

2. Об'єктивність – зважена оцінка всіх релевантних обставин та незалежність у своїх судженнях від впливу власних інтересів чи інтересів інших осіб.

3. Конфіденційність – визнання права власності на інформацію, яку внутрішні аудитори отримують в ході виконання завдань та її цінність, та нерозкриття її без відповідних на те повноважень.

4. Професійна компетентність – виконання лише тих завдань, для яких внутрішні аудитори мають необхідні знання, навички та досвід, покращення ефективності та якості власних послуг [7].

Потреба у внутрішньому аудиті як одній із форм внутрішньогосподарського контролю зумовлена бажанням власника чи керівника бути в курсі справ про реальний стан господарських об'єктів і подій на підприємстві. Внутрішній аудит має особливе значення, зокрема, на великих підприємствах з розгалуженою організаційною структурою, великою кількістю територіально віддалених філій, відділів, дочірніх і залежних підприємств, де керівництву досить складно оперативно отримати достовірну інформацію і оцінити дії керівників структурних підрозділів.

Внутрішній аудит на підприємстві може бути організований декількома способами:

1. створення власної служби внутрішнього аудиту на підприємстві;
2. використання послуги аутсорсингу;
3. використання послуги косорсингу.

Кожен з названих способів мають свої переваги та недоліки. У країнах з розвинутою ринковою економікою для досягнення високих показників ефективності управління та контролю досягається завдяки створенню на підприємстві спеціальної служби внутрішнього аудиту, працівники якої повинні досконало знати специфіку власного підприємства, його організаційно-управлінську структуру, володіти технікою і методикою проведення перевірок, добре знати законодавчі та нормативні акти, вміти опрацьовувати отримані матеріали, визначати шляхи попередження та ліквідації недоліків і втрат, визначати резерви підвищення ефективності усіх видів діяльності підприємства тощо.

Внутрішній аудит виконує такі основні функції:

- контрольну (визначення адекватності політики підприємства встановленим параметрам та оцінці ефективності обліку);
- координаційну (планування роботи внутрішнього аудитора з погляду на потреби акціонерів, інвесторів, правління підприємства та раціонального використання можливостей підрозділу);
- аналітичну (експертна оцінка й аналіз ефективності важливих аспектів господарської діяльності);
- інформаційну (інформування керівництва підприємства про результати перевірок, виявлені факти порушень вимог законодавства, або внутрішніх правил);
- консультативну (надання поточних консультацій працівникам підрозділів);

- захисну (передбачає вжиття заходів, спрямованих на збереження активів підприємства від потенційних крадіжок, фактів шахрайства, неефективним управлінням бізнесом) [5].

Взаємодія зі службою внутрішнього аудиту підвищує ефективність прийняття рішень управлінським персоналом. Саме внутрішній аудит є тим об'єктивним джерелом інформації, що допомагає користувачу такої інформації неупереджено оцінювати якість виконання прийнятих управлінських рішень.

Внутрішній аудит як форма контролю не лише використовує інформацію, але і сам є об'єктивним джерелом інформації для керівництва підприємства та його структурних підрозділів.

Незважаючи на те, що внутрішній аудит є елементом системи внутрішнього контролю підприємства, він оцінює ефективність системи контролю в цілому, тобто виникає зворотній зв'язок, який робить систему внутрішнього контролю стійкою і дозволяє налаштувати її залежно від змін, що відбуваються.

Належно організована робота внутрішнього аудиту спонукатиме працівників підприємства дотримуватися чинного законодавства та нормативних актів, а також розробленої підприємством політики, планів, внутрішніх правил та процедур, вчасно виявляти та знижувати ризик непередбачених витрат чи втрати репутації підприємством.

Література:

1. Андреев В. Д. Внутренний аудит / В. Д. Андреев // Финансы и статистика. – 2003. – 462 с.
2. Богданова Ж. А. Аудит / Ж. А. Богданова, П. Н. Майданевич, Е. И. Волошина // Симферополь: Феникс. – 2008. – 700 с.
3. Бровко О. Т. Організаційні аспекти та інформаційне забезпечення внутрішнього аудиту товарних запасів / О. Т. Бровко // Економічні науки. – 2010. – № 3 (53). – С. 48-50
4. Бутинець Ф. Ф. Контроль і ревізія / Ф. Ф. Бутинець // Житомир: Рута. – 2006. – 560 с.
5. Гуцаленко Л.В., Ярова А.О. Сутність та функції внутрішнього аудиту на підприємствах України / Л.В. Гуцаленко, А.О. Ярова // Інноваційна економіка. – 2011. – №2. – С. 105-107
6. Визначенн Інституту Внутрішніх Аудиторів України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iia.org.ua/?page_id=212
7. Кодекс етики / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iia.org.ua/?page_id=208

Laichuk S.M.,

PhD, Assistant Professor of the Department of accounting and auditing,

Udachyna O.O.

Master-degree student,

Zhytomyr State Technological University, Ukraine

ACCOUNTING OUTSOURSING AS AN ALTERNATIVE FOR SOFTWARE SUPPLY ON THE ENTERPRISE

Лайчук С.М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту

Удачина О.О.

магістрант

Житомирський державний технологічний університет, Україна

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ АУТСОРСИНГ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ЗАМІНИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

The article deals with the application of accounting outsourcing services as an alternative way of replacing software in the enterprise in connection with the implementation of the Decree of the President of Ukraine "On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)", which will avoid the cost of investment in equipment and software, reduce the cost of maintaining the office and management apparatus.
Keywords: *outsoursing, accounting, outsoursing accounting, software, accounting software*

У статті розглядається застосування послуг бухгалтерського аутсорсингу як альтернативного способу заміни програмного забезпечення на підприємстві у зв`язку із веденням в дію Указу Президента України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», що дозволить уникнути витрат на інвестиції в обладнання і програмне забезпечення, скоротити витрати на утримання офісу і апарату управління.
Ключові слова: *аутсорсинг, облік, бухгалтерський аутсорсинг, програмне забезпечення, бухгалтерська програма*

Постановка проблеми. Вкладання коштів у впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку сприяє зменшенню поточних витрат на ведення обліку ручним способом. Комп'ютеризація обліку на вітчизняних підприємствах залишається досить важливою для підвищення ефективності діяльності кожного з них, зростання прибутків, досягнення програм збалансованості підприємницької діяльності.

Сучасний ринок програмного забезпечення пропонує бухгалтерські програми різного рівня складності для всіх видів і форм підприємницької діяльності. Найбільш популярною програмою у користувачів набула програма «1С: Підприємство» (далі – 1С). Популярність продукту експерти пояснюють саме розгалуженою інфраструктурою технічної підтримки та випуском оновлень. Цей програмний продукт побудований з урахуванням особливостей обліку в Україні на базі Національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку і має всі характеристики для того, щоб забезпечити автоматизацію обліку на підприємствах різних галузей. За різними оцінками, програмою «1С: Підприємство» користується від 300 до 500 тисяч українських підприємств, в основному це малий та середній бізнес. На російському програмному забезпеченні також працюють багато державних підприємств, установ та відомств.

Згідно з веденням в дію Указу Президента України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [4] виникає проблема пошуку неординарних шляхів заміни програми «1С: Підприємство» для тих господарюючих суб'єктів, які її застосовують. Використання послуг з бухгалтерського обліку – це можливість не тільки підвищити якість ведення обліку, а й зекономити на заміні російського програмного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна система характеризується стрімким розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій. Це обумовлює необхідність посилення уваги до вивчення впливу інформаційно-комп'ютерних технологій на організацію і ведення бухгалтерського обліку на підприємстві.

Дослідженню теоретичних аспектів інформаційного забезпечення присвячені праці багатьох зарубіжних вчених: Д. Белла, М. Ван Бреда, Х. Ван Грюнінг, Ю. Зайцева, В. Іноземцева, М. Коен, Т. Сакайя, А. Тойнбі, Е. Тоффлера, С. Хантингтона, Е. Хендриксена, К. Шеннона та інших.

Проблеми розвитку та становлення аутсорсингу висвітлювалися у роботах російських авторів: Р. Аалдерса, Т. Алілова, В.В. Баранової, В. Бокова, А. Бордо, В. Вайнштейна, А. Добронравова, С.О. Календжяна, А. Коняєвої, А.Н. Киселева, Д. Комиссарова, С. Лосєва, О. Мельника, А.Ю. Павлова, Е. Спароу, О. Чернігова, І. Шеян, С.В. Юрьєва, а також зарубіжних – С. Баден-Фуллер, Д.Дж. Брюс, Л.П. Вількокс, Дж. Волстром, К. Кетлер, Ф. Кимура, Дж. Кросс, М.С. Ледті, Д. Таргет, Д. Фіїні, Г. Фітцджеральд, В. Хані, Дж.Б. Хейвуд, Дж. Хандрі, П.Г. Хілмер та інших.

Проте більшість робіт носять інформаційний та прикладний характер, в яких не приділялася увага застосуванню бухгалтерського аутсорсингу як альтернативи заміни програмного забезпечення на підприємстві.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення можливостей застосування послуг бухгалтерського аутсорсингу як альтернативного способу заміни програмного забезпечення на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Грамотно оброблена та систематизована інформація є, в деякій мірі, гарантією ефективного управління підприємством. Відсутність достовірних даних може призвести до неправильних управлінських рішень і, як наслідок, до серйозних збитків.

Бухгалтерська система не залежно від її масштабу, програмно-апаратної платформи і вартості мають забезпечити якісне ведення обліку, бути надійними та зручними в користуванні.

Для удосконалення управління підприємством необхідно використовувати нові методи управління і сучасні технічні засоби побудови різноманітних інформаційних систем. Насамперед, необхідним є перебудова технічної та інформаційної бази підприємств за допомогою впровадження автоматизованої системи обліку, контролю і аудиту.

Проф. Євдокимов В.В. виділяє три основні напрями формування факторів, які обумовлюють впровадження інформаційних технологій. Це, насамперед, потреби підприємства, потреби користувачів та наявність технічних засобів (засоби підтримки інформаційних технологій, які допомагають працівникам сфери бухгалтерського обліку виконувати свою роботу, та повинні мати широкі функціональні можливості і бути придатними для тривалого використання). Впровадження комп'ютерної інформаційної системи дозволяє переходити на нові методи управління, на якісно новий рівень менеджменту та ведення бухгалтерського обліку [3, с. 195].

Поширення продуктів «1С» обумовлено тим, що «1С» працює з користувачами через найрозгалуженішу партнерську мережу на комп'ютерному ринку СНД. У ній враховані особливості усіх підсистем обліку, складено різноманітні реєстри та документи, існує можливість додавання довільних звітів, можливість аналізу даних, автоматизована звітність, контроль введення даних тощо.

Корпорація «Галактика» − один з найбільших в Росії розробників комплексних рішень у галузі автоматизації управління виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємств.

Серед інших програмних продуктів, що лідирують на вітчизняному ринку, є корпорація «Парус», яка орієнтується на малі та середні підприємства.

Проте ці продукти також російського виробництва і також підпадають під ті ж санкції, що й пакет бухгалтерського обліку «1С».

Українські підприємства мають деякий час на перехід з програмних платформ російської розробки, які підпали під санкції. Але для переходу на інший програмний продукт потрібно перенести облікові дані, перевчити бухгалтерський персонал, узгодити та звести регістри даних тощо. Найскладніше і довше прийдеться великим підприємствам, які впроваджували облікову програму кілька років та перехід в них займе не менше часу.

Керівники підприємств можуть розраховувати на програмні продукти вітчизняної розробки, які пройшли суттєвий шлях розвитку та довели свою ефективність. Середній проект для компанії з 20 користувачів щодо переходу на нове програмне забезпечення займає від 3 до 6 місяців. Для нових компаній з 1-2 робочими місцями впровадження триває близько місяця (поки пройде повний цикл роботи бухгалтерської програми) [2].

Сьогодні багато компаній, переслідуючи різні цілі, все більше і більше виявляють зацікавленість в аутсорсингу. Бухгалтерський аутсорсинг широко використовується в міжнародній практиці, оскільки розвиток подібних послуг за кордоном поставлена на потік. Наприклад в США, бухгалтерські послуги, які надають спеціальні компанії, використовують близько 90 % організацій малого бізнесу та близько 50% організацій середнього. В розвинених країнах Європи послугами бухгалтерських фірм користуються близько 85 % організацій малого бізнесу та 65% середнього.

В Україні бухгалтерський аутсорсинг залишається недосить популярним. Переваги використання послуг аутсорсингу з бухгалтерського обліку, що слід прийняті при вирішенні скористатися даним видом послуг, детально досліджувалися нами [1].

Підтримуємо позицію Т.І. Фусової та О.П. Логвінової відносно того, що «на відміну від бухгалтерських послуг, які частіше мають епізодичний характер, аутсорсинг бухгалтерії – це стратегія на перспективу, яка тягне за собою серйозну перебудову бізнес-процесів всередині компанії» [5, с. 91]. Але слід врахувати, що передача усієї облікової роботи сторонній організації є можливою лише для малих та середніх підприємств.

Підприємство, зацікавлене у послугах аутсорсингу з ведення бухгалтерського обліку, повинно здійснити аналіз потреб і засад впровадження даного виду послуг. Вартість послуг аутсорсера з ведення бухгалтерського обліку залежить від розміру підприємства, видів діяльності підприємства-замовника, наявності відокремлених підрозділів, кількості працівників, кількості господарських операцій (або кількості первинних документів в звітному періоді), від територіального розміщення підприємства, тобто до фірм-замовників застосовується диференційний підхід.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ефективність бухгалтерського обліку вища при застосуванні сучасних інформаційних систем

і технологій. У зв'язку з веденням санкцій Президентом України щодо застосування деяких програмних продуктів російського походження виникає необхідність пошуку шляхів їх заміни для тих господарюючих суб'єктів, що їх застосовують. Одним із таких варіантів може стати використання послуг з бухгалтерського аутсорсингу, що дозволить уникнути витрат на інвестиції в обладнання і програмне забезпечення, скоротити витрати на утримання офісу і апарату управління.

Особливої актуальності даний вид послуг набуває в період кризи, коли будь-яке підприємство намагається зберегти свої позиції на ринку, підтримати на належному рівні ліквідність, забезпечити максимально ефективний контроль над витрачанням грошових коштів.

Література:

1. Безручук С.Л., Лайчук С.М. Переваги та недоліки надання послуг з бухгалтерського обліку // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. − 2009. − № 1 (47). – С. 182-193
2. Запрет 1С: как обойти без лишних проблем [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://business.vesti-ukr.com/finance/239489-zapret-1s-kak-obojti-bez-lishnikh-problem
3. Євдокимов В.В. Особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку на великих підприємствах // Міжнародний збірник наукових праць «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу». − 2009. − № 1 (43). – С. 193-202
4. Указ Президента України № 133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»»
5. Фурсова Т.І. Сучасний стан та особливості аутсорсингу бухгалтерських послуг / Т.І. Фурсова, О.П. Логвінова // Тези доповідей ІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Модернізація фінансово-кредитної системи: досвід та перспективи», Сєвєродонецьк, 27-29 квітня 2015 р. – Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 90-92.

Zorya O.P.,
Candidate of Sociological Sciences
Maksymenko I.Y.,
Candidate of Economic Sciences
Gorlachova A.R.
master, the 6th course
Zaporozhye National Technical University

FEATURES OF INVENTORY AS INTERNAL AID

Зоря О.П.,
кандидат соціалогічних наук
Максименко І.Я.,
кандидат економічних наук
Горлачова А.Р.
магістрант 6 курсу
Запорізький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНВЕНТАРІЗАЦІЇ ЯК ФОРМИ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ

The article describes the definition of assets and liabilities inventory. The basis of the requirement and timing of the inventory implementation, which provides effective management of the enterprise, is presented. It is emphasized on the importance of using inventory as a special tool of internal control over the activities of the enterprise.

Keywords: *assets, farm management, inventory, commitments.*

В статті розкрито визначення поняття інвентаризації активів та зобов'язань. Наведено основі вимоги та строки здійснення інвентаризації, що забезпечує ефективне управління підприємством. Наголошено на важливості застосування інвентаризації як особливого інструмента внутрішньогосподарського контролю за діяльністю підприємства.

Ключові слова: *активи, внутрішньогосподарський контроль, інвентаризація, зобов'язання.*

Згідно із ст. 10 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» передбачає, що для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства повинні інвентаризувати активи й зобов'язання, перевіряти й документально підтверджувати їх наявність, стан і оцінку. Причому об'єкти, які підлягають інвентаризації, а також її періодичність визначає власник підприємства, крім випадків, коли її проведення є обов'язковим.

Наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 затверджено єдине «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань», зареєстроване в Міністерстві юстиції України 30.10.2014 р. за № 1365/26142, що набуває чинності 01.01.2015 р. Дане положення є універсальним, тобто обов'язковим для підприємств усіх організаційно-правових форм і форм власності (крім банків, на яких дія положення не поширюється), а також представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та бюджетні установ.

Під час інвентаризації активів і зобов'язань перевіряють і документально підтверджують їх наявність, стан, відповідність критеріям визнання та оцінку.

При цьому забезпечуються:

— виявлення фактичної наявності активів і перевірка повноти відображення зобов'язань, коштів цільового фінансування, витрат майбутніх періодів;

— установлення лишку або нестачі активів шляхом зіставлення їх фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку;

— виявлення активів, які частково втратили свою первісну якість та споживчу властивість, застарілих, а також матеріальних та нематеріальних активів, що не використовуються, невикористаних сум забезпечення;

— виявлення активів і зобов'язань, що не відповідають критеріям визнання.

Проведення інвентаризації забезпечує власник (власники) або уповноважений орган (посадовець), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів. Керівник підприємства зобов'язаний створити необхідні умови, визначити об'єкти інвентаризації, періодичність і строки, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим (п. 4 розд. І Положення № 879).

Згідно із Положенням № 879 річну інвентаризацію проводять щороку до дати балансу (тобто 31 грудня)**.** При цьому залежно від виду активів і зобов'язань потрібно вкластися в такі строки (табл.1).

Для проведення річної інвентаризації наказом керівника підприємства створюють інвентаризаційну комісію.

Таблиця 1

Строки проведення річної інвентаризації

№	Види активів	Строки проведення
1	Необоротні активи	У період 3 місяців до дати балансу
2	Запаси	У період 2 місяців до дати балансу
	Поточні біологічні активи	
	Дебіторська і кредиторська заборгованості	
	Витрати і доходи майбутніх періодів	
	Зобов'язання	
	Незавершені капітальні інвестиції	
	НЗВ і напівфабрикати	
	Фінансові інвестиції	
	Грошові кошти	
	Кошти цільового фінансування	
	Зобов'язання в частині невикористаних забезпечень, розрахунків із бюджетом і за відрахуваннями на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	
3	Об'єкти ОЗ, зокрема автомобілі, морські та річні судна, які відправляються у тривалі рейси	До тимчасового вибуття з підприємства
	Інші матцінності, які на дату інвентаризації перебиватимуть за межами підприємства	

До неї включають:

— представників апарату управління підприємства;

— представників бухгалтерської служби.

До комісії можна включати не тільки своїх бухгалтерів, а й представників аудиторських фірм або фізособу-підприємця, яка веде на підприємстві бухоблік на договірних засадах;

— досвідчених працівників підприємства, які знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік (інженерів, технологів, механіків, виконавців робіт, товарознавців, економістів, бухгалтерів).

Крім того, за рішенням керівника підприємства до складу комісії можуть входити члени ревізійної комісії госптовариства, представники структурного підрозділу (служби) з внутрішнього аудиту.

Очолює комісію керівник підприємства (його заступник) або керівник структурного підрозділу підприємства, уповноважений керівником.

Для документування результатів інвентаризації використовують такі документи, як інвентаризаційні описи, акти інвентаризації та звіряльні відомості.

Інвентаризаційні описи застосовують для фіксування наявності, стану та оцінки активів підприємства та активів, що належать іншим підприємствам і обліковуються за балансом.

В акті інвентаризації фіксують наявність грошових документів, бланків документів суворої звітності, фінансових інвестицій, готівки, а також повноту відображення грошових коштів на рахунках у банку (реєстраційних рахунках), дебіторської та кредиторської заборгованостей, зобов'язань, коштів цільового

фінансування, витрат і доходів майбутніх періодів, забезпечень (резервів), що створюються відповідно до вимог П(С)БО, міжнародних стандартів та інших актів законодавства.

У звіряльних відомостях бухгалтерська служба вказує розбіжності між даними бухгалтерського обліку та даними інвентаризаційних описів (актів інвентаризації).

Положення № 879 не встановлює типові форми описів, актів і звіряльних відомостей, а тільки вказує, що ці документи слід оформляти відповідно до вимог Положення № 88. Тому для оформлення результатів інвентаризації ви можете використовувати форми первинки, установлені окремими нормативними актами (які конкретно — ми розповімо у відповідних розділах номера). Причому можна брати як «оригінальні» інвентаризаційні форми, так і «доопрацьовані» підприємством з урахуванням специфіки його діяльності.

Матеріали інвентаризації (описи, акти, звіряльні відомості) складають не менше ніж у двох примірниках. При цьому вони можуть бути заповнені як рукописним способом, так і за допомогою електронних засобів обробки інформації.

В інвентаризаційних описах активи відображають за найменуваннями в кількісних одиницях виміру, прийнятих в обліку, з можливим виділенням за субрахунками та номенклатурою, окремо за:

— місцезнаходженням таких цінностей;

— особами, відповідальними за їх зберігання.

На кожній сторінці інвентаризаційного опису зазначають словами число порядкових номерів активів і загальну кількість у натуральних вимірниках усіх активів, записаних на цій сторінці, незалежно від того, в яких одиницях виміру (штуках, метрах, кілограмах тощо) вони відображені.

Акти інвентаризації заповнюють з урахуванням об’єктів інвентаризації. При цьому мають бути забезпечені їх ідентифікація та порівнянність з даними бухобліку.

Записи в інвентаризаційних описах потрібно робити послідовно в кожному рядку. На окремому аркуші (крім останнього) мають бути заповнені всі рядки. А ось рядки, що залишилися не заповненими на останніх аркушах інвентаризаційних описів (актів інвентаризації), прокреслюються**.**

Перед початком інвентаризації матеріально відповідальні особи в інвентаризаційному описі дають розписку на підтвердження того, що всі прибуткові та видаткові документи на активи подано до бухгалтерії, прийняті об’єкти оприбутковано, а ті, що вибули, — списано на витрати.

Після закінчення інвентаризації інвентаризаційні описи (акти інвентаризації) підписують усі члени інвентаризаційної комісії (робочої інвентаризаційній комісії) і матеріально відповідальні особи.

На активи, належні іншим підприємствам, складають окремі звіряльні відомості, копії яких надсилають власникам.

Тобто, інвентаризація - один із найважливіших методів бухгалтерського обліку, та внутрішньогосподарського контролю. Саме завдяки проведенню

інвентаризації керівництво підприємства має можливість отримати достовірну інформацію про стан майна та зобов'язань.

Література:

1. Закон України 16.07.1999 р. N 996/XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».
2. Наказ Міністерства фінансів України 02.09.2014 р. N 879 «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань».
3. Постанова КМУ 22.02.1996 р. N 116 « Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей».

Maksymenko I.Y.,
Candidate of Economic Sciences
Radchenko Y.L.
master, the 6th course
Zaporozhye National Technical University

FEATURES OF ACCOUNTING REPORTS OF BUDGET INSTITUTIONS

Максименко І.Я.,
кандидат економічних наук
Радченко Ю.Л.
магістрант 6 курсу
Запорізький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

The article defines the definition of incomes of public sector entities, and their classification is determined. The features of the accounting representation of budget institutions' incomes with the use of updated accounts are presented.

Keywords: *budgetary institutions, budget allocations, incomes, exchange transactions, accounts.*

В статті розкрито визначення доходів суб'єктів державного сектору, та визначена їх класифікація. *Наведені особливості облікового відображення доходів бюджетних установ із використанням оновлених рахунків.*

Ключові слова: *бюджетні установи, бюджетні асигнування, доходи, обмінні операції, рахунки.*

З 01.01.2017 р. стартував черговий етап модернізації системи бухобліку в державному секторі. Відповідно до наказів МФУ від 31.12.2013 р. № 1203 та від 29.12.2015 р. № 1219 з цієї дати запрацювали нові План рахунків, По рядок його застосування, Типова кореспонденція субрахунків бухобліку з активами, капіталом та зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами. Отже, з початку нового року суб'єкти державного сектору для ведення бухобліку мають використовувати оновлені рахунки.

Тобто ведення бухобліку, починаючи з 2017 року, вимагатиме від бухгалтерів бюджетних установ оновленого підходу до кодування субрахунків, переосмислення класифікації активів, капіталу, зобов'язань, а також доходів і витрат.

Згідно із НПСБОДС 124, яке набуло чинності 01.01.2017р., доходи суб'єктів державного сектору класифікуються в бухгалтерському обліку за такими групами:

1. Доходи від обмінних операцій:

– бюджетне асигнування;

– доходи від надання послуг (виконання робіт): плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю; надходження бюджетних установ від додаткової (господарської) діяльності;

– доходи від відсотків, роялті та дивідендів; інші доходи від обмінних операцій.

2. Доходи від необмінних операцій:

– податкові надходження;

– неподаткові надходження (збори та платежі);

– надходження до державних цільових фондів; зобов'язання, що не підлягають погашенню.

Оцінка доходів від обмінних операцій здійснюється у такому порядку: дохід від обмінних операцій оцінюється за вартістю активів, яка була отримана або підлягає отриманню;

– якщо дохід від надання послуг (виконання робіт) не може бути достовірно визначений або ймовірність його отримання є низькою, то він оцінюється у сумі понесених витрат, що підлягають відшкодуванню;

– оцінка ступеня завершеності операції з надання послуг (виконання робіт) проводиться шляхом: вивчення виконаної роботи; визначення питомої ваги обсягу послуг, наданих на певну дату, у загальному обсязі послуг, які мають бути надані; визначення питомої ваги витрат, яких зазнає суб'єкт державного сектору у зв'язку із наданням послуг, у загальній очікуваній сумі таких витрат;

– якщо дохід від надання послуг не може бути достовірно оцінений і не існує ймовірності його отримання, то дохід не визнається, а понесені витрати визнаються витратами звітного періоду;

– інші доходи (доходи від курсових різниць, від реалізації необоротних активів (крім нерухомого майна), оборотних активів, дооцінки активів в межах суми попередньої уцінки, від відновлення корисності активів тощо) оцінюються у сумі визнаного доходу.

Оцінка доходів від необмінних операцій здійснюється у такому порядку: отриманий у результаті необмінної операції актив оцінюється за його фактичною вартістю, у разі якщо її не можна встановити, він оцінюється за справедливою вартістю;

– дохід від необмінних операцій оцінюється у сумі отриманих активів, послуг (робіт);

– визнаний дохід від податкових надходжень оцінюється у сумі, отриманій відповідно до законодавства;

– визнаний дохід від необмінних операцій оцінюється у сумі вартості отриманих активів, послуг (робіт), за винятком суми зобов'язань, обумовлених цією операцією.

При здійсненні операцій з власними надходженнями бюджетним установам, в першу чергу, слід звернути увагу на правильність визначення рахунку для зарахування власних надходжень, а саме:

– доходи поточного року зараховуються на рахунки 3155;

– відшкодування витрат поточного бюджетного періоду проводиться на рахунки 3542 з послідуючим відновленням касових видатків.

Слід враховувати, що відновлення касових видатків може бути проведено у разі, якщо видатки здійснювалися у поточному бюджетному періоді. Кошти, які надходять на відшкодування витрат минулого бюджетного періоду, повинні бути зараховані до доходів спеціального фонду на рахунок 3155.

Розпорядники бюджетних коштів перераховують власні надходження вищим та підвідомчим установам і організаціям з аналітичних рахунків 3155 на аналітичні рахунки 3155, відкриті вищим та підвідомчим установам за тим самим кодом класифікації доходів бюджету, у разі, якщо їм такі повноваження надано відповідними нормативно-правовими актами та за умови забезпечення ресурсами заходів з виконання основних функцій бюджетних установ.

Відповідальність за прийняте рішення несе розпорядник бюджетних коштів. Перерахування таких коштів здійснюється лише в межах одного коду функціональної класифікації видатків і однієї групи власних надходжень.

У разі перерахування таких коштів за рахунок залишків, що склалися на початок року, перерахування необхідно здійснювати з рахунку бюджетної установи 3542 на рахунок вищої або підвідомчої установи, також відкритий за балансовим рахунком 3542. При цьому в обліку здійснюється відображення перерахованого та отриманого залишку.

Повернення помилково або надміру зарахованих коштів здійснюється з рахунків 3155 на підставі платіжних доручень власників рахунків в межах наявних залишків на рахунку 3542 (одночасно надається платіжне доручення на перерахування необхідної суми коштів з рахунку 3542 на рахунок 3155).

У разі повернення коштів, зарахованих у минулих бюджетних періодах, та за рахунок залишку коштів, що утворився на початок року, таке повернення здійснюється з рахунку 3542 з відображенням перерахованого залишку.

Періодична звірка суми надходжень з початку року, яка обліковується бюджетними установами, з даними обліку органів Казначейства відповідно до руху коштів по рахунках 3155 та 3542 (залишки на рахунках, відкритих за балансовим рахунком 6124 в АС «Є-Казна») дозволить своєчасно виявляти розбіжності, що виникають внаслідок невірного зарахування платниками сум власних надходжень.

При невірному зарахуванні коштів на рахунки 3155 чи 3542 коригування здійснюється наступним чином:

– якщо кошти зараховані на рахунок 3542 замість рахунку 3155, до органу Казначейства надається платіжне доручення на перерахування цієї суми з рахунку 3542 на рахунок 3155 (дебет 3542 – кредит 3155);

– якщо кошти зараховані на рахунок 3155 замість рахунку 3542, до органу Казначейства надаються 2 платіжні доручення: перше – на перерахування невірно зарахованої суми з рахунку 3155 на рахунок 3542 (дебет 3155 – кредит 3542), друге – на підкріплення рахунку 3155 (дебет 3542 – кредит 3155).

Таким чином, із розробленням Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі облік доходів та витрат розпорядників бюджетних коштів приведений у відповідність НП(С)БОДС 124 «Доходи». Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі передбачено рахунки та субрахунки для обліку доходів і витрат за необмінними та обмінними операціями.

Запропоновані у статті рекомендації щодо вдосконалення чинного бюджетного законодавства України з метою його адаптації до Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі дозволять упорядкувати законодавчі норми, що регламентують класифікацію доходів бюджетних установ.

Література:

1. Наказ Міністерства фінансів України 25 січня 2014 р. N 161/24938 «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі».
2. Наказ Міністерства фінансів України 29.12.2015 р. N 1219 «Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі».
3. Наказ Міністерства фінансів України 24.12.2010 р. N 1629 «Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 "Доходи"».
4. Наказ Міністерства фінансів України 21.12.2016 р. N 1127 «Методичні рекомендації зі співставлення субрахунків бухгалтерського обліку та перенесення залишків».

Moschenskyy S.G.

Postgraduate

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

INTERNATIONAL RULES FOR LIABILITIES DISCLOSURE IN THE FINANCIAL POSITION STATEMENT (BALANCE SHEET)

Мощенський С.Г.

аспірант

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

МІЖНАРОДНІ ПРАВИЛА РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У ЗВІТІ ПРО ФІНАНСОВИЙ СТАН (БАЛАНСІ)

In this article the juridical and accounting aspects liabilities have been generalized. The International Financial Reporting Standards, which regulate the liabilities disclosure in accounting and financial reporting, have been considered. Determined, that according to international rules must adhere to liabilities classification approach in the financial position statement: trade and other payables; provision; financial liabilities; current tax liability; deferred tax liabilities; liabilities included in the liquidation groups classified as held for sale.

Keywords: *present debt, current liabilities, non-current liabilities, financial liabilities, amortized cost, uncertain timing or amount liabilities*

В статті розкрито юридичний та обліковий аспекти зобов'язань. Розглянуто міжнародні стандарти фінансової звітності, що регулюють розкриття інформації про зобов'язання в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Визначено, що відповідно міжнародних правил у звіті про фінансовий стан слід дотримуватись такого класифікаційного підходу щодо зобов'язань: торговельна та інша кредиторська заборгованість; забезпечення; фінансові зобов'язання; зобов'язання щодо поточного податку; відстрочені податкові зобов'язання; зобов'язання, включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу.

Ключові слова: *теперішня заборгованість, поточні зобов'язання, непоточні зобов'язання, фінансові зобов'язання, амортизована собівартість, зобов'язання з невизначеним строком або сумою*

У процесі модернізації системи бухгалтерського обліку відбулися суттєві зміни в методиці визнання і в порядку розкриття у звіті про фінансовий стан (балансі) суб'єктів господарювання інформації про зобов'язання, що обумовлює необхідність дослідження особливостей інформаційного

навантаження даного елемента фінансової звітності в контексті міжнародної практики.

Питання облікових оцінок зобов’язань, методики їх визнання в обліку та розкриття у звіті про фінансовий стан (балансі) опрацьовані в численних працях науковців. Незважаючи на популярність зобов’язань, як об’єкта дослідження та значну кількість наукових праць, у яких прямо чи опосередковано розкриті питання визнання в обліку й розкриття у звітності зобов’язань підприємств, численні теоретичні і практичні питання щодо методики обліку зобов’язань з подальшим їх розкриттям у балансі залишаються не вирішеними. Ґрунтовного дослідження потребують питання оцінки й визнання зобов’язань підприємств з урахуванням новацій в міжнародних стандартах фінансової звітності, оновлення самої форми балансу (звіту про фінансовий стан) у процесі модернізації облікової системи. Також потребують уточнення класифікаційні ознаки та термінологічний апарат за зобов’язаннями.

Необхідно підкреслити, що юридичний підхід дозволяє ідентифікувати зобов’язання в правовому полі та організувати правове забезпечення укладання договорів з подальшим контролем їх виконання і погашення зобов’язань. Зокрема, юридичне визначення зобов'язань суб’єктів господарювання пов’язане з цивільними правовідносинами, в силу яких один суб'єкт (зобов'язана сторона, боржник) зобов'язаний вчинити певну дію на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від боржника виконання її обов'язку.

Облікове визначення зобов'язань суб’єктів господарювання наведено в міжнародному документі IASB «Концептуальна основа фінансової звітності». Зокрема, зобов’язанням визнається теперішня заборгованість суб'єкта господарювання, яка виникає внаслідок минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття із суб'єкта господарювання ресурсів, котрі втілюють у собі майбутні економічні вигоди. Зобов'язання можуть мати юридичну силу внаслідок контрактних зобов'язань або законодавчих вимог. Зобов'язання визнається у звіті про фінансовий стан, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує імовірність зменшення ресурсів, що втілюють економічні вигоди, внаслідок його погашення [1].

У МСБО1 «Подання фінансової звітності» зобов’язання поділяються на поточні і непоточні. Зобов’язання суб'єкта господарювання визнаються поточними, якщо: існує імовірність погашення зобов'язання під час нормального операційного циклу; зобов'язання утримується з метою продажу; зобов'язання підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців після звітного періоду; не існує можливості відстрочити погашення зобов'язання протягом як мінімум дванадцяти місяців після звітного періоду. Умови зобов'язання, які можуть, за вибором контрагента, привести до його погашення випуском інструментів власного капіталу, не впливають на класифікацію. Всі інші зобов'язання суб'єкта господарювання слід класифікувати як непоточні [2].

Згідно з МСБО 1 “Подання фінансової звітності” у звіті про фінансовий стан слід дотримуватись такого класифікаційного підходу щодо зобов’язань: торговельна та інша кредиторська заборгованість; забезпечення; фінансові зобов'язання (за винятком сум торговельної та іншої кредиторської заборгованості і забезпечень); зобов'язання щодо поточного податку; відстрочені податкові зобов'язання; зобов'язання, включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу. Слід зауважити, що деякі зобов’язання (зокрема, торговельна кредиторська заборгованість і нарахування премії до заробітної плати працівників) класифікують як поточні, навіть якщо вони підлягають погашенню через більш ніж 12 місяців після закінчення звітного періоду. Такий класифікаційний підхід обумовлюється тим, що вказані зобов’язання забезпечують операційний цикл суб’єкта підприємництва і є його робочим капіталом.

Згідно з Концептуальною основою фінансової звітності у фінансових звітах можуть використовуватися такі види оцінки зобов'язань: 1) оцінка за історичною собівартістю: зобов'язання відображаються за сумою надходжень, отриманих в обмін на зобов'язання, або, за деяких інших обставин (наприклад, податків на прибуток), за сумами грошових коштів або їх еквівалентів, що, як очікується, будуть сплачені з метою погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності; 2) оцінка за поточною собівартістю: зобов'язання відображаються за недисконтованою сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка була б необхідна для погашення зобов'язання на поточний момент; 3) оцінка за вартістю погашення: зобов'язання відображаються за вартістю їх погашення, тобто за недисконтованою сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язань у ході звичайної діяльності; 4) оцінка за теперішньою вартістю: зобов'язання відображаються за теперішньою дисконтованою вартістю майбутнього чистого вибуття грошових коштів, які, як очікується, будуть необхідні для погашення зобов'язань у процесі звичайної діяльності [1].

В МСФЗ передбачена можливість оцінки зобов'язань за справедливою вартістю. У відповідності до МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» зміст поняття «справедлива вартість» розкривається саме в ринковій оцінці, а не в оцінці з урахуванням специфіки суб'єкта господарювання. Для деяких зобов'язань може бути доступною ринкова інформація або відкрита інформація про ринкові операції. Для інших зобов'язань може не бути ринкової інформації взагалі, або може не бути відкритої інформації про ринкові операції. Проте мета оцінки за справедливою вартістю в обох випадках однакова - визначити ціну, за якою відбувалася б звичайна операція з передачі зобов'язання між учасниками ринку на дату оцінки за нинішніх ринкових умов (вихідну ціну на дату оцінки з точки зору учасника ринку, який має зобов'язання) [3].

Отже, щодо елементу балансу (звіту про фінансовий стан) «Зобов'язання» справедливою вартістю згідно з МСФЗ є сума, за яку можливо передати зобов’язання при укладанні звичайної угоди між учасниками ринку на дату оцінки. Слід зауважити, що оцінка за справедливою вартістю передбачає, що

зобов'язання суб'єкта господарювання передається учасникові ринку на дату оцінки. Передача зобов'язання суб'єкта господарювання передбачає, що зобов'язання лишатиметься непогашеним і сторона-учасник ринку, якій буде здійснено передачу, повинна буде виконати це зобов'язання.

Всі зобов'язання та заборгованості, що передбачають погашення грошовими коштами або іншими фінансовими активами згідно з МСФЗ є фінансовими зобов'язаннями, а відтак й фінансовими борговими інструментами. Відповідно, оцінка та визнання таких зобов'язань регламентується МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання і оцінка», МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти».

Усі фінансові зобов'язання, що відповідають критеріям визнання, включно з похідними інструментами і вбудованими деривативами, повинні визнаватися в обліку і, відповідно, відображатися у балансі. У МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» відзначено, що суб'єкт господарювання повинен надавати у своїй фінансовій звітності розкриття інформації, яка дає змогу користувачам оцінити: а) значимість фінансових інструментів для фінансового стану і результатів діяльності суб'єкта господарювання; б) характер та рівень ризиків, що виникають унаслідок фінансових інструментів та на які суб'єкт господарювання наражається протягом періоду та на кінець звітного періоду, та яким чином суб'єкт господарювання управляє цими ризиками [4].

Згідно МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» суб'єкт господарювання класифікує всі фінансові зобов'язання як такі, що у подальшому оцінюються за амортизованою собівартістю, тобто за мінусом виплаченої на певний момент частини і з урахуванням дисконту на частину, що залишилася, користуючись методом ефективного відсотка. Суб'єкт господарювання може при первісному визнанні визнати фінансове зобов'язання як таке, що оцінюється за справедливою вартістю з відображенням результату переоцінки у прибутку або збитку, якщо воно відповідає визначенню «утримуване для торгівлі» або включається у цю категорію за рішенням компанії. Суб'єкт господарювання не може перекласифікувати жодне фінансове зобов'язання [5].

Під час первісного визнання фінансового зобов'язання суб'єкт господарювання додає або віднімає від його оціненої вартості витрати на операцію, які прямо відносяться до випуску фінансового зобов'язання. Також у МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» відзначається, що суб'єкт господарювання вилучає фінансове зобов'язання (або частину фінансового зобов'язання) зі свого звіту про фінансовий стан тоді і лише тоді, коли його погашають, тобто коли зобов'язання, визначене у контракті, виконано, анульовано або строк його дії закінчується. Обмін борговими інструментами між існуючим позичальником та позикодавцем на суттєво відмінних умовах обліковують як погашення первісного фінансового зобов'язання та визнання нового фінансового зобов'язання. Різницю між балансовою вартістю фінансового зобов'язання (або частини фінансового зобов'язання), погашеного або переданого іншій стороні,

та сплаченою компенсацією (включаючи будь-які передані негрошові активи та прийняті зобов'язання) визнають у прибутку чи збитку.

Зобов’язання з невизначеним строком або сумою згідно МСБО (IAS) 37 «Забезпечення, умовні зобов’язання та умовні активи» визначаються як забезпечення [6]. Згідно з МСБО (IAS) 37 забезпечення слід визнавати, якщо суб’єкт господарювання має існуюче зобов’язання (юридичне чи конструктивне) внаслідок минулої події (наприклад, підприємство реалізувало товари, за якими передбачається гарантійне обслуговування); імовірно, що вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для виконання зобов’язання (на виконання гарантійного ремонту витрачатиметься певний обсяг ресурсів – запасів, грошових коштів); сума зобов’язання може бути достовірно визначена (як правило, зобов’язання у частині гарантійних ремонтів установлені на певному рівні). У разі невиконання зазначених умов забезпечення не визнається.

Варто зауважити, що в умовах інформаційної економіки вагоме значення має процес стандартизації фінансового обліку і звітності з метою полегшення встановлення міжнародних зв’язків. У результаті дослідження питань побудови в українській практиці пасиву бухгалтерського балансу за складовою балансового рівняння «Зобов’язання» встановлено, що розкриття інформації про зобов’язання у звіті про фінансовий стан загалом відповідає класифікаційному підходу, рекомендованому міжнародними стандартами фінансової звітності, при цьому здійснюється деталізація на поточні та непоточні (довгострокові) зобов’язання, а також окремим розділом розкривається інформація про зобов'язання, включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу.

Література:

1. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс] / IASB; Стандарт, Міжнародний документ, Концепція від 01.09.2010. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (МСБО 1) «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс] / IASB; Міжнародний документ від 01.01.2012. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_013
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 (МСФЗ 13) «Оцінка справедливої вартості» [Електронний ресурс] / IASB; Міжнародний документ від 01.01.2013. - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_068
4. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 (МСФЗ 7) «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [Електронний ресурс] / IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_007
5. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9) «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс] / IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_016
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 (МСБО 37) «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс] / IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_051

Pasichnyk K.S.,
Graduate
Pasichnyk T.O.
Candidate of Economic Sciences
University of Customs and Finance

FEATURES OF ACCOUNTING AND REPORTING IN FINANCIAL STATEMENTS OF INFORMATION ABOUT CONTINGENT ASSETS AND LIABILITIES IN THE CONTEXT OF TRANSITION TO IFRS

Пасічник К.С.,
аспірант
Пасічник Т.О.
к.е.н.
Університет митної справи та фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА РОЗКРИТТЯ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО УМОВНІ АКТИВИ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ НА МСФЗ

The article deals with the order of accounting and reporting in financial statements of information about contingent assets and liabilities. A comparative analysis of IFRS and national accounting standards in the part of such articles was made and proposals to improve national accounting standards were made. The proposals on the organization of measurement and accounting of contingent assets and liabilities at the enterprise have been developed.

Key words: *contingent assets, contingent liabilities, International Financial Reporting Standards*

У статті розглянуто порядок обліку та відображення у фінансовій звітності інформації про умовні активи та зобов'язання. Проведено порівняльний аналіз МСФЗ та П(С)БО у частині таких статей та зроблені пропозиції щодо удосконалення останніх. Розроблені пропозиції щодо організації оцінки та обліку умовних активів та зобов'язань на підприємстві.

Ключові слова: *умовні активи, умовні зобов'язнання, Міжнародні стандарти фінансової звітності*

Із початком поступового переходу на Міжнародні стандарти фінансової звітності (далі – МСФЗ), все більше уваги вітчизняних науковців та практиків приділялось порівняльному аналізу цих стандартів із національними, а також методології обліку різних балансових активів та зобов'язань за МСФЗ. Натомість значно менше досліджень присвячено умовним активам та зобов'язанням. Зокрема вивченню економічної суті та оцінки умовних активів та зобов'язань присвячені роботи Орлова І.В., Терещенко В.С., Ходзицької В.С. та ін. Однак, на нашу думку, недостатньо висвітленим залишається питання щодо обліку таких активів і зобов'язань та відображення інформації про них у фінансовій звітності. Вважаємо, що цьому питанню не приділяється достатньо уваги через те, що облік умовних активи та зобов'язання є позабалансовим. Однак недооцінювання ролі вчасної переоцінки та аналізу позабалансових рахунків може вплинути на показники фінансової звітності підприємства і стати серйозною загрозою та причиною їх викривлення.

Прикладом такого викривлення є черговість погашення зобов'язань компанії у випадку її банкрутства. Відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343-XII від 14.05.1992 [1], «погашення вимог забезпечених кредиторів за рахунок майна банкрута, що є предметом забезпечення, здійснюється в позачерговому порядку». Тому при визнанні підприємства банкрутом та

складанні переліку кредиторів, умовні зобов'язання за договором поруки будуть висунені у черзі вище і погашені раніше, ніж навіть поточна кредиторська заборгованість.

У міжнародних стандартах вимоги до визначення, оцінки та розкриття інформації про умовні активи та зобов'язання викладені у МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [2]. На рисунку 1 відображені критерії визнання умовних активів та зобов'язань, наведені у зазначеному стандарті.

Основними критеріями визначення та визнання активів та зобов'язань, зазначеними у Концептуальній основі фінансової звітності [2] є: виникнення внаслідок минулих подій, надходження/вибуття економічних вигід у майбутньому та достовірна оцінка. Як видно з рисунку 1, і умовні активи, і умовні зобов'язання відповідають одному з критеріїв визначення активів та зобов'язань: вони виникають внаслідок минулих подій. Однак умовні активи та зобов'язання не визнаються у балансі компанії через відповідність іншим критеріям, наведеним у на рис. 1.

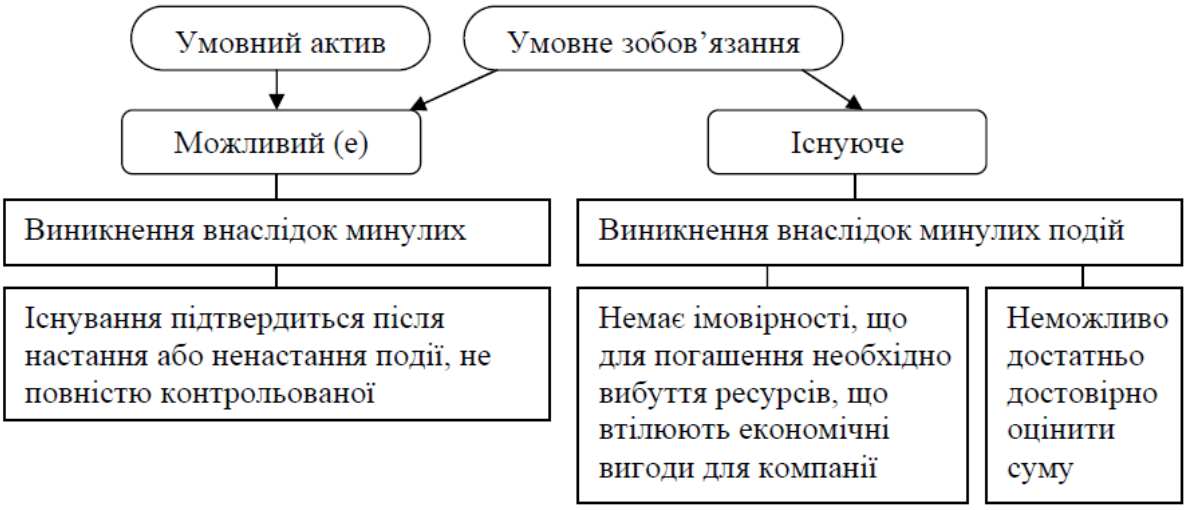

Рис. 1. Критерії визнання умовних активів та зобов'язань

У національних стандартах бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО) поняття умовних активів та зобов'язань відсутні. Однак визначенню умовного зобов'язання за МСБО 37 [3] відповідає поняття «непередбачене зобов'язання», наведене у П(С)БО 11 «Зобов'язання» [4]. Щодо непередбачених активів, то це поняття наводиться лише у П(С)БО в державному секторі 128 «Зобов'язання» [5], і їх визначення також відповідає МСФЗ.

Відповідно до МСБО 37 [3], компанія не повинна визнавати умовні активи та зобов'язання – інформація про ці статті може розкриватись лише у примітках до фінансової звітності. Досить часто, визнаючи зобов'язання умовним та "саджаючи" його на позабалансовий облік, бухгалтери забувають про нього. Однак МСБО 37 передбачає регулярну оцінку умовних зобов'язань на предмет збільшення ризиків відтоку ресурсів. У таблиці 1 наведено критерії визнання та розкриття інформації про умовні активи та зобов'язання у

відповідності із МСБО 37 [3]. Такий підхід є прикладом дії принципу обачності у МСФЗ: запобігання заниженню зобов'язань та завищенню активів.

Таблиця 1

Оцінка та відображення у фінансовій звітності інформації про умовні активи та зобов'язання

Вірогідність отримання/погашення	Менше 50%	Більше 50%
Умовний актив	Не визнається, не розкривається у примітках	Не визнається, розкривається у примітках
Умовне зобов'язання	Не визнається, розкривається у примітках	Визнається як забезпечення

При цьому під визнанням у стандартах мається на увазі відображення активів та зобов'язань у балансі компанії. Тобто, якщо вибуття ресурсів, необхідних для погашенням умовного зобов'язання, є імовірним (умовно більше 50%), то зобов'язання перестає бути умовним і визнається забезпеченням. У всіх інших випадках умовні активи та зобов'язання обліковуються поза балансом компанії.

Операції поза балансом відображаються простим записом: за дебетом або кредитом відповідного рахунка (без застосування кореспондуючого рахунка). Визнання ж забезпечення у балансі є господарською операцією, що має бути підтверджена первинним документом. Для нарахування забезпечень таким документом є зазвичай бухгалтерська довідка. Але відповідальність за прийняття рішення про визнання забезпечення не може покладатись на самого лише бухгалтера, адже йому можуть бути невідомі різні інформація або факти, важливі для прийняття такого рішення. Тому вважаємо доцільним створювати на підприємстві комісію з оцінки умовних активів та зобов'язань, до складу якої включати компетентних та обізнаних у цьому питанні співробітників (представників бухгалтерії, юридичного, аналітичного чи фінансового відділів). Періодичність проведення засідань такої комісії має бути затверджена обліковою політикою компанії (як мінімум, раз на рік, перед складанням річної звітності). За результатами проведеної оцінки умовних активів та зобов'язань оформлюється протокол комісії, на підставі якого, у разі необхідності, і складається бухгалтерська довідка про нарахування забезпечення.

Враховуючи те, що за П(С)БО умовні активи та зобов'язання називаються непередбаченими, можна зробити висновок, що для їх обліку Планом рахунків [6] призначено позабалансовий рахунок 04 «Непередбачені активи й зобов'язання». Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків № 291 від 30.11.1999 [6], рахунок 04 призначений для накопичення інформації про непередбачені (потенційні) активи та зобов'язання, які виникли при узгодженні минулих господарських операцій та стануть реальними, якщо відбудеться або не відбудеться в майбутньому одна чи кілька невизначених подій. Тобто в Інструкції № 291 [6] непередбачені зобов'язання охоплюють лише можливі

зобов’язання, тоді як у П(С)БО 11 [4] (як і у МСБО 37 [3]) вони поділяються на можливі та теперішні (існуючі).

На нашу думку, у Плану рахунків для підприємств і організації [6], умовним активам і зобов’язанням відповідає не тільки рахунок 04. Адже рахунки 03 «Контрактні зобов’язання», 05 «Гарантії та забезпечення надані», 06 «Гарантії та забезпечення отримані» також відповідають критеріям умовних. Так, наприклад, на рахунку 05 може відображатись умовне зобов’язання за договором поруки (застави) за третю особу. У такому разі компанія не визнає забезпечення, доки не відбудуться події, які свідчитимуть про значне погіршення платоспроможності цієї особи.

У разі прийняття рішення про необхідність розкриття інформації про умовні активи у примітках до фінансової звітності, для кожного класу умовних активів відображається інформація про їх сутність, а також, у разі доцільності, про оцінку їх фінансового впливу. Щодо умовних зобов’язань, то у примітках також розкривається інформація про їх сутність для кожного класу. Крім того, якщо це можливо, розкривається інформація про наближену оцінку фінансового впливу, невизначеність щодо суми або часу будь-якого вибуття та про можливість будь-якої компенсації.

Отже, порядок відображення у фінансовій звітності інформації про умовні активи та зобов’язання залежить від імовірності отримання чи вибуття ресурсів, які втілюють для підприємства економічні вигоди. Компанії слід призначати комісію для регулярної оцінки такої імовірності, а періодичність її проведення зазначати у обліковій політиці. Щодо нормативної бази, то виключенням перекладу, визначення умовних зобов’язань у національних стандартах відповідає МСФЗ, однак, П(С)БО необхідно доповнити визначенням та порядком визнання умовних (непередбачених) активів. Також у відповідність до П(С)БО та МСФЗ потребують норми Інструкції №291 [6] у частині рахунків обліку умовних активів та зобов’язань.

Література:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12
2. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009/page
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов’язання та умовні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_051
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов’язання»: наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 128 «Зобов’язання»: наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0093-11
6. Про затвердження Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM

Abramova Olha,
Ph.D in Economics, Associate Professor, Accounting and Taxation Departament
Prosianyk Ekateryna
Studen
Kharkiv Educational and Scientific Institute of SHEI «Banking University», Ukraine

WAYS TO INCREASE REVENUE AND IMPROVE PROFITABILITY

Абрамова О. С.
кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування
Просяник К. Г.
студент
Харківський Навчально-Науковий Інститут
Державного Вищого Навчального Закладу «Університет Банківської справи»

ШЛЯХИ ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГУ ПРИБУТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

The article considers the concept of profit, profitability and ways to increase revenue and improve profitability. The features of purpose of profits in market conditions. We characterize the conditions of profitability of the enterprise. The main ways to improve the efficiency and financial results are extensive and intensive factors of production. Given the specific economic factors influencing the profit margin.

Keywords: *profitability of the enterprise, conditions of return, extensive and intensive factors of production.*

У статті розглянуті поняття прибутку, рентабельності та шляхи збільшення обсягу прибутку та підвищення рентабельності підприємства. Виділено особливості призначення прибутку в умовах ринку. Охарактеризовано умови прибутковості підприємства. Виділено основні шляхи підвищення ефективності і фінансових результатів є екстенсивні та інтенсивні фактори виробництва. Наведено специфіку економічних факторів, що впливають на величину прибутку.

Ключові слова: *прибуток, рентабельність підприємства, умови прибутковості, екстенсивні та інтенсивні фактори виробництва.*

У сучасному світі економічний розвиток країни і прибуток, як категорія, що виникла з давніх часів, мають новий зміст. Зараз керівництво підприємств націлене на вміння своєчасно відреагувати на найменші зміни ситуації на світовому економічному ринку для більш ефективного управління прибутком. Зростання прибутку створює фінансову основу для здійснення розширеного відтворення підприємства та задоволення соціальних і матеріальних потреб засновників і працівників. Саме тому актуальним є винайдення шляхів збільшення обсягу прибутку та підвищення рентабельності підприємства.

Питанню проведення процесу збільшення обсягу прибутку та підвищення рентабельності підприємства присвячено достатньо велику кількість наукових праць різних вчених-економістів, таких як І.О. Бланк, А.А. Воронін, М.В. Губко, Д.А. Новіков, С.І. Шелобаєв, В.В. Коваленко, Р.А. Попов та ін. Однак досі залишається невирішеним питання ефективного збільшення обсягу прибутку та підвищення рентабельності підприємства.

Метою дослідження є визначення основних шляхів збільшення обсягу прибутку та підвищення рентабельності підприємства

Прибуток - це узагальнюючий показник, наявність якого свідчить про ефективність виробництва, про благополучний фінансовий стан. Прибуток є певним гарантом прогресу економічної системи, джерелом фінансових

ресурсів, необхідних для розширення діяльності торговельного підприємства, забезпечення його стійкості та конкурентоспроможності на ринку товарів і послуг [1, с. 20]. Отримання прибутку відіграє велику роль у стимулюванні розвитку виробництва. Але в силу певних обставин або упущень в роботі (невиконання договірних зобов'язань, незнання нормативних документів, що регулюють фінансову діяльність підприємства) підприємство може понести збитки. У цілому прибуток являє собою кінцевий фінансовий результат, що характеризує виробничо-господарську діяльність всього підприємства, тобто становить основу економічного розвитку підприємства. Прибуток отримується як різниця між сумою доходів і збитків, отриманих від різних господарських операцій [2, с. 43]. Саме тому він характеризує кінцевий фінансовий результат діяльності підприємств.

Головне призначення прибутку в умовах ринку - відображення ефективності виробничо-збутової діяльності підприємства. Це обумовлено тим, що у величині прибутку повинно знаходити відображення відповідності індивідуальних витрат підприємства, пов'язаних з виробництвом і реалізацією своєї продукції і виступають у формі собівартості, суспільно необхідних витрат, непрямим вираженням яких повинна з'явитися ціна виробу.

Аналіз стимулюючої ролі прибутку показує, що в окремих господарюючих суб'єктах переважає прагнення отримати високий прибуток з метою збільшення фонду оплати праці з метою виробничого і соціального розвитку колективу. У ряді випадків зростання прибутку обумовлене необґрунтованим підвищенням цін на продукцію [3, с. 24]. Тому прибуток повинен відігравати вирішальну роль у стимулюванні подальшого підвищення ефективності виробництва, посилення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих результатів діяльності свого підприємства.

Основним узагальнюючим показником ефективності господарської діяльності підприємства є рентабельність. «Рентабельність» походить від латинського слова, що означає прибутковість, тобто частку прибутку по відношенню до витрат, вкладеному капіталу і т. п. Рівень рентабельності, як і прибутку залежить від виробничої, збутової і комерційної діяльності підприємства, тобто всі ці показники характеризують абсолютно всі сторони підприємницької діяльності.

Показники рентабельності виражаються в коефіцієнтах або відсотках і відображають частку прибутку з кожної грошової одиниці витрат. Вони більш повно, ніж прибуток, характеризують остаточні результати господарювання, тому що їх величина показує співвідношення ефекту з готівкою чи використаними ресурсами [5, с. 38].

Рентабельність - це відносний показник ефективності роботи підприємства, котрий у загальній формі обчислюється як відношення прибутку до витрат (ресурсів). Таким чином, рентабельність є показником, що комплексно характеризує ефективність діяльності підприємства. При його допомозі можна оцінити ефективність управління підприємством, оскільки отримання високого прибутку і достатнього рівня прибутковості багато в чому

залежить від правильності і раціональності прийнятих управлінських рішень. Тому рентабельність можна розглядати як один з критеріїв якості управління.

За значенням рівня рентабельності можна оцінити довгострокове благополуччя підприємства, тобто здатність підприємства отримувати достатній прибуток на інвестиції. Для довгострокових кредиторів інвесторів, що вкладають гроші у власний капітал підприємства, даний показник є надійним індикатором, ніж показники фінансової стійкості і ліквідності, що визначаються на основі співвідношення окремих статей балансу.

Основними шляхами підвищення ефективності і фінансових результатів є екстенсивні та інтенсивні фактори виробництва. Екстенсивними методами підвищення ефективності і фінансових результатів є: збільшення змін експлуатації обладнання, залучення додаткових працівників, придбання нового устаткування тощо. Інтенсивний метод - раціональне використання технічних, матеріальних і трудових ресурсів на базі науково-технічного прогресу.

Показниками, що характеризують підвищення ефективності в результаті інтенсивного розвитку, є співвідношення темпу зростання обсягу виробництва і витрат на придбання нового обладнання, збільшення продуктивності праці працівників, вивільнення (скорочення) ручної праці, зниження рівня витрат, зростання прибутку і рентабельності.

Необхідно розрізняти поняття «інтенсивне зростання виробництва» та «інтенсифікація виробництва». Показниками, що характеризують підвищення ефективності в результаті інтенсифікації, є середня кількість відпрацьованих одним працівником днів і годин, середня тривалість робочого дня, зростання продуктивності праці, виражений в таких показниках, як: середня вироблення одним працівником за людино-година, людино-день [6, с. 110]. Підвищення цих показників досягається шляхом скорочення внутрішньо-змінних і щоденних простоїв.

Розширене виробництво може досягатися не тільки шляхом поєднання технічного прогресу із збільшенням виробництва, але і за рахунок більш раціонального і ефективного використання ресурсів. Наприклад, скорочення простоїв, прогулів, переходу на дво - і трьохзмінну роботу, економного витрачання сировини, матеріалів, палива і т. п. Таке збільшення обсягу виробництва є інтенсифікацією виробництва. Інтенсифікація виробництва означає підвищення ступеня використання виробничих потужностей, які сприяють зростанню ефективності виробництва, збільшенню обсягу виробництва, при тих же витратах праці.

Необхідність повної і всебічної інтенсифікації виробництва передбачає виявлення і практичне використання численних факторів, наявних у самому виробництві, тобто внутрішніх резервів. До них належать: поліпшення використання основних виробничих фондів, трудових і фінансових ресурсів, скорочення строків будівництва об'єктів, прискорене введення в дію основних фондів і т. п. Інтенсифікація є додатковим шляхом збільшення обсягу виробництва, але вона має свої межі можливого використання, і вона не повинна визначати генеральну лінію розвитку виробництва.

Інтенсивне зростання виробництва означає ступінь використання виробничих ресурсів, збільшення обсягу виробництва шляхом впровадження більш досконалої технології, техніки, науково-технічного прогресу.

В нових умовах господарювання, з переходом на ринкову економіку, перед суб'єктами господарювання стоїть завдання переведення економіки на шлях інтенсивного розвитку та здійснення при цьому загальної інтенсифікації, шляхом інновацій, модернізації та науково-технічного прогресу.

Фактори, що впливають на прибуток, можуть класифікуватися за різними ознаками (рис. 1).

Рис. 1. Економічні фактори, що впливають на величину прибутку [5]

Прибутковість діяльності підприємств та фактори її зростання класифікуються за такими ознаками:

1) використання ефективного зниження вкладання капіталів в матеріально-технічну базу для виробництва продукції, а також використання природних надр країни повинно бути раціональним, економія часу і підвищення якості продукції, що випускається;

2) до напрямів вдосконалення і якнайшвидшого розвитку продуктивності підприємств відносяться: сучасна і раціональна структуризація виробництва, організованість систем управління, вдосконалення методів, навичок і форм діяльності підприємств, планомірний розвиток організації праці, підвищення кваліфікації і прогресивне прискорення науково-технічного рівня виробництва;

3) існує два чинника реалізації рівня управління виробництвом:

- внутрішні (внутрішньовиробничі), до них належать: удосконалення стилю керівництва, використання підприємством якісних матеріалів, сировини, продукції енергозбереження, паливної продукції, вивчення і освоєння нової сучасної технології і обладнання, механізація і автоматизація та ін;

- зовнішні: правильна організація галузевої структури виробництва, конкурентоспроможність на тлі світових ринкових відносин, політика країни у сфері економічного і соціального розвитку;

4) плідні управлінські начала (використання новітніх відкриттів, досліджень, розробок);

5) економне і зважене використання інвестицій;

6) використання сучасного новітнього обладнання;

7) правильне і бережливе використання ресурсів;

8) збільшення обсягу продажів, за рахунок якості продукції.

У своїй діяльності кожен керівник повинен розробити план дій по підвищенню ефективності роботи підприємства. Для цього необхідно:

- в першу чергу провести так звану роботу над помилками в керівництві та організації виробничо-господарської та адміністративної діяльності підприємства, що стало причиною понесених збитків;

- проаналізувати чинники, що впливають на підвищення рівня роботи підприємства, принесли прибуток, закріпити і використати в подальшій роботі;

- розробляти нові методи роботи для збільшення прибутку підприємства.

У сучасному світі зростання прибутку підприємства також залежить від того, як вирішуються питання щодо збереження ресурсів, зниження собівартості товару. Залучення у виробництво нових ресурсів займає багато часу і коштів, тоді як розвиток підприємства за рахунок ресурсозбереження дуже ефективно і головне набагато дешевше.

Кожне виробництво для підвищення ефективності роботи визначається метою пошуку наявних ресурсів і наявних резервів для збільшення доходу підприємства у чистому вигляді. Існує ряд зазначених резервів: створення більшого обсягу продукції і подальша її реалізація; поліпшення якості продукції та зменшення її собівартості [9].

Сучасний розвиток підприємництва дозволяє реально використовувати важливі фактори зростання доходу, наприклад, такі як впровадження науково-технічних досліджень, що дозволяє підвищити продуктивність праці, покращити якість продукції та знизити її собівартість.

Реалізація продукції, яка користується попитом і відповідає суспільним потребам, є єдиним способом отримання чистого прибутку підприємством. Для досягнення цілей в отриманні максимального прибутку необхідно ретельне вивчення і аналіз потреб населення, та її платоспроможність. Підприємству необхідно випускати продукт, який задовольняв би не тільки потреби, але і платоспроможної потреби населення. Підприємство буде працювати з прибутком в тому випадку, якщо воно знайшло спосіб використання таких ресурсів, при яких витрати менше, чим отриманий прибуток [4, с. 68].

Для підвищення показників прибутковості та рентабельності, підприємству в ринкових умовах дозволяється: вибирати і встановлювати асортимент продукції (послуг); встановлювати обсяги продукції (робіт, послуг), формувати витрати, встановлювати ціни.

Але необхідно пам'ятати, що такими ж правами і дозволами користуються і інші підприємства – учасники ринку, тому між конкурентами завжди будуть йти змагання по створенню, виготовленню і реалізації в умовах ринку такого товару (роботи, послуги), який в повній мірі задовольнить потребу більшої частини покупців. Тільки таким способом підприємство стане прибутковим, стабільним і процвітаючим.

Також, фінансове процвітання підприємства залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів. Причому, зовнішні фактори зміні не підлягають і підприємство ніяк не може на них вплинути. Проте, правильно і ефективно використовуючи можливості внутрішніх факторів, підприємство може звернути на себе увагу для залучення зовнішніх факторів. Керівництво підприємства завжди має проводити аналіз зовнішньої ситуації з метою запобігти можливі небезпеки по відношенню до підприємства і вчасно скористатися новими можливостями та ідеями [8, с. 281].

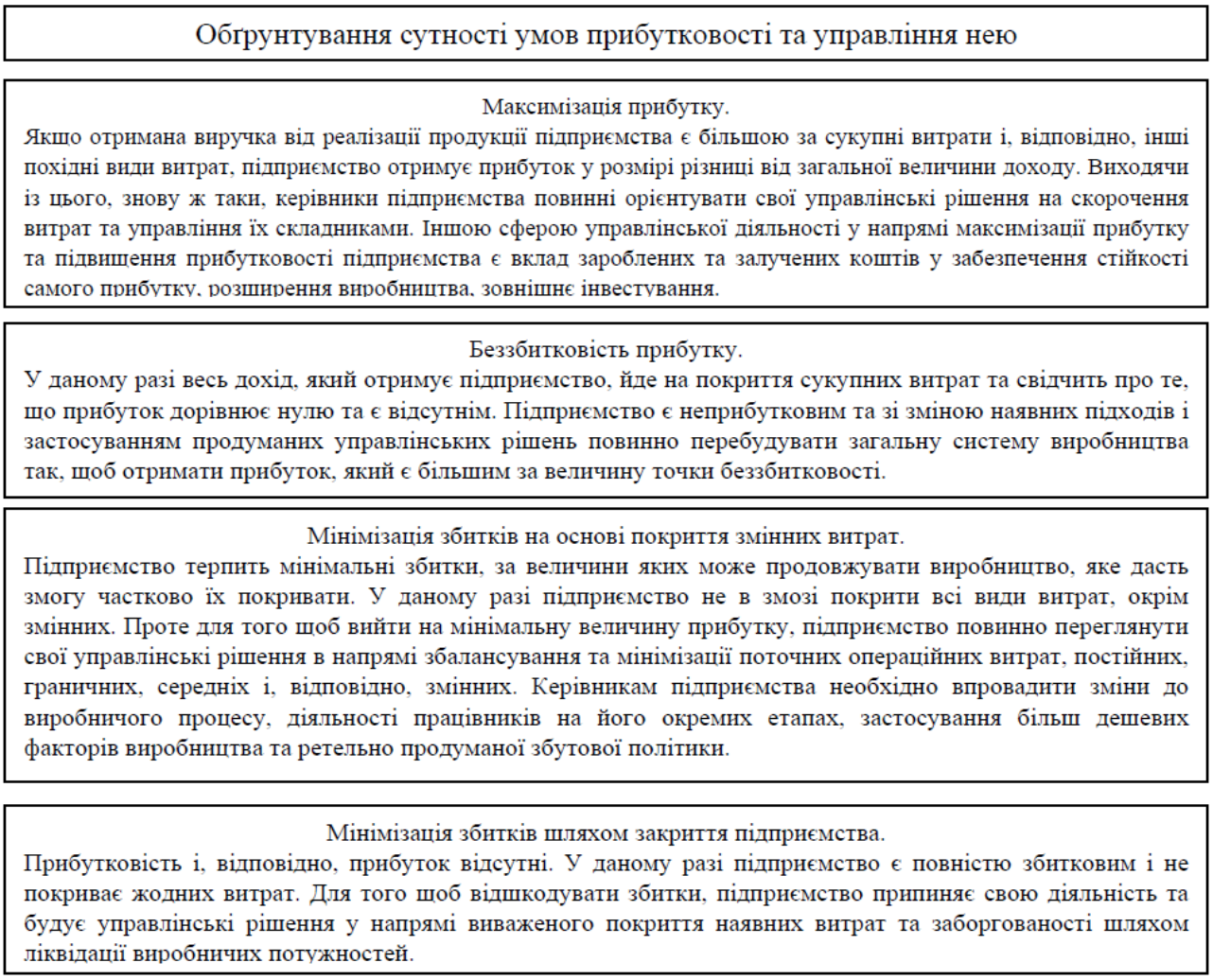

Рис. 2. Обґрунтування сутності умов прибутковості та управління нею
[6, с. 21]

Підприємство, своєчасно виявив небезпеки зовнішнього середовища і ринкових відносин, зможе підготуватися до планування і розробки стратегії дій щодо запобігання загроз, непередбачених обставин. До факторів зовнішнього середовища можна віднести економічні, соціальні, правові, політичні, національні, географічні, міжнародні зміни, які можуть вплинути на діяльність підприємства і впливати на його роботу.

В даний час підприємства все частіше необхідно продумувати систему, маркетингові ходи, рекламу свого товару для його успішної реалізації. Дія реклами на просування продукції підлягає аналізу. Однак, однією реклами

недостатньо для успіху, багато залежить і від компетентних реалізаторів, творчого підходу до цієї роботи.

Головним результатом поліпшення ефективності роботи підприємства є підвищення прибутку і рентабельність. У зв'язку з цим у функціональні обов'язки кожного керівника входить постійний контроль за прибутком в усіх напрямках. Крім того, керівникам приходиться вирішувати питання і проблеми, не пов'язані з підвищенням прибутку, зіштовхуватися з особливими ситуаціями [10, с. 371]. Наприклад, організація і проведення масштабних дорогих промоакцій, рекламних ходів, заходів, пов'язаних з поліпшенням екології, пошук нових ринків збуту, зниження цін. Зобразимо за допомогою схеми основні шляхи підвищення прибутку (рис. 2).

Таким чином, управління ефективністю та рентабельністю виробництва в умовах ринку передбачає як розробку і реалізацію поточних планів, так і розробку прогнозів, контроль та аналіз їх реалізації. При цьому важливо враховувати фактор часу: час, який необхідно, щоб новий продукт або послуги вийшли на ринок; час, необхідний для освоєння і реалізації нових ідей, винаходів і раціоналізаторських пропозицій, освоєння виробництва нової продукції й зняття з виробництва і заміни новою або істотно модернізованої продукцією.

Таким чином, на основі проведеного дослідження зроблено висновки, що для підвищення прибутковості та збільшення обсягів виробництва керівники підприємства повинні приймати продумані управлінські рішення виходячи з особливостей основних умов її формування, а саме на етапі подолання граничної межі беззбитковості, етапі отримання прибутку та етапі його зростання. Головний напрямок інтенсивного розвитку - підвищення ефективності виробництва. Інтенсивний розвиток виступає як засіб досягнення мети, а ефективність - це мета підприємницької діяльності. До основних чинників, що впливають на прибуток і рентабельність відносяться: обсяг реалізованої продукції; дохід підприємства від реалізації; виробнича собівартість реалізованої продукції; витрати періоду; доходи і витрати від основної діяльності; доходи і витрати від фінансової діяльності; надзвичайні доходи і збитки; розмір сплачених податків на прибуток (дохід), інших податків і платежів.

Література:

1. Вороніна В.Л. Підвищення ефективності управління прибутком торговельних підприємств [Електронний ресурс] / В. Л. Вороніна // Технологический аудит и резервы производства. - 2015. - № 4(5). - С. 20-24. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2015_4(5)__5
2. Войтко С. В. Основні складові підвищення рівня ефективності системи управління прибутком та витратами машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / С. В. Войтко, В. О. Занора // Інвестиції: практика та досвід. - 2012. - № 7. - С. 43-46. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2012_7_13
3. Падерін І. Д. Концепція підвищення прибутковості малого підприємництва регіону в умовах сучасної ринкової економіки [Електронний ресурс] / І. Д. Падерін, А. О. Корнецький // Економіка та держава. - 2012. - № 8. - С. 24-26. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_8_8
4. Лойко В. В. Шляхи збільшення обсягу прибутку та підвищення дієвості управління прибутком промислового підприємства в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / В. В. Лойко, Є. С. Несенюк // International scientific journal. - 2015. - № 7. - С. 68-71. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2015_7_19

5. Кучерява А. С. Прибутковість підприємства та шляхи її підвищення [Електронний ресурс] / А. С. Кучерява // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. - 2015. - Вип. 40. - С. 38-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppei_2015_40_8
6. Стецюк С. С. Підвищення продуктивності як першоджерело зростання прибутковості підприємств м'ясопереробної галузі [Електронний ресурс] / С. С. Стецюк // Сталий розвиток економіки. - 2013. - № 3. - С. 110-114. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_3_26
7. Савіцький А. В. Сутнісно-змістовне трактування поняття "прибутковість підприємства" та специфіка управлінських рішень щодо її підвищення [Електронний ресурс] / А. В. Савіцький // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2017. - Вип. 1(2). - С. 21-25. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_1(2)__6
8. Савіцький А. В. Сутнісно-змістовне трактування поняття "прибутковість підприємства" та специфіка управлінських рішень щодо її підвищення [Електронний ресурс] / А. В. Савіцький // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2017. - Вип. 1(2). - С. 21-25. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_1(2)__6
9. Трегубов О. С. Резерви підвищення ефективності управління формуванням доходів і прибутку підприємства [Електронний ресурс] / О. С. Трегубов, Д. І. Лісовий // Економіка і організація управління. - 2014. - Вип. 3-4. - С. 281-287. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2014_3-4_43
10. Чазов Є. В. Напрями підвищення прибутковості діяльності підприємства у сучасних умовах [Електронний ресурс] / Є. В. Чазов. // Ефективна економіка. - 2015. - № 3. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_83
11. Шипіцина Г. А. Максимізація величини чистого прибутку та мінімізація величини чистого збитку як фактором підвищення ефективності процесу оптимізації структури капіталу машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / Г. А. Шипіцина // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. - 2013. - № 1. - С. 371–376. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2013_1_52

Valuyskiy I. A.
postgraduate
Dnipro National University named after Oles Honchar

FEATURES OF REALIZATION THE MODERN BUDGETARY POLICY OF UKRAINE

Валуйський І. А.
аспірант
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Наразі у світовій економіці спостерігаються певні кризові явища. Змінність світової економіки викликає збурення і в економіці України, що обумовлює нестабільність у застосуванні інструментів економічної політики держави. Це стосується і реалізації бюджетної політики, оскільки саме через бюджети різних рівнів розподіляється значна частка ВВП. Саме тому, під час реалізації бюджетної політики в умовах кризових явищ національної економіки України, необхідно постійно проводити оцінку її спрямованості, що надасть змогу вчасно реагувати на можливі деструктивні явища.

При оцінці спрямованості реалізації бюджетної політики важливе значення мають відносні кількісні характеристики, які було розраховано нами на підставі даних зведеного та державного бюджету (таблиця 1).

Як видно з таблиці 1 концентрація ВВП через зведений бюджет становить близько 33%. Однак, слід зауважити, що найбільше ВВП концентрується у державному бюджеті, ніж у місцевих бюджетах. Фіскальна завантаженість бюджетів є також досить високою, що є традиційним для бюджетної політики

України, адже податкові надходження – це основне джерело доходів бюджетів усіх рівнів.

Таблиця 1

Показники аналізу бюджетної політики України за 2014-2016 роки, %

Показник	Зведений бюджет			Державний бюджет		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Коефіцієнт концентрації ВВП через бюджет	28,74	32,79	32,85	22,50	26,89	25,86
Коефіцієнт фіскальної завантаженості бюджету	80,58	77,85	83,13	78,46	76,57	81,76
Коефіцієнт капіталізації видатків бюджету	3,86	6,88	8,75	1,72	3,03	3,89
Коефіцієнт капіталізації видатків на економічний розвиток	31,11	60,34	81,26	273,19	429,06	556,74
Коефіцієнт соціалізації видатків	59,09	55,56	57,45	28,98	26,34	29,82
Коефіцієнт адміністративної завантаженості видатків	28,50	33,04	31,79	32,03	36,36	36,37
Коефіцієнт соціалізації поточних видатків	61,46	59,67	62,96	29,49	27,16	31,02
Коефіцієнт людського розвитку	32,71	29,63	26,54	10,26	8,36	7,63
Коефіцієнт людського розвитку соціалізованих видатків	55,36	53,32	46,20	35,39	31,76	25,59
Відношення дефіциту до ВВП	4,54	1,55	2,30	4,92	2,27	2,95
Середній рівень нерівномірності	0,975	1,031	1,06	0,942	0,834	1,019

** розраховано автором на основі [1], [2]*

Капіталізація видатків бюджету щороку збільшується. Це є позитивним явищем, адже щороку збільшується фінансування розвитку ніж поточних потреб. Однак до негативного слід віднести – низький рівень фінансування капітальних видатків (зведений бюджет – 8,75% у 2016 році, державний бюджет – 3,89% у 2016 році). Поряд з цим, слід зазначити, що капіталізація видатків на економічний розвиток є досить високою. При цьому на загальнодержавному рівні така капіталізація є значно вищою ніж на місцевому рівні.

Рівень соціалізації видатків та соціалізації поточних видатків є досить високим та протягом 2015-2016 років демонструє позитивну динаміку. В зведеному бюджеті зазначені коефіцієнти коливаються в межах 55-63%, а в державному – 26-31%. Це вказує на те, що основна частка таких видатків зосереджена саме на місцевому рівні.

Коефіцієнт адміністративної завантаженості видатків державного бюджету щороку демонструє позитивну динаміку. Однак у зведеному бюджеті рівень цього коефіцієнта у 2016 році дещо знизився. Це вказує на зменшення рівня видатків адміністративної направленості на місцевому рівні.

Рівень видатків бюджетів направлених на людський розвиток (в тому числі у складі соціалізованих видатків) протягом 2014-2016 років демонструє від'ємну динаміку. Зазначене викликане зміною орієнтирів у фінансуванні виконання функцій держави. Також слід відмітити, що видатки бюджетів

направлених на людський розвиток в більшій мірі здійснюються за рахунок місцевих бюджетів.

Щорічна від'ємна динаміка рівня кредитоємності доходів бюджету вказує на зменшення обсягу наданих кредитів. Кредитування, в основному, здійснюється за рахунок державного бюджету.

Відношення дефіциту до ВВП у 2016 році майже вдвічі меншим за 2014 рік, але дещо вищий за 2015 рік. Порівнюючи зведений і державний бюджети, а саме відношення бюджетного дефіциту до ВВП можна сказати, що основний його обсяг виникає саме на рівні державного бюджету. Зменшення коефіцієнта кредитного фінансування бюджетного дефіциту викликане зменшенням обсягу дефіциту та наданих кредитів.

Щодо середнього рівня нерівномірності, то можна констатувати наступне: фінансові потоки більш рівномірні у зведеному бюджеті ніж у державному.

Отже, при концентрації державних повноважень, з приводу формування фондів фінансових ресурсів, на рівні державного бюджету, держава обов'язково повинна рівномірно розподілити функції щодо фінансування видатків соціальної направленості між державним та місцевими рівнями управління. На сьогодні специфіка бюджетної політики полягає у підтриманні диспропорцій, ніж пропорційності між джерелами фінансових ресурсів та спрямуванням їх використання на державному та місцевому рівнях.

Література:

1. Веб-портал Державної казначейської служби України [Електрон. ресурс]. − Режим доступу < http://treasury.gov.ua > – Загол. з екрана.
2. Державна служба статистики України [Електрон. ресурс]. − Режим доступу < http://www.ukrstat.gov.ua > – Загол. з екрана.

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES

Korshunova A.F.,
Cand. techn. science, Professor
Kravchenko N.V.,
cand. techn. science
SOHE «Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky», Donetsk

ANALYSIS OF THE IMPACT ON THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF RESTAURANT ECONOMY OF USE OF THE SEMIFINISHED PRODUCT ON THE BASIS OF SKIM MILK WITH LICORICE ROOT EXTRACT

Коршунова А.Ф.
к.т.н., профессор
Кравченко Н.В.,
к.т.н., доцент
ГО ВПО Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Донецк

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛУФАБРИКАТА НА ОСНОВЕ ОБЕЗЖИРЕННОГО МОЛОКА С ЭКСТРАКТОМ КОРНЯ СОЛОДКИ

This article presents a solution for problem of complete and efficient use of milk derived products, implementation of wasteless processing technology principles for raw materials, development of new food product technology with complete use of milk raw material components. Such principles will allow efficient use of secondary milk raw materials and also will lead to energy saving, minimal labor and financial costs in technological process assurance.

Keywords: *intermediate product on the basis of fat free milk with the use of an extract of root of glycyrrhiza, economic efficiency, restaurant management.*

В статье приведен один из направлений решения проблемы полного и рационального использования продуктов переработки молока, реализации принципов безотходной технологии переработки сырья, разработки технологии нового пищевого продукта с полным использованием компонентов молочного сырья. Такие принципы позволят не только рационально использовать вторичное молочное сырье, но и приводят к энергосбережению, минимальным трудовым и финансовым затратам.

Ключевые слова: *полуфабрикат на основе обезжиренного молока с использованием корня солодки, экономическая эффективность, ресторанное хозяйство.*

Сегодня на рынке экономических услуг особое место занимают предприятия ресторанного хозяйства. Ресторанное хозяйство - это сфера человеческой деятельности, которая в последние годы стремительно развивается. Во всем цивилизованном мире оно является одним из самых распространенных видов предпринимательской деятельности, поэтому между учреждениями и предприятиями и постоянно идет борьба за оптимальное позиционирование на рынке и наиболее перспективные его сегменты, за поиск новых и удержания постоянных клиентов.

Одной из определяющих принципов деятельности ресторанного хозяйства, как и всей предпринимательской сферы, является достижение высоких результатов при наименьших затратах материальных и трудовых ресурсов.

Поэтому важной задачей является обеспечение экономической безопасности предприятия, а именно: финансовой безопасности,

интеллектуальной, кадровой, технико-технологической, политико-правовой, информационной, экологической.

Главная цель экономической безопасности предприятия заключается в том, чтобы гарантировать его стабильное и максимально эффективное функционирование сегодня и высокий потенциал развития в будущем.

С учетом предыдущих исследований и учитывая опыт отечественных и зарубежных ученых, была разработана технологическая схема производства полуфабриката на основе обезжиренного молока с использованием экстракта корня солодки для производства сладких блюд с пенной структурой [1, с.102].

Разработанный полуфабрикат представляет собой сухую порошкообразную смесь, без лишних примесей с молочно-сладковатым привкусом, с содержанием сухих веществ 96...95% и имеет высокие органолептические свойства (табл. 1). Полуфабрикат легко восстанавливается, после чего рецептурная смесь имеет свойства, характерные для нее до сушки. Скорость и полнота растворения полуфабриката зависит от свойств продукта, способа и режима восстановления, вида и параметров среды, в которой осуществлялся процесс восстановления.

Таблица 1

Органолептические показатели полуфабриката

№п/п	Наименование показателей	Характеристика полуфабриката
1	Внешний вид, консистенция	Порошкообразная масса, однородная, без лишних примесей, допускается наличие комочков, которые легко рассыпаются
2	Цвет	Кремовый, свойственный данному полуфабрикату
3	Запах	Молочный, ярко выраженный, без посторонних запахов
4	Вкус	Сладкий, молочный, без привкусов

Проведены исследования химического состава полуфабриката на основе обезжиренного молока с экстрактом корня солодки. Данные исследований приведены в таблице 2.

Таблица 2

Химический состав полуфабриката, (X±m, m ≤0,05)

Название вида исследования, единицы измерения	Результаты исследований
Влажность, %	4,77
Белок, %	24,75
Жир, %	1,25
Углеводы (БЭВ), %	61,75
Клетчатка, %	0,30
Зола, %	7,67

Данные таблицы свидетельствуют о том, что полуфабрикат имеет высокое содержание белковых веществ, что является очень важным с точки зрения обеспечения потребностей организма полноценными белками. А поэтому требует внимания исследования аминокислотного состава.

Нами были определены восемнадцать аминокислот, в том числе все незаменимые. Исследования биологической ценности разработанного полуфабриката изучали по расчету аминокислотного скора белков полуфабриката, приведены в табл. 3.

Таблица 3

Аминокислотный скор белков полуфабриката

Наименование аминокислоты	Рекомендованный ФАО/ВООЗ уровень содержания, мг/г белка	мг/1 г белка	АК скор
Лизин	55	125	113,5
Треонин	40	101	126,1
Валин	50	122	122
Метионин + цистин	35	163	232,85
Изолейцин	40	107	133,75
Лейцин	70	158	112,85
Фенилаланин + тирозин	60	187	155,85
Триптофан	10	21	105
КРАС, %	32,73		
БЦ, %	67,26		

Принимая во внимание явное отсутствие лимитирующих аминокислот, можно сделать вывод, что аминокислотный скор белков полуфабриката удовлетворяет потребностям организма человека в незаменимых аминокислотах, показатели биологической ценности белка находятся почти в одном диапазоне, что свидетельствует об их высокую биологическую ценность. Таким образом, разработанный полуфабрикат может быть отнесен к высокобелковых, полноценных и достаточно сбалансированных по аминокислотному составу продуктов.

Следует отметить, что разработанный полуфабрикат отличается достаточно высоким содержанием всех других основных, необходимых для организма человека питательных веществ, а именно кальция (127 мг/100г), калия (123 мг/100г), фосфора(97 мг/100г), железа (33,8 мг/кг). Соотношение кальций : фосфор составляет 1 : 1,5, кальций : магний – 1 : 0,5, кальций : фосфор: магний – 1 : 1 : 0,5 [1, с. 110].

Полученные результаты свидетельствуют, что соотношение макро - и микроэлементов в полуфабрикате является оптимальным для усвоения кальция.

Анализ витаминного состава показал, что разработанный полуфабрикат содержит достаточное количество аскорбиновой кислоты (4,1 мг/100г), рибофлавина (1,8 мг/100г), ниацина (1,2 мг/100г), каротина (9,2 мг/100г), витамина К (1,9 мг/100г) и других.

Результаты микробиологических исследований свидетельствуют, что показатели не превышают допустимых санитарно-гигиенических условий и соответствуют требованиям действующих МБТ и ДСП 4.4.5.078-2001, что подтверждает высокое качество разработанного полуфабриката и возможность внедрения в предприятия ресторанного хозяйства. То есть при условии соблюдения санитарно-гигиенических требований к соответствию сырья и

процесса производства требованиям нормативной документации, при контролируемых сроках и условиях хранения, в разработанном полуфабрикате микроорганизмы санитарно-показательных, условно-патогенных групп и группы патогенных микроорганизмов не обнаружены. Количество микроорганизмов не превышает допустимых уровней содержания в течение 12 месяцев. Кроме того, при хранении разработанного полуфабриката органолептические, физико-химические показатели значительно не изменились. На основании произведенных исследований срок хранения полуфабриката составил 12 месяцев при температуре 16...17 °С и влажности воздуха не выше 75% в герметичной упаковке.

Использование разработанного полуфабриката в технологии сладких блюд с пенной структурой позволит не только сократить производственные площади и энергоресурсы, но и улучшить качество готовой продукции, придать более привлекательный вид и структуру при изготовлении высококачественных полезных продуктов питания в современных экономически нестабильных условиях, решить проблему недополучения белковых веществ в питании населения.

Экономические показатели внедрения новых технологий сладких блюд на основе разработанного полуфабриката подтверждают практическую значимость и конкурентоспособность на рынке кулинарной продукции [2, с. 116-119].

Таким образом, используя разработанный полуфабрикат на основе обезжиренного молока с экстрактом корня солодки, мы решаем основные задачи экономической безопасности предприятия ресторанного хозяйства, обеспечивая высокую финансовую эффективность работы, технологическую независимость и достижение высокой конкурентоспособности, оптимальную и эффективную организацию структуры управления предприятием, снижаем расходы и время для повышения уровня квалификации персонала и его интеллектуального потенциала, минимизируем негативное влияния результатов производственно-хозяйственной деятельности на состояние окружающей среды, а самое главное заботимся о здоровье населения.

Литература:

1. Кравченко Н. В. Технологія напівфабрикату для солодких страв на основі знежиреного молока та кореня солодки. - Дис. канд. техн. наук: 05.18.16, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. - Донецьк, 2014.- 200 с.
2. Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. - Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. - 284 p.

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY

Kvasha T. K.
research worker
State Organization "Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences"

UKRAINE BUDGET DECENTRALIZATION AND ITS IMPACT ON THE REGIONAL ECONOMY

Кваша Т. К.
науковий співробітник
Державна установа "Інститут економіки та прогнозування" НАН України

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ РЕГІОНІВ

This work is carried out to build a model of the impact of fiscal decentralization on economic development of the regions of Ukraine. Research methods is to compare and summarize and econometric modeling. To achieve this goal the review of the foreign scientific literature on developed models of the impact of decentralization on economic growth of the regions of one country is made and the results of calculations for these models are analyzed. The development of the model for the Ukrainian regions is made by methods of classical and panel regression analysis, in which the share of the local budget revenues in expenditures (without transfers), the transfers share in the local budgets revenues and the share of tax of local budget revenues in the region collected taxes and fees.

Keywords: *budget decentralization, economic development, modeling*

Дана робота здійснена з метою розроблення моделі впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток регіонів в Україні. Методами дослідження є порівняння та узагальнення та економетричне моделювання. Для досягнення поставленої мети здійснено огляд зарубіжної наукової літератури щодо розроблених моделей впливу фіскальної децентралізації на економічне зростання регіонів однієї країни, проаналізовано результати розрахунків за цими моделями. Розроблення моделі для регіонів України здійснено методами класичного та панельного регресійного аналізу, в яких у якості показника децентралізації використано частку доходів у видатках місцевих бюджетів (без трансфертів), частку трансфертів у доходах місцевих бюджетів та частку податків місцевих бюджетів у зібраних регіоном податках і зборах.

Ключові слова: *бюджетна децентралізація, економічний розвиток, моделювання.*

Основою переважної кількості моделей впливу децентралізації на економічне зростання є виробнича функція Коба-Дугласа: $Y = AL^{\alpha}K^{1-\alpha}$ (при $0<\alpha<1$) у різній інтерпретації. Переважна кількість дослідників використовує одну з двох модифікацій:

$$Y_{it} = L_{it}^{\beta_1} K_{it}^{\beta_2} D_{it}^{\beta_3} \varepsilon_{it} \quad (1),$$

$$Y_{it} = AL_{it}^{\beta_1} K_{it}^{\beta_2} e^{\beta_0 D_{it} + \varepsilon_{it}} \quad (2),$$

де Y – функція економічного зростання (реальний ВВП, обсяг ВВП на душу населення, реальний ВВП на душу населення), L – функція праці, K – функція фізичного капіталу (найчастіше, капітальні інвестиції), D – функція децентралізації, ε_{it} – технологічний чинник або/та контрольні / даммі змінні, i – номер країни або регіону, t – рік, β_1, β_2, β_3 –коефіцієнти еластичності ВВП за відповідним фактором, які знаходяться за результатами регресійного аналізу.

В літературі наводиться або первинний вигляд функції (1), (2), або вже її лінійний вигляд, подібний наведеним у рівняннях (3), (4) або (5), до якого приходять шляхом диференціації (у разі застосування темпових показників), або логарифмування первинного рівняння (для рівнянь з номінальними значеннями):

$$dY_{it} = \beta_1 dL_{it} + \beta_2 dK_{it} + \beta_3 dD_{it} + d\varepsilon_{it} + \delta_{it} \quad (3),$$

$$\ln(Y_{it}) = \beta_{11} \ln(L_{it}) + \beta_2 \ln(K_{it}) + \beta_3 \ln(D_{it}) + \delta_{it} \quad (4),$$

$$\ln(Y_{it}) = \beta_0 D_{it} + \beta_1 \ln(L_{it}) + \beta_2 \ln(K_{it}) + \beta_3 \varepsilon_{it} + \delta_{it} \quad (5),$$

де δ_{it} – помилка.

Незалежними показниками лінійного рівняння є вже темпи змін або логарифми вхідних індикаторів. В рівняннях, як правило, крім основних індикаторів використовують контрольні змінні, у якості яких кожна країна обирає свої. Коефіцієнти при незалежних факторах визначаються за допомогою регресійного аналізу. Результати аналізу наукової літератури показують, що децентралізація може мати як позитивний, так і негативний вплив на економіку. Ці результати залежать від багатьох факторів – об'єкту аналізу (локальний уряд, штат, провінція або країна), визначення децентралізації, часового горізонту; змінних, що включені до рівняння; методу дослідження і т.д. [1, 2]. Так, в Китаї децентралізація на тому ж часовому горизонті грає негативну або позитивну роль в залежності від наявності у рівнянні даммі-змінної [3, 4].

В даній роботі розроблення моделі для України здійснено двома методами – класичного (7) та панельного (6) регресійного аналізу з фіксованими ефектами:

$$dY_{it} = \beta_1 dL_{it} + \beta_2 dK_{it} + \beta_3 dD_{it} + \beta_4 d\varepsilon_{it} + \delta_{it} \quad (6),$$

$$\ln(Y_{it}) = \beta_{11} \ln(L_{it}) + \beta_2 \ln(K_{it}) + \beta_3 \ln(D_{it}) + \delta_{it} \quad (7),$$

де Y – функція економічного зростання (реальний ВВП на душу населення для (6), обсяг ВВП на душу населення для (7)), незалежними показниками лінійного рівняння є темпи змін або логарифми вхідних індикаторів: *L* – функція праці (темп змін реальної середньорічної заробітної плати для (1) або обсяги середньорічної заробітної плати для (2)), K – функція фізичного капіталу (відповідно темп росту капітальних інвестицій на душу населення або обсяги капітальних інвестицій на душу населення), *D* – функція децентралізації, ε_{it} – технологічний чинник або/та контрольні / даммі змінні, *i* – номер регіону, *t* – рік, β_1, β_2, β_3, β_4 –коефіцієнти еластичності ВВП за відповідним фактором.

У якості показника децентралізації використано три змінні - частка доходів у видатках місцевих бюджетів без трансфертів (самостійність місцевих бюджетів), частка трансфертів із державного бюджету у доходах регіональних бюджетів та частка податкових надходжень місцевих бюджетів у загальному обсязі зібраних регіоном фактичних надходжень податків і зборів (або частка зібраних податків і зборів, що лишаються в регіоні).

Контрольні змінні: відкритість економіки (відношення обсягів зовнішньої економіки до ВРП), чисельність населення регіону та темпи її змін, ефект масштабу - середня чисельність населення однієї адіністративно-територіальної одиниці базового рівня та темпи змін цього показника, відношення обсягів капітальних інвестицій до ВРП, обсяг ВРП на душу населення у постійних цінах. Також для класичного аналізу використано даммі-змінну, яка виділяє

регіони з обсягом ВРП на душу населення вищим за середнєукраїнське значення.

Аналіз здійснювався для 24 регіонів - м. Київ вилучено із розрахунків внаслідок значної відмінності його характеристик. Для класичного регресійного рівняння аналіз здійснювався для кожного року окремо. При цьому у регресійне рівняння включалося не більше 4-х незалежних змінних, тому що кількість спостережень (24) повинна у 5-6 разів перевищувати кількість незалежних змінних. Для панельного аналізу у рівняння включалися всі змінні разом.

Панельний аналіз використано для визначення факторів, що посилюють або послаблюють вплив децентралізації на економіку регіонів, класичний – для визначення років, коли децентралізація мала зростаючий або спадний вплив на економічний ріст.

В панельному аналізі найкраще рівняння отримано з використанням 4-х та 6-ти факторів: праці, капіталу, децентралізації, обсягу ВРП на душу населення у порівняних цінах 2010 р. та з додаванням до них темпів росту населення або середньої чисельності населення однієї адіністративно-територіальної одиниці базового рівня, частки капітальних інвестицій у ВРП. При цьому значний вплив на значимість рівняння і значимість коефіцієнта при децентралізація мали обсяги ВРП на душу населення у постійних цінах.

Змінні праці і капіталу позитивно впливають на регіональний ВРП на душу населення, темпи росту населення або середньої чисельності населення однієї адіністративно-територіальної одиниці базового рівня і частки капітальних інвестицій у ВРП – негативно.

Регіональна децентралізація як самостійність місцевих бюджетів позитивно і значимо (на 95%) пов’язана із регіональним економічним ростом, а як частка трансфертів у доходах – негативно. У разі використання в якості децентралізації частки зібраних податків і зборів, що лишаються в регіоні, для класичного аналізу коефіцієнт при децентралізації має від’ємний знак, а для панельного аналізу – додатній.

Самостійність місцевих бюджетів мала зростаючий вплив на економічний регіональний розвиток в Україні протягом 2005-2007 рр., у 2009 р. та у 2015 році. У 2008 р. та протягом 2010-2014 рр. вплив децентралізації зменшувався, що пояснюється зміною законодавчих норм щодо перерозподілу податків між місцевими та Державним бюджетами та іншими інституціональними факторами.

Результати регресійного аналізу підтверджують аналіз статистичних даних основних показників регіонального соціально-економічного розвитку. Регіони з вищим за середній ВРП на душу населення мають в основному менші темпи росту цього показника та менші темпи росту заробітної плати (за винятком 2-х областей - Миколаївської та Херсонської), що підтверджує позитивність впливу змінної праці на економічний ріст. Менші темпи росту

капітальних інвестицій на душу населення також більш характерні для багатих регіонів, але тут вже є більша кількість винятків - 5 “бідних“ регіонів мають нижчі за середні темпи цього показника, а багата Київська область попала в групу з найвищими темпами. Як результат, капітальні інвестиції також позитивно, але менш значимо, впливають на обсяги/темпи ВРП на душу населення.

Багаті регіони більшу частину своїх видатків фінансують власними надходженнями, отримують менші обсяги трансфертів (менше, ніж половина доходів місцевих бюджетів), в інших регіонах доходна частина місцевих бюджетів більш, ніж на 52%, покривається надходженнями з Державного бюджету. Це пояснює позитивність впливу самостійності регіонів, та негативність – частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів.

Що стосується податкової децентралізації – багаті регіони більшу частку зібраних податків і зборів перераховують у Державний бюджет, тому в класичному аналізі вплив цієї змінної є від’ємний (більші обсяги ВРП на душу населення і менші частки податкових надходжень, що залишаються в регіоні), у панельному аналізі – позитивний (менші темпи росту ВРП на душу населення та менші частки податкових надходжень, що залишаються у розпорядженні місцевих органів влади).

Таким чином, в Україні, як і в інших зарубіжних країнах, децентралізація може мати як позитивний, так і негативний вплив на економіку. Ці результати залежать від визначення децентралізації і часового горізонту.

Даний аналіз також дозволяє зробити висновки, що регіони у своїй більшості не мають достатніх ресурсів для фінансування власних видатків. Більша частину видатків фінансується за рахунок Державного бюджету, тому у більшості місцевих органів влади відсутні стимули знаходити ресурси для забезпечення своїх витрат.

Додатковими позитивними результатами даного дослідження є: 1) в Україні з 2013 р відбувається зменшення асиметрії розвитку регіонів України за темпами ВРП на душу населення; 2) уповільнення темпів падіння населення у більшості регіонів України та зростання кількості регіонів, в яких чисельність населення почала зростати (переважно у прикордонних областях).

Література:

1. Yeung Ryan The Effects of Fiscal Decentralization on the Size of Government: A Meta-Analysis / Ryan Yeung // Public Budgeting and Finance, 2009. - №29. – P. 1-23.
2. Кваша Т. К. Моделювання впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток [Текст] / Т.К. Кваша // Економічний простір, 2015. – № 101. – С. 138-148.
3. Zhang Tao Fiscal Decentralization, Public Spending, and Economic Growth in China [Електронний ресурс] / Tao Zhang, Heng-fu Zou // Journal of Public Economics, 1998. - № 67. – P. 221 - 240. – Режим доступу: http://aefweb.net/workingpapers/w58.pdf
4. Jin H. Regional Decentralization and Fiscal Incentives: Federalism,Chinese Style / H. Jin, Y. Qian, B.R. Weingast // Journal of Public Economics, 2005. - № 89. – P. 1719 - 1742

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE

Khashiyeva L. V.
PhD in Public Administration, doctorate student
Kharkiv Regional Institute for Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

IDENTITY IN THE SUBJECT FIELD OF PUBLIC ADMINISTRATION SCIENCE

Хашиєва Л. В.
к. держ. упр., докторант
Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ НАУКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

The article is devoted to the study of features of conceptualization of "identity" in the subject field of public administration science. Different types of collective identities such as "citizen identity", "national identity", "political identity", "social and cultural identity" have been considered.

Keywords: *national identity, political identity, social and cultural identity, citizen identity, Public Administration, nation-state.*

У статті досліджуються особливості концептуалізації поняття "ідентичність» у предметному полі науки державного управління. Розглядаються різні види колективних ідентичностей, такі як «громадянська ідентичність», «національна ідентичність», «політична ідентичність», «соціокультурна ідентичність».

Ключові слова: *національна ідентичність, політична ідентичність, соціокультурна ідентичність, громадянська ідентичність, наука державного управління, національна держава.*

Осмислюючи соціально-політичні зміни та можливі сценарії майбутнього розвитку сучасного світу, наука державного управління звертається сьогодні до категорії ідентичності. Ще декілька десятиліть тому це поняття було «власністю» психології, соціології та соціальної антропології. Сьогодні концептуалізація ідентичності посідає помітне місце в арсеналі інструментів державно-управлінського аналізу.

У більшому ступені таке збільшення категоріального апарата державно-управлінської науки пояснюється розширенням наукового знання щодо публічного управління, політики та предметного поля досліджень самого поняття «політичного». У фокусі уваги дослідників політики XX ст. опинялися політичні партії, вибори, та інші форми політичної участі, держава та інші політичні інститути, політичні системи та режими, еволюція масової свідомості, політичні ідеї та ідеології, групи інтересів та інші суб'єкти політичного процесу, механізми прийняття політичних рішень та публічна політика.

Увага до мотивації діяльності суб'єктів суспільних змін вводить у предметне поле знань про державу і політику їхнє суб'єктивне сприйняття та проекцію такого сприйняття у політичну дію. Загальний вектор розвитку таких досліджень можна позначити як аналіз соціокультурних засад політичного процесу. Утвердження щодо того, що «культура має значення» [4], стало сьогодні аксіомою для значної та швидко зростаючої частини інтелектуальної спільноти, що займається вивченням суспільних процесів. Однак сама людина як суб'єкт політичної дії та її відносини з соціальними структурами різного

рівня часто залишаються за межами політичного аналізу. По відношенню до концептуалізації політичних змін та прогнозуванню можливих сценаріїв їх динаміки йдеться, в першу чергу, про необхідність розробки та впровадження категорій та інструментарію, які дозволили б виявити механізми впливу ціннісних орієнтацій на еволюцію соціальних та, зокрема, політичних інститутів. Таким концептом, який запропонував наприкінці минулого століття пояснення взаємозалежності інституціональної структури суспільства, політичної свідомості та поведінки, стала політична культура [7].

З іншого боку, пошуки підходів до концептуалізації політичної свідомості (через категорії ментальності та менталітету, картин світу, архетипів та інших перенесених із суміжних наукових дисциплін понять) і її впливу на політичний процес, у т.ч. на процеси державотворення, поставили питання щодо необхідності брати до уваги не лише раціональну, але й емоційну складову поведінки людини в публічній сфері, враховувати психологічні мотиви політичного вибору і його культурні (у широкому сенсі) основи. Зіштовхнувшись із завданням концептуалізації синтезу ціннісних, емоційних і раціонально мотивованих основ політичної дії на рівні індивідуальному, груповому та соціоетальному, державно управлінська наука звернулася до концепту ідентичності.

На актуальності проблеми «співвідношення об’єктивного та суб’єктивного у житті та розвитку суспільства» та на ролі психології у структуруванні політичної поведінки наголошували численні науковці. Так, аналізуючи механізми екстраполяції масових потреб у політичну сферу, Г. Ділігенський виявив такий механізм у «макрогруповій або середовищній ідентифікації», під впливом якої «складаються політичні уподобання». «Ідентифікація індивіда з великою соціальною групою є в будь-якій спільноті потужним фактором політичного вибору. Ця ідентифікація сходить до однієї з фундаментальних особливостей людської психології – потреби індивіда до виділення зі всієї маси людських істот – у своєму власному «я», але й у своєму «ми», у приналежності до певного соціального середовища» [1].

Дійсно, вектор розвитку всіх без виключення спільнот – суб’єктів суспільних відносин – визначає колективна ідентичність їх членів – комплекс уявлень, утворюючих узгоджену солідарну мотивацію індивідуальної та групової поведінки. Сукупність уявлень людини щодо свого місця в суспільстві, тих цінностей та поведінкових моделей, які затверджуються на основі співвіднесення себе з суспільно значущими культурними орієнтирами та рольовими функціями у публічній сфері, з соціальними інститутами та відносинами, формує соціальну ідентичність. Найважливішими референтними групами соціальної самоідентифікації індивіда виявляються «великі спільноти» – соціальна група, професійне середовище, релігійна община, етнос, нація, цивілізація. Широкий вибір потенційно значущих для сучасної людини систем орієнтирів, пов'язаний з розвитком інформаційного суспільства, визначає дробність соціальної ідентичності, актуалізуючи то одну, то іншу її складову. Динаміка ідентичності, що трансформується, сама задає вектор соціальних змін [5]. Процес соціальної самоідентифікації відіграє основну роль у формуванні

мотивації діяльності людей, в об'єднанні їхніх зусиль для соціальної творчості та вирішення суспільно значущих завдань, у стабільному розвитку суспільства та інститутів, що забезпечують його життєдіяльність. Це визначає значення концепту соціальної та соціокультурної ідентичності для наукового осмислення ресурсів суспільного розвитку взагалі, та чинників сучасного державотворення, зокрема.

Маючи на увазі співвідношення громадян з політичними інститутами та їх залучення до політико-інституціональної взаємодії в межах політичної спільноти, можна говорити про формування політичної ідентичності. Вона спирається на самоідентифікацію з виступаючими від імені громадян політичними спільнотами та структурами, що їх представляють, і з різними формами об'єднань учасників політичного процесу – партіями, масовими рухами, групами інтересів. Політична ідентичність індивіда утверджується в ході співвіднесення власних уявлень щодо пріоритетів суспільного розвитку з ідейними орієнтирами та цілями політичних акторів. Такий вибір закріплюється засобами символічної політики, яка виробляє іміджі, знаки й ритуали, що поділяються членами групи, створюючи впізнавані символічні опори політичної ідентичності великих спільнот.

У громадянській ідентичності поєднуються мікрорівень (ідентичність індивіда як громадянина – члена політичної нації) та макрорівень (ідентичність державної спільноти, що підтримує інституціональні основи політичної нації та забезпечує реалізацію громадянських прав через суспільні інститути). У той же час у понятті «громадянська ідентичність» закладено і нормативний зміст, що передбачає, окрім цілковито правового статусу, і повноту співвіднесення громадянина себе з державно-політичною спільнотою. Воно наповнює громадянську ідентичність емоційними смислами та може трансформуватися у політичну дію. Таким чином, у сформованій сучасній політії громадянська ідентичність, яка виступає основою політичного самовизначення індивіда, структурує ідентичність політичну.

У спільнотах, які переживають процеси інституціональної трансформації, укоріненість елементів несучасної політичної ідентичності ускладнює формування її громадянських підвалин. Їх підміняють етноконфесійні, кланові, кастові та інші групові форми квазіполітичної само ідентифікації. У процесі адаптації традиціоналістських структур до сучасності виникають гібридні ідентичності, які можуть стати як джерелом модернізації, так і фактором демодернізації та дезінтеграції державного утворення. Орієнтація на розвиток політичної та економічної еліти країни, її ідентичність стає в цих умовах ключовим фактором, який задає вектор відповідної динаміки.

Процеси, що відбуваються у світі, які прийнято описувати терміном глобалізації, відкритий інформаційний простір, стрімкий розвиток мережевих взаємозв'язків та висока мобільність людей радикально змінили на очах одного покоління прихильності, включеного до цього процесу індивіда та його уявлення щодо свого місця. «Національна» (орієнтована на країну походження) складова у системі ідентифікаційних орієнтирів стала втрачати колишнє нормативне значення для позиціонування людини як повноправного члена

політичної спільноти. У результаті продовжували розмиватися стійкі опори національної держави [3].

Тому тим більш значущою для багатьох людей системою координат і важливими психологічним компенсатором такого розмивання орієнтирів виявляється «ідентичність місця»: вона може підтримувати необхідні для самоідентифікації людини емоційні чи інші символічні опори. Локальна ідентичність (самоототожнення людини зі своєю «малою батьківщиною», з місцем проживання) утверджується у відкритому інформаційному просторі у ході свідомого, а інколи й несвідомого протистояння знеособленим глобальним символам. Регіоналізація політичного простору – зростання значення регіонів у складі національної держави та макрорегіонів – наднаціональних об'єднань як суб'єктів політичного процесу – висуває регіональну ідентичність як одну з важливих точок відліку в концептуалізації політичної та соціокультурної динаміки сучасного світу. Категорія простору стає однією з ключових в осмисленні тенденцій еволюції соціальної, і зокрема, політичної ідентичності.

У процесі взаємного впливу глобальних та локальних змін різного рівня – т. з. глокалізації [6] тісно переплітаються універсалістські та партикуляристські підвалини ідентичності. У національної держави з'явились конкуренти у боротьбі за право вибудовувати національну ідентичність: у системі прив'язаностей індивіда та групи важливе місце посіли сітьові спільноти, транснаціональний корпоративний бізнес, наднаціональні структури, діаспоральні світи. «Ціною питання» стає громадянська лояльність людини епохи інформаційного суспільства. Сама соціальна ідентичність не мислиться сьогодні в категоріях побудови ієрархії орієнтирів та переваг, однак їх багатозначність, розмиваючи контури «національного», не перекреслює його значення. Публічна політика стає майданчиком «боротьби за ідентичність».

Національну ідентичність країни та інші присутні у публічному дискурсі основи ідентифікації національно-державного утворення (такі, як громадянська нація) можна розглядати як макрополітичну ідентичність. Така ідентичність залишається об'єктом цілеспрямованого впливу держави та груп інтересів, політики формування, а досить часто й цілеспрямованого конструювання ідентичності. У політичній і державно управлінській науці поняття «політика ідентичності» (англ. Identity Politics) прийнято пов'язувати з утвердженням права організованих у групи інтересів меншин на власну систему ціннісних переваг та моделей поведінки. Політика ідентичності стала частиною арсеналу соціальних рухів та сама стимулює їхній розвиток.

Агресивне відстоювання власної ідентичності низкою груп, що виборюють право на «особливість», призводить до серйозних коректив у правовому регулюванні та в соціальній політиці держави. При цьому значення таких традиційних форм політичної участі, як членство у політичній партії або голосування на виборах та на референдумах, для політичної само ідентифікації людини XXI століття опиняється під питанням. У сферу публічної політики виносяться практики та життєві стилі, що належать до сфери приватного життя та спираються на буденну свідомість. Сама ідентичність, що трансформується, організує соціальний простір, породжуючи такі нові конотації, як «економіка

ідентичності». Відповідний феномен, однак, не є новим, але осмислення того, як «наші ідеали та соціальні норми визначають, ким ми працюємо, скільки заробляємо і наскільки нещасні», ще нещодавно навряд чи можна було уявити як предмет досліджень Нобелівського лауреата з економіки [2].

Ідентичність як наукова категорія швидко проникає у різні сфери соціогуманітарного наукового знання. Для культурної і політичної географії , для етнології та політичної конфліктології, для культурології та лінгвістики вона вже стала звичним поняттям. У прикладних експертних дослідженнях та в арсеналі політичних технологій, у діяльності влади та бізнесу зі створення упізнаваних іміджів території та культурних брендів своє місце посідає політика ідентичності. Інститути соціалізації – система освіти, культурні та просвітницькі ініціативи різного рівня апелюють до позитивної ідентичності, орієнтованої на розвиток як основу подолання соціальної аномії та консолідації сучасного суспільства.

Тому значний та недооцінений поки що потенціал мають міждисциплінарні дослідження ідентичності. Вони можуть дати якісний приріст розуміння суспільних (у т. ч. державотворчих) процесів, синтезуючи динамічні (самоідентифікацію як процес) та стійкі її характеристики (ідентичність як стан, який, однак, знаходиться у процесі внутрішньої динаміки), знання щодо об'єктивної реальності та її суб'єктивного сприйняття, просторові та часові параметри розвитку. Вивчення ідентичності дозволяє виявити рівні та механізми взаємодії людей та інститутів, горизонтальні та вертикальні зв'язки, що виникають у процесі соціальної комунікації, та оцінити у цьому контексті перспективи інституціональної динаміки сучасного суспільства.

Концептуалізація соціокультурної та політичної ідентичності стає однією з основ для розвитку нового напряму міждисциплінарних досліджень – соціокультурних досліджень публічної політики та управління. Йдеться про аналіз соціокультурних основ суспільних процесів і, зокрема, політичних змін та акторів таких змін. Розробка наукового інструментарію їх вивчення може стати вагомим внеском у розвиток такого ключового для людини, суспільства та держави джерела зниження порогу ризиків розвитку, як соціальне та політичне прогнозування. А у відношенні до предметного поля державно-управлінської науки – збагатити її інструментарієм аналізу політичної динаміки сучасного світу на основі розуміння мотивації суб'єктів політичного процесу й механізмів їх взаємодії, об'єктивно оцінити ризики та виявити нові джерела суспільного розвитку у XXI ст.

Література:

1. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология / Г. Г. Дилигенский. – М.: Институт «Открытое общество», 1994.
2. Akerlof, George A., Rachel E. Kranton (2011) Identity Economics: How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being. – Princeton University Press, 2011.
3. Castells M. The Information Age – Economy, Society and Culture. Vol. I. The Rise of the Network Society. Vol. II. The Power of Identity. Vol. III. End of Millenium. – Malden, MA. – Oxford, UK: Blackwell Publ., 1996-1998.
4. Culture matters. How Values Shape Human Progress / L. E. Harrison, S. P. Huntington (eds.). – N. Y.: Basic Books, 2000. – 348 p.

5. Giddens A. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge: Polity Press, 1991.
6. Robertson R. Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity / M. Faetherstone, S. Lash, R. Robertson (eds.). – Global Modernities. London: Sage. – P. 25–44.
7. The Civic Culture Revisited / G. Almond, S. Verba (eds.). – Boston, MA.: Little, Brown and Company, 1980.

11. LAW

Vernydubov I.V.,
state counselor of justice 2 class, candidate of legal sciences, assistant professor
National Prosecution Academy of Ukraine
Belikova S.O.
senior counselor of justice, candidate of legal sciences
National Prosecution Academy of Ukraine

FEATURES OF APPLICATION BY THE PROSECUTOR OF REPRESENTATIVES IN ALL TYPES OF PROCEEDINGS

Вернидубов І.В.
державний радник юстиції 2 класу, к.ю.н., доцент
Белікова С.О.
старший радник юстиції, к.ю.н.
Національна академія прокуратури України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ПОВНОВАЖЕНЬ У ВСІХ ВИДАХ СУДОЧИНСТВА

The article deals with the peculiarities of the use by the prosecutor of the representative powers in the presentation of the claim in the criminal, civil, economic and administrative proceedings.

Keywords: *protection of interests of the state, criminal proceedings, civil action, prosecutor, representation.*

У статті розглянуто особливості застосування прокурором представницьких повноважень при пред'явленні позову у кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному судочинствах.

Ключевые слова*: махист інтересів держави,кримінальне провадження, цивільний озов, прокурор, представництво.*

Закон України від 2 червня 2016 року «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1] вніс певні зміни в діяльність прокуратури, зокрема, змінено «державне обвинувачення» на «публічне обвинувачення», оскільки публічне обвинувачення пов'язано з публічними правовідносинами та публічними органами влади; здійснення прокурором представництва інтересів держави у виключних випадках і в порядку, що визначені законом тощо.

Зазначена зміна функцій прокуратури зобов'язує відповідати її діяльності положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального, цивільного, господарського й адміністративного судочинства та європейським стандартам стосовно функціонування органів прокуратури у демократичному суспільстві.

Право прокурора на захист інтересів держави здійснюється через призму однієї з її функцій – представництво. У прокурорській практиці існує багато прикладів щодо бездіяльності з боку уповноважених державою органів та їх посадових осіб, а також скоєння ними кримінальних правопорушень, внаслідок чого державним інтересам завдані чисельні порушення та збитки. Захищаючи порушені інтереси держави органи прокуратури застосовують ефективні заходи представницького характеру у всіх видах судочинства.

Мета статті полягає у визначенні особливостей судового захисту прокурором інтересів держави шляхом застосування представницьких повноважень при пред'явленні позову у всіх видах судочинства.

По-перше: *виникнення у прокурора здійснення права на захист*. Для реалізації прокурором даного право необхідна наявність певних підстав. Згідно з вимогами ст.ст.35,46 Цивільного процесуального кодексу України, ст.ст.127,128 Кримінального процесуального кодексу України, ст.ст.2,29 Господарського процесуального кодексу України, ст.ст.17,60 Кодексу адміністративного судочинства України, ст.23 Закону України «Про прокуратуру» [2] підставою представництва інтересів держави в суді є наявність порушень або загроза порушень інтересів держави.

Для набуття права на звернення до суду щодо захисту інтересів держави прокурору необхідно встановити наступне: 1) чи має місце наявність порушення або загрози порушення інтересів держави; 2) чи є орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження або відсутність такого органу; 3) факт нездійснення або неналежним чином здійснення захисту інтересів держави органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції яких віднесені відповідні повноваження.

Водночас законодавство має певні обмеження стосовно набуття прокурором права на захист шляхом застосування представницьких повноважень. Так, не допускається здійснення представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних з виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань (ст. 23 Закону). Це свідчить про те, що за наявності кримінального правопорушення неможливо пред'явити позов у кримінальному провадженні чи за його межами на захист інтересів держави в особі вказаних органів.

По-друге: *наявність виключних випадків*. Прокурор здійснює представницьку діяльність у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (ст. 131-1 Конституції України). Дане формулювання представницької діяльності прокурора стало новелою у законодавчій площині, хоча досі залишається неконкретизованим. Раніше (до 30.09.2016 р. – набрання чинності Закону від 02.06.2016 р.) захист інтересів держави здійснювався у випадках, встановлених законом. Законодавчі зміни призвели до того, що наразі прокурорам складно визначити наявність «виключних випадків».

Наприклад, як стверджує М. Стефанчук, «виключними випадками» представництва прокуратурою інтересів держави в суді мають бути визначені шляхом закріплення в законі критеріїв, за якими прокурор міг би дискреційно (на власний розсуд) приймати рішення про належність тих чи інших підстав до «виключних» з подальшим підтвердженням в судовому порядку [3, с.40].

Підтримуючи погляд вченого слід підкреслити, що незважаючи на те, що в Україні і не має законодавчого закріплення поняття «у виключних випадках», але ці випадки необхідно з'ясовувати у кожній конкретній ситуації, тобто при кожному виявленому порушенні інтересів держави. Тому не можна

перерахувати всі види порушень і передбачити наперед відповідний перелік «виключних випадків».

В умовах сьогодення під «виключними випадками» слід враховувати ті випадки, коли орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції яких віднесені відповідні повноваження, не здійснює або неналежним чином здійснення захист інтересів держави, а також якщо такий орган відсутній (ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»).

По-третє: *обґрунтування підстав для представництва*. Аналізуючи чинне законодавство слід підкреслити, що прокурор може звернутися з позовом щодо захисту інтересів держави у кримінальному провадженні та за його межами, що буде виражатись в інтересах Українського народу.

Обґрунтування підстав для представництва повинно бути достатньо мотивованим, із застосуванням норм національного законодавства щодо правовідносин, з яких виник спір, а також із використанням рішень Європейського суду з прав людини.

Зокрема, ЄСПЛ своїми рішеннями («Трегубенко проти України» від 02.11.2004р., «Сєрков проти України» від 07.07.2011 р. та інші) напрацював три основних критерії, що потребують урахування при втручанні в право особи на мирне володіння майном із гарантіями ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме: чи є втручання законним; чи переслідує воно «суспільний», «публічний» інтерес; чи є такий захід (втручання в право мирного володіння майном) пропорційним визначеним цілям.

Критерій законності полягає у тому, що держава може втручатись у право власності тільки на підставі закону – нормативно-правового акта, що доступний для заінтересованих осіб та його положення є чіткими, зрозумілими для застосування, а також настання наслідків його дії [4, с. 29].

По-четверте, *використання правових позицій Верховного Суду України при обґрунтуванні захисту «суспільного» та «публічного» інтересу* шляхом представництва.

Верховний Суд України при розгляді справ за позовами прокурорів сформулював правову позицію щодо наявності та обґрунтування «суспільного» та «публічного» інтересу (рішення по справі №6-1376цс16 від 29.06.2016) [5], який полягає у відновленні правового порядку в частині визначення меж компетенції органів державної влади, відновленні становища, яке існувало до порушення права власності Українського народу на землю, захист такого права шляхом повернення в державну власність землі, що незаконно вибула з такої власності.

Зокрема, таке може бути у правовідносинах стосовно незаконної зміни цільового призначення земель лісового фонду та незаконної безоплатної передачі у власність громадянам земельних ділянок і лісів із державної та комунальної власності, земель водного фонду тощо.

Наприклад, «суспільним», «публічним» інтересом у вимогах прокурора можна вважати забезпечення охорони поверхневих водних об'єктів від

забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інше [6].

Отже, при пред'явленні позовів прокурору необхідно використовувати правові позиції Верховного Суду України, що підвищить якість його представницької роботи та надасть можливість обрати ефективний спосіб судового захисту інтересів держави.

По-п'яте, *дотримання строку позовної давності* при пред'явленні позовів як у кримінальному провадженні, так і за його межами.

Сьогодні на позови поширюється положення ст. 257 ЦК України щодо загального строку позовної давності (три роки), а за змістом ч. 1 ст. 261 ЦК України перебіг строку позовної давності починається від дня, коли держава в особі її органів як суб'єктів владних повноважень дізналася або могла дізнатися про порушення прав і законних інтересів.

Як зазначає Верховний Суд України, помилковим є висновок суду про початок перебігу позовної давності з дня виявлення прокуратурою під час проведення перевірки факту порушення відповідачем земельного законодавства у разі присутності прокурора на пленарному засіданні міської ради, оскільки така обставина засвідчує обізнаність прокурора про прийняття оскаржуваного рішення міської ради та про початок перебігу позовної давності із цього дня (постанова Верховного Суду України від 5 жовтня 2016 р. у справі № 3-844гс16) [7, с. 32].

Позовна давність застосовується судом за наявності заяви сторони у спорі, поданою до винесення судом рішення (ч. 3 ст. 267 ЦК України). Якщо така заява не подана або не зазначена дана вимога у позові, а також не вказано на поважність причин пропуску позовної давності, то суд за своєю ініціативою це питання не вирішить, а навпаки – відмовить у задоволенні позову. У такому випадку прокурор втрачає право захисту інтересів держави в суді.

Проте, судова практика передбачає приклади не поширення позовної давності на триваючі правопорушення. Так, у рішенні від 8 серпня 2016 року (справа №913/712/16) Господарський суд Луганської області зазначив, що «…позовна давність до зобов'язання про внесення змін до договору не застосовується, оскільки порушення є таким, що триває у часі (порушення, що характеризується безперервністю його вчинення протягом певного часу; таке порушення безперервно зберігається невизначено тривалий час з початку його вчинення)…» [8, с. 90].

Отже, важливим для прокурора є своєчасність пред'явлення позову на захист інтересів держави без порушення строків позовної давності. Попри це на сьогодні постала необхідність у прийнятті норми права, згідно якої не буде поширюватися позовна давність щодо державної власності у випадках її незаконного відчуження.

Таким чином вважаємо, що представницька діяльність прокурора у всіх видах судочинства є ефективним захистом інтересів держави в суді. Для його застосування прокурору необхідно дотримуватися основних критеріїв: правильно з'ясувати підстави здійснення права на захист та наявність для цього

виключних випадків, мотивовано обґрунтувати підстави для представництва, використовуючи правові позиції Верховного Суду України і практику Європейського суду з прав людини, передусім не порушуючи строки позовної давності.

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року №1401-VIII //Офіційний вісник України. – 2016. – № 51. – Ст. 1799.
2. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. (в редакції від 26 жовтня 2014 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.
3. Стефанчук М. Категорія „виключні випадки" в контексті реалізації прокуратурою України функції представництва / М.Стефанчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – №4. – С. 36-42.
4. Казак О. Визначення прокурором підстав представництва інтересів держави в суді / О. Казак // Вісник Національної академії прокуратури України. –2017. – №1. –С. 26-31.
5. Постанова Верховного Суду України від 29 червня 2016 року у справі №6-1376цс16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7DDFE1B01DBA2852C2257FE7004994B4
6. Апеляційний суд Черкаської області у справі № 22-ц/793/1736/16 Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/
7. Висновки Верховного Суду України // Вісник Верховного Суду України. – 2017. – № 3(199). – С. 31-39.
8. Нецька Л. Особливості застосування позовної давності / Л. Нецька //Вісник прокуратури. – 2017. – №1. – С.87-92.

Tkachuk A. O.

PhD student

Taras Shevchenko national university of Kyiv

LEGAL NATURE OF ILLEGALITY BY PROCEDURAL RIGHTS IN CIVIL PROCEEDINGS

Ткачук А. О.

аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

The article reveals the meaning of the concept of "abuse of procedural right" through the main doctrinal approaches. An analysis of the most common forms is held. The author gives general characteristic of such types of abuse of procedural rights as abuse of the right to submit a petition, failure to submit or late submission of evidence or other materials to the lawful demand of authorized entities.

Key words: *civil process, participants of civil process, abuse of procedural rights, integrity.*

У статті розкрито зміст поняття «зловживання процесуальним правом» через основні доктринальні підходи. Здійснено аналіз найпоширеніших його форм. Надано загальну характеристику таким видам зловживань процесуальними правами, як зловживання правом на подання клопотання, неподання або несвоєчасне подання доказів чи інших матеріалів на законну вимогу уповноважених суб'єктів.

Ключові слова: цивільний процес, учасники цивільного процесу, зловживання процесуальними правами, добросовісність.

Вивченням проблеми зловживання правами, у тому числі й у цивільному процесі, займалися такі провідні вчені, як Й. Покровський, Г. Шершеневич, М. Агарков, В. Грибанов, І. Кучеренко, М. Стефанчук, А. Олійник, О. Бобровник, Б. Ратушна, Р. Майданик, О. Дзера, С. Ястрембська, М. Бару, С. Братусь, Н. Малеїн, І. Покровський, В. Ряшенцев, Є. Суханов, Р. Полянський, В. Руденко, А. Юдін, Н. Голубєва, Р. Гонгало, І. Андронов, В. Ермолаєва та інші.

Ефективність судового захисту залежить не лише від досконалої процедури розгляду справ, а й від поведінки учасників процесу, добросовісного

здійснення ними своїх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. Останніми роками в цивільному процесі України масового характеру набуло таке негативне явище, як недобросовісне використання сторонами й третіми особами наданих законом процесуальних прав [1, с. 83].

Слід зазначити, що термін «зловживання правом» вперше було введено у цивільному процесуальному законодавстві Швейцарії, а конституційну заборону зловживання правом вперше закріплено у видатній пам'ятці конституційного права Франції — Декларації прав людини і громадянина 1789 року [2, с. 12]. Право Київської Русі оперувало не терміном «зловживання правом», а поняттям «недобросовісність», яке концептуально збігалося із сучасним розумінням поняття «зловживання процесуальними правами».

На доктринальному рівні одним із перших розкрити зміст поняття «зловживання правом» і довести, що цей термін має право на існування як такий, спробував М.Й. Бару, зазначивши, що зловживання правом матиме місце тоді, коли особа наділена відповідним суб'єктивним правом, «зовні опирається на таке», однак її поведінка насправді не відповідає змісту належного їй права. Із цього випливає, що зловживання правом наявне у тих випадках, коли діяння особи перебуває у межах первинного суб'єктивного права (відповідає правовій нормі), проте водночас виходить за межі його здійснення (тобто за межі вимог загальних правових принципів) [3, с. 346].

У подальшому погляди вчених щодо змісту категорії «зловживання правом» поділилися на три наукові течії. При цьому перші відкидали теорію зловживання правом, вважаючи за неможливе саму ідею протиправного здійснення права (М.М. Агарков, М.В. Самойлова, М.С. Малеїн, С.М. Братусь), другі допускали можливість використання терміна «зловживання правом», але не визначали його змісту (М.І. Цукерман), треті визнавали обґрунтованою наявність теорії «зловживання правом» та робили спроби визначити його зміст (В.П. Грібанов, В.О. Рясенцев) [4, с. 13].

Так, деякі вчені заперечують доцільність такого поняття, вважаючи, що «протиправного здійснення права не може бути». На думку інших учених, немає потреби виокремлювати таке поняття, як «зловживання правом», оскільки «під час порушення будь-якої законодавчої заборони це вже правопорушення, що не потребує додаткової кваліфікації як зловживання правом».

«Класичне» для вітчизняної науки її визначення було запропоноване В. Грібановим, який розуміє зловживання правом як особливий тип правопорушення, що його вчиняє уповноважена особа при здійсненні належного їй права із використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки [5, с. 21]. Таке розуміння зловживання правом визнається панівним у сучасній цивільно-правовій науці.

Найпоширенішим способом зловживання правом під час реалізації доказових правомочностей є надання суду неправдивих відомостей в поясненнях сторін. Таке повідомлення не обов'язково може бути у формі прямого викладу неправдивих фактів, це можуть бути інші методи введення суду в оману шляхом заперечення обставин, скерування спору в іншу площину,

висвітлення факту в іншому ракурсі. Фальшування доказів є різновидом зловживання доказовими правами сторони [6, с. 138].

Різновидами зловживання правом є й безпідставне звинувачення про фальшування доказів, подання безпідставних клопотань про витребування чи забезпечення доказів, проведення експертизи, виклик свідків. Поряд із клопотанням про призначення експертизи для перевірки достовірності документів це може використовуватися для затягування розгляду справи [6, с. 138-139].

У вітчизняній юридичній практиці поширеними процесуальними зловживаннями стосовно доказової діяльності є неподання або несвоєчасне подання доказів чи інших матеріалів на законну вимогу уповноважених суб'єктів; затягування з ознайомленням із матеріалами справи; подання доказів, із якими не ознайомлена друга сторона, наприкінці судового розгляду (якщо такі докази були отримані першою стороною значно раніше); умисна доказова пасивність сторін [7, с. 31-38].

До ознак зловживання процесуальними правами можна додати умисну поведінку. Іншими словами, особою, що зловживає не можна бути з необережності. Це положення є надзвичайно важливим для правильної кваліфікації поведінки як зловживання правом і для правильного доктринального розуміння змісту суб'єктивної сторони зловживання; унаслідок зловживання процесуальними правами чи обов'язками заподіюється шкода суспільним відносинам або ж створюється реальна загроза її настання [7, с. 31-38].

Проблема зловживання цивільними процесуальними правами пов'язана не зі змістом наданого особі права, а із процесом його реалізації, з порушенням особою обов'язку не порушувати встановлені законом загальні правила поведінки.

Зловживання процесуальними правами – це завжди непряма дія з прихованою мотивацією, коли справжня мотивація, бажана мета використання передбаченої законом процесуальної форми та здійснення процесуального права відрізняється від задекларованої відкрито у заяві (скарзі або клопотанні). Через це довести справжню мету здійснення процесуальних прав у більшості випадків украй складно [8, с. 56].

Утім, зловживання процесуальними правами у цивільному процесуальному законодавстві України згадується лише раз: ч. 4 ст. 153 ЦПК України містить положення про те, що суд, допускаючи забезпечення позову, може вимагати від позивача забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню забезпеченням позову, яка вноситься на депозитний рахунок суду.

Натомість, процесуальний закон (ч. 3 ст. 27 ЦПК України) містить загальні та принципові положення щодо необхідності добросовісного здійснення процесуальних прав.

Оскільки цивільно-процесуальний закон не містить поняття «зловживання процесуальними правами», то неможливо вказати на всі можливі

процесуальні зловживання з боку учасників цивільного процесу, які відбуваються в різних формах [1, с. 84].

Яскравим прикладом зловживання правом у цивільному процесі є зловживання правом на подання позову, якщо позов поданий з єдиною метою:

- отримати ухвалу про забезпечення позову, або

- штучно зупинити провадження в іншій справі до розгляду цієї нової справи і цим позбавити іншу сторону у правовому конфлікті певних можливостей на максимально довгий строк.

Таке зловживання процесуальним правом є блокуючою процесуальною диверсією, учиненою поза основним процесом, але у зв'язку із ним.

Вбачається, що суд має встановлювати у кожному конкретному випадку, чи добросовісно учасники цивільного процесу здійснюють свої цивільні процесуальні права. Хоча, звичайно, межа між добросовісним використанням своїх цивільних процесуальних прав і зловживанням ними є доволі умовною. Проте для виявлення факту зловживання правом однієї лише внутрішньої впевненості судді недостатньо, потрібні конкретні докази, що підтвердять відповідний факт [9, с. 89].

Існує велика кількість різних видів зловживань суб'єктивними цивільними процесуальними правами, адже будь-яка процесуальна норма, що управомочує суб'єкта на вчинення тих чи інших дій, може породжувати різні зловживання тією свободою, яку вона надає. Отже, будь-яке суб'єктивне процесуальне право може бути використано всупереч його призначенню [10, с. 415].

Таким чином, діяння, що мають ознаки зловживання правом, неможливо заборонити повністю, через наведення їх казуїстичного переліку у нормативному акті. При цьому підхід, який здебільшого превалює у сучасному законодавстві та полягає у спробі заборони цих діянь через зобов'язання учасників процесу здійснювати свої права та обов'язки «добросовісно», «не зловживаючи ними», теж, як випливає із практики, не є достатньо ефективним. Більше того, поняття «добросовісність», «зловживання процесуальним правом» не є «по суті» зрозумілими, такими, що не потребують додаткового тлумачення. Навпаки, вони є багатозначними оціночними поняттями. Тому для правильного застосування законодавцю необхідно конкретизувати їхній зміст із врахуванням існуючої юридичної практики та відповідних наукових досліджень.

Література:

1. Олійник А. Запобігання зловживанню цивільними процесуальними правами: питання теорії та практики / А. Олійник // Юридична Україна. - 2013. - № 7. - С. 83-91.
2. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.Я. Рогач. — К., 2011. — 34 с.
3. Іванюк І.Д. Юридична природа та ознаки поняття зловживання правом у кримінальному процесі: загальнотеоретичний аспект / І.Д. Іванюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / [гол. ред. Б.В. Щур]. — 2010. — Вип. 3. — С. 340—349.
4. Бичкова С.С. Зловживання цивільними процесуальними правами / С.С. Бичкова, Г.В. Чурпіта // Криміналістичний вісник. – 2015. – № 2 (24). – С. 12-18.
5. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. - М.: Статут, 2001. – 411 с.

6. Ратушна Б.П. Зловживання сторонами процесуальними правами під час доведення у цивільному процесі України / Б. П. Ратушна// Зб. наук. пр. Львів. держ. ін-ту новіт. технологій та упр. імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Юридичні науки» / за заг. ред. проф. О.І. Сушинського. - Львів, 2008. - Вип. 3. - С. 133-142.
7. Полянський Т.Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення / Т.Т. Полянський // Вісник Національної академії правових наук України. - 2013. - № 3. - С. 31-38.
8. Смітюх А. Критерії та механізми кваліфікації зловживання процесуальними правами / А. Смітюх // юридичний радник. – 2006. – № 6. – С. 55-58.
9. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : моногр. / С.С. Бичкова. — К. : Атіка, 2011. — 420 с.
10. Курс цивільного процесу : підруч. / [Комаров В.В., Бігун В.А., Баранкова В.В. та ін.]; за ред. В.В. Комарова. — Харків : Право, 2011. — 1352 с.

Shvets Yu.Yu.
PhD, Associate Professor
Department of constitutional law and comparative legislature faculty of law
Uzhhorod national university, Uzhgorod, Ukraine

CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF PERSONAL RIGHTS FOR HEALTH PROTECTION

Швець Ю.Ю.
кандидат економічних наук, доцент
докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Юридичного факультету
Ужгородський національний університет

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

The article deals with the problem of constitutional guarantees of the right of a person to health care. The concept and types of guarantees of ensuring the realization of constitutional rights and freedoms of man and citizen are determined; characterized constitutional guarantees for the implementation of the right of the person to health. The classification of constitutional guarantees of realization of the right of a person to health protection has been developed.

***Key words**: constitutional guarantees; constitutional rights; health care; classification.*

У статті висвітлено проблему конституційних гарантій права особи на охорону здоров'я. Визначено поняття та види гарантій забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина; охарактеризовано конституційні гарантії забезпечення реалізації права особи на охорону здоров'я. Розроблено класифікацію конституційних гарантій реалізації права особи на охорону здоров'я.

***Ключові слова**: конституційні гарантії; конституційні права; охорона здоров'я; класифікація.*

Правові гарантії виступають одним із основних елементів механізму забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина. В основі моделі правових гарантій перебуває той факт, що для реалізації будь-якого суб'єктивного права необхідне виконання кореспондуючого йому обов'язку. Відповідно, гарантування виконання цього обов'язку забезпечує дотримання (можливість користування) права.

На цій підстав конституційні гарантії забезпечення права особи на охорону здоров'я можна визначити, як регламентовану у Конституції та законах України систему правових, організаційних, економічних, інституційних та інших умов, засобів та механізмів, за допомогою яких досягається належне дотримання всіх складових елементів права особи на охорону здоров'я.

В основі поділу гарантій на правові, організаційні, інституційні та ресурсні лежать різні механізми забезпечення права особи на охорону здоров'я. Зокрема, правові гарантії передбачають застосування нормативно-правових

приписів – законодавче закріплення системи прав, які є складовими елементами комплексного права особи на охорону здоров'я, а також повноважень органів влади у цій сфері. Організаційні – включають створення належних організаційних (упорядкованих системних зав'язків) умов, які забезпечують доступ до сфери охорони здоров'я для всіх осіб. Інституційні – визначають створення необхідних органів та інших інститутів, які забезпечують ефективне функціонування закладів охорони здоров'я, управління ними, формування та реалізацію державної політики у цій сфері. Ресурсні гарантії включають систему економічних, інформаційних та інших засобів, які створюють ресурсну базу для реалізації відповідного права. При цьому, інституційні гарантії доцільно поділити на засоби забезпечення належного управління галуззю охорони здоров'я, контролю та відповідальності; ресурсні гарантії поділяються на інформаційні, економічні, кадрові та матеріально-технічні.

Відповідно до ст. 7 Основ законодавства України про охорону здоров'я держава згідно з Конституцією України [1] гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я шляхом застосування системи гарантій. Зокрема, до останніх віднесено: 1) організаційні: створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я; організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я; 2) ресурсні: надання всім громадянам гарантованого рівня медичної допомоги у обсязі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України; організації державної системи збирання, обробки і аналізу соціальної, екологічної та спеціальної медичної статистичної інформації; 3) інституційні: здійснення державного і можливості громадського контролю та нагляду в сфері охорони здоров'я; встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я [2].

Охарактеризуємо кожну групу конституційних гарантій забезпечення права особи на охорону здоров'я.

1. Правові гарантії. У Конституції України [2], Основах законодавства України про охорону здоров'я [2], законах України «Про психіатричну допомогу» [3], «Про екстрену медичну допомогу» [4] та ін. визначено основні елементи права особи на охорону здоров'я. Однак, не зважаючи на досить широку систему законодавчих актів, які регламентують різні сфери та аспекти права на охорону здоров'я, потребують урегулювання окремі питання щодо реалізації прав пацієнтів. На сьогодні, розроблено декілька законопроектів у цій сфері [5], однак, вони потребують доопрацювання.

2. Інституційні гарантії. Так, в Україні функціонує Міністерство охорони здоров'я України, яке відповідно до Положення про нього [6] наділено повноваженнями у сфері формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, а також здійснює управління відповідною сферою, покладаючись на систему управлінь охорони здоров'я.

До інших інституційних гарантій належать: парламентський контроль, який здійснюється Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; прокурорський нагляд, конституційний контроль, який здійснюється Конституційним Судом України , застосування адміністративної, кримінальної

та цивільно-правової відповідальності до осіб, винних у порушенні прав на охорону здоров'я, а також розгляд звернень громадян (заяв, скарг).

Отже, законодавством України передбачена досить розгалужена система адміністративних та кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я. Проте, аналіз судової статистики показує, що заяви з приводу вчинення цих правопорушень надходять нечасто, а до суду доходить незначна їх частина.

3. Організаційні гарантії. Основною гарантією цієї групи є утворення розгалуженої мережі медичних закладів, які були б розташовані територіально таким чином, щоб забезпечити доступ до них всіх мешканців населених пунктів. У 2002 році Наказом Міністерства охорони здоров'я України було затверджено переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я [7]. Цим Наказом визначено такі види закладів охорони здоров'я: 1) лікувально-профілактичні, до яких належать лікарняні заклади (багатопрофільні, однопрофільні, спеціалізовані та особливого типу), амбулаторно-поліклінічні заклади, заклади переливання крові, швидкої та екстреної медичної допомоги, санаторно-курортні заклади; 2) санаторно-профілактичні заклади; 3) фармацевтичні заклади.

4. Ресурсні гарантії. До них, насамперед, належать економічні, матеріально-технічні, кадрові та інформаційні гарантії.

Економічні та матеріально-технічні гарантії передбачають належний рівень фінансування закладів охорони здоров'я, обладнання їх необхідними засобами, інструментами, лікарськими засобами, фінансування державних програм забезпечення населення ліками, протезами тощо.

Так, у Державному бюджеті України на 2017 р. передбачено збільшення загальних видатків Державного бюджету на охорону здоров'я у порівнянні з бюджетом 2016 року на 3,4 млрд грн., або на 6 відсотків. Причому, частка фінансування медицини у складі загальних видатків Державного бюджету складає 7,7 відсотків. В частині забезпечення громадян ліками, Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 р.» збільшив видатки на їх закупівлю на 2 млрд. грн. або на 50,6 відсотків.

Не менш важливе значення має забезпечення закладів охорони здоров'я професійними та компетентними працівниками, що досягається спеціально організованою системою отримання відповідної освіти, проходження практики, підвищення кваліфікації тощо.

Отже, національним законодавством передбачено цілу систему гарантій забезпечення реалізації права особи на охорону здоров'я, проте, деякі з них показують недостатню ефективність, внаслідок чого реалізація права на охорону здоров'я (окремі елементи цього права) ускладняється або стає неможливою.

Про це, зокрема, йдеться у Щорічному звіті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2016 р. Зокрема, акцентовано увагу на тому, що найбільше надійшло звернень громадян зі скаргами про неможливість своєчасно отримати доступні медичні послуги, ліки та медичні засоби, право на

безоплатність яких гарантовано законодавством. Основними причинами подібної ситуації, на думку Уповноваженого, є економічні проблеми (несвоєчасне або неповне фінансування закладів), а також відсутність дієвого контролю за витрачанням бюджетних коштів та за реалізацією відповідних державних програм.

З метою щонайшвидшого виправлення ситуації Уповноважений Верховної Ради України з прав людини розробив рекомендації щодо: збільшення видатків на закупівлю лікарських засобів та виробів медичного призначення, необхідних для забезпечення профілактики і лікування хвороб, які є визначальними у формуванні загальної структури захворюваності та смертності населення України; нормативно-правового врегулювання питання відшкодування вартості лікарських засобів хворим для лікування вищезазначених хвороб тощо.

Основним критерієм класифікації конституційних гарантій реалізації права особи на охорону здоров'я є механізми забезпечення, які лежать в основі відповідних гарантій. За цим критерієм гарантії поділяються на чотири групи: правові, інституційні, організаційні та ресурсні. Кожна з цих груп гарантій відіграє важливе значення у забезпеченні реалізації відповідних прав, тому тільки їх комплексне застосування може гарантувати реалізацію всіх прав особи у сфері охорони здоров'я.

Аналіз практики застосування різних груп гарантій показав, що громадяни України не досить активно захищаються свої права у суді та неохоче звертаються до правоохоронних органів із заявами про порушення їх прав у сфері охорони здоров'я. При цьому найбільш дієвим виявився парламентський контроль, який здійснюється Уповноваженим з прав людини. До підвищення ефективності гарантій у досліджуваній сфері необхідне: зміцнення економічних гарантій; встановлення постійного контролю за реалізацією державних програм забезпечення ліками, протезами та іншими засобами; запровадження громадського контролю у цій сфері; підвищення інформаційної прозорості діяльності Міністерства охорони здоров'я України тощо.

Література:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12
3. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1489-14.
4. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5081-17.
5. Про права пацієнтів: проект Закону від 01.03.2013 реєстр. № 2438. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45938.
6. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/ms_statute
7. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 № 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20021028_385.html

12. TOURISM ECONOMY

Bayev V.V.
PhD in Economics, Associate Professor
Interregional Academy of personnel management, Ukraine. Kyiv

CONCEPTUAL PRINCIPLES FOR MARKETING MEDICAL TOURISM

Баєв В.В.
к.е.н., доцент
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ

In this paper the main characteristics of the structural elements of the medical tourism market. The structure of the market of medical tourism and classification service providers of medical tourism. The author proves that the market for medical tourism is a system of economic relations over the sale and purchase of medical and health services and the organization of trips for the purpose of obtaining them.

Keywords: *medical tourism, classification of producers, the elements of the medical tourism market.*

У статті досліджено основні характеристики структурних елементів ринку медичного туризму. Розроблено структуру ринку медичного туризму та класифікацію виробників послуг з медичного туризму. Автором обґрунтовано, що ринок медичного туризму представляє собою систему економічних відносин з приводу купівлі - продажу медичних і оздоровчих послуг та організації подорожей з метою їх отримання.

Ключові слова: *медичний туризм, класифікація виробників, елементи ринку медичного туризму.*

В XXI сторіччі медичний туризм перетворився в окремий вид туристичної індустрії. За прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров`я до 2022 року туризм та охорона здоров`я мають стати провідними галузями світо господарства.

За аналітичними висновками International Medical Travel Journal медичний туризм перетворюється в одну з найбільш швидкозростаючих галузей [1]. Опитування проведені в 280 клініках і лікарнях 60 країн світу – лідерах медичного туризму свідчать про позитивну динаміку розвитку цього виду світового бізнесу. В 48% клініках, лікарнях та медичних туристичних агентствах повідомили про зростання міжнародної число пацієнтів протягом 2016 року. Понад 50% суб`єктів медичного туризму очікує на річне зростання більш ніж на 10% в рік на ринку медичного туризму на найближчі п'ять років. Найбільші прибутки очікуються в медичному туризмі, орієнтованому на надання послуг з косметичної хірургії (55% опитаних), при лікуванні раку (54% респондентів), лікування безпліддя (40% респондентів) і стоматологічне лікування (38% опитаних). За прогнозами асоціації Deloitte Center for Health Solutions економіка країн з невисокими цінами на медичні послуги отримала прибутки понад 2 млрд. долл. США.

Чинниками перспективності країни для медичного туризму виступають:

- рівень розвитку медицини, медичних технологій, тощо;
- вартість діагностики та лікування;
- розвиток транспортного та готельного секторів;
- рівень мовної інтеграції в країні;
- законодавча база;
- імідж держави;
- локалізація країни на мапі світу [2].

Для характеристики ринку медичного туризму необхідно визначити структуру елементів ринку та класифікацію виробників послуг з медичного туризму.

До медичних послуг відносять послуги з лікування та діагностики захворювань різних медико - діагностичних груп. Медичні послуги можна класифікувати за двома основними класами:

- перший клас – медичні послуги із збереження життя, які поділяються на кілька підкласів:
  - послуги, що надаються в екстремальних станах, загрозливих для життя людини;
  - послуги, що надаються в перинатальному періоді;
  - паліативні послуги при невиліковних захворюваннях.
- другий клас – медичні послуги, що надаються з метою повернення здоров`я при тимчасовій втраті працездатності, які поділяються на кілька підкласів:
  - медичні послуги з лікування гострих захворювань та надання допомоги при загостренні хронічних хвороб;
  - послуги, що надаються з метою перешкоди переходу тимчасової втрати працездатності людини в інвалідність.

Оздоровчі послуги можна поділити на кілька груп: послуги з реабілітаційного туризму, оздоровчі (санаторно-курортні, спа- та вілнес-послуги). Товаром на ринку медичного туризму виступають також послуги з б`юті – туризму (послуги з пластичної хірургії, догляду зовнішністю та косметологічні послуги).

Покупцем послуг з медичного туризму виступають:

- безпосередньо споживачі послуг;
- законні представники споживачів послуг – батьки неповнолітніх дітей; представники осіб, які не можуть прийняти або висловити своє рішення. До останньої категорії відносяться недієздатні особи та особи, які знаходяться в коматозному стані. Рішення про подорож в іншу країну з метою отримання медичної допомоги за таких осіб приймають представники, які можуть витрачати кошти за домовленістю або за заповітом;
- непрямі клієнти – юридичні особи (в тому числі медичні заклади в країні проживання медичного туриста), які укладають відповідні угоди з виробником послуг.

Продавцем послуг з медичного туризму виступають виробники послуг. Специфіка медичного туризму полягає в паралельному функціонуванні двох категорій виробників: виробників – продуцентів медичних і оздоровчих послуг; виробників - посередників.

Авторську класифікацію виробників послуг з медичного туризму представлено на рис.1.

Виробники – продуценти медичних послуг – це зареєстровані та ліцензовані в установленому порядку лікувально-профілактичні, санаторно - курортні та інші оздоровчі заклади будь-яких організаційно-правових форм та форм власності, що надають послуги з збереження та відновлення здоров`я.

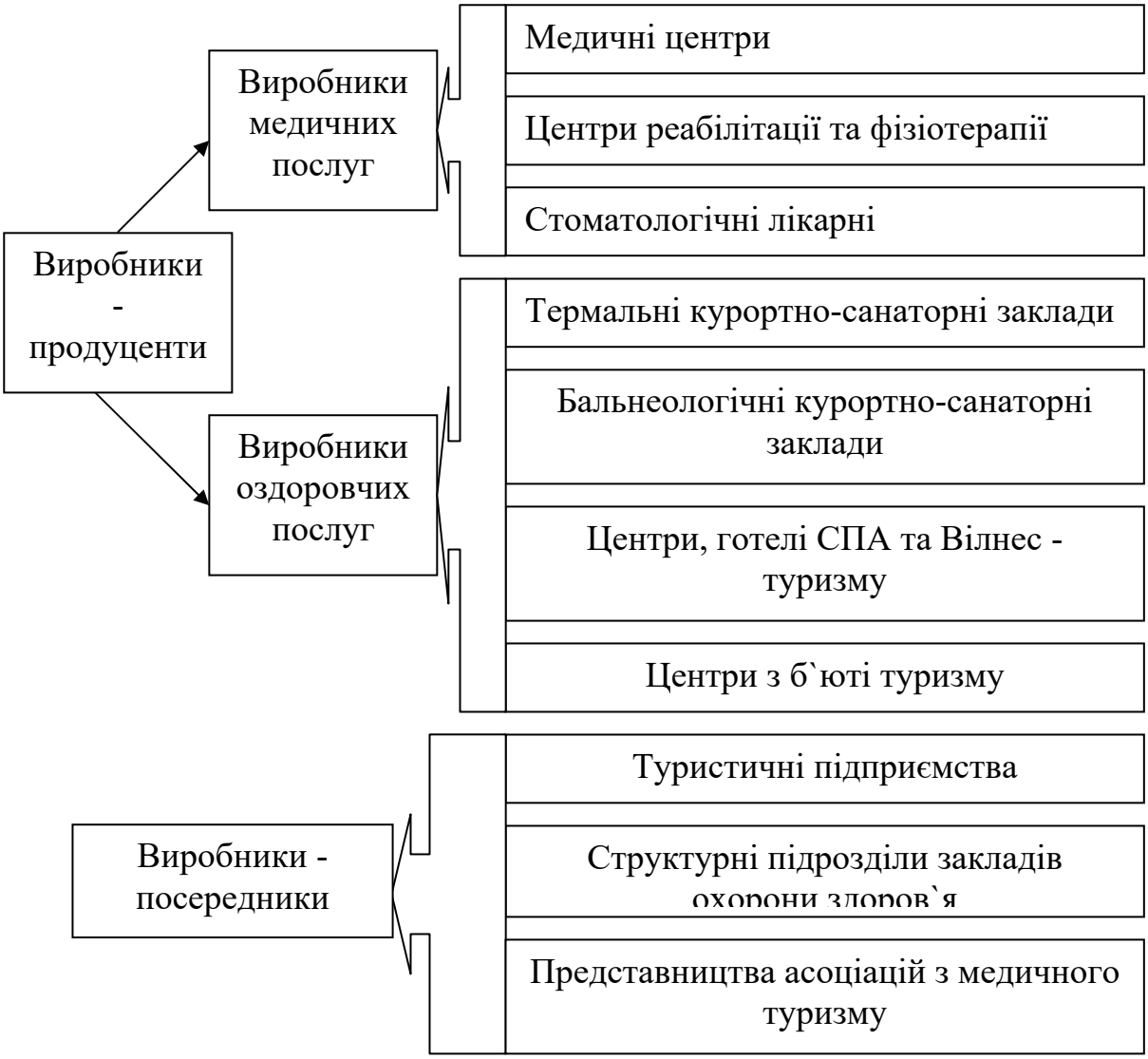

Рис. 1. Класифікація виробників послуг з медичного туризму

Виробники медичних послуг надають послуги із збереження життя та повернення здоров`я. Виробники оздоровчих послуг пропонують послуги з збереження та підтримки станів здорового організму. До цієї категорії також відносяться заклади, що надають послуги з збереження та підтримки певного ступеня хронічних станів та інвалідності.

Специфіка медичного туризму проявляється в тому, що в переважній кількості випадків кінцевий споживач медичної послуги не може безпосередньо її купувати у виробника. Тому об`єктивною умовою функціонування ринку медичного туризму є наявність виробників-посередників. Діяльність виробників-посередників характеризується колом питань з організації туристичної подорожі, пошуку та укладання угод з виробниками-медичних послуг, транспортування, проживання, тощо. Агентства з медичного туризму забезпечують всебічну підтримку туристів, яка є значно ширшою, ніж послуги звичайного туристичного агента. Агентства з медичного туризму забезпечують організацію якісного та доступного медичного обслуговування до та після лікування, догляд під час лікування, формування плану лікування спільно з

лікарями зарубіжних та вітчизняних клінік, оцінку співвідношення ціна-якість в різних лікувально-профілактичних закладах [3].

Ринок виїзного медичного туризму структурований за такими виробниками-посередниками послуг:

- національні туристичні підприємства. Переважна більшість туристичних компаній України розглядає медичний туризм як один з видів свого бізнесу, проте тільки невелика їх кількість спеціалізується на цьому виді туристичної діяльності;
- лікувально-профілактичні заклади, які пропонують організацію медичної допомоги за кордоном, як додатковий вид послуг.
- іноземні медичні заклади, які пропонують свої послуги для громадян України;
- закордонні немедичні заклади, які мають свої представництва або посередників в Україні.

За даними Української асоціації медичного туризму структура послуг виїзного медичного туризму складає: 40% - лікування; 30% - оздоровлення; 25% - діагностика; 5% - медичне туристичне страхування [4].

Основними напрямками в`їзного медичного туризму в Україні є надання медичних послуг з таких лікарських спеціальностей: репродуктивна медицина; стоматологія; офтальмологія; кардіологія; естетична медицина та косметологія; пластична хірургія; санаторно-курортне лікування; клітинна інженерія, в т.ч. можливість використання банку пуповидної крові.

На сьогодні в Україні на сучасному рівні, з використанням принципів доказової медицини, в рамках в'їзного медичного туризму надають медичні послуги Київський міський Центр серця, Центр дитячої кардіохірургії, кілька онкологічних клінік (ЛІСОД, Інновація, Кібер клініка Спіженко), приватні багатопрофільні лікувально-профілактичні заклади, СПА та Вілнес центри, клініки клітинної терапії, включаючи кріобанки [2, с.119].

Додатковими перевагами для розвитку в'їзного медичного туризму в Україні вбачається укомплектованість сучасною медичною технікою спеціалізованих та приватних лікувально-профілактичних закладів, відсутність практики листів очікування, безвізовий режим для багатьох країн [2, с.120].

Україна має високий потенціал медичних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів, конкурентні переваги за ціновими параметрами, може стати одним із світових лідерів з медичного в'їзного туризму.

Література:

1. Medical Tourism Climate Survey 2014/ International Medical Travel Journal .- Published: March 2014// http://www.imtj.com/resources/research-and-statistics/medical-tourism-climate-survey-2014/
2. Медицинские и правовые аспекты развития репродуктивной медицины в Украине под призмой медицинского туризма. Редакторская статья// Репродуктивная эндокринология.- 2013.- №5(13).-С. 118-121
3. Медицинский туризм Рейтинги и обзоры // Лечение за рубежом Price Watch 2009" [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.medicare-4u.com/ru/medical-tourism/
4. Українська асоціація міжнародного туризму / Сайт УАМТ [Електронний ресурс].- Режим доступу: // http://www.uamt.org.ua

Kryvoberets M.M.
Doctot of philosophy in economics
Iinterregional Academy of personnel management, Ukraine

ALGORITHM OF ACTION TO IMPROVE THE QUALITY OF TOURIST SERVICES

Кривоберець М.М.
док.філ. в галузі економіки
Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

АЛГОРИТМ ДІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

The articles says about problems of analysis of service quality in the management of the tourism enterprise. Factors largely influencing the creation of quality tourist product. Analyzed service quality and examines its basic components.

Keywords: *quality, tourism industry, service, tourism product, consumer.*

В статті розглянуто проблеми аналізу якості послуг в управлінні туристичним підприємством. Розглянуто фактори, що значною мірою впливають на створення якісного туристичного продукту. Проаналізовано якість послуг та розглянуто її основні складові.

Ключові слова: *якість, туристична індустрія, послуга, туристичний продукт, споживач.*

Розвиток національної економіки та поява в Україні верств населення з високим доходом спричинило інтерес до підвищення якості туристичних послуг. Крім того, туризм є провідною сферою діяльності у багатьох країнах світу та відіграє велику роль у формуванні валового внутрішнього продукту, в забезпеченні зайнятості населення, активізації зовнішньоторговельного балансу. Туризм також вагомо впливає на розвиток різних ключових сфер економіки і є одним з найприбутковіших видів бізнесу в світі. Внаслідок цього, необхідно пришвидшити темпи розвитку туристичної індустрії в нашій державі.

На міжнародному туристичному ринку якість обслуговування – найефективніша зброя в конкурентній боротьбі. Якість обслуговування в кінцевому результаті сприяє підвищенню економічної ефективності туризму загалом [2, с. 138].

Цілісний характер туристичної діяльності ускладнює встановлення єдиного показника оцінки якості обслуговування. Крім того, вплив ряду чинників економічного, організаційного, технічного характеру не дозволяє виміряти якість обслуговування в різних видах туристичної діяльності з одного і того ж показника. Поняття «якість послуг» та «якість обслуговування» тісно взаємопов'язані між собою, так як і те і інше залежить від виробничих можливостей туристичних об'єктів, будь то туристчина фірма, готель, пансіонат чи санаторій.

Необхідно зазначити, що серед вітчизняних вчених проблемами підвищення якості послуг та обслуговування займалися: Апілат О.В., Кифяк В.Ф., Сидоренко І.О., Городні Т.А., Чорненька Н.В., Школи І.М., Окрепилова В.В., Кочерги О.І., Роглєва Х.Й., Пуцентейло П. Р., Карсекіна В. І., Ільенкової С. Д., Качанова В. С., Квартальнова В.О. Проте, стосовно якості туристчинх послуг все ще залишається велика кількість маловивчених проблем. Зокрема проблем пов'язаних з оцінкою якості та ефективності туристичних послуг і формуванням на цій основі ефективних систем управління туристичною

фірмою. Малодослідженими є також питання, пов'язані з факторами зовнішнього середовища підприємства, які прямо та опосередковано відносяться до якості послуг, що надаються споживачу. Основними характеристиками зовнішнього середовища є її складність, динамізм і невизначеність. Зовнішні фактори в умовах ринкових відносин сприяють формуванню якості послуг. До них в першу чергу відносяться: вимоги ринку, тобто покупців; конкуренція: нормативні документи в області якості продукції; необхідність завоювання гідного місця, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку; забезпечення іміджу фірми в середовищі покупців, ділових людей та ін

Якість послуг – це сукупність характеристик, що визначають її здатність задовольняти вже існуючі або передбачувані потреби людини. Якість послуг залежить від ряду факторів. Фактори якості – якісні або кількісні характеристики однієї або декількох властивостей послуги. Класифікація чинників якості послуг досить широка: показники функціонального призначення; показники соціального призначення; ергономічні показники; естетичні показники; показники безпеки; екологічні показники; патентно-правові показники; показники стандартизованості [3, с. 111-112].

Крім того, в туристичній індустрії досить різноманітна низка факторів, що значною мірою впливають на створення якісного туристичного продукту, а саме:

1) Дискретність (безперервність) виробництва туристичних послуг і цілісність їх споживання. Фахівці туристичного бізнесу часто говорять: «Гостинність – мистецтво дрібниць». У забезпеченні якості турпродукту всі служби повинні працювати однаково чітко та якісно.

2) Можливість повторного виробництва турпослуг на однаково високому рівні, або тривалість якості. Рішення даної проблеми для багатьох виробників турпродукту виявляється непосильним завданням, що, в свою чергу, часто стає причиною різкого зниження конкурентоспроможності підприємства загалом.

3) Сфера туризму відноситься до такого виду діяльності, де вироблений продукт, будучи невідчутним, споживається одночасно з виробництвом. У персоналу підприємства немає шансу на виправлення браку, а також на повернення гостя. Це дуже важливий момент, оскільки якість роботи персоналу суттєво впливає на якісні характеристики самого турпродукту [1, с. 156-157].

Стосовно реалій, то на практиці якість послуги визначається перш за все оперативністю роботи по підбору і організації турів по запитах клієнтів - швидкість обслуговування в комплексі визначає ступінь задоволення кожного клієнта; термінами отримання довідкової інформації; ввічливістю обслуговування, яке виражається в привітності співробітників туристичної фірми, їх увазі до запитів кожного клієнта, терпінні при обговоренні маршруту; відповідністю пропонованого туру реальному змісту; наявністю узгодження всіх складових частин комплексного обслуговування [2, с. 255].

Якість послуг має специфічні можливості і складається з наступних складових: якість виконання послуг і якість обслуговування населення.

Якість виконання послуг – ступінь відповідності споживчих властивостей послуги конкретної суспільної потреби, що відповідає як вимогам діючої нормативно-технічної документації, так і побажань конкретного споживача послуги, погодженим при прийомі замовлення, при оптимальних соціально-економічних результатах її виконання.

Якість обслуговування споживачів – ступінь відповідності споживчих властивостей процесів обслуговування суспільної потреби, яка характеризується сукупністю умов, методів і засобів, що забезпечують конкретному споживачеві можливість одержання послуги з мінімальними витратами часу і високою культурою обслуговування при оптимальних соціально-економічних результатах обслуговування.[4, с. 100].

Необхідною вимогою підвищення якості послуг у туристичних підприємствах є дотримання наступних принципів:

Перше – це дотримання основних і найбільш важливих для сфери туризму принципів сучасного сервісу: максимальна відповідність послуг вимогам споживачів і характеру споживання; нерозривний зв'язок сервісу з маркетингом, його основними принципами і завданнями; гнучкість сервісу, його спрямованість на облік мінливих вимог ринку, переваг споживачів туристичних послуг.

Друге – створення необхідних умов для персоналу, покликаного забезпечити якісний сервіс. До них відносяться: ергономічність робочих місць; чітке формулювання правил, обов'язкових для виконання кожним співробітником; чітка система оцінки якості роботи кожного співробітника, яка дозволяє об'єктивно вимірювати кількісно та якісно ефективність сервісу, особливо таких, що слабо піддаються обліку елементів як доброзичливість та ввічливість; мотивація персоналу, його щира зацікавленість в процвітанні всього підприємства, бажання та вміння робити всю роботу максимально ефективно; система підвищення кваліфікації персоналу.

Третє – оптимізація організаційної структури управління підприємства, яке надає турпослуги. Оптимальною є така організаційна структура управління, де кількість елементів гранично невелика (але без шкоди для якості обслуговування), тобто чим більше етапів проходження замовлення, тим більша ймовірність здійснення помилки. Необхідною умовою забезпечення безперервності технологічного процесу з однаковим рівнем якості обслуговування є також ефективність взаємодії всіх елементів структури, що дозволяє негайно виправляти трапилися помилки і виключати можливість їх повторення.

Четверте – всебічний, повний, об'єктивний і безперервний контроль за якістю сервісу, що передбачає: участь гостя в оцінці якості і контроль за ним; створення методик і критеріїв, що дозволяють співвіднести вимоги стандартів з фактичним станом справ; створення систем самоконтролю персоналу; постійна робота з групами якості; застосування чітко сформульованих кількісних критеріїв оцінки якості наданих послуг; участь персоналу в створенні систем і критеріїв якості; застосування технічних засобів контролю за якістю; створення служб контролю, куди б входили представники різних служб: дирекції,

фінансового відділу, відділу безпеки, кадрової служби, керівники або співробітники всіх функціональних служб [1, с. 287-288].

Невід'ємною складовою досягнення високої якості послуг є наявність системи контролю. При створенні системи контролю необхідно дотримуватися принципу безперервності. Система контролю за якістю послуг повинна забезпечувати в буквальному сенсі щосекундний контроль на всіх етапах технологічного циклу і за всіма параметрами.

Таким чином, можна виділити два основних критерії системи якості: вона повинна забезпечувати високий рівень якості послуг, його відповідність стандартам і потребам туриста, а також служити інструментом для створення спеціальних технологій з раціонального управління підприємством. Як приклад, можна ввести такі напрямки щодо підвищення рівня обслуговування і надання послуг: підвищення вимог до персоналу під час прийому на роботу; підвищення кваліфікації кадрів за рахунок підприємства: первинне навчання відповідно до завдань підприємства та специфіки роботи; навчання для ліквідації розриву між вимогами до посади та особистими якостями; навчання для підвищення загальної кваліфікації; навчання для засвоєння нових прийомів і методів виконання трудових операцій; впровадження нових технологій в обслуговуванні туристів; застосування методу нульового дефекту; скорочення випадків порушення трудової дисципліни завдяки проведенню роботи з персоналом; зниження кількості витрат, пов'язаних з проведенням робіт щодо обслуговування персоналу; впровадження заходів наукової організації праці: розстановка кадрів у відповідності з кваліфікацією, освітою, віком, темпераментом.

Важливим відповідальним завданням для туристичних підприємств є створення репутації високої якості обслуговування гостей, яке забезпечується колективними зусиллями працівників всіх служб підприємства, постійним і ефективним контролем з боку адміністрації, проведенням роботи з удосконалювання форм і методів обслуговування, вивченню й впровадженню передового досвіду, нової техніки й технології, розширенню асортиментів і вдосконалюванню якості надаваних послуг.

Література:

1. Zakhozhay, V. B., Saluhina, N. G., Jazvinska, O.M. and Chornyj, A. Ju. (2011), Upravlinnia jakistiu [Quality Management], Personal, Kyiv, Ukraine.
2. Kibanov, A. Ju. (2009), Otsinka economichnoi efektyvnosti udoskonalennia upravlinnia pidpryemstvom [Evaluation of economic efficiency of perfection of management of the enterprise], Infa.
3. Mazur, I. and Shapiro, V. (2006), Quality Management, 2nd ed, Omega-L.
4. Trush, Y. L. (2010),''Evaluation of the effectiveness of activities aimed at quality improvement of products'', Scientific proceedings of National University of food technologies, no. 36, pp. 99-102.

13. MANAGEMENT

Didenko E. O.,
Ph.D., associate professor
Kozub O. V.
master
Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, Ukraine

FEATURES OF THE PROCESS OF STAFF ADAPTATION AT THE ENTERPRISE

Діденко Є. О.,
к. е. н., доцент
Козуб О. В.,
магістр
Київський національний університет технологій та дизайну, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

The article describes and analyzes various aspects of labor adaptation process. We described the process of adaptation of new employees and introduced the mechanism of involvement of the enterprise labor resources. Also we revealed key elements, components and procedures for the formation of an effective system of personnel adaptation at the enterprise.

***Keywords**: personnel management, adaptation of personnel, adaptation methods, process of adaptation, labor relations, labor collective, enterprise potential.*

У статті розглянуті і проаналізовані різні сторони процесу адаптації персоналу. Охарактеризовано процес адаптації нових співробітників та представлено механізм залучення підприємством трудових ресурсів. Також були розкриті ключові елементи, компоненти і процедури формування ефективної системи адаптації персоналу на підприємстві в сучасних умовах.

***Ключові слова**: управління персоналом, адаптація персоналу, методи адаптації, процес адаптації, трудові відносини, трудовий колектив, потенціал підприємства.*

Наявні трансформаційні процеси в економічній сфері суспільного життя посилюють значення зростання конкурентоспроможності для вітчизняних підприємств, що ставить принципово нові завдання в сфері управління персоналом. Змінюються вимоги, що пред'являються до самого працівника, його професійної кваліфікації, здатності швидко адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища. У зв'язку з цим підхід до адаптації як елементу системи управління персоналом як до неперервного процесу, викликає необхідність вироблення оптимальної технології управління.

Досвід демонструє, що у сучасних умовах людський фактор є визначальним у досягненні вставлених цілей та завдань розвитку підприємства. Співробітники формують його конкурентний потенціал, капітал, яким необхідно раціонально управляти. Ефективне управління персоналом, налагодження системи швидкої адаптації нових працівників до умов діяльності підприємства і кон'юнктури ринку, створення соціально-комфортних умов для самореалізації особистості стають визначальними факторами забезпечення успішного стабільного та економічно безпечного функціонування підприємства.

Проблема адаптації персоналу на підприємстві та її вплив на ефективність роботи персоналу в різних аспектах розглядалася в наукових публікаціях багатьох науковців, зокрема: Д. Аширова, Л. Балабанової, А. Бикової, Д. Богині, Д. Василичева, В. Васильченка, О. Віханського,

А. Волгіна, О. Гетьман, В. Гриньова, О. Грішнової, В. Герасимчука, А. Гриненка М. Дороніної, Н. Касьянова, Є. Качан, Л. Керб, А. Кібанова, Є. Кобцевої, А. Колот, В. Корнюшина, О. Крушельницької, Г. Назарова, В. Пономаренко, І. Троцької, М. Хілб, Ф. Хміля, В. Хьюбера, О. Харчишиної, Л. Щербак, О. Ястремської та ін. Проте недостатньо висвітленими залишаються питання адаптації нових працівників на підприємствах в умовах трансформаційних перетворень в економіці. Відповідно до цього необхідним є розкриття особливостей процесу адаптації персоналу підприємства. Виходячи з цього, основним завданнями виступає визначення сутності адаптації нових працівників на підприємстві, встановлення її ролі у формуванні потенціалу розвитку та економічної безпеки, а також дослідження прогресивних методів та підходів, що сприятимуть входженню співробітника у колектив.

Як відомо, основою діяльності будь-якого підприємства виступає людина, оскільки саме від неї залежить ефективне використання будь-яких видів ресурсів, наявних у розпорядженні суб'єкта господарювання, що у подальшому визначає показники діяльності і загальний рівень конкурентоспроможності [10]. Тому особливе значення для роботодавців в ході створення згуртованої команди набуває проблема як підбор кадрів [5], так і подальше входження нових працівників підприємства в колектив. У той же час, сама людина змушена конкурувати поміж такими же фахівцями як вона сама задля отримання бажаної посади, у чому не останню роль відіграє вміння адаптуватися на новому місці роботи. Таким чином, проблема адаптації є актуальною і для самої особистості.

Як відомо, процедура адаптації персоналу покликана полегшити входження нових співробітників у колектив. Як правило, новачок стикається з великою кількістю труднощів, основна маса яких породжується саме відсутністю знань щодо специфіки виконання обов'язків, а також психологічних рис нових колег та особливостей взаємовідносин з ними. Відповідно ретельно спланована та реалізована спеціальна процедура адаптації може сприяти зняттю більшої кількості проблем, з якими він може стикнутися, пришвидшити входження співробітника до колективу та його прийняття корпоративної культури підприємства.

Загалом адаптація як поняття визначає пристосування до умов існування. Ця функція спрямована головним чином на створення належної стабільності та рівноваги. На даний момент існує велика кількість визначень, що розкривають сутність адаптації персоналу (табл. 1).

Відповідно, адаптація у загальному вигляді являє собою взаємне пристосування співробітника та підприємства одне до одного, що передбачає поступове освоєння працівником певної сукупності наявних умов праці.

Враховуючи мету адаптації, яка полягає у розкритті потенціалу працівника в конкретних організаційних умовах, можна стверджувати про її безпосередній зв'язок із розвитком загального потенціалу підприємства та формуванням його кадрово-інтелектуальної безпеки у тактичній і стратегічній перспективі за рахунок своєчасного задоволення кількісної та якісної потреби суб'єкта господарювання у працівниках [7], а також внутрішньої складової його

іміджу через створення належного іміджу менеджменту та бізнес-моделі [6].

Таблиця 1

Підходи до трактування сутності терміну «адаптації працівників»

Автор	Сутність визначення	Джерело
Базарова Т.Ю., Єрьоміна Б.Л.	Це процес активного пристосування людини до нового середовища, знайомство з діяльністю організації, особливостями виробництва, включення в комунікативні мережі, знайомство з корпоративною культурою і зміна власної поведінки відповідно до вимог нового середовища.	[16]
Веснін В.Р.	Це пристосування нового співробітника до змісту і умов праці, соціального середовища.	[3]
Єгоршин А.П.	Це пристосування індивідуума до робочого місця і трудового колективу.	[8]
Кібанов А.Я.	Це взаємне пристосування робітника та організації, яке ґрунтується на поступовій спрацьованості співробітника до нових професійних, соціальних та організаційно-економічних умов праці.	[12]
Крушельницька О.В.	Процес пристосування працівників до умов зовнішнього і внутрішнього середовищ. Взаємне пристосування працівника та умов організації, що базується на поступовому освоєнні нових професійних, соціальних та організаційних умов праці.	[13]
Нікіфоренко В. Г.	Це взаємне пристосування людини і навколишнього середовища як предметно-речовинного, так і соціального. У її рамках відбувається детальне ознайомлення з колективом і новими обов'язками; засвоєння стереотипів поведінки; асиміляція – повне пристосування до середовища і, нарешті, ідентифікація – ототожнення особистих інтересів і цілей із загальними	[14]

Формування ефективної системи адаптації включає комплекс заходів, що дозволяють співробітнику успішно зайняти певну посаду з мінімальними втратами, як для самого працівника, так і безпосередньо для підприємства. Ця система створюється для подолання труднощів у процесі адаптації, а також для підвищення ефективності процесу пристосування до умов діяльності. Як вважають фахівці, реалізація даної системи має дозволити [2]:

1. Підприємству:

- забезпечити підвищення ефективності роботи співробітника і прискорити процес його виходу на відповідний рівень продуктивності;
- налагодити або підтримати позитивні відносини у колективі;
- запобігти помилкам, яких можуть припуститися нові працівники, та мінімізувати пов'язані з цим втрати;
- скоротити можливі витрати досвідчених працівників, пов'язані з допомогою новим співробітникам;
- зниження рівня плинності кадрів;

2. Співробітнику:

- увійти у здорові трудові відносини;
- придбати необхідні професійні навички і знання;
- знизити рівень нервового навантаження.

Система адаптації працівників, як свідчить практика, має включати в себе певні ключові елементи, без яких вона не може успішно функціонувати [15]:

1. Програма адаптації, яка регламентує заходи і терміни навчання нового співробітника та відповідає за логічну послідовність даного процесу.

2. Система наставництва – це залучення досвідченого працівника задля допомоги новому працівникові в ході організації його трудової діяльності.

3. Система атестації, яка являє собою порядок оцінки діяльності нового співробітника за підсумками реалізації комплексу адаптаційних заходів.

Рис. 1. Механізм залучення персоналу підприємства

На основі існуючих підходів [1, 2, 4] процес адаптації нового працівника на підприємстві складається з таких етапів:

1. Підготовча фаза. На даному етапі здійснюється оцінка рівня якості претендента на посаду, що виступає базовою умовою впровадження дієвої програми його адаптації.

2. Активна фаза. На цьому етапі проходить безпосереднє пристосування нового працівника до організаційних умов після виходу на роботу та його входження до трудового колективу.

2.1. Первинна адаптація – відбувається протягом першого робочого дня та потребує від нового працівника подолання психологічного навантаження , пов’язаного з потраплянням у незнайомий колектив.

2.2. Поглиблена адаптація – проходить протягом першої частини випробувального терміну й обумовлюється прагненням нового співробітника зайняти бажане місце у колективі в контексті існуючої організаційної культури.

2.3. Остаточна адаптація – відбувається протягом останньої частини випробувального терміну та пов’язана із остаточним входженням працівника у трудовий колектив.

Окрім зазначеного, проведення даного процесу, як зазначають фахівці, потребує впровадження зваженої програми адаптації [15], яка має враховувати як загальні, так і індивідуальні аспекти [9].

Однією з ключових умов функціонування представленого механізму виступає застосування комплексу спеціальних інструментів (табл. 2).

Таблиця 2

Інструменти адаптації персоналу на підприємстві [1, 10, 15]

Назва	Сутність
Welcome-тренінг	Метод здійснення первісної передачі знань про підприємство та діючі у його межах правила задля швидкого ознайомлення співробітника з загальними відомостями про суб'єкт ринку, його історію, продукцію, послуги, структуру і організаційну культуру.
Secondment	Метод зводиться до того, що працівника відправляють на час до іншої структури, якою може виступати як відділ, так підприємство.
Buddying	Метод, що заснований на товаришуванні колег та реалізується через надання підтримки у виконанні особистих і корпоративних цілей і завдань, а також в опануванні нових навичок.
E-learning и Blended learning	Методи, що засновані на дистанційному або змішаному навчанні із застосуванням спеціальних навчальних модулів та кваліфікованих фахівців.
Метод занурення	Метод, що припускає швидке входження співробітника в трудовий процес та передбачає формування у працівника навичок і вмінь, необхідних для ефективного виконання функцій на певному робочому місці.
Shadowing	Метод, що передбачає супроводження досвідченого колеги працівником в реальній робочій обстановці, результатом чого є чітке та ясне розуміння філософії, цілей і завдань діяльності.
Наставництво	Метод, що представляє собою навчання досвідченим співробітником нового працівника безпосередньо на робочому місці шляхом передавання знань, умінь і навичок, а також проведення контролю за його діяльністю.
Метод неформалізо-ваного супроводу	Метод, що передбачає співпрацю підприємства зі спеціалізованими установами, зокрема кадровими агентствами, які надають послуги з психологічного консультування «humanresources»-менеджменту та здійснюють супровід працівника.
Коучинг	Метод, що спрямований на розкриття коучем резервів нового працівника підприємства, прискорення його входження у колектив та підвищення якості роботи.
Метод проведення заходів	Метод, який застосовується для полегшення відносин у колективі за рахунок неформального спілкування з колегами в ході проведення корпоративних заходів.
Командний тренінг	Метод, що передбачає проведення тренінгу задля розвитку відносин між колегами, які вчаться спілкуватися і поважати думку інших в процесі ділової гри або аналізу конкретної ситуації.
Папка нового співробітника	Метод, що передбачає формування комплекту документів окремого підрозділу, який включає основні відомості; покликаний надати відповіді на питання нового працівника задля полегшення розуміння структурних вимог до нього.
Програма введення в посаду	Метод, що передбачає ознайомлення нових співробітників із загальними правилами роботи, техніки безпеки і охорони здоров'я, а також з робочими умовами та ін.

Потрібно відмітити, що використання всього комплексу методів не є обов'язковим, але, в той же час, їх набір, що використовується підприємством, має у встановлені терміни забезпечити належний рівень адаптації працівників, які входять до трудового колективу.

Отже, відповідно до представлених матеріалів, адаптація працівників є важливою умовою сталого розвитку підприємства. Загалом успішній адаптації

працівника на підприємстві зацікавлені обидві сторони. Відповідно дії, спрямовані на адаптацію нового співробітника у трудовому колективі мають носити комплексний та цілеспрямований характер. Першочерговими ознаками, що вказують на успішну адаптацію персоналу, виступають: належне виконання новими працівниками покладених на них обов'язків та наявність відповідальності за вирішення встановлених завдань, рівень дотримання ними поведінкових норм та ступінь контактності з іншими співробітниками, а також фати їх входження до неформальних груп тощо. Успішне проходження претендентами на посаду основних фаз адаптації із реалізацією заздалегідь розробленої програми, що не є абсолютно універсальною та обов'язково має враховувати індивідуальність особистості, дозволяє у досить короткі терміни досягти конструктивних результатів діяльності, що сприятимуть зростанню конкурентоспроможності підприємства та його економічної безпеки.

Література:

1. Бикова А. Л. Складові ефективної адаптації персоналу / А. Л. Бикова, Д. Д. Паранько // Молодий вчений. – 2016. – №12. – С. 640-646.
2. Василичев Д. В. Організація процесу адаптації персоналу на підприємстві / Д. В. Василичев, В. А. Мирошниченко // Економіка і організація управління. – 2014. - Вип. 3-4. – С. 44-50.
3. Веснин В. Р. Менеджмент :Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / В. Р. Веснин. – М.т: Велби, Проспект, 2007. – 512 с.
4. Гетьман О.О. Організаційні механізми підбору, найму та адаптації персоналу / О. О. Гетьман, Н. В. Петренчук // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2014. – Т. 19, Вип. 2 (5). – С. 30-34.
5. Гончаров Ю. В. Визначення ефективності системи підбору персоналу / Ю. В. Гончаров, Р. М. Федоряк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 5, Т. 2. – С. 10-13.
6. Діденко Є. О. Імідж підприємства як один з факторів його конкурентоспроможності / Є. О. Діденко, М. С. Лавринець // Geopolitical processes in the world today: Collection of scientific articles. – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna, Austria, 2016. – P. 23-27.
7. Діденко Є. О. Управління економічною безпекою підприємства на основі формування стратегії його безпечного / Є. О. Діденко // Формування ринкових відносин в Україні. – К. : НДЕІ, 2015. – №5 (168). – С. 35-40.
8. Егоршин А. П. Управление персоналом : учебник для ВУЗов / А. П. Егоршин. – Новгород : НИМБ, 2007. – С. 193.
9. Жуковська В. М. Управління персоналом. Практикум : навч. посіб. / В. М. Жуковська, І. П. Миколайчук. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 293 с
10. Карабаджак К. І. Методи адаптації персоналу / К. І. Карабаджак // Управління розвитком. – 2013. – № 14. – С. 19-21.
11. Касич А. О. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства / А. О. Касич, Д. О. Глущенко // Економіка та держава. – 2016. – № 11. – С. 65-70
12. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации / Кибанов А. Я. – 3-е изд., дод. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 638 с.
13. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навчальний посібник / Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. – 2-ге вид., переробл. й доп. – К. : Кондор, 2005. – 308 с.
14. Никифоренко В. Г. Управління персоналом : навч. посіб. / В. Г. Никифоренко. – Одеса : Атлант, 2013. – С. 93
15. Тоцкая И. В. Проблемы адаптации молодых специалистов. Prescopus Global. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://ores.su/2012-09-25-11-43-24/item/26.html.
16. Управление персоналом : учебник для ВУЗов / под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Ерёмина. – М. : ЮНИТИ, 2005. – С. 233.

Tardaskina T.N.,
PhD, Associate Professor
Pavliuchenko O.S.,
teacher
Panasiuk A.V.
student (bachelor)
Odessa National Academy of Telecommunications A.S Popova

DETERMINING THE ROLES ON IMPROVEMENT OF COMMERCIAL BANK ATTRACTION

Тардаскіна Т.М.,
к.э.н., доцент
Павлюченко О. С.,
ст. викладач
Панасюк А.В.
студент (бакалавр)
Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ ПРИВАБЛИВОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

In this article the theoretical and practical aspects of improving the attractiveness of a commercial bank are considered. Considered the price and non-price means of improving the attractiveness of the commercial bank, the advantages and disadvantages of their use. It is determined that in today's highly competitive market conditions, non-price strategies for improving attractiveness are more effective, and their own recommendations aimed at improving the attractiveness of a commercial bank are provided.

Key words: *attractiveness, commercial bank, competition, price and non-price means, client, customer orientation, image.*

У даній роботі розглянуто теоретичні та практичні аспекти покращення привабливості комерційного банку. Розглянули цінові та нецінові засоби покращення привабливості комерційного банку, переваги та недоліки їх використання. Визначено, що в сучасних висококонкурентних ринкових умовах більш ефективними є нецінові стратегії покращення привабливості, надані власні рекомендації, які спрямовані на покращення привабливості комерційного банку.

Ключові слова: *Привабливість, комерційний банк, конкуренція, цінові та нецінові засоби, клієнт, клієнтоорієнтованість, імдж.*

Актуальність теми. На сьогодні стан ринку банківських послуг в Україні можна назвати висококонкурентним. Найбільш важливими завданнями стають відновлення ефективності діяльності банків, укріплення конкурентних позицій та відновлення довіри з боку населення до комерційних установ.

Формується нова банківська система, складається система відношень «банк – клієнт», що породжує нові проблеми. Відносини «банк – клієнт» слід розглядати як соціальні відносини, як комунікативний процес, як систему управління, взаємодії суб'єкта та об'єкта. В даний час в банківській сфері клієнтські відносини переживають період активного розвитку. Проблеми, які існували раніше, в період фінансової кризи стали ще більш актуальними.

Оптимізація управління відносинами «банк – приватний клієнт» здійснюється за такими основними напрямками: побудова ефективного механізму дослідження, залучення й утримання клієнта, оптимальне використання прямого і зворотного зв'язку, вдосконалення структури управління, підвищення організаційної культури, впровадження нових технологій управління. Сьогодні на перше місце виходять питання покращення

привабливості банку для клієнтів. Але ми бачимо, що система цінностей сучасного клієнта змінилась. Для нього вже не так важлива ціна, як надійність банку, кваліфікація його персоналу, рівень обслуговування.

У сучасній літературі багато уваги приділяється теоретичним та практичним аспектам щодо підвищення ефективності діяльності комерційних банків України, проте питання покращення їх привабливості залишається недостатньо розкритими. Це й підтверджує актуальність обраної теми.

Метою дослідження є визначення напрямів щодо поліпшення привабливості комерційного банку.

Результати дослідження. Сьогодні відбуваються деякі трансформації в бізнесі. Якщо раніше головною метою бізнесу вважалось отримання прибутку, то тепер це придбання клієнтів (які цей прибуток і будуть приносити). Поряд з цим конкуренція, яка поступово нівелює асортимент банківських послуг, умови вкладення коштів, швидкість обслуговування клієнтів, і потенційному клієнту стає все важче вирішити, з яким банком йому мати справу.

Імідж комерційного банку стає сьогодні одним з головних чинників конкурентної боротьби. Особливого значення він набуває в області банківських послуг, тому що успіх партнерських відносин «банк-клієнт» залежить, насамперед, від ступеня довіри клієнта. Для банків концепція благополучного іміджу, що відображає сутність та зовнішні сторони банківської діяльності, - це мета тривалої і цілеспрямованої роботи.

Оскільки клієнт купує не тільки послугу, але і відносини з її продавцем, істотним чинником вибору банку при інших рівних умовах є те, як у банку до клієнта відносяться.

З'являється необхідність розробки політики покращення привабливості банку для клієнта. Особливе значення має приділятися утриманню клієнтів. Це обумовлено рядом причин. По-перше, залучення нового клієнта вимагає в п'ять разів більше витрат, ніж збереження існуючого. По-друге, якщо до 2008 р. вітчизняний ринок банківських послуг характеризувався багаторічним інтенсивним розвитком, то в даний час відбулося його насичення, формування навичок споживання банківських продуктів, розвиток законодавчої бази та організаційної структури з надання банківських послуг, що зажадало розробки стратегії довгострокового співробітництва з клієнтами на основі застосування системного підходу до формування їх лояльності [1; с.98].

Розробка та реалізація банком політики покращення привабливості банку дозволить зменшити число клієнтів, які переходять на обслуговування в інші банки, визначити причини уходу клієнтів і не допустити їх повторення, повернути частину минулої клієнтури.

Проаналізувавши цінові та нецінові засоби покращення привабливості банку в ході порівняння виявили деякі недоліки цінових засобів [2].

По-перше, процентні ставки можуть піддаватися державному впливу — як прямому обмеженню (через встановлення мінімальних і максимальних ставок, фіксованих ставок по дотуються державою пільгових кредитів певним категоріям позичальників, граничної маржі по позичкам за рахунок кредитів центрального банку і ін), так і непрямому регулюванню (наприклад, за

допомогою заходів облікової політики, зміни ставок по рефінансуванню, тобто по позиках комерційним банкам, наданим центральним банком).

По-друге, обмеженість цінової конкуренції в банківській справі полягає в тому. що існує межа процента, нижче якого банк вже не буде отримувати прибуток. Це можуть дозволити собі не всі банки і не завжди. Тому сучасні західні банки прагнуть не конкурувати в області цін на банківські послуги, добиваючись збереження високих тарифів і процентних станок.

По-третє, зниження цін не завжди гарантує збільшення споживчого попиту. Навпаки, в деяких випадках це може відлякати покупців, викликати у них недовіру. Так, із зростанням економічної культури населення люди починають розуміти, що при виборі кредитного інституту для приміщення коштів на депозит не можна керуватися тільки рівнем процентної ставки: нерідко високі ставки за депозитами (які завідомо не можна «відпрацювати») встановлюються «захованими» банками, які прагнуть за будь-яку ціну залучити додаткові фінансові ресурси. Крім того, певні (елітарні) шари споживачів можуть з міркувань престижу орієнтуватися на придбання більш дорогих послуг «престижних» банків. Все це веде до того, що політика покращення привабливості банку має враховувати значною мірою нецінові фактори.

Головна мета проведення політики покращення привабливості банку – це змусити клієнта повертатися до банку знову і знову. Як наслідок [3; с. 9]:

1. Продажі банку зростуть. Простіше і більше можна продавати постійним клієнтам, ніж новим. Зниження на 5% показника переходу клієнтів до конкурентів збільшує прибуток на 25-45 % (за даними досліджень).

2. Знизяться витрати банку на залучення нових клієнтів, особливо на витратну рекламу. Вартість утримання наявного клієнта в 4-5 разів нижче вартості залучення нового.

3. Лояльність клієнтів зменшить цінову конкуренцію. Постійні клієнти не так чутливі до ціни.

4. Лояльні і задоволені клієнти будуть охоче пробувати і інші продукти. Їм простіше їх запропонувати. Виростуть крос-продажі у 4-6 разів вигідніше продати додатковий продукт постійному клієнтові, ніж один продукт - новому.

5. Задоволені клієнти розкажуть своїм знайомим, як їм подобається мати з банком справу, і ваші продажу знову зростуть разом з репутацією.

6. Посилиться позиція на ринку. Якщо клієнт купує у вас, він не купує у конкурентів.

У підсумку, від створення лояльності банки отримають більший прибуток як в поточний момент, так і в перспективі [4; с. 9].

Політика покращення привабливості банку повинна ставити перед собою задачу створення такого іміджу банку, який буде спонукати клієнта на продовження відносин з банком. Відносини з клієнтом складаються з самих різних дрібниць. Тому треба дуже уважно відноситися до побудови позитивних відносин з клієнтом. Для початку необхідно виявити проблеми.

Наприклад, клієнт ніколи не повернеться в банк, якщо:

- в офісах банку великі черги, а здійснення операцій займає багато часу;

- офіси банку некомфортні, немає листівок та пам'яток з детальним описом продуктів і послуг банку, немає зони самообслуговування;

- спостерігається висока частота здійснення помилок співробітниками або технічними пристроями банку;

- банківські співробітники не можуть надати якісну консультацію;

- в системі «Інтернет-банк» не можна відкрити депозит або здійснити найпоширеніші і потрібні платежі без комісії;

- вартість послуг банку дорівнює або вище середньоринкової;

- у банку немає сучасних послуг, які можуть задовольняти сучасні потреби клієнтів;

- немає зворотного зв'язку між клієнтом і банком, ретельної роботи з претензіями і відстеження задоволеності клієнтів.

Також основними недоліками роботи більшості банків є некваліфікована робота персоналу, недостатня кількість банкоматів, незручний режим роботи та ін. При виборі банку для потенційних клієнтів найважливішим є величина спектра пропонованих банком послуг, також як одним з найважливіших чинників є думка про банк, що склалася у друзів і знайомих [5; с.22].

Створення ідеального банку має починається з вирішення саме цих проблем. Можна зробити висновок, що для клієнта має важливість не стільки умови надання базових послуг, а відношення до нього, атмосфера і обстановка у відділенні, кваліфікація співробітників, технічна база роботи банку, наявність додаткових послуг, оформлення відділень і їх місце розташування, якість обслуговування, зручність сервісу та інше.

Вважається, що для утримання клієнтів необхідно дотримуватися ряду правил:

1. Необхідно розробити систему ефективного співробітництва з клієнтами, в тому числі на основі застосування системного підходу до формуванню їх лояльності;

2. Регламентувати процедури по роботі з клієнтами на всіх етапах надання банківських послуг;

3. Забезпечити виконання регламентів за допомогою посадових інструкцій і автоматизованої інформаційної системи;

4. Індивідуалізувати роботу з кожним клієнтом. Успішно впоратися з цими завданнями дозволить впровадження CRM-системи;

5. Вміло використовувати всю накопичену інформацію про клієнта – реагувати на побажання, зауваження відповідно з його очікуваннями, робити пропозиції тільки по цікавлять товарних групах, поздоровляти зі знаменними подіями [6; с.16].

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що на даний час усі банки зайняті проблемою утримання клієнтів. На основі проаналізованого матеріалу, використовуючи теоретичні знання щодо політики покращення привабливості та досвід західних комерційних банків, ми можемо розробити власні рекомендації щодо провадження політики покращення привабливості комерційних банків України.

1. При виборі орієнтації на клієнта як стратегічного напрямку починати потрібно не з тренінгів з клієнтоорієнтації для виконавців, а з перегляду структури організації. Це призведе до зміни методів управління і, як наслідок, до зміни поведінки співробітників. Потрібно здійснити перестройку моделі ведення бізнесу, технологічної бази, мислення співробітників, мотиваційних механізмів

2. Формат багатьох банківських відділень має зазнати деякі зміни. Так як, не дивлячись на стрімкий розвиток інформаційних технологій і можливість не виходячи з дому, здійснювати фінансові операції, коли клієнту треба прийняти рішення, він найімовірніше захоче особисто поспілкуватися з менеджером. В основі даної рекомендації лежить створення «відділення майбутнього».

3. Вдосконалення корпоративної культури. Корпоративна культура існує в будь-якій організації незалежно від розмірів і сфери діяльності. Корпоративна, чи організаційна культура включає в себе корпоративні цінності, систему відносин, що складаються в ході професійної діяльності, і поведінкові норми, що дотримуються її співробітниками.

4. Все більше уваги клієнти приділяють рівню інформаційного та комп'ютерного забезпечення, кількості і якості інформаційних послуг, що надаються клієнтам, новим технологіям як важливому фактору підвищення конкурентоспроможності, засобу збільшення своїх доходів. Забезпечення можливості дистанційного обслуговування клієнтів за допомогою впровадження мобільного банкінгу, Інтернет-банкінгу та call-центру, online-консультацій, банкоматів cash-in також є наслідком розвитку інформаційних технологій. Системи дистанційного обслуговування дозволяють без необхідності відвідування офісу Банку в будь-який зручний для клієнта час отримувати поточну інформацію про стан рахунку, а також здійснювати банківські операції по рахунку.

5. Налагодження ефективних комунікацій з клієнтом. Комунікаційна політика комерційного банку – це комплекс заходів інформування, переконання та нагадування клієнтам про елементи продуктового портфеля банку. У завдання комунікаційної політики банку входять забезпечення громадськості інформацією про банк, вивчення громадської думки про нього, вивчення створених тенденцій, завчасна розробка заходів щодо зміцнення авторитету банку, запобігання можливих конфліктів і непорозумінь. Суть подібних заходів полягає у забезпеченні сприятливої думки про банк, подоланні бар'єру недовіри до нього і його послуг.

6. Покращення іміджу та репутації банку. Організувати довіру к банку всіх груп клієнтів. Імідж банку – складна система уявлень про банк, різних за джерелом і змістом. Надійний імідж банку та його послуг є підтвердженням того, що він має унікальні діловими здібностями (спеціальними навичками, вміннями), що дозволяють підвищувати пропоновану споживачам сприйману ними цінність банківського продукту.

7. Якість пропонованих послуг має бути об'єктом постійного моніторингу з боку банку. Без такого зворотного зв'язку банку з клієнтурою неможливо як покращення рівня і якості сучасної побудови алгоритму клієнтської роботи, так

і оцінка власної роботи з клієнтами. Цілі моніторингу якості обслуговування клієнтів: отримання об'єктивної інформації про якість сервісу та пошук проблем і шляхів їх вирішення.

8. Метою всіх попередніх рекомендацій є створення клієнтоорієнтованого банку**.** Клієнтоорієнтованість банку – це добре продумані продукти, Інтернет-банк, мережі банкоматів, ефективне навчання фахівців та ін.. У сучасних умовах будь-який банк, який хоче бути сучасним і успішним, повинен бути клієнтоорієнтованим, тобто таким, в якому клієнт на всіх рівнях управління отримує підтримку та реалізацію своїх вимог за встановленим у банку

Підсумком розвитку такого підходу є створення партнерських банківських відносин, які мають на увазі взаєморозуміння. Сенс партнерських банківських відносин полягає в організації такої діяльності банку, на основі вивчення потенційних проблем клієнтів, при якій клієнтам пропонуються найбільш зручні та вигідні способи їх вирішення.

Висновки. У даній роботі розглянуто теоретичні та практичні аспекти покращення привабливості комерційного банку. Визначено, що в сучасних висококонкурентних ринкових умовах більш ефективними є нецінові стратегії покращення привабливості установи, які акцентують увагу на важливості задоволеності клієнта банком. Розглянувши сучасні тенденції, зарубіжний досвід та результати власних досліджень, у роботі надані власні рекомендації, які спрямовані на покращення привабливості комерційних банків України.

Література:

1. Лютий І.О. Банківський маркетинг: підручник / І.О. Лютий, О.О. Солодка – К. : ЦУЛ, 2009. – 776 с.
2. Тардаскіна Т.М. Нецінові стратегії утримання клієнтів банку / Т.М.Тардаскіна, М.П. Манько – Матеріали ІІІ Міжнародній науково-практичної конференції „Економіка та управління в умовах побудови інформаційного суспільства”, 17-18 квітня, 2014 р. м. Одеса. – Секція 2. – С.157-161.
3. Лутошкина Н.К. Развитие форм и методов ценовой и неценовой конкуренции на рынке банковских услуг: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эконом. наук. спец.08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (маркетинг)»/ Н.К. Лутошкина – Санкт-Петербург, 2012 – 23 с.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Редакція від 7.12.2000. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14
5. Орлов Д. Банки и общество: обязательства вне коммерции / Д. Орлов. – Банковское обозрение. – № 9. – 2007. – С. 20-25.
6. Аржевитин С. Проблемы банковских систем Украины в XXI столетии / С. Аржевитин. – Мир денег. – №6. – 2000. – С. 22-23.

14. MARKETING

Eriomina M.,
Candidate Of Economic Sciences, Assistant Professor
Dergousova A.
Candidate Of Economic Sciences, Assistant Professor
Ukrainian State University of the Railway Transport, Kharkov

FORMING OF THE POSITIVE IMAGE OF THE FINANCIAL INSTITUTIONS AS A FACTOR OF THE RISK REDUCING ON THE STOCK MARKET

Єрьоміна М.О.,
к.е.н., доцент
Дергоусова А.О.
к.е.н., доцент
Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ РИЗИКУ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

The work defines the importunateness and the necessity of the financial institutions image on the stock market. It is proved that in the developing circumstances of the stock market there is a necessary step to develop the positive image for attracting customers and partners, providing and rising the. Stages of the financial institutions image are formed.

***Key words**: financial institution, image, stock market, competitiveness, risk, participant of the stock market.*

В роботі визначено важливість та необхідність формування іміджу фінансових установ на фондовому ринку. Доведено, що в умовах розвитку фондового ринку важливим кроком є формування його позитивного іміджу для залучення клієнтів та партнерів, забезпечення та підвищення конкурентоспроможності учасників фондового ринку. Визначено етапи формування іміджу фінансових установ.

***Ключові слова**: фінансова установа, імідж, фондовий ринок, конкурентоспроможність, ризик, учасник фондового ринку.*

Яким чином підприємство стає примітним на ринку і викликає довіру і перевагу споживачів та партнерів? Це питання є, мабуть, одним з найбільш важливих і первинних в процесі становлення і упродовж усього життєвого циклу існування підприємства, воно відображає проблему формування іміджу. Образно кажучи, імідж підприємства – це його «обличчя», тобто сформоване уявлення цільової аудиторії про діяльність і успіхи компанії, яке чинить постійний і динамічний вплив на взаємовідношення підприємства з його реальними і потенційними клієнтами, його конкурентоспроможність, фінансові результати і контакти з державними установами. Отже, отримання позитивних представлень оточення про особу і вплив на їх відношення є певною закономірністю з точки зору психології і соціального розвитку суспільства, що, у свою чергу, може бути прикладене до потреби формування іміджу підприємства.

Теорія формування іміджу підприємства посідає важливу роль в сучасній науковій думці. Питання, пов’язані з визначенням та формуванням іміджу, знайшли відображення в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів. Цій темі присвячені роботи Даниленка Л.В., Джи Б., Королько В.Г., Шкардуна В.Д. та ін.

Проте на сьогодні не досить повно розкриті питання визначення напрямків та етапів формування позитивного іміджу фінансових установ як чинника підвищення конкурентоспроможності учасників фондового ринку.

У світовій практиці створення іміджу підприємства розглядається як одна із стратегічних цілей управління, яка вважається не менш важливою, ніж впровадження нових технологій, стабілізація фінансового середовища, найму персоналу і розширення ринків збуту [2, с. 58].

Але одного бажання мати власний імідж виявляється мало. Так багато компаній, вливаючись в ряди тих, хто бажає мати свій індивідуальний образ, стикаються з серйозними проблемами, оскільки не обтяжують себе з'ясуванням змісту і сутності поняття «корпоративний імідж», особливостей його формування, важливості взаємодії всіх складових його елементів, призначення, а головне, можливості застосування з користю. А ті, хто усвідомлює все це, нерідко забуває про те, що ми живемо у динамічному суспільстві, яке вимагає постійних модифікацій, додавання чогось нового, цікавого. «Якщо ви хочете перемогти в грі під назвою імідж, не варто спочивати на лаврах - адже, поки ви розслабляєтеся, вас обходять суперники!» [2, с. 24].

Таким чином, формування і постійна оцінка ефективності іміджу є важливим етапом в житті будь-якої організації в умовах ринку.

Специфічність іміджу як атрибуту підприємства виявляється в тому, що він існує незалежно зусиль самого підприємства. Синтез уявлень про підприємство, властивих різним групам громадськості, створює більш загальне і ємне уявлення про підприємство, що називають його корпоративним іміджем.

Імідж підприємства у споживачів складають уявлення клієнтів та партнерів щодо унікальних характеристик, яким має відповідати продукція підприємства: якість, дизайн, популярність торгової марки; сервісні послуги та система знижок; ціна на продукцію; уявлення споживачів про заявлену місію та стратегію підприємства, а також його фірмовий стиль [3]. Бізнес-імідж підприємства складається з уявлень партнерів про підприємство як суб'єкта певної діяльності.

Як основні детермінанти бізнес-іміджу виступають: ділова репутація або сумлінність (дотримання етичних норм бізнесу) у здійсненні підприємницької діяльності, надійність, лояльність підприємства до партнерів, інформаційна відкритість, а також ділова активність підприємства, індикаторами якої є обсяг продажів, відносна частка ринку, різноманітність товарів, гнучкість цінової політики тощо.

Працюючи в умовах досить жорсткої конкуренції фінансові установи, намагаючись підвищити власну конкурентоспроможність, повинні обов’язково звертати увагу на свій рейтинг на фондовому ринку, що формує його власний імідж. Необхдіним є також застосування інших певних іміджеутворюючих заходів, що сприятиме залученню потенційних клієнтів та партнерів.

Імідж підприємства – цілісне сприйняття (розуміння й оцінка) організації різними групами партнерів, клієнтів та споживачів, що формується на основі зберігається в їх пам'яті інформації про різні сторони діяльності підприємства. Тобто, це щось середнє між поданням, яке компанія хоче створити про себе

(активні дії компанії по формуванню і адекватному сприйняттю свого «обличчя»), і представленням про компанію, яке існує («відображення» особи компанії в пам'яті клієнта) Це емоційно забарвлений образ, часто свідомо сформований, що володіє цілеспрямовано заданими характеристиками і покликаний надавати певний психологічний вплив на конкретні групи контрагентів.

Таким чином, зміст поняття «імідж підприємства» включає в себе дві складові: 1) описову (або інформаційну), яка відображає образ підприємства, 2) оцінну, яка існує в силу того, що будь-яка інформація про підприємство спонукає на ринку (фондовому ринку) до оцінки, емоцій, які можуть мати різну інтенсивність та можуть прийматися або відхилятися.

Серед основних видів іміджу можна назвати такі, як бажаний, традиційний, реальний, сприятливий, позитивний, ідеалізований, новий (оновлений) імідж [4, с. 293]. Однак, під даними назвами слід розуміти скоріше окремі характеристики, якості іміджу, а не його різновиди. Крім того, в процесі життєвого циклу організації імідж може переходити з однієї якості в іншу. Так, бажаний імідж може перейти в реальний, якщо докласти певних зусиль, а традиційний імідж – перейти в нову якість або отримати оновлене «обличчя». Також у підприємства може існувати одночасно декілька іміджів, які стають актуальними в залежності від цілей, що переслідуються ним в даний момент, і від запитів цільової аудиторії, з якою підприємство працює в певний період часу.

Імідж це комплексне поняття, яке складається з безлічі показників. Їх можна умовно розділити на дві групи: основні, пов'язані з головною діяльністю компанії, і супутні [5].

До основних, відносяться такі категорії як, наприклад, загальна популярність і репутація, швидкість реагування на зміну потреб аудиторії, інноваційний потенціал, престиж продуктів, рекламна політика, зарубіжні зв'язки, фінансова стійкість, конкурентні позиції.

Супутні складові не є другорядними або менш значимими, як це може здатися на перший погляд. Вони грунтуються на суб'єктивному сприйнятті іміджу підприємства. Отже, є суперечливими, а результати формування є непередбачуваними. До числа таких складових можна віднести характер і стиль відносин з клієнтами та партнерами, корпоративну культуру, образ персоналу підприємства (як його професійних, так і особистісних характеристик), стиль підприємства (роль і місце на ринку), внутрішньої та зовнішньої атрибутики.

Ще однією важливою складовою іміджу є образ керівника. Важливо, щоб і він був позитивним. Формування образу складається з його професійної, соціальної діяльності, його особистісних характеристик, минулого і сьогодення.

Фінансова установа може мати позитивний корпоративний імідж серед своєї аудиторії, якщо відповідає таким характеристикам: активна, прогресивна, гнучка, стабільна, платоспроможна, якісна в обслуговуванні, ефективна з погляду вартості послуг та продуктів, а також приваблива з погляду візуальної ідентичності. Разом з тим необхідним компонентом іміджу має бути певний консерватизм (недопущення агресивного зростання, прийняття припустимого

ризику, вірність кращим традиціям бізнесу), бездоганна чесність та висока кваліфікація персоналу і керівників установи. Дуже важливо, щоб фінансова установа мала виражений стиль в одязі та поведінці персоналу, логотипі, емблемах, поданні продуктів клієнтам, оформленні платіжних карток, банкоматів та офісів, дизайні веб-сайта – усе для створення єдиного позитивного образу як респектабельної компанії. Тому так негативно сприймають клієнти закриття філіалів.

Дослідження іміджу найбільших українських банків регулярно проводиться з 2007 р. [6]. Серед характеристик, що формують репутацію банку, найбільший вплив має сприйняття банку як надійного, що забезпечує 27% загальної оцінки репутації банку. Далі йдуть оцінка роботи персоналу банку, престижність банку, його відкритість і чесна поведінка. Іншими прикладами в Україні є рейтинги надійності банківських вкладів [7], а також рейтинги від українського журналу «Банкір».

Значний потенціал також мають у плані формування бажаного іміджу більша відкритість для учасників ринку, урегулювання скарг клієнтів, ініціювання оновлення бренда, продуктового ряду, іміджевої реклами та реклами продуктів.

Так, будь-який захід на підприємстві неможливий без ретельного його планування. Формування позитивного іміджу фінансових установ не є виключенням. Тому варто сформулювати методику формування іміджу, яка складається з певних етапів і безперечно є базою для формування іміджу учасників фінансового ринку:

1. Аналіз маркетингового середовища залізничного транспорту та виділення цільової (найбільш важливої для його діяльності) аудиторії.

2. Формування набору найбільш істотних іміджеобразуючих факторів для кожної з цільових груп: активність, прогресивність, гнучкість, стабільність, платоспроможність, якість в обслуговуванні, ефективність політики функціонування для споживачів з погляду вартості послуг та продуктів, а також привабливість з погляду візуальної ідентичності.

3. Розробка бажаного образу (з точки зору встановлених стратегічних цілей) для кожної цільової групи.

4. Оцінка стану іміджу в кожній з цільових груп. Це здійснюється за допомогою проведення маркетингових досліджень фондового ринку.

5. Розробка і реалізація плану заходів щодо формування позитивного іміджу фінансової установи у свідомості цільових груп.

6. Контроль результатів, що досягаються і корекція (при необхідності) плану.

Таким чином, можна стверджувати, що формування певного іміджу є однією з найважливіших задач та цілей будь-якого підприємства. Важливим кроком при цьому є визначення найбільш впливових чинників іміджеутворення у споживачів та партнерів, які є також і чинниками позиціонування фінансової установи. Сьогодні українські учасники фондового ринку мають звернути увагу на власний імідж для подальшого закріплення власної конкурентної позиції на ринку.

Усі зазначені заходи є факторами зниження ризику неліквідності або банкрутства фінансових установ за рахунок формування власного позитивного іміджу учасників фондового ринку.

Література:

1. Даулинг, Грем. Репутация фирмы: создание, управление и оценка эффективности. – М.: Консалтинговая группа «ИМИДЖ-контакт», 2003. – 368 с.
2. Джи, Б. Имидж фирмы. Планирование, формирование, продвижение. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 224 с.
3. Єрьоміна, М.О. Забезпечення ефективності роботи українських залізниць за рахунок підвищення конкурентоспроможності пасажирських перевезень в умовах реформування / М.О. Єрьоміна // Вагонний парк: науково-технічний журнал. – Х., 2013. - №8 (77).
4. Королько, В.Г. Основи паблік рілейшнз. – К.: «Ваклер», 2001. – 528 с.
5. Дергоусова, А.О. Розробка стратегії позиціонування залізничного транспорту за рахунок створення позитивного іміджу / А.О. Дергоусова, О.І. Зоріна // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вісник Миколаївського нац. унів-ту ім. В.О.Сухомлинського. – Вип. 4. - 2015. – С. 392 - 394.
6. Дослідження іміджу найбільших українських банків. Результати нового дослідження компанії GfK Ukraine. 08.01.2008 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gfk.ua/
7. Рейтинг життєздатності українських банків-2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// www.forbes.net.ua

15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION

Kondrat E.V.,
Lecturer in economic disciplines
Kasyanova S.V.,
Lecturer in tourism disciplines
Almamedova E.M.
Master of economic sciences
College of "Turan" university

THE ROLE OF MODERN LEARNING TECHNOLOGIES

Кондрат Е.В.,
преподаватель экономических дисциплин
Касьянова С.В.,
преподаватель туристских дисциплин
Альмамедова Э.М.
магистр экономических наук
Колледж университета «Туран»

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ

The method of case study is an active problem-situational analysis based on learning by solving specific problems - case studies of solutions. Case-method associated with the solution of problem situations, where students used creative ideas. Case describes the presence of a real problem, the need for choice.

Keywords: *case study, learning technologies, methods, presentation.*

Метод кейс-стади-активный проблемно-ситуационный анализ, основанный на обучении, путем решения конкретных задач – решений кейсов. Кейс-метод связан с решением проблемных ситуаций, где используются творческие идеи учащихся. Кейс характеризует наличие реальной проблемы, потребность выбора.

Ключевые слова: *кейс-стади, технология обучения, метод, презентация*

Метод кейс-стади-активный проблемно-ситуационный анализ, основанный на обучении путем решения конкретных задач – ситуаций. Метод конкретных ситуаций относится к неигровым имитационным активным методам обучения.

Непосредственная цель метода кейс-стади – возможность совместными усилиями группы обучающихся проанализировать ситуацию, возникающую при конкретном положении дел, и выработать практическое решение. Конечным результатом является оценка предложенных алгоритмов и выбор лучшего в контексте поставленной проблемы.

Сегодня метод кейс-стади завоевал ведущие позиции в обучении, активно используется в зарубежной практике бизнес–образования и считается одним из самых эффективных способов обучения обучающихся навыкам решения типичных проблем.

Внедрение метода кейс-стади в практику сопровождается проблемами, которые обусловлены двумя тенденциями:

- первая вытекает из общей направленности развития образования, его ориентации не столько на получение конкретных знаний, сколько на формирование профессиональной компетентности;

-вторая вытекает из развития требований к качеству специалиста, который, помимо удовлетворения требованиям первой тенденции, должен

обладать также способностью оптимального поведения в различных ситуациях, отличаться системностью и эффективностью действий в условиях кризиса[1].

Несмотря на это, метод кейс-стади используется довольно часто в последнее время. Данный метод позволяет, в ходе разбора ситуаций, обучающимся действовать в «команде», проводить анализ и принимать управленческие решения.

Идеи метода кейс-стади достаточно просты:

1. Метод предназначен для получения знаний по дисциплинам, когда нет однозначного ответа на поставленный вопрос, а есть несколько ответов, которые могут соперничать по степени истинности; задача преподавания при этом сразу отклоняется от классической схемы и ориентирована на получение не единственной, а многих истин и ориентацию в их проблемном поле.

2. Акцент обучения переносится не на овладение готовым знанием, а на его выработку, на сотворчество студента и преподавателя; отсюда принципиальное отличие метода кейс-стади от традиционных методик – демократия в процессе получения знания, когда студент по сути дела равноправен с другими студентами и преподавателем в процессе обсуждения проблемы.

3. Несомненным достоинством метода ситуационного анализа является не только получение знаний и формирование практических навыков, но и развитие системы ценностей студентов, профессиональных позиций, жизненных установок, своеобразного профессионального мироощущения.

4. В методе кейс-стади преодолевается классический дефект традиционного обучения, связанный с «сухостью», неэмоциональностью изложения материала — эмоций, творческой конкуренции [1].

Метод кейс-стади является инструментом, позволяющим применить теоретические знания к решению практических задач. Метод способствует развитию у студентов самостоятельного мышления, умения выслушивать и учитывать альтернативную точку зрения, аргументированно высказать свою. С помощью этого метода студенты имеют возможность проявить и усовершенствовать аналитические и оценочные навыки, научиться работать в команде, находить наиболее рациональное решение поставленной проблемы.

Будучи интерактивным методом обучения, метод кейс-стади завоевывает позитивное отношение со стороны обучающихся, обеспечивая освоение теоретических положений и овладение практическим использованием материала; он воздействует на профессионализацию обучающихся, способствует их взрослению, формирует интерес и позитивную мотивацию по отношению к учебе. Одновременно метод кейс-стади выступает и как образ мышления преподавателя, его особая парадигма, позволяющая по-иному думать и действовать, обновлять свой творческий потенциал.

Кейсы отличаются от задач, используемых при проведении семинарских и практических занятий, поскольку цели использования задач и кейсов в обучении различны. Задачи обеспечивают материал, предоставляющий обучающимся возможность изучения и применения отдельных теорий, методов, принципов. Обучение с помощью кейсов помогает обучающимся

приобрести широкий набор разнообразных навыков. Задачи имеют, как правило, одно решение и один путь, приводящий к этому решению. Кейсы имеют много решений и множество альтернативных путей, приводящих к нему.

Разбирая кейс, обучающиеся фактически получают на руки готовое решение, которое можно применить в аналогичных обстоятельствах. Увеличение в «багаже» обучающегося проанализированных кейсов, увеличивает вероятность использования готовой схемы решений к сложившейся ситуации, формирует навыки решения более серьезных проблем.

Существует множество различных кейсов, классификация кейсов может производиться по различным признакам:

- иллюстративные учебные ситуации — кейсы, цель которых — на определенном практическом примере обучить студентов алгоритму принятия правильного решения в определенной ситуации;

- учебные ситуации — кейсы с формированием проблемы, в которых описывается ситуация в конкретный период времени, выявляются и четко формулируются проблемы; цель такого кейса — диагностирование ситуации и самостоятельное принятие решения по указанной проблеме;

- учебные ситуации — кейсы без формирования проблемы, в которых описывается более сложная, чем в предыдущем варианте ситуация, где проблема четко не выявлена, а представлена в статистических данных, оценках общественного мнения, органов власти и т.д.; цель такого кейса — самостоятельно выявить проблему, указать альтернативные пути ее решения с анализом наличных ресурсов;

- прикладные упражнения, в которых описывается конкретная сложившаяся ситуация, предлагается найти пути выхода из нее; цель такого кейса — поиск путей решения проблемы [1].

Кейсы могут быть классифицированы, исходя из целей и задач процесса обучения. В этом случае могут быть выделены следующие типы кейсов:

- обучающие анализу и оценке;

- обучающие решению проблем и принятию решений;

- иллюстрирующие проблему, решение или концепцию в целом.

Что касается формы, в которой могут быть представлены кейсы, нужно отметить, что они могут быть от нескольких предложений на одной странице до множества страниц. Однако следует иметь в виду, что большие кейсы вызывают у обучающихся некоторые затруднения по сравнению с малыми, особенно при работе впервые. Кейс может содержать описание одного события в одной организации или историю развития многих организаций за многие годы. Кейс может включать известные академические модели или не соответствовать ни одной из них.

Но это не означает, что нет определенных правил и методов предоставления решения кейсов. Кейс должен:

- быть написан интересно, простым и доходчивым языком;

-выразительно определять «сердцевину» проблемы;

- показывать как положительные примеры, так и отрицательные;

-соответствовать потребностям выбранного контингента обучающихся, содержать необходимое и достаточное количество информации [1].

Определение и квалификация проблемы занимает исключительно важное место в процессе конструирования модели ситуации. Вместе с тем текст кейса не должен подсказывать ни одного решения относительно поставленной проблемы.

Максимальная польза из работы над кейсами будет извлечена в том случае, если обучающиеся при предварительном знакомстве с ними будут придерживаться систематического подхода к их анализу. Приблизительные пункты систематического подхода:

1. Выписать из соответствующих разделов учебной дисциплины ключевые идеи, для того, чтобы освежить в памяти теоретические концепции и подходы, которые Вам предстоит использовать при анализе кейса.

2. Бегло прочтите кейс, чтобы составить о нем общее представление.

3. Внимательно прочтите вопросы к кейсу и убедитесь в том, что Вы хорошо поняли, что Вас просят сделать.

4. Вновь прочтите текст кейса, внимательно фиксируя все факторы или проблемы, имеющие отношение к поставленным вопросам.

Общее правило работы с кейсами — нельзя использовать информацию, которая находится «за рамками». Например, если обучающийся прочитал в газете статью о той самой компании, проблемы которой описаны в задании, факты из нее брать запрещено, поскольку менеджер, принимающий решение, а моделируется ситуация, когда студент находится на его месте, обладает только той информацией, которая представлена в задании. Иногда, наоборот, обучающемуся может быть предоставлена возможность добавить факты из конкретной рыночной ситуации, существовавшей в рассматриваемый период времени. В таких случаях во внимание должна приниматься эрудиция обучающегося и степень владения материалом.

Организация обсуждения кейса предполагает формулирование перед обучающимися вопросов, включение их в дискуссию. Вопросы обычно подготавливают заранее и предлагают обучающимся вместе с текстом кейса. При разборе учебной ситуации преподаватель может занимать активную или пассивную позицию, а иногда ограничивается подведением итогов дискуссии [2].

Организация обсуждения кейсов обычно основывается на двух методах. Первый из них носит название традиционного Гарвардского метода – открытая дискуссия. Альтернативным методом является метод, связанный с индивидуальным или групповым опросом, в ходе которого обучающиеся делают формальную устную оценку ситуации и предлагают анализ представленного кейса, свои решения и рекомендации, т.е. делают презентацию. Этот метод облегчает преподавателю осуществление контроля, хотя, и позволяет некоторым обучающимся минимизировать их учебные усилия, поскольку каждый опрашивается один-два раза за занятие. Метод развивает у студентов коммуникативные навыки, учит их четко выражать свои мысли.

Дискуссия занимает центральное место в методе кейс-стади. Ее целесообразно использовать в том случае, когда обладают значительной степенью зрелости и самостоятельности мышления, умеют аргументировать, доказывать и обосновывать свою точку зрения. Важнейшей характеристикой дискуссии является уровень ее компетентности, который складывается из компетентности ее участников. Неподготовленность обучающихся к дискуссии делает ее формальной [2].

Основным фактором в дискуссии является степень ее руководства преподавателем. Руководя дискуссией, преподаватель должен добиваться участия в дискуссии каждого обучающегося, выслушивать аргументы за и против и объяснения к ним, контролировать процесс и направление дискуссии, но не ее содержание.

Умение публично представить интеллектуальный продукт, хорошо его рекламировать, показать его достоинства и возможные направления эффективного использования, а также выстоять под шквалом критики, является очень ценным интегральным качеством. Презентация оттачивает многие глубинные качества личности: волю, убежденность, целенаправленность, достоинство и т.п.; она вырабатывает навыки публичного общения, формирования своего собственного имиджа.

Эффективность деятельности преподавателя, реализующего метод кейс-стади в своей педагогической практике, связана с соблюдением ряда принципов:

-принцип партнерства, сотрудничества;

-принцип смещения роли преподавателя с трансляции и «разжевывания» знаний к организации процесса их добывания – снижение роли преподавателя как единственного «держателя» знаний, возрастание его роли как эксперта и консультанта, помогающего студенту ориентироваться в мире научной информации;

-принцип творчества, который предполагает превращение кейса и занятия с его применением в индивидуально неповторимый творческий продукт (вовлечение в творчество студентов, усиление роли творческой импровизации в ходе обучения и т.п.) [2].

Используя метод кейс-стади на уроках экономики, показывает, что обучающиеся с азартом принимаются за решение проблемы, описанной в кейсе, так как эта технология позволяет им проявить свой креатив, самостоятельность в суждениях.

Ниже представлены пример заданий, используемых на уроках экономики.

Завод, выпускающий стройматериалы, столкнулся с ситуацией значительного повышения спроса на свою продукцию, вызванного развернувшимся строительством коттеджного поселка в окрестностях города. В связи с этим управляющий завода принял решение увеличить объем выпускаемой продукции на 40%.

На совещании, проведенном управляющим, выяснилось, что «уязвимым местом», затрудняющим решение поставленной задачи, является распределение

работы между исполнителями и загрузка производственных мощностей. Для решения этой проблемы были предложены следующие варианты:

-введение основного календарного плана, обеспечивающего гибкость в работе и удобного при выполнении срочных заказов, применяемого чаще всего при постоянной номенклатуре продукции и при наличии опытных мастеров;
-переход на метод беспрерывной загрузки, который отличается от предыдущего метода большей детализацией хода производства, использованием различного рода отчетно-учетных форм, показывающих весь ход выполнения работы, а также графиков загрузки;

-использование графиков по стадиям выполнения задания, позволяющих больше детализировать ход производственного процесса с указанием времени наладки оборудования, сроков начала и завершения работы, времени перемещения материалов, количества изготавливаемых изделий и задействованных станков и т. д., в то же время это более дорогостоящий вариант.

Вопросы для контроля:

Оцените ситуацию, сложившуюся на заводе. Какую из трех возможных целей вы бы выбрали? Обоснуйте свой выбор.

Данный кейс характеризует наличие реальной проблемы, потребность выбора. Работа над кейсом может проходить как в аудитории, так и вне аудитории (на подготовительном этапе) для педагога и обучающихся. Преподаватель подготавливает кейс по следующим вопросам: определяют случаи, взаимосвязь лиц в трудной ситуации кейса; разрабатывают начало, развитие и завершение; обнаруживают вопросы, возникающие во время прохождения кейса и аргументы, на которые делают акцент обучающиеся. Разработанные вопросы помогают обучающимся найти правильное решение; разработать систему оценки кейса. Внедрение кейс-метода помогает контролировать освоение обучающимися умений применять свои знания и опыт для решения проблем, смоделированных на основе реальных жизненных ситуаций. При использовании кейсов для контроля педагог может включать решение кейсов в число контрольных заданий на учебном занятии. Первый вариант широко представлен в методических разработках по различным учебным курсам. Решение кейса в аудитории преподаватель организует с помощью распечатки или электронного варианта кейса.

Преимущество контроля при использовании кейсов заключается в следующем: во первых, это большой охват аудитории, так как в отличии от обычного опроса, где преподаватель успевает за урок опросить двух или трёх обучающихся, при использовании кейсов появляется возможность опросить всю аудиторию сразу. Во вторых, так как кейсы доступны обучающимся не только в колледже. И в третьих, поскольку преподаватель сам составляет кейсы и требует в них более развёрнутого ответа, то становится возможным проконтролировать сам обучающийся, отвечает на вопросы или он берет информацию из интернета копируя текст, или ему кто то подсказывает.

Применение кейсов как средства контроля заключается в том, что бы обучающееся могли добиться своих целей в учебном процессе. Когда

обучающийся будет понимать, что он может рассчитывать лишь на свои знания, он начнёт учить намного больше, стремится к своим целям и из рядя слушателей на занятиях, начнёт переходить в ряд активных обучающихся [3]. Немаловажным преимуществом кейса при контроле является то, что знания приобретаются обучаемым, а не даются в готовом виде.

Литература:

1. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения , www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600
2. Полухина А.К. Кейс как средство контроля в учебном процессе// Сидоров С.В. Сайт педагога-исследователя.
3. http://festival.1september.ru/articles/626702/

Vodiana O.V.

Doctor of philosophy

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine

COMPONENTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE FOR SOCIAL SUPPORT OF FAMILIES HAVING CHILDREN IN CARE

Водяна О.В.

кандидат педагогічних наук

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, В ЯКИХ ПЕРЕБУВАЮТЬ ДІТИ ПІД ОПІКОЮ

The article substantiates the influence of professionalism and professional competence, which form the professional readiness of future social workers for the social support of families having children in care, on the efficiency of work of a specialist in the social sphere. The author analyzes the content of components of professional readiness, in which the role of personal, theoretical and practical components.

Keywords: *specialist in social sphere, professionalism of specialist in social sphere, readiness for professional activity, professional readiness of future social worker.*

У статті обґрунтовано вплив професіоналізму та професійної компетентності, які формують професійну готовність майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, на ефективність роботи фахівця соціальної сфери. Автором проаналізовано зміст складових професійної готовності, в ролі яких виступають особистісний, теоретичний та практичний компоненти.

Ключові слова: *фахівець із соціальної сфери, професіоналізм фахівця із соціальної сфери, готовність до професійної діяльності, професійна готовність майбутнього соціального працівника.*

Важливу роль у забезпеченні ефективності соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою відіграють суб'єкти соціального супроводу – соціальні працівники. Соціальний працівник – це професійно підготовлений фахівець, який має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги [7]; це посередник між суспільством, соціальною групою, сім'єю та індивідом, який має відповідну професійну підготовку для надання соціальної допомоги і вирішення різного роду соціальних проблем [7; 8].

Відповідно до нормативних документів, що стосуються організації соціального супроводу, безпосередньо здійснюють соціальний супровід сімей, в яких перебувають діти під опікою, соціальні працівники – фахівці із соціальної роботи. Фахівець із соціальної сфери – це особа, яка має необхідні інтелектуальні, моральні, особистісні якості для виконання особливого,

інтегрованого, універсального виду діяльності у соціальній сфері – соціального супроводу [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної сфери знайшла своє відображення не лише в законодавчих та нормативно-правових документах, але і в ряді наукових досліджень В. Андрієвської, С. Архипової, І. Галатир, А. Капської, О. Карпенко, І. Миговича, Г. Лактіонової, І. Пєши, І. Плугатор, О. Романчука та ін. Проте, зміст складових професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, їх вплив на здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, на наш погляд, досліджено недостатньо.

Відповідно до кваліфікаційних вимог, фахівець із соціальної роботи має повну вищу освіту (рівень магістра, спеціаліста) відповідного напряму підготовки та підвищення кваліфікації. На нашу думку, фахівець із соціальної роботи, який здійснює соціальний супровід сім'ї, де перебуває дитина під опікою, це професіонал, який відповідає вимогам професії, вносить певний внесок в соціальну політику і соціальну практику, здійснюючи свою діяльність із соціальної адаптації, допомоги, корекції, реабілітації окремої людини і різних категорій населення; налаштований на професію, має професійно необхідні якості, компетентність, а також позитивне ставлення до себе як до професіонала, спрямованого на позитивну результативність своєї праці; досягає бажаних для суспільства результатів із соціальної допомоги, підтримки, адаптації і реабілітації людей; використовує сучасні, оптимально ефективні методи, прийоми, технології для соціального захисту людини; виконує норми, стандарти, еталони професії, усвідомлює її значимість у суспільстві; усвідомлює перспективу і зону своєї найближчої професійної освіти, підвищення кваліфікації, самоосвіти, вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду; має необхідний рівень професійних і особистісних якостей, знань і умінь; є соціально активним у суспільстві, ставить і обговорює питання практики, ставлення до професії, її статусу, шукає резерви розв'язання професійних, соціальних проблем [1].

Виходячи із специфіки соціального супроводу як виду соціальної роботи, особливостей об'єкта супроводу (розмаїття сімей, які виступають у якості об'єкта, дітей, які перебувають під опікою), видів діяльності фахівця соціальної роботи, ролей, які він виконує у процесі супроводу, та інших чинників, до основних знань, необхідних майбутньому фахівцеві із соціальної роботи для здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, відносимо знання: законодавства України, нормативно-правових актів, методичних та інших розпорядчих документів та матеріалів, які регламентують організацію соціальної роботи; організації соціально-медичної роботи; організації юридичної допомоги, піклування, опікування, догляду, соціальної реабілітації, соціального захисту; соціології; психології; технології соціальної роботи; національних особливостей побуту, культури людських відносин.

Серед них виділимо такі вміння, як: виявлення та допомога людям, які потребують соціальної, медичної, юридичної, психологічної, педагогічної,

матеріальної та іншої допомоги; організація піклування, опіки, догляду; координація роботи державних, приватних підприємств, громадських організацій та благодійних фондів для надання соціальної допомоги та захисту сім'ям та особам, які того потребують; проведення психологічних та педагогічних консультацій, надання юридичних порад; забезпечення професійного рівня роботи соціальних працівників та соціальних робітників [3, с. 76].

Вважаємо за доцільне поповнити даний перелік такими професійними уміннями і навичками фахівця, як: самоуправління, оцінки та планування; уміння поєднувати теорію та практику; навички спілкування, ведення професійних записів; навички представлення інтересів клієнта; уміння вислухати; навички збору інформації; уміння налагодження та підтримки професійних відносин; спрямування зусиль клієнтів на самостійне вирішення проблем; творче розв'язання проблем клієнта; визначення моменту призупинення супроводу; дослідження та інтерпретація результатів; посередництво.

Зазначимо, що сформованість у фахівця із соціальної роботи відповідних умінь стимулює його професійний ріст, здатність розвиватися та вирішувати складні завдання, стимулює до постійного підвищення рівня своїх знань, навичок практичної роботи, глибшого розуміння цінностей соціальної роботи, а також оволодіння новими технологіями, формами та методами роботи, до дослідження соціальної сфери [9].

Досвід практичної діяльності фахівців із соціальної роботи демонструє залежність ефективності виконання професійних ролей та функцій у процесі соціального супроводу від професіоналізму фахівця. Під професіоналізмом фахівця із соціальної роботи розуміємо кваліфіковане виконання ним професійних обов'язків [2]. Як свідчать результати наукового пошуку, професіоналізм фахівця соціальної роботи складається з трьох компонентів: професіоналізму знань, професіоналізму фахівця (здатність фахівця синтезувати інформацію з різних галузей науки); професіоналізму спілкування (готовність та умінні фахівця використовувати системні знання у взаємодії з сім'єю, в якій перебуває дитина під опікою у цілому та кожним її членом зокрема); професіоналізму самовдосконалення (передбачає професійне самовдосконалення фахівця через самоосвіту і особистісне самовдосконалення через самовиховання). Відсутність одного з означених компонентів у діяльності фахівця соціальної роботи свідчить про відсутність або низький рівень його професіоналізму.

Іноді практики соціальної роботи виділяють ще й такий рівень, як псевдопрофесіоналізм. Зовні фахівець здається активним у професійній сфері, але насправді його робота є нерезультативною. Ми не зазначаємо цей рівень у переліку, оскільки вважаємо його недопустимим у професійній діяльності, особливо – у роботі з дітьми, які перебувають в сім'ях під опікою [5].

На нашу думку професіоналізм фахівця соціальної роботи тісно пов'язаний з його професійною компетентністю. Професійну компетентність фахівця із соціальної роботи ми визначаємо як сукупність взаємопов'язаних

якостей особистості, що передбачає: досконале володіння теоретичними знаннями та практичними навичками, уміння застосовувати їх у процесі професійної діяльності, здатність творчо і нестандартно вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї роботи, а також професійне зростання шляхом постійних самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення. Тобто, це відповідність рівня знань і умінь змісту виконуваних посадових обов'язків, а також уміння досягати мети [2; 6].

До складових професійної компетентності соціального працівника відносимо його особистісні особливості, професійні знання, уміння та навички, професійний досвід, професійні здібності та мотивації. Компетентність забезпечується базовою освітою, самоосвітою у процесі практичної діяльності, вивченням досвіду, підвищенням кваліфікації на курсах і семінарах та проявляється в практиці соціальної роботи, при взаємодії з клієнтами, іншими співробітниками, як здатність адекватно реагувати на потреби, вирішувати дилеми, які виникають у процесі роботи, використовуючи уміння та знання. Таким чином, компетентність фахівця є цінністю соціальної роботи, що забезпечує якісне вирішення соціальних проблем клієнта [2, с. 53–54].

Професійна компетентність фахівця із соціальної роботи формується під час його професійної підготовки і, поряд із професіоналізмом, є складовою професійної готовності. За результатами аналізу низки наукових праць можемо констатувати, що готовність майбутнього соціального працівника до професійної діяльності – це особливий особистісний стан, який забезпечує високі результати соціальної роботи й охоплює сукупність знань, умінь, навичок необхідних для організації праці, професійну спрямованість, налаштованість на виконання завдань та активність у їх розв'язанні, здатність бачити перспективи розвитку в роботі, прагнення до самовдосконалення та визначається позитивним ставленням до даного виду професійної діяльності.

Професійна готовність фахівця із соціальної роботи є особистісним утворенням людини, а також складним, різноплановим та багаторівневим системним психічним утворенням. Вона передбачає наявність у фахівця відповідних рівнів фізичного здоров'я, культури особистості, а також сформованості і розвитку необхідних для успішної професійної діяльності якостей. З іншого боку, майбутній фахівець має бути підготовленим до керівництва різними видами діяльності самих дітей та їх оточення [4]. Цим зумовлена необхідність визначення різних видів професійної готовності.

До критеріїв сформованості професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, відносимо: мотиваційно-ціннісний (особистісний) критерій (особистісна спрямованість студентів, зацікавленість у подальшому професійному розвитку); когнітивний (знаннєвий) критерій (наявність знань, умінь і навичок з фахових дисциплін, а також здатність їх використовувати на практиці; здатність застосовувати сучасні технології у професійній діяльності; можливість розв'язання завдань соціального супроводу, а також досягнення потрібного результату, знання професійної термінології); діяльнісний

(технологічний) критерій (уміння використовувати необхідні технології, форми, методи, прийоми і засоби для досягнення позитивного результату).

Висновки. Професійна готовність фахівця із соціальної роботи до виконання професійних обов'язків, у тому числі – і до організації соціального супроводу сімей, де перебувають діти під опікою, є складним, багатогранним явищем та важливим чинником ефективності соціального супроводу та являє собою сукупність взаємопов'язаних рис, досконале володіння теоретичними знаннями і практичними навичками, сформованість уміння застосовувати їх у процесі соціального супроводу означеної категорії сімей, здатність творчо вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї роботи, а також професійне зростання шляхом постійного саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти. Встановлено, що професійна готовність, як якісне новоутворення, формується тільки у процесі певної діяльності майбутнього фахівця. Для оптимізації процесу формування професійної готовності майбутнього фахівця із соціальної роботи до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, пропонуємо, насамперед, застосування новітніх освітніх технологій у навчальному процесі, посилення практичного аспекту цієї підготовки, про що, на наш погляд, варто приділити увагу у майбутніх дослідженнях.

Література:

1. Архипова С. Н. Проблеми університетської підготовки спеціалістів соціальної роботи / С. Н. Архипова // Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики. – К. : ДЦССМ, 2002. – Ч. І. – С. 142–150.
2. Водяна О. В. Формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо роботи з дітьми, які перебувають в сім'ях під опікою / О. В. Водяна // Vodiana O. V. The Formation of Future Social Workers' Professional Competence for Work with Children from Foster Families / O. V. Vodiana // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – Num. 4 (July). Series «Education&Pedagogy». – Toronto : ShinyWordCorp. – Pp. 92−98.
3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників / М-во праці та соц. політики України. Вип. 80 : Соціальні послуги – Краматорськ : Центр продуктивності, 2005. – 74 с.
4. Капська А. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. / Капська А., Пєша І. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 232 с.
5. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти : науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / О. Г. Карпенко ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Коло; Дрогобич, 2007. – 374 с.
6. Мигович І. І. Соціальна робота : нова гуманітарна наука, навчальна дисципліна і професійна діяльність / І. І. Мигович // Гуманітарна освіта : досвід і проблеми. – Ужгород, 1999. – С. 255–260.
7. Професія – соціальний працівник / За заг. ред. К. Шендеровського, І. Ткач. – К. : Главник, 2006. – 112 с.
8. Соціальні служби – родині : Розвиток нових підходів в Україні / За ред. М. Григи, Т. В. Семигіної. – К., 2003. – 128 с.
9. Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К. : ВМУРОЛ «Україна», 2004. – С. 185–191.

Zharovtseva T.
Doctor of pedagogical sciences, Professor
Southern Ukrainian National Pedagogical University K.D.Ushinsky, Ukraine

THE PROBLEM OF SUCCESS IN PREPARATION OF FUTURE PEDAGOGES

Жаровцева Т.
д.пед.н., професор
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, Одеса

ПРОБЛЕМА УСПІШНОСТІ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

The article deals with the teacher's success. It is shown, through which categories the success, emerging in the sociocultural and educational space of modern society, is manifested. The essence and socio-psychological characteristics of the installation on the success of the future teacher are revealed.

***Key words**: Personality success, setting for success, teacher, socio-cultural and educational space, socio-psychological characteristics.*

У статті розглядається проблема успішності педагога. Показано, через які категорії проявляється успішність, що формуються в соціокультурному і освітньому просторі сучасного суспільства. Розкриваються сутність і соціально-психологічні характеристики установки на успішність майбутнього педагога.

***Ключові слова**: Успішність особистості, установка на успішність, педагог, соціокультурне і освітній простір, соціально-психологічні характеристики.*

Сучасні соціально-економічні умови актуалізують саморозвиток, самоефективність, самодостатню успішність особистість, яка несе відповідальність за свій вибір стратегії життя, є суб'єктом соціального буття, характеризується мотиваційної спрямованістю, рефлексивним свідомістю, здатністю до самоорганізації, відповідними соціальними умовами і особистісним потребам.

У психолого-педагогічних науках досліджуються різні аспекти професійної успішності. Найчастіше порушуються питання вдосконалення і якості організації навчально-виховного процесу, результату діяльності і практично не досліджуються питання особистісної успішності, яка являє імператив життя кожної окремої людини, її благополуччя, задоволеність, оцінку успішності як компетенції, цінності, заходи її значущості для себе, стану суб'єктивної успішності.

Оскільки успішність асоціюється з активністю людини і неможливий без її діяльності, вираженої через акт творіння, досягнення або завоювання. Багато філософів і психологи намагалися пізнати, дослідити його природу. У їх числі Р. Декарт, М. Хайдеггер, Г. Олпорт, П. Рікер, К.Г. Юнг, Г. В. Гєгель, Ю. Хабермас, Л. Вітгенштейн, Д.Н. Узнадзе, І.С. Кон, М.М. Мамардашвілі, В.С. Стьопін, Т.І. Ойзерман, Л.І. Анциферова, В.А. Лекторський, К.А. Абульханова-Славська, В.М. Розов та ін.

Нове прочитання категорії «успішність» дозволяє розглядати її як інтегровану характеристику, концепт спрямованості особистості, яка забезпечується узагальненим структурним комплексом особистості, що включає мотиваційні спонукання, типологічні особливості, ознаки самоорганізації, самоврядування, вміння мобілізації, вдосконалення ресурсних можливостей, усвідомлення і прагнення до самореалізації .

Для досягнення успішності, на наш погляд, визначальними є мотив досягнення і настанова на успішність. Вони можуть формуватися поступово, наприклад, таким соціальним інститутом як освітній. Однак, не дивлячись на перехід до інформаційного суспільства [2, 3 с. 168-177], яке зорієнтовано на високі інтелектуально-інформаційні ресурси та технології особистісного розвитку, впровадження інноваційних освітніх і адаптаційно-соціалізуючих методик, в соціально-освітньому просторі поки що насилу долається стереотип використання перевірених практикою теорій і традиційних підходів. Це багато в чому знижує ефективність входження педагога в процес адекватної соціальної взаємодії в освітньому просторі, не сприяє максимальному розвитку цілісної особистості, формування необхідних настанов, не забезпечує всю повноту його входження в контекст сучасного життя, професійної підготовки, ускладнює його становлення як стратега власної успішності в професійній дійсності.

Одним із значущих чинників професійної та особистісної успішності педагога виступає настанова, яка є умовою детермінації якості життя, поведінки, діяльності, самосвідомості, самоефективності, почуття власної гідності, психологічного благополуччя, добробуту. Звернення до настанови набуває зростаючу актуальність у зв'язку з пошуком і спробами створення інформаційно-освітнього «поля» становлення педагога і його успішності в професії, соціальній взаємодії.

Як стверджують психологи [2, 8, 9], успішність розглядається як одна з базових потреб суб'єкта, стимул вчинків індивіда; мотив поведінки, мета; виступає в якості оцінки та самооцінки ефективності життя і діяльності. Характеристика поняття «успішність» змістовно багатогранна. Вона включає зовнішню сторону - соціально-економічний аспект успішності; стереотипний образ успішної людини, внутрішні ресурси і зовнішні умови досягнення успішності; результат діяльності; соціалізація індивіда, джерело задоволеності процесом життя, занурення у професійну діяльність, стан душевного благополуччя і ін. Успішність розуміється як активність (ресурс), або результат (суспільне становище, матеріальна забезпеченість) досягнень; як емоційний стан суб'єкта; сенс, індивідуальна система цінностей, суб'єктивна оцінка результатів активності [4, 5].

Звертаючись до дослідження успішності педагога, слід враховувати таку складову в її цілісній структурі, як готовність. Відмінності в конкретному тлумаченні даного поняття пояснюють його як стійку характеристику особистості, особливий психічний стан, ієрархічну систему професійно важливих якостей особистості, психологічне новоутворення особистості, настановчу готовність [6-8]. Готовність педагога самореалізуватися в професійній діяльності виступає інтегральною якістю особистості, включає змістовно-інформаційний, операційно-діяльнісний, процесуальний, мотиваційно-цільовий, емоційно-моральний компоненти, будучи визначальним показником нового прочитання розвитку і становлення успішності педагога в професійному соціумі.

Дослідниками доведено, що педагог затверджується в активній, перетворюючій професійній діяльності, в усвідомленні своєї здатності впливати

на розгортання подій, на ситуації в сфері соціально-професійної взаємодії. З цією метою необхідно орієнтувати педагога на розвиток потенціалу готовності освоєння «зони найближчого розвитку» (Л.С.Виготський), чітко уявляти свої можливості, не розкидатися, не робити зайвої роботи, цілеспрямовано реалізувати себе в майбутньому [9].

Успішність педагога складається з спрямованості у майбутнє, розуміння того, що благополуччя, успіх в діяльності залежить від можливостей швидкої адаптації, активної занурення в цілісний професійний процес. Вона визначається наявністю високої самооцінки, впевненості в собі, почуттям особистого контролю, низькою соціальною тривожністю та ін.

Проведені дослідження серед студентів свідчать про загальну тенденцію молодих людей співвідносити поняття «успішність» та «успіх». За результатами опитування студентів ми виявили, що в їхньому уявленні успішний педагог матеріально забезпечує сім'ю, частину заробітку витрачає на свої захоплення, придбання сучасного одягу, займається улюбленою справою, спілкується з великою кількістю людей. Успішність педагога забезпечується здатністю мобільності, самореалізації, набуття професійно важливих навичок, якостей. Студенти, відзначають, що успішність відбивається на орієнтації соціально-психологічної взаємодії в професійних групах, розвитку таких якостей як готовність до змін, придбання нової інформації, здатності приймати самостійні рішення, вміння долати перешкоди. Фахівці розглядають наявність настанови, як однієї з умов успішності суб'єкта. У групі ж студентів настанова особистості не розглядається як умова формування успішності.

Особистості з динамічної волею добре адаптовані в соціальних умовах, легко приступають до реалізації своїх намірів, вміють створювати комфортні умови для роботи, життя, сім'ї. Одночасно вони часто поводяться спонтанно, самовпевнено, орієнтуються тільки на реально існуючу ситуацію, приймають досить ризиковані рішення, ставлять особистісно-значущі, престижні цілі та ін. Людей з інертною волею характеризуються спробою виконати дію відповідно до своїх намірів, при неможливості досягнення результату у них виникають важкі переживання, що в свою чергу призводять до помилок в роботі, викликає незадоволення навколишніх. Наявність стійкого стереотипу сприйняття ситуації, самого себе в ній ускладнює ефективну включеність суб'єкта в здійснення своїх намірів. Потреби, цілі і почуття упорядковуються шляхом підпорядкування спрощеним формам поведінки (правилам, законам), стереотипності поглядів на свої можливості і можливості соціуму.

За мірою набуття досвіду в професії, особистість шукає кошти задоволення потреби в самореалізації, емоційному, поведінковому і діяльнісному комфорті. Наявність потреби і відповідних умов забезпечує виникнення і реалізацію настанови особистості на успішність. Тому реалізація формуючого впливу будується з урахуванням того, що виникнення настанови забезпечується потребою безпосередньої занурення особистості в практичну діяльність, умовами організації процесу підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, активної взаємодії з соціумом.

Проведене експериментальне дослідження з виявлення педагогів, по-різному реагують на зміни в соціальному та особистісному становленні, і надання формуючого впливу на фахівців з інертною волею показало, що вони відзначають важливість сформованої у них настанови на успішність. Наявність такої настанови в умовах соціально-політичних, економічних перетворень забезпечує суб'єкту швидку орієнтацію у виборі і придбанні професії, тенденцію переходу до активності. Для настанови основне значення має змістовний або об'єктивний фактор, або те, на що спрямована настанова. Настанова до створення умов своєї успішності, як цілісно-особистісний стан, стає модусом особистості, де реалізуються всі зв'язки і відносини людини, соціуму і діяльності, чим забезпечується стан особистісної успішності.

У наших дослідженнях було виявлено групи педагогів, які переживали незадоволеність і розчарування вже при входженні в «навчально-професійне поле» [10, с. 112] придбання професії та ті, які в ході підготовки підтвердили свою впевненість у виправданості зробленого вибору, удосконалюючи свою професійну спрямованість. Засвоєння соціально-професійної ролі сприяло віднесенню себе до успішних представників спільноти і усвідомлення суб'єктивної успішності.

Таким чином, в сучасних умовах проблема успішності набуває все більшої значущості для комплексних досліджень особистості педагога, його настанов і усвідомленої активності з досягнення і забезпечення успішності на зовнішньому рівні, який передбачає досягнення результату, внутрішньому (психологічному) рівні, орієнтованому на задоволеність педагога результатом, досягненням мети, добробутом, душевним спокоєм, і аксіологічному рівні, що співвідносять внутрішню задоволеність, зовнішні ознаки досягнення з соціально-моральними ідеалами суспільства.

Література:

1. Калинкина Е. Что такое «успешность»? Психологический анализ [Электронный ресурс]. - режим доступа: http://www.rpmo-пког.гц/гш8^ай.рЬр?ГО=5947. - 28.05.2009.
2. Дронова Е.Н. Социально-психологическая поддержка личности // Философия образования. - 2007. - № 2. - С. 276-280.
3. Конюхова Е.Т. Установки личности в профессиональной деятельности. - Новокузнецк: Изд-во РИО КузГПА, 2007. - 263 с.
4. Асмолов А.Г. Культурно историческая психология и конструирование миров. - М.: Ин-т практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1996. - 768 с.
5. Бандура А. Теория социального научения: [Пер. с англ.]. -СПб.: Евразия, 2000. - 319 с.
6. Bandura A. Behavior theory and the models of man // American Psychologist. - 1974. - № 29. - P. 859-869.
7. Акмеологические основы профессионального самосознания личности / Сост. А.А. Деркач. - Астрахань: Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 2000. - 330 с.
8. Хаммер Я.С. Профессиональный успех и его детерминанты // Вопросы психологии. - 2008. - № 4. - С. 147-153.
9. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. - М.: Наука, 1966. - 451 с.
10. Зеер Э.Ф. Психология профессий. - 2-е изд., перераб., доп. -М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. - 336 с.

Knysh I. V.,
PhD, Associate Professor of the Faculty of Philosophy,
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine
Kochubey N. V.,
Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Management and Innovative Technologies of Social and Cultural Activities,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine
Niesvietov O. O.
PhD, Associate Professor of the Department of Finance,
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

INNOVATIVE ENTERPRISE STRUCTURES: WORLD AND NATIONAL EXPERIENCE

Книш І. В.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
Кочубей Н. В.,
доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Нєсвєтов О. О.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДПРИЄМНИЦЬКІ СТРУКТУРИ: СВІТОВИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Анотація. *Наголошено, що перехідний етап економічного розвитку, який нині переживає Україна, характеризується посиленням ролі неконтрольованих людьми тенденцій, що спонукають їх до соціальних перетворень. Зауважено, що науковцем Девідом Берчем було виокремлено підприємства, які засвідчують пришвидшений інноваційний характер розвитку, – «газелі». Визначено прикметні риси таких підприємств і висвітлено проблеми їх функціонування. Доведено, що зарубіжними дослідниками з'ясовано провідну роль «газелей» у розвитку економіки. Зазначено, що наразі в Україні становлення і функціонування цих підприємств залишається поза увагою. Запропоновано вважати успішні підприємства центрами нових економічних зон і цілеспрямовано нарощувати навколо них суміжні підприємства, розвивати інфраструктуру просування, кластери. Наголошено, що пріоритетами вітчизняної економічної галузі має стати як здійснення кластерної економічної політики, так і підготовка інноваційних фахівців-підприємців.*

Ключові слова: *«газелі», інноваційна діяльність, кластерна політика, інноваційна підприємницька структура.*

Abstract. *The transitional stage of economic development of modern Ukraine is characterized by the enhancement of the forces and trends which have gone beyond human control, and which encourage social transformations. The article deals with the ideas of David Birch who defined the enterprises that have an accelerated innovative character of development – «gazelles» and analyzes characteristic features and problems of functioning «gazelles». It has been proved that the experience of foreign research emphasizes their leading role in the development of economy. Although in Ukraine almost no attention is paid to studying the development and functioning of these enterprises. It has been suggested considering successful enterprises as centers of new economic zones, around which adjacent enterprises, infrastructure of promotion and clusters should purposefully grow. The conclusion of the research is that for the effective development of Ukraine, priority should be given to carrying out the clusters economic policy as well as training innovative entrepreneurs.*

Key words: *«gazelles», innovative activity, cluster policy, innovative enterprise structure.*

На початку XXI ст. впровадження ІКТ в усі сфери життя суспільства, у тому числі і економічну, привело до винайдення, створення, продукування та накопичення нових знань, що зумовило, у свою чергу, перехід суспільства до нового стану – інформаційного. Це, зокрема проявляється у тому процесі, що

знання стали самостійною продуктивною силою, а сама сучасна «нова економіка» спрямована на виробництво і використання цих знань, перетворення їх на провідний та повноцінний фактор сучасного виробництва. Витрати на науку стали прибутковою справою, а наукові знання – своєрідним товаром.

Знання впливали не лише на сферу виробництва, а й на структуру та обсяги споживання у індустріальному суспільстві (суспільстві виробників та споживачів товарів). В інформаційному (суспільстві виробників та споживачів послуг) – з'явилися нові види товарів, потреба в яких та вміння користуватися якими стали можливими лише завдяки обумовленим часом найновітнішими та найсучаснішими досягненнями науки і техніки (комп'ютерна техніка, аксесуари, комплектуючі й програми, засоби комунікації і транспорту тощо). При цьому спостерігаються процеси важливості нових досліджень ринкової кон'юнктури, індивідуалізації підходів до споживача, а також до споживаючого та виробленого продукту тощо. Тобто в інформаційному суспільстві відбуваються процеси переоцінки цінностей (від економічного спрямування до інноваційного, від матеріального багатства як основи особистісного добробуту до вміння знаходити, накопичувати та використовувати інформацію та знання як основу суспільного прогресу). Тобто ми бачимо, за сучасної інформаційної доби пріоритетними стають і інвестиції в кадри та формування на їх основі інтелектуального капіталу суспільства.

Американський економіст Девід Берч іще у 80-ті рр. XX ст. зауважив, що саме підприємства малого та середнього бізнесу, які згодом виростають і стають потужними корпораціями, розвивають інноваційні ідеї в економіці та створюють робочі місця. Підприємства і фірми, прибуток яких збільшується мінімум на 20 % упродовж не менше чотирьох років поспіль, він назвав «газелями» та вважав їх точками зростання економіки. За розрахунками Девіда Берча, динамічні компанії становлять незначну частку в економіці США (приблизно 3 %), проте на них припадає від 50 до 70 % зростання ВВП і зайнятості [3].

Брюсс Кірхгофф, осмислюючи динамічну класифікацію фірм Девіда Берча, запропонував, окрім показника зростання, враховувати також темпи впровадження інновацій. Одночасно Брюс Кірхгофф виокремив чотири типи фірм: **«серцевинні»** *(core)* – з низькими темпами інновацій і зростання, зазвичай починають з упровадження однієї-двох інновацій, після певного незначного та нетривалого зростання стабілізуються, становлять переважну більшість малих підприємств; **«честолюбні»** *(ambitious)* – характеризуються низькими темпами інновацій і швидким зростанням, починають приблизно так само, як і «серцевинні», але їхнє керівництво більш вправно використовує можливості для розширення своїх ринків; **«ефектні»** *(glamorous)* – засвідчують високий темп інновацій і швидке зростання, що відбувається головним чином за рахунок безперервного впровадження інновацій, зазвичай є прикладом успішної підприємницької діяльності; **«стиснені»** *(constrained)* – відзначаються високими темпами інновацій, але не в змозі досягти швидкого зростання, наприклад, через брак капіталу або кадрів [5].

Брюсс Кірхгофф простежив долю 814 190 фірм, організованих (створених) упродовж 1977 – 1978 рр., і з'ясував, що до 1984 р. їх залишилося 312 662. Дослідження засвідчили, що 17 % високоінноваційних і 9 % низкоінноваційних фірм домагаються відповідно «ефектного» та «честолюбного» статусів, проте останні створюють у чотири – п'ять разів більше нових робочих місць. Зазначені групи фірм є справжніми «творчими руйнівниками». Люк Соете [6, с. 319-340] довів, що інноваційна активність пов'язана з розмірами компаній, а Рафаель Каплинський [4, с. 49-57] своєю чергою зауважив, що цей зв'язок має динамічну природу і залежить від фази циклу ділової активності.

Водночас сам по собі метод Девіда Берча не є показовим для аналізу компаній за умов господарювання, що постійно змінюються, тому його доповнено показниками, запропонованими Родіоном Кочубеєм: ефективність діяльності підприємницької структури та її зростання в часі; стійкість ринкового становища підприємницької структури, зростання частки ринку в часі; інноваційний потенціал підприємницької структури та його зростання в часі [1, с. 137].

Фірми-«газелі» ще називають підприємницькими, тому що темпи їх зростання значною мірою зумовлені не ринками збуту чи зовнішніми умовами, а внутрішніми чинниками, інноваційним потенціалом як керівної ланки, так і персоналу. Такі фірми впливають на зовнішнє соціально-економічне середовище, подаючи приклад для наслідування іншим підприємствам, а також являють собою своєрідний спусковий механізм, стимулюючи виникнення цілих мереж структур, що пов'язані між собою і доповнюють одна одну, – кластерів.

Головна передумова формування кластера – своєчасне оперативне реагування на конкурентні пропозиції суперників шляхом створення власних. На відміну від олігархічних угруповань, фірми «нової економіки» зросли та досягли процвітання, спираючись на власні сили. Упроваджуючи інноваційні розробки, вони продовжують виводити на ринок усе нову і нову продукцію, не залучаючи потужні інвестиції, не маючи доступу до дешевих кредитних ресурсів, не претендуючи на державну підтримку тощо. Проте фірми «нової економіки» засвідчують значне зростання – 20 – 30 % прибутку щорічно, і на сьогодні їх середній вік становить приблизно 20 років. Тобто, як ми бачимо, «газелям» притаманні експоненціальний характер зростання, активна науково-дослідницька діяльність, орієнтація на ринковий успіх, яскраво виражене лідерство у компанії.

На жаль, діяльність «газелей» майже не досліджена вітчизняною економічною наукою. Саме тому, спостерігаючи за суттєвими зрушеннями в економічному розвитку країн з постіндустріальною моделлю розвитку змушують науковців до більш уважного аналізу та цілеспрямування економічної політики стосовно розвитку підприємницької діяльності на Україні. Якщо раніше більшість населення була зайнята в сільському господарстві, то тепер – у невиробничих секторах. При цьому усі зусилля науковців мають бути спрямовані та зосереджені на визначенні *можливостей переорієнтації зусиль промисловців та підприємств на інноваційну діяльність,*

подолання технічного відставання, застосований увесь арсенал заходів впливу *стимулюючого характеру,* тому що у протилежному випадку, за умови знаходження української економіки на периферії світових інформаційних і фінансових процесів, зумовить вимивання національних багатств країни через механізми нееквівалентного обміну та втрату власних джерел економічного зростання в довгостроковій перспективі [2, с. 113]. Тому назріла потреба вивчити ринок підприємницької діяльності в Україні та розпочати підготовку фахівців-підприємців на засадах упровадження LLL-освіти.

Висновки. Розглянувши феномен «газелей», ми засвідчили, що Україна перебуває на перехідній стадії розвитку, яка характеризується посиленням ролі неконтрольованих людьми тенденцій, що спонукають їх до соціальних перетворень у всіх галузях, зокрема, в економічній. Зарубіжна наукова думка переконливо доводить їх провідну роль у розвитку економіки. З огляду на це, маючи на меті економічний поступ, в Україні вкрай необхідно спрямовувати зусилля на дослідження інноваційної підприємницької діяльності, впроваджувати кластерну політику і започатковувати підготовку майбутніх підприємців на засадах LLL-освіти з урахуванням передового світового досвіду.

Література:

1. Кочубей Р. В. Предпринимательские структуры в изменяющейся среде: проблемы адаптации : монография / Родион Владимирович Кочубей. – Сумы : Университетская книга, 2015. – 177 с.
2. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія /за ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2008 – 472 с.
3. Birch D. L. The Job Generation Process: a Report, prepared by the Massachusets Institute of technology Program on Neighbourhood and Regional change for the Economic Development Administration / David L. Birch ; US Department of Commerce. – Washington – Cambridge, Mass : MIT, Press, 1979. – 295 p.
4. Kaplinsky R. Firm Size and Technical Change in a Dynamic Context / Raphael Kaplinsky // The Journal of Industrial Economics. – 1983. – Vol. 32, no. 1. – P. 39–59.
5. Kirchhoff B. A. Entrepreneurship and Dynamic Capitalism: The Economics of Business Firm Formation and Growth (Praeger Studies in American Industry) [Electronic resource] / Bruce Kirchhoff. – Westport, CT : Praeger, 1994. – 240 p. – Mode of access: https://books.google.com.ua/books?id =_aVSzzMOUTEC&pg=PA1&hl=ru&source=gbs_toc_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true. – Date of access: 25.09.2017.
6. Soete L. Firm Size and Innovative Activity: The Evidence Reconsidered / Luc Soete // European Economic Review. – 1979. – Vol. 12. – P. 319–340.

Burovytska Yu.M.,
Post-graduate student, lecturer,
Strelchuk Ya.V.
Ph.D., Associate Professor,
Petro Mohyla Black Sea National University (Ukraine, Mykolaiv)

ONLINE AND OFFLINE INTERACTIVE LEARNING TECHNIQUES

Буровицька Ю.М.
аспірант, викладач
Стрельчук Я.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ОНЛАЙНОВІ ТА ОФФЛАЙНОВІ ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНІКИ НАВЧАННЯ

The article is devoted to different interactive techniques which can be used online and offline. Problems which can be solved with the help of interactive learning are considered.

Key words: *interactive learning, interactive techniques, interactive technologies, future IT-specialists.*

Стаття присвячена різним інтерактивним технікам навчання, якими можна користуватися онлайн та оффлайн. Розглянуто проблеми, які можливо вирішити, використовуючи інтерактивне навчання.

Ключові слова: *інтерактивне навчання, інтерактивні техніки, інтерактивні технології, майбутні фахівці з інформаційних технологій.*

Every day the meaning of information and communications technology (ICT) in our lives and in work of educational establishments becomes more and more significant. Interactive learning has greatly gained in popularity in the education of higher levels. Pedagogical approaches now change from instructions given by the lecturers to their students to a technology-aided interactive classroom. From the beginning of a new millennium, students entering establishments of higher education have expected that interactive learning will be an integral part of their education. To use the interactive technologies for modern students in their educational process is as

natural as to use a pen and a paper for writing to past generations.

Interactive activity in the classroom suggests the organization and development of dialogue communication, which leads to mutual understanding, interaction, to the joint solution of common but significant tasks for each participant. But also it has to include ICT during students' work in the classroom and at home.

Interactive learning can have different definitions and there are a lot of names which can substitute this term. They are the following: online learning, web-based learning, e-learning, Internet-based learning, distance learning, distance education, distributed learning, computer-mediated learning, computer-assisted learning, multimedia learning, blended learning, etc. Although all these terms have the same origin, they have their own peculiarities.

Interactive learning can solve several problems right away: solve the information problem, as it provides students with the necessary information, without which it is impossible to carry out joint activities; develop communication skills and help to establish emotional contacts between students; provide an educational task, since it teaches students to work in a team, to listen to someone else's opinion; develop general educational skills (analysis, synthesis, goal setting, etc.), that is, it provides a solution to learning tasks; solve the problem of relaxation, lifting the nervous load, switching attention, changing forms of activity; develop the skills of working with computers or other technological devices.

All these problems and described skills are very important for interactive learning. Interactive learning in its turn uses a lot of different methods, tools, technologies and techniques. Thanks to them teachers are able to increase the level of students' involvement in the process of studying and to raise their motivation for learning foreign languages. Interactive technologies help to improve students' communicative skills, increase their cognitive interest in learning foreign language, develop their creativity and imagination. The term "interactive learning technology" implies interactive dialogical communication with real partners and direct exchange of messages, and is usually connected with using personal computers or multimedia learning. But this definition is more comprehensive, as it means collective cognitive activity where all participants interact, solve problems in the atmosphere of real collaboration, exchange information, and estimate their own actions [1].

Interactive learning technologies include clearly planned learning results, interactive methods, tools and forms, which stimulate the process of learning, mental and cognitive conditions and procedures for achieving results which were planned beforehand [5]. With the help of interactive technologies students, especially future IT-specialists, become more motivated to learning foreign language, because their future profession is closely connected with computers and using different devices and modern technologies.

One of such interactive learning technologies is professional presentations. Every day they become more widespread kind of academic activity. With the help of presentations the information is given in the most effective way thanks to its demonstrativeness and visibility. Presented materials can be very different: text, picture slides, various visual images with verbal explanations, movie, and audio fragments [7]. Multimedia presentations are an innovative technique in teaching foreign language. On the stage of preparation students must search for information, do a lot of research on the basis of different sources of information. The students must choose the topic, search for information, process data, arrange materials into presentation. This stage helps to develop individual approach to learning and students' creativeness. The next stage which should be thoroughly planned is giving a presentation. After that students may have a discussion on the topic of the presentation. Finally, an opinion essay can be written [8, p. 57; 3; 4; 5; 10].

Learning foreign language is possible with the help of such technique as blogs. Teacher creates a blog and places there tasks, instructions to them, different materials, links to useful sources. Interaction is carried out through comments. Such kind of work can be individual (the student independently does the assignment and sends it to an e-mail of a teacher or brings it directly to the classroom) or joint (2-5 students together fulfill the task and then report on the results of their work).

Conducting Skype-conferences is also very useful for students. Teacher gives

the assignment to students directly in the classroom, or using blog, or sending it to students by e-mail. Students prepare a report on a given topic. In the pre-discussed time, the whole group or several students simultaneously turn on Skype and report on the results of the work performed. After the speeches, the discussion is held. All participants of the conference (teacher and students) express their thoughts on the listened reports; the teacher announces the results of the conference.

WebQuest is a web site with which students work, performing different training assignments. The peculiarity of WebQuests is that all or part of information needed to complete the task is located on various sites. Teacher gives the links to the sites to the students and they look for the necessary information. Each student has his / her own role and task in the WebQuest. The publication of works by participants in the form of web-pages or websites is the result of their work.

There are also some activities which can be performed with the help of social networks. On Facebook a teacher can interact with students through the following techniques: 1) Replace discussion boards. A teacher creates a Facebook "group" (private / invite only) and uses the Wall as the class discussion board. Students are notified by home page notification when someone replies to their thread; 2) Notify students quickly. As students check Facebook regularly, teacher's posting to

Facebook will reach them much faster than an e-mail; 3) Fan page. Fan page can be an alternative to a group. There are advantages and disadvantages of it. Advantage: teacher's "status updates" will show up for students in their Live Feed. Disadvantage: Live Feed can be turned off by students and they can only see status updates of their friends; 4) Direct Facebook friendship. Through direct friendship a teacher gets unfettered access to students and teacher's status updates will be visible to students on the home page. But there is a disadvantage: too much information will be revealed on both sides, unless both teacher and students set up "lists" with limited access allowed.

YouTube is a great source of information and tool for students' creativity. Teachers can use YouTube for: 1) video demonstrations (using a webcam, students can record a demonstration relevant to their topic and post it to YouTube); 2) student videos (students can make their projects, presentations, speeches in the form of video instead of PowerPoint, and they can upload them for the class to watch); 3) checking home assignment in oral form (teacher can check home assignment which was supposed to be memorized with the help of recordings on YouTube, but students must give their performances with their eyes closed to prevent them from "reading" their presentations); 4) interactive video quizzes (teachers can make an on-screen multiple choice test which will lead to differentiated video reactions, depending on how the student answers. Teacher can use annotations (text boxes) and make them hyperlinks. This kind of work requires filming multiple videos and some editing work); 5) movie clips (teacher can show brief segments of popular movies to illustrate a topic, start a conversation, have the students guess for what the movie gets wrong, etc.); 6) shared account (teacher creates a generic YouTube username or account and gives the password to every student, and they can upload all their videos with presentations, projects, etc. to the same place) [9]. These kinds of activity will be very interesting for the students of all specialties, especially for IT-students, as they can practice to create videos, work with them, and simultaneously learn a foreign language.

In the article different online and offline interactive learning techniques were overviewed. Described techniques have a lot of benefits. Students are more involved into the process of learning a language and they become more attentive, as they do not have just to listen to a lecture. As for teachers, they can quickly and easily assess if students have really mastered the material. Thus, all these techniques are very useful, but they also have to coincide with teaching style and personality of a particular teacher, so the choice of techniques depends only on the teacher himself / herself.

Literature:

1. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – [4-е изд., стер.]. – М. : Изд. центр «Академия», 2008. – 176 с.
2. Петько Л.В. Інноваційні технології навчання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів : матер. Всеукр. Інтернет-конф. (28 жовтня 2015) // FOLIA COMENIANA: вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я.А.Коменського. – Умань: ФОП Жовтий, 2015.
3. Петько Л.В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – № 3. – С. 56–62.

4. Петько Л.В. Підготовка нового педагога-економіста – виклик сучасній педагогічній університетській освіті (на прикладі створення нових навчальних програм з іноземної мови за фахом зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 27. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – С. 95–101.
5. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. пос. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
6. Стрельчук Я.В. Використання Інтернет-ресурсів на заняттях з англійської мови у вищихнавчальних закладах // Зб. наук. пр. Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2013. − № 1. – С. 225−229.
7. Тарнопольський О.Б., Авсюкевич Ю.С. Successful Presentations (Успішні презентації) : посібник для навчання ділових презентацій англійською мовою студентів економічних спеціальностей. – К. : Ленвіт, 2007. – 135 с.
8. Gorbanyova O. Interactive Technologies in Teaching a Foreign Language at Higher Educational Establishments // International Letters of Social and Humanistic Sciences. – 2016. − Vol. 71. − PP. 54−59.
9. Interactive techniques [Web site]. – Access mode : http://www.fctl.ucf.edu/teachingandlearningresources/CourseDesign/Assessment/content/101_Tips.pdf
10. Strelchuk Yana. Making use of the internet for english studies in universities // PEDAGOGIKA. priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki. – Warszawa : "Daimond traiding tour", 2017. – Vol. 2. − S. 62−64.

Dorohina I. V.
Ph.D., Senior Lecturer,
Kryvyi Rih State Pedagogical University (Ukraine, Kryvyi Rih)

DIDACTIC CONDITIONS FOR FORMING INDIVIDUAL AND PERSONAL STYLE COGNITIVE ACTIVITIES IN FUTURE PHILOLOGISTS

Дорохіна І. В.
к. пед. н., старший викладач
КДПУ (Україна, Кривий Ріг)

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНОГО СТИЛЮ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

The article dwells upon didactic conditions of individual-and-personal style formation of students' cognitive activities in higher pedagogical educational establishments.

Key words: *future philologists, cognitive activities, forming the style, individual-and-personal style.*

Висвітлюються дидактичні умови формування індивідуально-особистісного стилю пізнавальної діяльності майбутніх філологів у вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: *пізнавальна діяльність, формування стилю, індивідуально-особистісний стиль.*

У відповідності теорії педагога і психолога В. Мерліна, виокремлюють два напрями, за наявності яких доцільно вести мову про можливість вибору індивідуального стилю діяльності взагалі, а, отже, і формування індивідуально-особистісного стилю діяльності пізнавальної: 1) наявність «зони невизначеності» діяльності, зумовленої тим, що одна й та ж мета може бути досягнута за допомогою різних рухів, операцій, засобів, проміжних цілей; 2) прагнення суб'єкта діяльності обирати індивідуальну систему руху, операцій, засобів, проміжних цілей, завдяки яким досягається найбільша ефективність діяльності за рахунок найбільшої узгодженості різнорівневих властивостей [4].

На нашу думку, дидактичною умовою формування індивідуально-особистісного стилю пізнавальної діяльності сучасних студентів є створення інтегративного дидактичного простору [1; 5; 6]. У науково-педагогічній літературі досліджено проблему розробки й проектування інтегративного освітнього простору (В.Данилова, О.Шуманова), як такого соціально-педагогічного феномену, що відбиває територіальний аспект організації діяльності різних освітніх систем, який забезпечує формування у майбутніх

спеціалістів поліфункціональних професійних знань у єдності з практичним досвідом, сприяє виникненню множини відношень і зв'язків у сфері педагогічної діяльності, сприяє усвідомленню суб'єктами різнобічних освітніх пропозицій і професійно значимого досвіду, що проектується освітнім оточенням. До характеристик такого простору відносять «розімкненість» у життя, багатомірність й інтенсивність навчальної інформації, яка забезпечує створення умов для визначення траєкторії особистісного розвитку суб'єктів навчання. Зважаючи на означені характеристики з метою досягнення мети нашого дослідження вважаємо за необхідне ввести в науковий обіг феномен інтегративного дидактичного простору. На наш погляд, *інтегративний дидактичний простір надає ресурси для якісної підготовки майбутнього вчителя та характеризується єдністю й взаємозумовленістю дидактичних кластерів*. До останніх ми віднесли: 1) індивідуалізацію та диференціацію пізнавальної діяльності студента у ВПНЗ; 2) персоналізацію та суб'єктність ПД; 3) дидактичну мобільність студентів на ґрунті інтенсифікації пізнавальної діяльності; 4) використання сучасного інформаційно-мультимедійного забезпечення.

Зупинимося на змістовно-логічній характеристиці кожного дидактичного кластера.

Нерідко в дисертаційних дослідженнях явище диференціації пізнавальної діяльності студента зводиться до розгляду диференціації навчального процесу. Взаємозумовленість цих явищ очевидна, однак не варто механічно пристосовувати загальнометодологічні підходи до навчального пізнання, а доцільно висвітлювати найбільш суттєве й характерне, що властиве навчальному процесу вищої школи. Науковий аналіз вимагає від ученого точності визначень і формулювань, тож характеристику першого дидактичного кластера супідрядної дидактичної умови варто розпочати з уточнення понять «диференціація навчання» та «диференціація пізнавальної діяльності».

Свого часу відомі дидакти Б.Єсипов та І.Огородников висвітлили загальну специфіку фронтальних, групових, індивідуальних форм навчальної роботи. Щодо вищої школи, специфіку використання фронтальних, групових, індивідуальних форм досліджено у працях С.Архангельського, Н.Бордовської, С.Вітвицької, І.Клігман, І.Кобиляцького, А.Реана, П.Сікорського, М.Фіцули та ін. Учені зазначають, що основна перевага фронтальних робіт (лекції, семінари, конференції) полягає в тому, що тут можливі колективні спрямування до загальної мети відокремлених навчальних дій студентів, розв'язування єдиних завдань, які спонукають до співпраці, співробітництва. Проміжні й кінцеві результати роботи можуть успішно обговорюватися всіма студентами, підлягати взаємному контролю. Це істотно впливає на якість знань, стимулює пізнавальний інтерес й активність. Але специфіка навчання у ВПНЗ така, що викладач, котрий читає лекцію, майже не має можливості враховувати індивідуальний темп засвоєння, рівень розвитку мислення кожного студента, зазначає С.Вітвіцька, тому групова й індивідуальна форми роботи мають значний потенціал щодо розв'язання проблеми формування індивідуально-особистісного стилю пізнавальної діяльності.

Групова робота студентів характеризується такими особливостями: 1) сприяє реалізації загально-виховних цілей, привчаючи до відповідальності, готовності допомогти іншому, до партнерства; 2) розширює межі міжособистісних стосунків і сприяє виникненню зв'язків; 3) робить об'єктивним процес самооцінки, підвищує об'єктивність оцінки результатів роботи одногрупників; 4) використання диференційованих завдань дозволяє кожній групі студентів працювати адекватно до навчальних можливостей.

Вітчизняні дидакти вищої школи пишуть про те, що сутність диференціації полягає у відкритості та варіативності пізнавальної діяльності, різноманітності методів, засобів, форм організації навчальної діяльності шляхом заходів, які забезпечують кожному студентові засвоєння знань і вмінь у межах його можливостей. Диференціація пізнавальної діяльності може мати суто утилітарний характер, коли спрямовується на: досягнення студентами, які мають різний початковий рівень підготовки, однакового рівня знань, умінь і навичок; засвоєння студентами, що мають однаковий рівень знань і вмінь, різних рівнів знань з різних циклів навчальних дисциплін; досягнення різних рівнів засвоєння знань студентами, що мають неоднаковий вихідний рівень і різні можливості (за М.Фіцулою).

У свою чергу, І.Клігман визначає, що цілеспрямована диференціація може здійснюватися в кілька способів: 1) *послідовно:* у перші роки перебування у вищому навчальному закладі студенти вивчають загальнонаукові та загальнопрофесійні предмети в звичайних навчальних (академічних) групах за єдиними програмами. Відтак, на основі результатів успішності та виявлення схільностей й інтересів студентів закріплюють за певними кафедрами й вони опановують спеціальні предмети індивідуально або у підгрупах; 2) *паралельно:* протягом усього навчання студенти працюють у постійних навчальних групах; спеціалізація досягається шляхом внутрішньогрупової диференціації при вивченні різних циклів навчальних дисциплін, факультативних курсів, різного змісту всіх практик тощо; 3) *ступенево:* система підготовки спеціалістів різного рівня в одному навчальному закладі; певна внутрішньогрупова диференціація при вивченні дисциплін наявна вже на першому ступені навчання; 4) *індивідуально:* передбачає надання студентам можливості навчатися за індивідуальними планами.

Диференціацію пізнавальної діяльності студента шляхом ділення на групи та підгрупи можна здійснювати, виходячи з різних підстав: 1) здатності до навчання (Б.Ананьєв, М.Менчинська, З.Калмикова); 2) рівня розвитку навчальних здібностей і працездатності (А. Бударний, С. Вітвицька, В. Русанов); 3) рівня успішності (С.Архангельський, І.Кобиляцький); 4) рівня пізнавальної самостійності студентів (В.Лозова, О.Малихін [2; 3; 7], Є Рубанський).

Для формування індивідуально-особистісного стилю вважаємо за доцільне здійснення пізнавальної діяльності шляхом використання блоків навчальних завдань різної пізнавальної спрямованості: групування відбувається за тематикою, за домінантним способом розв'язання, за рівнем складності, за

потребою в застосуванні спектру більш широкого або менш широкого дидактичного інструментарію.

Явище диференціації найтіснішим чином пов'язане з індивідуалізацією пізнавальної діяльності. У науковій літературі активно висвітлюється потенціал індивідуалізації пізнавальної діяльності щодо розв'язання різноманітних наукових проблем (підвищення якості викладання окремих навчальних дисциплін, формування різноманітних компетентностей майбутніх спеціалістів, студентів щодо розв'язання різних навчальних завдань, у тому числі – щодо організації та здійснення пізнавальної діяльності різних видів. Як відомо, індивідуальна робота розвиває здібності й нахили особистості, творчі сили, розширює кругозір, забезпечує розвиток інтересу до майбутньої професії та навчання в цілому. На думку В. Оконя, індивідуальна робота спрямована на розширення й поглиблення знань, розвиток індивідуальних здібностей й обдарувань і наближується до творчої роботи над вибраними проблемними питаннями. Успіх її визначається правильним добором завдань, систематичним контролем за її виконанням, наданням своєчасної допомоги у подоланні труднощів, що виникають у процесі роботи. Суттєве значення має той факт, що, працюючи індивідуально, студент не зв'язаний з групою або з товаришами, просувається своїм темпом. До того ж, щоб виконати завдання, він повинен докласти максимум зусиль і самостійності, а це, безумовно, вимагає наполегливості, старанності, завзятості. Як недолік цієї форми відзначають відсутність спілкування, обміну думками.

Цей кластер інтегративного дидактичного простору є ефективним щодо забезпечення формування індивідуально-особистісного стилю пізнавальної діяльності, оскільки передбачає самостійний вибір студентами способу засвоєння навчального матеріалу, дає змогу об'єктивно визначити рівень підготовки студента, удосконалити наявні знання майбутнього фахівця.

Література:

1. Дорохіна І.В. Створення інтегративного дидактичного простору як дидактична умова формування індивідуально-особистісного стилю пізнавальної діяльності студентів ВПНЗ // Психологічні науки : проблеми і здобутки. – Дод. 2 до № 2. – Т. VIII (33). / Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». – С. 97–104.
2. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
3. Малихін О.В. Педагогічна модель організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів // Materiały V Międzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji "Kluczowe aspekty naukowej działalności – 2009", (07–15.01.2009). – Vol. 6 : Pedagogiczne nauki. – Przemyśl : Nauka i studia – S. 6–8.
4. Мерлин В. С. Лекции по психологии мотивов человека. – Пермь : ПГУ, 1971. – 240 с.
5. Петько Л.В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 33. – С. 128–141.
6. Петько Л.В. Написання і захист рефератів іноземною мовою за професійним спрямуванням – один із шляхів підготовки студентів до навчання у магістратурі // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Вип. 35 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – С. 132–138.
7. Malykhin O.V. The system of organization of students' independent educational activity in higher educational institutions // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. – 143−147.

Kosogova L.
teacher of the highest category
Maritime College of the Technical Fleet of the Odessa National Maritime Academy, Ukraine

CONTENT CHARACTERISTICS OF SOCIAL COMPETENCES OF COURSANTS OF MARINE SPECIALITIES

Косогова Л.
викладач вищої категорії
Морехідний коледж технічного флоту Одеської національної морської академії, Україна

ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ КУРСАНТІВ МОРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

In the article the scientific concept "social competences of future seamen" is revealed, the criterial indices of their formation in future seamen are substantiated.

***Key words**: competence, social competencies, functions of social competencies, indicators of the formation of social competencies.*

В статье раскрывается научное понятие «социальные компетенции будущих моряков», обосновываются критериальные показатели их сформированности у будущих моряков.

***Ключові слова**: компетенція, соціальні компетенції, функції соціальних компетенцій, показники сформованості соціальних компетенцій.*

Соціальні умови активно впливають на особливості особистості майбутнього фахівця в якості об'єкта соціальних відносин і як їх діяльного суб'єкта. В ряду найважливіших компонентів загальних соціальних умов - рівень розвитку громадянського суспільства, соціально-політичний устрій, стан інших соціальних інститутів, в тому числі соціокультурного освітнього простору.

Для визначення змісту соціальних компетенцій майбутніх морських фахівців виділяються їх функції: є відображенням соціального замовлення на мінімальну підготовленість молодих людей для майбутньої професійної діяльності і для повсякденного життя в навколишньому світі; є умовою реалізації особистісних смислів курсанта в навчанні, засобом самореалізації у майбутній професії; формують соціальну відповідальність за наслідки своїх професійних дій; дозволяють успішно виконувати соціальні ролі громадянина, сім'янина, співробітника; дозволяють визначати своє місце і роль в навколишньому світі: в сім'ї, в колективі, державі; дозволяють мати усвідомлений досвід життя в багатонаціональному, багатокультурному, багатоконфесійному суспільстві; дозволяють розвивати потреби будувати життя і діяльність за законами краси; дозволяють виховувати у себе моральні якості (сміливість, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, відповідальність та ін.); дозволяють розвивати прагнення бути здоровим, бадьорим, доставляти радість собі і оточуючим; дозволяють володіти різними видами мовленнєвої діяльності (монолог, діалог, читання, письмо); дозволяють встановлювати і підтримувати відносини з іншими людьми, делегувати повноваження, мотивувати людей, бути комунікабельним, товариським, контактним.

Аналіз функцій соціальних компетенцій дозволяє розглядати це поняття як інтегративне особистісне утворення, (знання, вміння, навички, здібності,

мотиви, цінності), що забезпечує гармонійне поведінку майбутнього моряка в широкому спектрі соціальних, життєвих і професійних ситуацій. При цьому спостерігається взаємодія когнітивних, діяльнісних і афективних умінь і навичок, наявність мотивації та відповідних ціннісних настанов.

Наступною групою соціальних умов розвитку особистості є майбутні трудові відносини, які детермінують специфічні соціальні умови буття: соціальний стан, належність до певної соціальної групи, місце в системі соціальних позицій, які пов'язані з матеріально-економічним статусом, характером і змістом майбутньої трудової діяльності.

До третьої групи соціальних умов розвитку особистості відносяться соціокультурні особливості суспільства, причому культура акумулює історично сформовані традиції даного суспільства. Аналіз функцій соціальних компетенцій і соціальних умов розвитку особистості майбутнього моряка дозволяє розділити соціальні компетенції на кілька груп: соціально-ціннісні компетенції; соціально-трудові компетенції; соціально-культурні компетенції; компетенції соціальної взаємодії.

Соціально-ціннісні компетенції. Діяльність майбутнього моряка пов'язана з постійним рішенням професійних завдань, які носять творчий характер. Для творчої особистості моряка характерні: пошук особистісних смислів в навколишньому; прагнення до самореалізації на основі вищих загальнолюдських цінностей; адекватна самооцінка творчих здібностей, сил і можливостей; вибір цілей і завдань, які можуть бути вирішені особистістю з високою якістю; відсутність тривожності, впевненість в своїх силах, здатність видозмінювати цілі при зміні умов діяльності; критичність, уміння вчитися на помилках; рефлексія ціннісного сенсу власної діяльності.

Творча особистість завжди проявляє активність у професійній діяльності. Вона виражається в прагненні постійно вдосконалювати свою професійну підготовку. Широта інтересів, захопленість своєю справою, розуміння важливості завдань - необхідні якості для моряка, яка працює над вдосконаленням своєї особистості. Джерелом самовдосконалення особистості виступає власна потреба в подальшому розвитку, власні здібності до саморозвитку, самостійна робота над собою.

Таким чином, критеріями сформованості соціально-ціннісних компетенцій у майбутніх моряків можуть виступати наступні показники:

- інтерес до майбутньої морської діяльності, прагнення до ідеалу в професії;
- визнання цінності професійних знань, умінь і навичок, прагнення до пізнання;
- ціннісна настанова на здійснення професійних дій в інтересах і на благо людини;
- визнання творчого характеру морської праці та активність у професійній діяльності;
- визнання цінності постійного професійного самовдосконалення, прагнення до самореалізації.

Соціально-трудові компетенції. Праця майбутнього моряка має особливості і і схожості з інженерними спеціальностями. Специфікою інженерно-морської діяльності, зазначає Р. Петрунева, є те, що в ній переломлюються і стягуються в один вузол фундаментальні проблеми взаємовідносин між матеріальним і духовним виробництвом; технічним, технологічним і науковим прогресом; наукою і освітою; техносферою, біосферою і соціосферою; технічним рішенням і моральними наслідками [3].

Всі види професійної діяльності майбутнього моряка в контексті наявності соціально-трудових компетенцій дозволяють йому вирішувати професійні завдання з урахуванням соціальних наслідків: віддаленого впливу на природу; на трансформацію життєдіяльності суспільства; природну сутність самої людини як біологічного і соціального феномена.

Показниками сформованості соціально-трудових компетенцій у майбутнього моряка є: здатність до виконання технічних рішень без негативних наслідків на природу і соціум; вміння нести соціальну відповідальність за наслідки своїх професійних дій; здатність бачити відповідність професійного статусу (місця серед інших) своїм індивідуально-особистісним якостям; вміння організовувати планування, аналіз, рефлексію, самооцінку своєї діяльності в контексті соціального благополуччя людини.

Майбутній моряк повинен володіти не тільки професійними знаннями, а й мати світоглядну позицію в розумінні сенсу життя, свого місця в світі, своєї унікальності і цінності, а також усвідомлювати відповідальність за життєтворчість, тобто в контексті дослідження він повинен володіти соціально-культурними компетенціями. Залучення особистості до системи культурних цінностей, які розкривають багатство загальнолюдської і національної культури, формує взаєморозуміння, толерантність і культивує громадянськість як значущий особистісний параметр. Наявність естетичної культури у майбутнього моряка дозволяє йому розуміти і цінувати красу в мистецтві і навколишньої дійсності, прагнути жити за законами краси, бачити і розуміти красу праці, естетику своєї майбутньої професії, красу у взаєминах між людьми і в культурі поведінки і практично брати участь в самодіяльному художньому творчості.

Важливим соціальним якістю майбутнього моряка є його ставлення до власного здоров'я. Здоров'я - це необхідна умова активної і нормальної життєдіяльності людини. Серйозні порушення в цій сфері тягнуть за собою зміни в звичному способі життя, встановленої практики відносин з навколишнім світом, можливу втрату професійної дієздатності, а в цілому вимушену корекцію планів на майбутнє.

У соціальному житті будь-якої людини провідну роль відіграє сім'я, вона сприяє не тільки формуванню особистості, але й самоствердження людини як всередині сім'ї, так і поза нею, стимулює його соціальну, виробничу і творчу активність, сприяє збереженню та зміцненню фізичного і психологічного самопочуття членів суспільства. розкриттю їх індивідуальності. Отже, критеріальними показниками сформованості соціально-культурних компетенцій є: здатність проявляти любов до Батьківщини, повагу державного,

конституційного ладу, готовність до захисту своєї Вітчизни; наявність усвідомленого досвіду життя в багатонаціональному, багатокультурному, багатоконфесійному суспільстві; вміння визначати своє місце і роль в навколишньому світі: в сім'ї, в колективі, державі; вміння діяти в щоденних ситуаціях сімейно-побутової сфери; здатність володіти ефективними способами організації здорового способу життя; вміння будувати життя і діяльність за законами краси.

Компетенції соціальної взаємодії. Соціальна взаємодія пов'язана із спілкуванням, яке є найважливішою умовою і засобом розвитку особистості. Спілкування в професійній діяльності і соціальному житті моряка набуває характеру високою гуманістичної цінності, так як без нього неможливий гармонійний розвиток особистості, в спілкуванні він отримує необмежені можливості для актуалізації своєї професійної, соціальної діяльності та гуманістичної сутності, прояви високих моральних начал власної особистості: добра, любові, співчуття, милосердя. Чим вище культура спілкування, тим більш гуманна за характером і професійна діяльність, і соціальне життя.

Показниками сформованості компетенцій соціальної взаємодії майбутнього моряка є: володіння способами спілкування із співробітниками, оточуючими; володіння способами спільної діяльності в групі, вміннями шукати і знаходити компроміси; мати позитивні навички спілкування в полікультурному та багатоконфесійному суспільстві; володіння різними видами мовленнєвої діяльності (монолог, діалог, читання, письмо); вміння представляти себе усно і письмово, писати заяву, анкету, резюме, резолюцію; здатність бути комунікабельним, товариським, контактним.

Таким чином, наявність соціальних компетенцій у майбутнього моряка зможе забезпечити йому не тільки ефективну професійну діяльність, що передбачає соціальну відповідальність за результати своєї професійної праці, а й здатність виконувати соціальні ролі громадянина, сім'янина, співробітника.

Література:

1. Артюхина А.И. Образовательная среда высшего учебного заведения как педагогический феномен: монография. / А.И. Артюхина - Волгоград: ВГМУ, 2006. - 237 с.
2. Зимняя, И. А. Компетентностной подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2006. - № 8. - С. 20-26.
3. Петрунева, Р. М. Модель специалиста-инженера: от деятельности к компетентности / Р. М. Петрунева. -Волгоград, 2007. - 144 с.

Kravets Nina

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

PRIORITY OF UKRAINIAN LITERATURE LESSONS FOR CREATIVE DEVELOPMENT OF PUPILS WITH SPECIALL EDUCATIONAL NEEDS

Кравець Н.П.

канд. пед. наук, доцент

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПРІОРИТЕТ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЩОДО ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

The article considers the importance of Ukrainian literature lessons for creative development of students with intellectual disabilities.

Key words: *Ukrainian literature lesson, pupils with special educational needs, violation of intelligence, creativity, creative development*

У статті розглянуто значення уроків української літератури для творчого розвитку учнів з порушеннями інтелекту.

Ключові слова: *урок української літератури, учні з особливими освітніми потребами, порушення інтелекту, творчість, творчий розвиток.*

Постановка проблеми. Одне з провідних завдань спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для учнів з інтелектуальними порушеннями – якісна підготовка їх до життя та праці. Неабияку роль у цьому відіграють уроки літератури, на яких учні не лише оволодівають знаннями й уміннями, а й навчаються творчо їх використовувати у різноманітних життєвих ситуаціях. Значення набуває проблема створення творчого середовища у процесі навчання учнів літератури з метою формування в них прагнення до творчої діяльності та здатність її виконувати. Адже творчу діяльність школярі опановують завдяки належно організованій читацькій діяльності, оскільки сучасна наука визнає творчий характер читання.

Літературній творчості належить особливе місце серед творчих проявів

школярів насамперед на уроках літератури, на яких учні мають змогу проявити себе, свої знання, уміння, здібності. Ефективність їхньої діяльності залежить від належного використання учителями на уроках творчих завдань, завдяки яким учні вчаться мислити, висловлювати власну думку, вирішувати нестандартні ситуації, що вимагають активної праці кожного школяра і максимального задіяння його знань, умінь та досвіду їх застосування.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання творчості, творчого розвитку особистості розглядали у своїх роботах філософи, зокрема В.Андрущенко, К.Пігров, В.Цапок, В.Шинкарук, Л.Яценко та ін. Розвитку творчих здібностей, творчої активності у осіб різного віку присвятили роботи психологи (Д.Богоявленська, Л.Виготський, В.Моляко, А.Матюшкін, Б.Теплов, В.Рибалка, В.Роменець, С.Рубінштейн, та ін.). Сучасні психологи: О.Кривопишина, О.Шиловська, З.Юрченко теж досліджують проблеми творчості.

За Л.Виготським творчість наявна не лише там, де створюється щось абсолютно нове, а й там, де вноситься своє розуміння, щось по-своєму відтворюється, змінюється. Відомий український психолог В.Моляко, аналізуючи процеси творчості, звернув увагу на особливості їх становлення у підлітковому віці, що важливо й для всіх категорій підлітків: «Саме у підлітковому віці при дослідженні процесів творчості слід звертати увагу не лише на особливості творчої особистості, а й на особливості розвитку цієї особистості у соціальній групі, особливості групових цінностей» [2, с. 91-92].

На особливостях розвитку творчості, творчої активності, творчих здібностей учнів зосередили увагу й педагоги (В.Андрєєв, М.Гончаренко, С.Гончаренко, М.Данилов, Б.Коротяєв, Л.Петько, Ю.Погрібняк, А.Семенова, В.Сухомлинський, Т.Шамова та ін.). Як доводить В. Андрєєв, творчість – це один з видів людської діяльності, яка спрямована на вирішення протиріччя (розв’язання творчого завдання), для якої необхідні об’єктивні (соціальні,

матеріальні) умови і суб'єктивні (знання, уміння, творчі здібності), результатом якої є новизна й оригінальність, особиста й соціальна значимість, а також прогресивність [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 11].

Виклад основного матеріалу. Нас цікавили питання, що стосуються як забезпечення творчої діяльності учнів на уроках української літератури, так і її труднощі, зважаючи на особливості психофізичного розвитку школярів з огляду на те, що одне з провідних завдань спеціальних навчальних закладів для них – якісна підготовка дітей до життя та праці. «Художній літературі як формі існування культури, належить провідна роль щодо можливостей поступового впливу на свідомість учня-читача, його емоційну та вольову сфери, на особистість в цілому» [12, с. 123].

Навчально-пізнавальна діяльність з української літератури, спрямована на розвиток творчого мислення і мовлення учнів з порушеннями інтелекту, розглядається нами як формування готовності до творчості, як створення навчального середовища, спрямованого на розкриття творчих якостей школярів та власне творчість самих учнів. Звідси творчість для підлітків з порушеннями інтелекту – це здатність у процесі самостійної навчальної читацької діяльності на уроках літератури творити щось нове: зв'язне висловлювання у формі діалогу, монологу, усну або письмову творчу роботу, ілюстрацію до твору, виріб тощо.

На уроках української літератури учні з інтелектуальними порушеннями не лише опановують знання й уміння, а й розвиваються, коригуються, працюють творчо. Як вказують філософи, психологи, педагоги, творчість забезпечують знання, уміння, мотиви, завдяки яким створюється новий, оригінальний, унікальний продукт. У процесі літературної творчості учні глибше відчувають красу, виразність, влучність кожного слова, навчаються адекватно використовувати його в усному та писемному мовленні.

З метою творчого розвитку школярів ми намагалися дібрати такі методи, прийоми, засоби навчання, які зумовлені змістом уроку, характером і специфікою матеріалу, що вивчається, рівнем інтелектуального розвитку учнів, притаманним їм інтересам і можливостям. Здатність до творчості даної категорії школярів розглядалася не як сукупність окремих компонентів психофізичної діяльності, а як врахування усіх складових особистості кожного школяра. Тому враховували притаманні їм психофізичні особливості, зокрема особливості уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, мовлення та використали різноманітні підходи до формування здатності до творчості на уроках літератури. Відомо, що словесна творчість є занадто складним видом творчої діяльності людини, оскільки виникає під впливом творів мистецтва, казок, вражень від почутого й побаченого у навколишньому середовищі.

Підлітки з порушеннями інтелекту у зв'язку з особливостями психофізичного розвитку опановують уміння продукувати елементарну художню словесну творчість. Зважаючи на це, процес мовленнєвої творчості школярів розглядаємо у вигляді трьох взаємозалежних етапів: 1) розуміння умови завдання та її оцінка; 2) прогнозування майбутнього творчого продукту (усного чи письмового висловлювання або матеріального продукту); 3) попереднє вирішення завдання (передбачення кінцевого результату).

Важливо, щоб учні навчилися творити щось нове самостійно на основі отриманих знань, адже творчість – досить складний процес. Для дітей з інтелектуальними порушеннями творчість на уроках літератури – це їхня самостійна діяльність, що спрямована педагогом, за якої у новій ситуації використовуються здобуті знання для продукування нового продукту (усне чи письмове висловлювання, виріб тощо). Творчі завдання розвивають образну пам'ять, уяву, мислення, естетичні смаки учнів, підвищують культуру усного й писемного мовлення, забезпечуючи корекцію інтелектуальних порушень.

Спостерігаючи за учнями на уроках літератури та на самопідготовці, дійшли висновку, що чим нижчий рівень розумового розвитку школярів, тим важче їм творчо працювати, оскільки творча діяльність знижується, не продукується. Отже, ефективність творчої діяльності залежить від рівня інтелекту, що особливо яскраво проявляється в процесі самостійного продукування учнями елементарної художньої словесної творчості. Також спостерігаються розбіжності між накопиченими знаннями і невмінням користуватися ними задля виконання завдань. Як свідчать наші спостереження, навіть запам’ятавши дещо з прочитаного тексту (окремі речення, фрази) та намагаючись переказати їх, учні часто не розуміють смислу того, що переказують. Когнітивні процеси беруть незначну участь у виникненні образів уявлень. Спостерігаються порушення гнучкості й рухливості у процесі не лише виникнення образів уявлень, а й порушується збереження їх внаслідок недоліків мислення, пам’яті.

Підлітки з інтелектуальними порушеннями завдяки притаманним віковим та індивідуально-типологічним особливостям потребують постійної зміни діяльності в їхньому навчальному процесі. Тому ми звернули увагу на роль гри на уроках української літератури. Вперше ідею про використання гри у загальній системі виховання з метою підготовки дитини шляхом гри до трудової діяльності запропонував К. Ушинський, переконливо довівши, що гра поєднує одночасне прагнення, відчуття й уявлення [9, с. 315]. Гра стимулює залучатися до роботи, дозволяє змінювати діяльність, завдяки якій учні навчаються, коригуються, розвиваються, виховуються, соціалізуються, розважаються й відпочивають. На уроках української літератури ми розглядаємо гру як вид творчої діяльності, у процесі якої учні в уявній формі відтворюють способи дій, стосунки між людьми, норми соціальної поведінки, наче в розважальній формі безпосередньо засвоюючи матеріал уроку. Для цього з метою аналізу тексту, художніх образів, біографій авторів використали літературні й мовні ігри, головоломки, вікторини, наприклад: «літературний бій», «знайди цитату на вказане слово», «знайди два слова у одному» (гречкосій), пошук антонімів, синонімів тощо. Така праця набуває вигляд ретельного спостереження й дослідження, оскільки для учнів з порушеннями інтелекту гра на уроках української літератури – досить серйозна й відповідальна справа. Граючись-навчаючись, вони формуються як суб’єкти діяльності, у них розвиваються й коригуються пізнавальні процеси, а вивчення української літератури стає творчим, цікавим, колективним процесом.

Також використали різноманітні прийоми: допиши так деталі, характеристики, події, яких не вистачає у творі, щоб образи стали зрозумілішими; відгадай, кого мав на увазі однокласник, характеризуючи вчинки героя; придумай ситуацію, в якій відобразяться основні риси героїні; зміни твір так, щоб другорядна героїня стала головною; як можна вчинити на місці героя твору й знайти вихід із ситуації, що сталася; «звичайний день» − детально опиши один день з життя героя твору; «зворотній бік екрану» − розкажи, про що міг думати герой у певний момент життя; «виправ помилку» − вкажи, як могло змінитися життя героїв, якби вони так не вчинили.

Вибрані методи й прийоми дослідження, пошукова робота, контроль і самоконтроль забезпечували активну творчу працю школярів завдяки тісній їхній співдружності з учителем.. На уроках літератури творчість як самостійна діяльність школярів проявлялася у знаннях сутності твору, активній участі в аналізі твору; розумінні змісту прочитаного; умінні складати план прочитаного твору та переказувати прочитане за планом. Вершина успіху – вибірковий самостійний переказ будь-якої частини тексту твору, інсценізація прочитаного чи відтворення епізоду твору в малюнках, виробах.

Висновки. Проаналізувавши отримані результати, ми визначили показники сформованості творчої активності підлітків з порушеннями інтелекту на уроках літератури: високий рівень інтересу до уроків літератури; здатність фантазувати, уявляти, моделювати; прояв радісних емоцій; здатність переживати ситуацію успіху; відкриття нових для себе знань; прагнення до оригінальності; прояв прогнозування, самостійності та умінь долати труднощі.

Отже, уроки української літератури є важливим чинником щодо творчого розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Література:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань : ЦИТ, 1988. – 228 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред.. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
3. Кравець Н.П. Творчий розвиток учнів з особливими освітніми потребами як один із шляхів їх соціалізації // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. − CARICOM, Barbados, 2017. – С. 79−99.
4. Кравець Н.П. Метод творчого читання і формування читацької діяльності розумово відсталих учнів // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Вип.21. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. –С. 119–124.
5. Малихін О.В. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів : історія і сучасність // Українська мова і література в школах України. – 2014. − № 11. – С. 24−28.
6. Петько Л. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови // Директор школи, ліцею, гімназії, 2010. – № 2. – С. 99−103.
7. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Науковий часопис НПУ імені М.Д.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр.– К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140.
8. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95.
9. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Педагогические сочинения в 6 т. – М. : Педагогика, 1990. – Т. 2. – 441 с.

10. Kravets N.P. Creative activity of mentally retarded pupils at Literature lessons in the process of using literary texts in the classroom // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. − P. 146−151.
11. Kravets Nina. Preparing mentally retarded teenagers at Literature lesson for creative activities // Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles. – C.E.I.M., Valencia, Venezuela, 2017. –P. 192−196.
12. Kravets N.P. Readiness of Mentally Retarded Pupils-Teenagers to the Reader's Activity Mastering / N.P. Kravets //Intellectual Arhive. – 2015. – Volume 4. Num. 4 (July). Series "Education & Pedagogy". – Toronto: Shiny Word Corp. – PP. 123–136.

Malykhin O.V.,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)
Sherstiuk L.V.,
Ph.D., Associate Professor,
Kharchenko T.I.
Lecturer
Petro Mohyla Black Sea National University (Ukraine, Mykolaiv)

DEVELOPING LANGUAGE LEARNING STRATEGIES BY MEANS OF E-TIVITIES

Малихін О.В.,
д.пед.н., професор
НУБіП (Україна, м. Київ)
Шерстюк Л.В.,
к.пед.н., доцент
Харченко Т.І.
викладач
ЧНУ імені П.Могили (Україна, м. Миколаїв)

РОЗВИТОК СТРАТЕГІЙ ВИВЧЕННЯ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ АКТИВНОГО ОНЛАЙН НАВЧАННЯ

The article describes a set of E-tivities which can be used by language learners both in class and at home. The suggested online activities help develop language learning strategies due to learning actively, using E-technology, and increasing motivation.

Key words: *language learning strategies, E-tivities, E-technology, active learning, motivation.*

Здійснено опис комплексу активного онлайн навчання, яке може використовуватися як на заняттях, так і самостійно. Запропоновані онлайн завдання сприяють розвитку стратегій вивчення мови завдяки активному навчанню, використанню Інтернет технологій та підвищенню мотивації до вивчення мови.

Ключові слова: *стратегії вивчення мови, онлайн навчання, Інтернет технології, активне навчання, мотивація.*

The fast development of Internet technologies empowered language teachers with new and active type of learning – E-tivity. This term was coined by G. Salmon to describe a framework for facilitating active learning in an online environment [3]. An E-tivity involves learners interacting with each other and with the course tutor (e-moderator) in an online communication environment (e.g bulletin board/ chat room/ e-mail/ computer-mediated conferencing) in order to complete a particular task.

This type of learning is sometimes called "new learning" or "networked learning", which can be anchored in elements of already established learning theories. These terms are defined as a reinforced demand for skill development as opposed to mere knowledge acquisition. While this demand is not new, it would appear that the opportunities of networked learning promise to finally lend new relevance to the

existing demand [8, p. 45]. It does not mean that today's students learn in a totally different mode; they simply incorporate modern tools and methods for accessing information and socializing, and hence for the learning process. S. Bennett et al. explain modern type of learning as follows: "While technology is embedded in their lives, young people's use and skills are not uniform. There is no evidence of widespread and universal disaffection, or of a distinctly different learning style the like of which has never been seen before. ... Young people may do things differently, but there are no grounds to consider them alien to us" [1, p. 9; 2; 5; 6; 7]. Thus, E-tivities help learners stay informed, well-educated, and individually taught using interesting active tools and exercises for effective language learning.

G. Salmon thinks that E-tivities are important for the online learning world because they deploy useful, well-rehearsed principles and pedagogies for learning but focus on their implementation through the best of networked technologies. Unfortunately, there is no common or easy route to make online teaching and learning enjoyable and productive for all language learners. Thus, E-tivities can be adjusted to the needs of a group (age, skills, learning style, motivation, etc.)

E-tivities generally involve the tutor providing a small piece of information, stimulus or challenge, which G. Salmon refers to as the 'spark'. Learners then take part in an online discussion or activity which requires them to respond in some way to the 'spark'. This generally involves each learner proving an individual response and then commenting on, or contributing to, that presented by other group/course members. A summary, feedback or critique is then provided, often by the e-moderator but in some cases it may be provided by the learners themselves.

Due to its individual approach E-tivities can be really helpful in defining language learning strategies and later on their development. O'Malley and Chamot's research (1990) suggests that low attainers have a much narrower range of strategies and use them less frequently than high attainers. Moreover, some learners attribute their lack of progress to fixed causes (such as their level of ability), they tend to give up the minute they encounter any difficulties, believing they are 'no good at languages' anyway. They are more likely to persist if they feel the outcome of their learning is not predetermined and they have some control over it. Strategies can play an important part in giving them that sense of control and changing their perceptions of themselves.

Thus, language learning strategies acquisition is likely to motivate students for language learning. Let us consider some activities for developing language learning strategies. The following examples are cited from B. J. Millis' work [3].

(1) Thinking-Aloud Pair Problem Solving (TAPPS)

To solve case studies, complex problems, or interpret text, students can pair, with one individual designated as the explainer and the other as the questioner. The explainers outline the issues at hand and then begin detailed descriptions of how they would solve the case, problem, or interpretation. The questioners listen, for the most part, but they can also pose questions or offer helpful hints. At a given point, the students reverse roles, a process that continues until the exercise concludes.

(2) Three-Step Interview

This is a team-building exercise to help students reinforce and internalize important concept-related information based on lectures or textbook material. The instructor usually poses the interview questions, focused on content material and having no right or wrong solutions. In a Three-Step Interview, one student interviews another within specified time limits (Step 1). The two then reverse roles and conduct the interview again (Step 2). Two pairs combine to form a foursome, and the students introduce to the rest of the group the ideas posed by their partners (Step 3). An extra question can be added for pairs working more rapidly than others, an "extension" or "sponge" activity recommended to reduce off-task behaviors and to allow fast-moving pairs or groups to tackle more challenging problems.

(3) Visible Quiz

Students in groups discuss the appropriate response to quiz questions, typically multiple choice (A, B, C, or D) or True (T) False (F). Each team has a set of large cards imprinted with one of the four letters or the T or F. The cards also have a unique color (e.g., all A's might be orange and all T's blue). At a given signal, one person from each team displays the team's answer, allowing the instructor to determine how well students understood the question. She then gives the correct answer, going into a mini-lecture if a sizable number of students gave inappropriate responses. She can also call on groups to explain the rationale for their selection, sometimes uncovering misconceptions or poorly constructed, ambiguous wording in the questions. Visible Quiz cards are sometimes called the "poor teacher's clickers" because they function like personal response systems without the histograms and recordkeeping. They have the advantage, however, of allowing teachers to identify immediately the groups giving incorrect answers. Here the learning depends on the peer coaching, not the delivery mode. The immediate feedback also helps learning.

The described activities are suitable for acting out in class. It goes without saying they stimulate participating, speaking, making conclusions, using both new knowledge and feedback thereafter motivating students to learn the language and develop individual language learning strategies.

The following activities were developed by G. Salmon and are aimed at active learning in an online environment.

E-tivity 1.2. Purpose: to join one of the groups. Task: to join one of the groups and post a message to say that you have arrived. Please join the groups so that they have approximately equal numbers. Focus your conversation on the topic of 'access and motivation' in all its forms. By the end of session 1, agree about 50 words on something that you feel is useful to say about session 1 issues. Respond: to any other messages in the group, to let the others know that you know they have arrived! [4, p. 44].

E-tivity 1.3. Purpose: to share experience and expectations. Task: reflect for a few moments on your own online experience and your expectations for this course and post a message to E-tivity 1. 3. Aim to keep your contributions brief and friendly. No more than a screen full. There is no need to reveal anything you don't wish to. You will see my own message when you enter the conference. Respond: to the contributions of others taking this course [4, p.45].

E-tivity 1.5. Purpose: to encourage first contributions. Task: compose a brief message as if to a participant in one of your own courses – someone who has not yet contributed to your online sessions – and post it to E-tivity 1. 5. Encourage him or her to take part. Post your message to the course conference, and ask for responses from others who should assume the role of a 'lurker', 'listener' or 'browser' (someone who is logging on and reading messages but not contributing). Respond: to the messages of other participants. If you can, imagine you are in the role of a 'lurker' on the course and respond in role [4, p.46].

Having compared the described above activities, we came to the conclusion that it is more convenient to design, develop or adjust E-tivities for language learning purposes. Moreover, we can easily take into account group age, skills, performance or other peculiarities. And finally, students are in constant search for new active and effective technologies to acquire more information and make learning sufficient, interesting, and leading-edge.

Further research should be dedicated to defining E-tivities for developing language learning strategies in speaking, writing, reading, and listening.

References:

1. Bennett, S., Maton, K., Kervin, L. The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence [Web site] // British Journal of Educational Technology. – 2008. − Vol. 39. − Issue 5. – Retrieved from : www3.interscience.wiley.com/journal/121382130/issue.
2. Malykhin O.V. The system of organization of students' independent educational activity in higher educational institutions // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. − P. 143-147.
3. Millis, B.J. Active Learning Strategies in Face-to-Face Courses [Web site] // Idea Paper No 53. The IDEA Center. − Access mode : http://ideaedu.org/sites/default/files/paperidea_53.pdf
4. Salmon, G. E-tivities: a key to active online learning. [Web site]. − Routledge, London, 2002 – Access mode : https://etutors.wikispaces.com/file/view/Etivities_Salmon.pdf
5. Pet'ko L.V. Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university for students of specialties 023 «Fine Arts» and 022 «Design» // Economics, management, law:realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. − Les Editions L'Originale, Paris, France. 2016. − P. 466-470.
6. Pet'ko L.V. Teaching of students' professionally oriented foreign language writing in the formation of professionally oriented foreign language learning environment // Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles. − Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China, 2016. − P. 356−359.
7. Sherstiuk L.V. The types of strategies for foreign language competencies formation in reading and speaking // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. – P. 179−182.
8. Steinert, A., Ehlers, U.D. Networked Learning : a Response for New Challenges? [Web site] // eLearning Papers Special Edition – 2010. – Access mode : www.elearningpapers.eu

Mihova L.

teacher

Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Ukraine

INFORMATION COMPETENCE AS THE BASIS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE ARCHITECT

Міхова Л.

викладач

Одеська державна академія будівництва та архітектури, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО АРХІТЕКТОРА

In the article the problem of informational competence of the future architect is considered, the components of information competence and conditions of its formation in the process of professional training of future architects are determined.

***Key words**: Information competence, architect, preparation of the framework, activity approach.*

У статті розглядається проблема інформаційної компетенції майбутнього архітектора, визначено складові інформаційної компетенції та умови її формування в процесі професійної підготовки майбутніх архітекторів.

***Ключові слова**: Інформаційна компетентність, архітектор, підготовка фазівця, діяльнісний підхід.*

Серед комплексу компетенцій, якими повинен володіти майбутній архітектор, особливе місце займає інформаційна компетенція, яка об'єднує в собі цілий ряд спеціальних умінь і навичок, що сприяють підвищенню ефективності процесу навчання, за допомогою застосування нових інформаційних технологій. Інформаційна компетенція - складова загально-професійної і спеціальної професійної компетентності сучасного фахівця.

Інформаційна компетентність - це інтегративна якість особистості, що є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації і генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, що дозволяє виробляти, приймати, прогнозувати і реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності.

А інформаційна компетенція - володіння знаннями, вміннями, навичками і досвідом їх використання при вирішенні певного кола соціально-професійних завдань засобами нових інформаційних технологій, а також уміння удосконалювати свої знання і досвід в професійній області. Її можна розглядати як деяку сферу відносин між знаннями, вміннями, навичками людини і його дією в соціальній практиці. Компетенція тісно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки в умовах конкретної діяльності.

Формування інформаційної компетенції значно розширює можливості самореалізації і адаптації майбутніх архітекторів. Інформаційна компетенція сприяє різнобічному розвитку особистості студентів-архітекторів і передбачає необхідність поєднання навчальної діяльності з інформаційним проектуванням в ракурсі обраної професії, спрямованим на розвиток професійних якостей учнів, їх пізнавальної активності. Формування інформаційної компетенції немислимо без діяльнісного підходу. Комплекс контрольних робіт і, зокрема, заключне контрольних завдань з виконанням презентації або відеороликів припускають здійснення студентами цілеспрямованої діяльності - індивідуального проектування. Це наочний приклад ефективної реалізації принципів діяльнісного підходу і того, як навчально-виховна діяльність правильно організована і пов'язана в загальному контексті з урахуванням інтересів, ціннісних орієнтацій і можливістю участі майбутніх архітекторів своєю професією в рішенні проблем держави.

З загальних дидактичних позицій можна виділити наступні етапи формування інформаційної компетентності майбутніх архітекторів: комп'ютерна грамотність, інформаційна грамотність, інформаційна компетентність.

Інформаційна грамотність - це оптимальні способи звернення зі знаками, моделями, даними, інформацією та подання їх зацікавленому споживачу для

вирішення теоретичних і практичних завдань; зберігання та передачі інформації; розвиток системи навчання, підготовки людини до ефективного використання інформаційних засобів, інформації та телекомунікацій. На нашу думку, на ефективність використання інформації в навчальному процесі в великій мірі впливає суб'єктивний фактор - інформаційна підготовка студентів, рівень інформаційно-комп'ютерної компетенції. При цьому слід враховувати, що саме в період навчання у вищій школі та відбувається вироблення особистих алгоритмів професійного інформаційного поведінки майбутніх фахівців. Отже, важливе завдання вузу - це навчання студентів знань і вмінь, які, так чи інакше, пов'язані з технологією інформаційного пошуку. Слід зауважити, що цього не відбувається, оскільки джерелознавство та інформаційний пошук в кожному курсі охоплює специфічні джерела і алгоритми.

Тільки узагальнена методика алгоритмізації інформаційного пошуку може і повинна застосовуватися в якості деякого ілюстративного матеріалу для навчання суб'єктів освіти алгоритмам інформаційного пошуку. Тут слід зазначити, що знання алгоритмів пошуку і обробки традиційної інформації (на паперових носіях) не тільки не зайві, а й дозволяють оптимізувати пошук інформації, яка існує в комп'ютерних мережах. Реалізація такого підходу може бути вирішена в інтеграції різних навчальних дисциплін, що забезпечить широку професійну підготовку студентів.

Інформаційна компетенція студента включає в себе освоєння чотирьох типів досвіду: досвіду пізнавальної діяльності в галузі інформатики та інформаційних технологій, фіксованого у формі її результатів - знань; досвіду здійснення відомих способів інформаційної діяльності в своїй майбутній предметної області і суміжних областях (досвіду вирішення модельних типових задач використання інформаційних технологій в зазначених сферах) - у формі вміння діяти за зразком; досвіду творчої діяльності в сфері професійно-орієнтованих технологій - в формі вміння приймати ефективні рішення в проблемних ситуаціях; досвіду здійснення емоційно-ціннісних відносин, пов'язаних з використанням інформаційних технологій в різних сферах, - у формі особистісних орієнтацій (Петухова Т.) [5].

Інформаційна компетенція студента може проявитися в трьох основних сферах: в повсякденному житті (як результат інформаційного поведінки і взаємодії, прийняття рішень в життєвих ситуаціях і т.д.); в освітньому процесі (як результат діяльності в типових і модельних ситуаціях, а також у зв'язку з інформатизацією освіти); в реальній виробничій діяльності (в ході виробничої практики студента, участі в науково-дослідній роботі, поєднання навчання і роботи і т.д.).

Слід зазначити, що інформаційна компетентність соціальна, так як, з одного боку, вона соціальна за своїм змістом (виробляється, формується і проявляється в соціумі), а з іншого боку, вона характеризує взаємодію людини з суспільством, соціумом і іншими людьми за допомогою використання ним інформаціоно-комунікаційних технологій.

Аналіз різних трактувань інформаційної компетенції дозволяє виділити наступні її сутнісні характеристики: інтегративну природу знань і умінь; універсальність (за характером і мірою застосовності); багатофункціональність (тобто вона повинна дозволяти вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійної та соціальної життя); багатовимірність (повинна включати різні розумові процеси та інтелектуальні вміння); інтелектуальну насиченість (тобто для оволодіння нею потрібно значне інтелектуальний розвиток: абстрактне мислення, саморефлексія, критичне мислення та ін.); об'ємність (вона повинна являти собою широку компетенцію в освіті і забезпечувати зв'язок з актуальними проблемами з точки зору особистості); міждисциплінарність і надпредметних (в умовах освіти).

Будучи складовою професійної компетентності архітектора, інформаційна компетенція включає в себе мотиваційно-ціннісний, рефлексивно-оціночний і операційний компонент. Змістовно інформаційна компетенція розкривається через ряд її компонентів: фактологічні-аналітичний характеризує знання і розуміння основних інформаційних процесів і закономірностей в області НІТ; предметно-специфічний «розумовий» передбачає вміння і навички розумової і «ручний» діяльності в сфері вирішення соціально-професійних завдань в НІТ; методологічний передбачає комплексне, системне бачення проблем і їх вирішення в області комп'ютерних технологій; світоглядний передбачає сформованість в учнів досвіду в галузі стратегічних проектів в області комп'ютерних технологій, а також поряд з методологічним компонентом, вміння вдосконалювати свої знання і досвід в професійній області.

З позицій професійної підготовки за доцільне говорити про два основні етапи формування інформаційної компетенції майбутніх архітекторів: інформаційна компетенція як засіб професійної підтримки діяльності фахівця; інформаційна компетенція як компонент професійної діяльності фахівця.

Можливості формування інформаційної компетенції фахівців визначаються змістом, передбачених навчальним планом. Їх обсяг і структура залежать від рівня і виду професійної підготовки (основна, додаткова, Загально професійна або в рамках спеціалізації). Але всі вони спрямовані на формування, розвиток і вдосконалення у студентів системного професійного мислення, яке дозволяє фахівцеві вирішувати завдання професійної діяльності алгоритмічно, підходити до аналізу і вирішення поставлених проблем комплексно, системно.

Формування інформаційної компетенції має здійснюватися, в першу чергу, в результаті інформаційно-комп'ютерної підготовки фахівця. Інформаційно-комп'ютерну підготовку фахівця ми визначаємо як сукупність всіх умов виникнення і розвитку інформаційної компетенції майбутнього інженера.

В інформаційній підготовці важливого значення набуває інструментальне і технічне забезпечення навчального процесу. Це означає наявність достатньої кількості комп'ютерів і забезпечення вільного доступу до них, можливість працювати самостійно в позааудиторні часи. Крім наявності комп'ютерної техніки, важливим є наявність програмного забезпечення. Умови, які

визначають технічний і інструментальне забезпечення навчального процесу, називають процесуальними.

Для визначення змісту навчальних дисциплін, на думку дослідників, необхідно проаналізувати особливості професійної діяльності інженера в умовах інформатизації суспільства в цілому і вплив інформаційних і комп'ютерних технологій на зміст його професійної діяльності. Відповідно певного змісту навчання виникає ряд інших завдань щодо організації навчального процесу, вирішення яких є обов'язковим для досягнення поставлених цілей.

Таким чином, інформаційна підготовка майбутніх архітекторів - сукупність організаційно-педагогічних, змістовних і технологічних умов, використання яких в побудові навчальної системи підготовки фахівця дозволить отримати бажаний результат, тобто сформувати інформаційну компетенцію. Сукупність цих умов є моделлю формування інформаційної компетенції в процесі професійної підготовки.

Література:

1. Гуревич Р. С. Інформаційна культура – важлива складова загальної культури особистості / Р. С. Гуревич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. : у 2-х ч. – К. ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2004. – Ч. 1. – С. 42-47.
2. Евдокимова Н. А. Совершенствование методических подходов к формированию учений и навыков информационного моделирования органических объектов (на примере раздела курса информатики для архитектурно-художественных специальностей) : дис. ... канд. пед. наук :13.00.02 / Евдокимова Наталья Анатольевна. – М., 2005. – 198 с.
3. Качуровская Н. М. Формирование профессиональной культуры будущих специалистов-архитекторов в образовательном процессе вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Качуровская Наталья Михайловна. – Курск, 2005. – 183 с.
4. Литвин А. В. Розвиток інформаційної культури майбутнього фахівця / А.В. Литвин //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Вип. 17 / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.].– К.; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – С. 55-60.
5. Петухова Т.П. Современная парадигма информационного общества как основа стратегии формирования информационной компетенции специалиста // Вестник Оренбургского государственного университета. 2005. №1 (39). С. 116-123.

Opaliuk T. L.

PhD in Psychology

Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyj National University Kamianets-Podilskyj (Ukraine)

THE PRACTICE OF IMPLEMENTATION INTERACTIVE TEACHING METHODS AS A MEANS FOR PROCESS INTENSIFICATION OF FORMING SOCIAL REFLEXION IN THE FUTURE TEACHER

Опалюк Т. Л.

кандидат педагогічних наук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. (м. Кам'янець-Подільський, Україна)

ПРАКТИКА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

The practice of introducing interactive methods in the teaching process is presented as a mean of intensifying of social reflection forming process in future teacher. Given some ideas on the application of these methods in the context of social reflection formation.
Keywords: *social reflection, higher pedagogical educational institution, future teachers, learning process, interactive teaching methods.*

Розглянуто практику впровадження інтерактивних методів у процес навчання як засобу інтенсифікації процесу формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя, запропоновано певні ідеї щодо застосування цих методів у контексті формування соціальної рефлексії.
Ключові слова: *рефлексія, соціальна рефлексія, вищий педагогічний навчальний заклад, майбутні вчителі, процес навчання, інтерактивні методи навчання.*

Одним з найважливіших аспектів професійного розвитку особистості, а також її самореалізації є свідоме планування власного професійного просування, кар'єри, і допомогти в цьому може формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

За умов зародження кардинально оновленої системи вищої освіти, викладачеві потрібно орієнтуватися в широкому сучасному спектрі інноваційних технологій, адже бути педагогічно грамотним фахівцем неможливо без оволодіння освітніми інтерактивними методами.

Існують класичні класифікації методів навчання, але найпоширенішою в дидактиці останніх десятиліть ХХ ст. стала класифікація на основі цілісного підходу до процесу навчання (за Ю.Бабанським), також поширені класифікації методів за джерелами знань (Д.Лордкіпанідзе, Є.Голант, Н.Верзілін та ін.); за характером логіки пізнання (І.Лернер); за рівнем проблемності засвоєння знань (М.Махмутов); на основі цілісного підходу до навчальної діяльності (А.Алексюк) та ін.

Але на сьогоднішній день актуально застосовувати інтерактивні методи навчання, які ми розуміємо як взаємодію або стан бесіди, діалогу з будь-ким. Іншими словами, інтерактивні методи навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної й комунікативної діяльності, упродовж якої студенти виявляються залученими в процес пізнання, мають можливість розуміти й рефлексувати з приводу того, що вони знають і над чим міркують.

В.Ковальчук встановлює, що інтерактивні методи відіграють важливий вплив саме на формування та розвиток педагогічної майстерності різних категорій педагогів. Це забезпечується науково обґрунтованими й добре розробленими методами, серед яких виділяють: теоретично-орієнтовані (лекції, семінари, «круглі столи», доповіді та ін.), практично-орієнтовані (тренінги, імітаційні й неімітаційні ігри, дискусії та ін.), квазіпрофесійні (навчальна практика) методи, а також самостійна робота (з аналізу біографій видатних педагогів, а також педагогічних ситуацій з їхньою участю, перегляд відеоматеріалів з їхнім аналізом, реферування, підготовка різноманітних творчих проектів та ін.). Вчений зазначає, що особливе місце в методах розвитку педагогічної майстерності посідають методи її діагностики (тестування, анкетування, професійні випробування та ін.) [2].

Н.Арістова зазначає, що з огляду на те, що інноваційні інтерактивні методи мають безпосередній вплив на всі сфери життєдіяльності сучасного людства, одним із головних напрямів модернізації системи вищої професійної

освіти є її глобальна інформатизація та створення ІТ-методичного середовища професійної підготовки майбутніх фахівців [1, с. 301].

Ми цілком погоджуємося із думкою О. Малихіна та інших науковців, що у виборі форм і методів навчання, типів самостійної роботи необхідно враховувати специфіку професійного становлення майбутніх учителів з проекцією на їх цілеспрямоване формування соціальної рефлексії [3; 6; 7; 8].

У своїх наукових дослідженнях ми зазначали, що системотвірним елементом процесу формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі вивчення гуманітарних дисциплін був навчальний курс «Інноваційні технології в соціальній допомозі», який вивчають студенти спеціальності «Соціальна допомога», і в межах якою було зроблено спробу впровадити у процес навчання інтерактивні методи, а саме: 1) з огляду на те, що інноваційні інформаційні технології мають безпосередній вплив на всі сфери життєдіяльності сучасного людства, одним із головних напрямів модернізації системи вищої професійної освіти є її глобальна інформатизація та створення ІТ-методичного середовища професійної підготовки майбутніх фахівців, для практичних завдань було обрано програму Microsoft Power Point для створення відео-презентацій за обраною тематикою, для написання реферату-огляду було запропоновано студентам зробити аналіз існуючих у мережі рефератів за обраною темою, оцінити їх; 2) проведено «Соціально-професійний квест»; 3) науково-практичний семінар; 4) театралізовану виставу; 5) навчилися представляти різні форми соціальної роботи в умовах вуличного простору: ігротека для дітей, вуличний соціальний театр, консультація з надання соціальних послуг та соціальної допомоги, волонтерство; 6) створювали орієнтовну програму проведення фокус-груп з батьками підлітків, які навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах, з питань поведінки підлітків в Інтернет-мережі [3; 4].

Ми вважаємо, що на сьогоднішній день максимально доцільно застосовувати саме такі інтерактивні методи навчання: створення web-квестів (WebQuest) для роботи з темою (у даному випадку студенти виступають авторами, а не користувачами. За цими web-квестами можна давати лабораторні роботи для інших груп); розробка нових лабораторних робіт (програма Hot Potatoes); створення web-сторінок з відповідями на питання, що часто виникають, підказками й необхідними допоміжними матеріалами (англійський термін FAQ – Frequently Asked Questions); створення банку даних педагогічних і методичних знахідок студентів, банку ігор і вправ; створення web-сторінок для тих, хто навчається; робота за проектами, що запропоновані викладачем; розробка та проведення власних проектів під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі й з дітьми на практиці.

Пропонуємо певні ідеї щодо застосування цих методів у контексті формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Наприклад для студентів 1 курсу спеціальності «Соціальне забезпечення» під час вивчення курсу «Вступ до спеціальності» була запропонована робота з web-квестом, що був підготовлений викладачем. Студенти здійснювали пошук інформації в мережі за вказаними адресами. Для того щоб дана робота у студентів була

максимально ефективною, web-квест містив наступні частини: 1) вступ, у якому описувалися строки проведення, і пропонувалася вихідна ситуація; 2) цікаве завдання; 3) набір посилань на ресурси мережі, що необхідні для виконання завдання; 4) опис процесу виконання роботи з поділом на етапи із зазначенням конкретних строків; 5) деякі пояснення щодо переробки отриманої інформації: питання, що направляють і спрямовують; 6) підсумок, який нагадував студентам, чому вони навчилися, виконуючи дане завдання; шляхи для подальшої самостійної роботи за темою та опис того, яким чином можливо перенести отриманий досвід в іншу сферу.

Форми web-квесту є різними. Найбільш популярні з них: 1) створення бази даних з проблеми, усі розділи якої готують студенти; 2) створення мікросередовища, у якому студенти можуть рухатися за допомогою гіперпосилань, що моделюють фізичний простір; 3) написання інтерактивної історії (студенти можуть обирати варіанти продовження роботи; для цього кожного разу вказується на 2−3 можливих напрями; цей прийом нагадує відомий казковий вибір шляху перед каменем); 4) створення документу, що надає аналіз будь-якої складної проблеми та пропонує студентам погодитися чи не погодитися з думкою автора; 5) інтерв'ю on-line з віртуальним персонажем. Відповіді й питання розробляються студентами, які в достатній мірі простудіювали дану особу.

Формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки реалізується через застосування відповідних форм організації навчання, імплементації інтерактивних методів навчання, та форм організації навчальної діяльності у процесі вивчення системи педагогічних дисциплін, які мають особливо високий потенціал щодо розвитку соціальної рефлексії студента.

Отже, у процесі розвитку соціальної рефлексії студента (майбутнього вчителя) ми позначили можливості навчальних дисциплін та організаційних форм навчання у формуванні складових, які в його структурі найбільшою мірою відповідають за розвиток соціальної рефлексії майбутнього вчителя, які безпосередньо впливають на загальну ефективність навчальної діяльності, відповідно, формуючи соціальну рефлексію студента як вияв соціально-рефлексійної компетентності як інтегральної єдності розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей під час реалізації потенційно можливих видів професійно-педагогічної діяльності, що стосується здатності та готовності сприймати соціум, усвідомлювати свою перетворювальну роль у ньому через суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учнями та іншими учасниками освітнього процесу, а також ефективно на циклічно-рефлексійній основі константно її вдосконалювати.

Таким чином, найвища цінність реалізації соціальної рефлексії завдяки використанню інтерактивних методів навчання як засобу інтенсифікації процесу формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя та форм навчальної діяльності стосується формування сприятливих умов для професійного та особистісного саморозвитку та самореалізації в дидактико-професійному середовищі в педагогічному навчальному закладі.

Література:

1. Арістова Н.О., Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика : монографія. – Київ : ТОВ "НВП Інтерсервіс", 2017. – 400 с.
2. Ковальчук В.І. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів у післядипломній освіті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». − Запоріжжя, 2014. – 40 с.
3. Малихін О.В. Методи і засоби організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : [зб. наук. пр.] – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009.– Вип. 39. – С. 81–86.
4. Опалюк Т.Л. Інформаційні технології у процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя // Молодь і ринок. − 2017. − № 9 (152).
5. Опалюк Т.Л. Активно використовувані форми організації навчальної діяльності у педагогічних університетах у процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя // Интернаука: научный журнал. № 17(21). – М., Изд. «Интернаука», 2017. – С. 56−59.
6. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. пр. № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95.
7. Петько Л.В. Інноваційні технології навчання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: матер. Всеукр. Інтернет-конф. // FOLIA COMENIANA: вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я.А.Коменського. – Умань: ФОП Жовтий, 2015.
8. Malykhin O.V. The system of organization of students' independent educational activity in higher educational institutions // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. − P. 143−147.

Pet'ko Lyudmila

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

TRANSLATION OF POETRY AS A WAY TO KNOWLEDGE AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' CULTURE

Петько Л.В.

к.пед.н., доцент

НПУ імені М.П.Драгоманова (Україна, Київ)

ПЕРЕКЛАД ПОЕЗІЇ ЯК ШЛЯХ ДО ПІЗНАННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Described the impotence of involving students to Poetry Translation Competitions focusing on creative translations by students.

Key word: *translation, poetry, students, university, Lina Kostenko, Volodymyr Ivaciuk, song "Red Rue", song "Edelweiss".*

Описано значення залучення та участі студентів у конкурсах перекладачів, звертаючи увагу на творчий переклад студентами.

Ключові слова: *переклад, студенти, університет, Ліна Костенко, Володимир Івасюк, пісня «Червона рута», пісня «Едельвейс».*

Студентам третього курсу гр. 33 ПАІНВ, майбутнім перекладачам, які навчаються на вечірньому факультеті НПУ імені М.П.Драгоманова, було запропоновано прийняти участь у конкурсі перекладу поезій, спочатку серед одногрупників. Після обговорення виконаних студентами робіт було вирішено представити переклад О.Горбенко на Всесоюзний конкурс «Художнє слово в світовій культурі» (2016-2017) на найкращий переклад запропонованого організаторами поетичного твору з іноземної мови (англійська, німецька, французька) на українську, та з української мови на іноземну, який проводився Східноукраїнським національним університетом Імені Володимира Даля (м.

Сєвєродонецьк) весною 2017 р.

Додамо, що Олена Горбенко зайняла 3 місце у номінації «Кращий переклад поетичного твору з української мови на англійську».

Критерії відбору конкурсних робіт враховували:

• оригінальність творчих ідей, покладених в основу перекладу;
• точність перекладу і близькість до оригіналу;
• відчуття мови, передача змісту й краси тексту;
• адекватність лексико-граматичних засобів;
• розкриття культурно-специфічних особливостей перекладу;
• відображення змісту;
• стилістика тексту, що перекладається;
• якість римування, ритміка;
• естетична еквівалентність.

З метою популярізації української поезії ми обрали номінацію 7: переклад поезій Ліни Костенко на англійську мову [1, с.86], до речі вона навчалася в НПУ імені М.П. Драгоманова. Перший вірш «Про вдячність» подаємо нижче у порівнянні з авторським рукописом та у перекладі:

Ліна Костенко **Про вдячність**	**Вірш 1** Номінація 7
Вечірнє сонце, дякую за день! Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому.	Oh, Evening Sun, I thank you for the day! And, Evening Sun, that I became so tired. For those forests sparkling like Eden, And for bluebonnet in the rye that I admired.
За твій світанок, і за твій зеніт, і за мої обпечені зеніти. За те, що завтра хоче зеленіть, за те, що вчора встигло оддзвеніти.	For your daybreaks and for your zeniths, too, And for my zeniths, sometimes in dismay. And that tomorrow would like to be in bloom, And yesterday has managed have its say.
За небо в небі, за дитячий сміх. За те, що можу, і за те, що мушу. Вечірнє сонце, дякую за всіх, котрі нічим не осквернили душу.	For sky in sky and for a child's joy, For what I can and everything I must. Oh, Evening Sun, I thank you for them all Who kept their souls clean of dirt and dust.
За те, що завтра жде своїх натхнень. Що десь у світі кров ще не пролито. Вечірнє сонце, дякую за день, за цю потребу слова, як молитви	And that next day brings inspirations in array, And somewhere on Earth no bloodshed yet occurred. Oh, Evening Sun, I thank you for the day, For need of Word as Prayer Heaven blessed. *Пер. О.А.Горбенко*

Наводимо наступний переклад другого вірш Ліни Костенко «На віях тиші мерехтять сніжинки…» на англійську мову учасницею конкурсу О.Горбенко.

Коли організаторами було розіслано збірку поезій-переможців конкурсу, ми вбачали за необхідне, ознайомити студентів навчальної групи з презентованими у збірці перекладами-переможцями, які яскраво свідчать про багатогранність роботи перекладача, як наприклад, перший вірш Ліни Костенко «Про вдячність», − три переможці [11, с. 83-86], і три різні інтерпретації подання перекладачами самобутньої творчості української поетеси, мотиви якого – єднання людини з природою.

Ліна Костенко	**Вірш** 2 Номінація 7
На віях тиші мерехтять сніжинки. Зима крізь вії дивиться на світ. Шляхи і діти їх – стежинки – шукають вранці згадку до воріт. Село в снігах, як чаша кришталева, у срібних жилках скованих джерел. Ідуть у білих каптурах дерева, понамерзали брови у дерев. Їм білий вітер розвіває поли, вони бредуть похилені, на шлях, де гайвороння, чорне як ніколи, шматочок сонця ділить у полях.	Snowflakes are sparkling bright on lashes of white silence. Winter through its lashes is looking to the world. Roads, lost in snow, stubborn in defiance, Look for their ways to gates in morning cold. Hamlets fade in snow, like fragile crystal bowls, Carved with silver patterns of icy frozen rills. Trees are walking solemnly, dressed in their shawls, Eyebrows of the trees resemble frozen hills. Trees' gowns are tossed by wind, as if in last endeavour, While they, bent down with burden, move slowly to the place, Where crows and gulls together, as brilliant black as never, Are sharing winter sun in fields of endless space. *Пер. О.А.Горбенко*

Відтак, маючи досвід «участі» в конкурсі, студенти-перекладачі висловили бажання оголосити конкурс на кращий переклад пісні «Червона рута» на англійську мову. Але кожен переклад, беручись за переклад повинен володіти інформацією про те, що він буде перекладати. Тому ми і торкнулися феномену червоної рути з приводу проведення фіналу Східноукраїнським національним університетом Імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк) весною 2017 р. Всеукраїнського студентського конкурсу перекладу «Художнє слово в світовій культурі» на найкращий переклад.

Раніше, на прикладі пісні «Едельвейс» («Edelweiss») з оскароносного кінофільму «Звуки музики» (США, 1965), ми розглядали сприйняття цієї пісні як героями кінострічки, так і глядачами у таких інтерпретаціях: *перша – ліричний твір,* який виконується в сімейному колі, і *другий* – як символ нескореності австрійського народу перед фашизмом, коли герой фільму барон фон Трапп виконує «Едельвейс» на музичному фестивалі у Зальцбурзі, якого під час співу співвітчизники підтримують у залі, починаючи співати цю пісню разом.

Події, що відбуваються у фільмі припадають на кінець 30-х років, прихід Гітлера до влади, аншлюс Австрії, а музика до фільму була написана у 1965 році. Але двох куплетна пісня «Едельвейс» після виходу у кінопрокат «Звуків музики» («The Sound of Music») стала сприйматися як символ Австрії, як її національна пісня. Хоча музика до фільму була написана композитором Річардом Роджерсом (Richard Rodgers), а слова − Оскаром Хаммерстайном II (музика до кінострічки також відзначена премією Оскар). До речі, пісенне надбання кінострічки ми активно залучаємо для формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища (ПОІНС) в умовах університету, про що писали у низці наших публікацій [3; 4; 5; 8; 9].

Пісня «Едельвейс» стала лейтмотивом для залучення до розгляду іншої пісні, української, – «Червона рута» у процес формування ПОІНС.

Образ рути-квітки один із популярних у слов'янському фольклорі, піснях, віршах, легендах, особливо у Західній Україні, який як і раніше, так і зараз для сучасної молоді несе чарівність і містичність.

Н.Зарудняк, вивчаючи роман О.Де «Червона рута» (написаного англійською мовою, 1987 р.), стверджує, що це «спроба художнього осмислення ролі української пісні в житті людини, її потенціалу як засобу популяризації України у світі, формування національної свідомості. Постать Володимира Івасюка художньо підноситься до образу Прометея, який віддав життя за Батьківщину [2, с. 106]», а також «червона рута символізує українську пісню, кохання, тугу за втраченим коханням, Україну, творчість, …віру в майбутнє українського народу. Пісня «Червона рута» зцілює красою, зображується як твір, який здобув світове визнання; …популяризувала Україну, українську мову у світі, пробуджувала національну свідомість українців» [2, с. 112]».

Пісня, яка стала по-суті народною, символом України, її духом, серцем, перекладається на англійську як «Red Plant» або «Red Flower», «Rue rouge» (фр. м.), «Rote Raute» (нім. м.), була написана студентом медичного інституту Володимиром Івасюком, водночас стала хітом, лунала в усіх куточках тоді ще СРСР, розлетілася по усьому світові, і на фінальному шоу «Пісні року−1971» у Москві була номінована як краща пісня року, де її неперевершено виконали Назарій Яремчук, Василь Зінкевич і Володимир Івасюк [11], які випромінювали щирість, доброту, молодість, красу, що линула з душі співаків і композитора.

Того ж року, на екран телевізорів вийшов музичний фільм «Червона рута» (1971, реж. Р.Олексив) [9] про історію кохання хлопця-шахтаря з Донбасу (Василь Зінкевич) та дівчини з Карпат (Софія Ротару). На 30.33 хв кінострічки «Червону руту» виконує Василь Зінкевич. До того ж, у фільмі були представлені практично всі пісні Володимира Івасюка, якого можна справедливо назвати засновником української естрадної пісні, у виконанні Назарія Яремчука, Василя Зінкевича та Софії Ротару. Також у зйомках прийняли участь на той час відомі, але ще самодіяльні, ансамблі «Смерічка», «Карпати», «Росинка».

Від магії «Червоної рути» я не можу звільнитися досі: відколи вперше її почула дівчинкою, яка прийшла на урок до музичної школи, а у студентів музичного училища був «Осінній бал». У фойє музичний ансамбль грав її мелодію раз за разом, студенти танцювали і співали. І мені так хотілося бути з ними, стати учасницею того свята, але – то були студенти, а я була ще маленька. Від того дня «Червона рута» мене «зчарувала» і не відпускає.

Наведемо нижче текст пісні «Червона рута» із записом акордів для акомпанементу:

Червона рута

Музика і слова Володимира Івасюка

E Am E
Ти признайся мені звідки в тебе ці чари
E Am
Я без тебе в ці дні у полоні печалі.
C G
Може десь у лісах ти чар-зілля збирала,
E Am

Сонце-руту знайшла і мене зчарувала.

Dm G C Am Dm E Am G C

Приспів: Червону руту не шукай вечорами, ти у мене єдина, тільки ти, повір,

Dm G C Am Dm E Am C Dm E

Бо твоя врода − то є чистая вода, то є бистрая вода синіх гір.

Бачу я тебе в снах, у дібровах зелених.
По забутих стежках ти приходиш до мене.
Та не треба нести мені квітку надії,
Бо давно уже ти увійшла в мої мрії.

Нижче наведемо переклад «Червоної рути» на англійську мову В.Пасічника та студентки О.Горбенко. На нашу думку, переклад О.Горбенко краще «кладеться» на ритмичні долі пісні, відбиває її мелодичну лінію, інтонацію та наголос.

Chervona Ruta *Author: V. Ivasiuk.*	**Red rue** *Author: V.Ivasiuk.*
You're controlling my feelings. Though my heart was in pain With your spell it is healing. In the forest you knew Of the midsummer flower That when kissed by the sun Has a magical power. Please don't go searching For the red bloom this evening For the love that I have for you Is true and free. Just as the rivers Of the mountains are givers Of clean water; You've given life to me. As you visit my dreams In the green glades of summer You are coming to me As you would to a lover And you don't need to give Me a flower or a potion I shall always be here You have all my devotion [10] *Eng.Trn. S Pasicznyk*	Tell me how it works, Magic you are posessing, Without you I am lost, Gravely sad, I confess you. You might roam in the woods, Looking for the love potions, And with sunny red rue, Spelt all over my emotions. *Refrain* Red rue of passion, Don't you look for in the evenings, You are my only love, only you, believe! Your magic beauty, it's the crystal clean water, It's the crystal quick river From blue hills. I see you in my dreams, In a distant green grove, You have found the lost paths, Leading you to my home. It is needless to bring, Me a flower of hope, For you entered my dreams Very long time ago. *Переклад Олени Горбенко, (м.Київ)*

Звертаючи увагу на мобільність сучасної молоді [6], безвізову можливість подолання кордонів, розглядаємо пісню «Червона рута» як візитну картку нашої країни, яку співає молодь, а тому, вивчення згаданої пісні іноземними мовами, які студенти вивчають під час навчання у вищій школі, вважаємо за доцільне, наголошуючи для студентів мистецьких спеціальностей, які представлятимуть своєю творчістю Україну за кордоном.

Висновки. Зрозуміло, що участь у Всеукраїнському конкурсі прийняла одна

студентка, але працювала вся група: кожен студент був залучений до майбутньої професійної діяльності, презентуючи свої переклади.

Тому, така організація ПОІНС в умовах університету сприяє розвитку й розповсюдження мовної культури, підвищенню інтересу майбутніх фахівців до перекладацької діяльності, набуваючи практичний досвід, розкриває та стимулює творчий потенціал особистості, знайомить студентів з літературними цінностями рідної та світової культур; розвиває перекладацьку компетенцію у студентської молоді;

Наші подальші наукові пошуки присвятимо розгляду етноконцепту «Червона рута».

Література:

1. Всеукраїнський конкурс перекладу «Художнє слово в світовій культурі – 2016-2017» : збірка перекладів переможців / Уклад. Бовт А.Ю. – Сєвєродонецьк, вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – 91 с.
2. Зарудняк Наталя. Образ червоної рути у творчості Олександера Де // Житомирські літературознавчі студії. − 2013. − Вип. 7. − С. 106−113.
3. Петько Л. В. Виховання естетичної культури студентів в умовах університету // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка : зб. наук. пр. — Бердянськ : ФО-П Ткачук О.В., 2017. − Вип. 1. – С. 262−268.
4. Петько Л.В. Виховний і професійний аспекти музично-педагогічної спрямованості навчання іноземної мови студентів ВНЗ у системі музично-педагогічної освіти // Музика та освіта. − 2013. – № 3. – С. 14–18.
5. Петько Л.В. Впровадження української національної ідеї в процес іншомовної освіти майбутніх педагогів // Вища освіта України. − 2013. – № 2. – С. 68–74.
6. Петько Л.В. Мобільність студентів та іноземні мови // Наукові засади підготовки фахівців природничого, інженерно-педагогічного та технологічного напрямків : мат. І Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м. Бердянськ, 3-8 квітня 2017 р.). : збірник тез. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – С. 34−36.
7. Петько Л.В. Національний компонент у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Вип. CXVII (117). – С. 125–135. (Серія педагогічні та історичні науки).
8. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95.
9. «Червона рута», музичний фільм (1971), реж. Р.Олексив [Електронний ресурс]. − Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=qJM9GnWEz5w
10. Chervona Ruta English adaptation (Author: Ivasiuk. Eng.Trn. S Pasicznyk) [Web of site]. – Access mode : http://www.soundclick.com/bands/_music_lyrics.cfm?bandid=255118&songID=5704536&keepThis=tr.
11. Chervona Ruta (Zinkevych, Yaremchuk, Ivasyuk) [Web of site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=iV_4XvldJw0

Zhu Peng

Postgraduate student

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

PERFOMANCE SELF-TRAINING FUTURE MUSIC TEACHERS: CONTENTS AND ORGANIZATIONAL PRINCIPLES

Чжу Пен

аспірант

НПУ імені М.П.Драгоманова (Україна, м. Київ)

ВИКОНАВСЬКА САМОПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ: ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ

The article reveals the essence and content of performing self-training future music teachers. Defined some stages in unaided work on musical works. Presented the factors for successful training students in musical instruments playing, singing and choral conducting.

Key words: *unaided work, performing activity, pedagogical interaction, facilitation, pedagogical support.*

У статті розкрито сутність і зміст виконавської самопідготовки майбутніх учителів музики, визначено етапи самостійної роботи над музичним твором. виокремлено фактори забезпечення успішного оволодіння студентами грою на музичних інструментах, співом та хоровим диригуванням.

Ключові слова: *самостійна робота, виконавська діяльність, педагогічна взаємодія, фасилітація, педагогічний супровід.*

Актуальність. Специфікою діяльності учителя є те, що її зміст та характер знаходиться у постійній динаміці, актуалізуючи потребу у перманентному особистісному вдосконаленні, самоорганізації, постійному оновленні освітнього досвіду. У зв'язку із зазначеним, в умовах ринку праці суттєво посилюється значення самостійної роботи та самопідготовки студентів. Це, з одного боку, пов'язано з небувалою швидкістю розвитку світових цивілізаційних процесів та інформаційних ресурсів, а з іншого – з великим об'ємом наукових та прикладних знань, що підлягають засвоєнню під час навчання. Відомо, що з кожним роком за рамки аудиторних занять виноситься все більше інформації для самосійного опанування. Тому формування умінь самостійної діяльності та здатності приймати самостійні рішення на робочому місці в мінливих умовах є завданням, що іманентно притаманне навчальному процесу вищої школи (А.Алексюк, С.Архангельський, Ю.Бабанський, В.Безпалько, В.Буряк, М.Гарунов, Г.Гнитецька, О.Євдокимов, Б.Єсипов, А.Івасишин, І.Лернер, П.Підкасистий, О.Ярошенко).

В свою чергу, фахова самопідготовка майбутніх учителів музики має певну специфіку, що пов'язано з мистецькими аспектами навчальної діяльності. Так, для удосконалення виконавських можливостей та досягнення позитивних музично-виконавських результатів у грі на музичному інструменті, співі, диригуванні студентам необхідно докласти багато власних самостійних зусиль.

Водночас, аналіз виконавської підготовки педагогів-музикантів засвідчує необхідність її кардинального поліпшення, оскільки очевидною є суперечність не тільки між сучасними вимогами до музично-виконавського рівня майбутнього учителя та реальним рівнем його виконавської підготовки, але й між сформованістю його навчально-виконавських умінь та здатністю використовувати їх у реальній практичній роботі у професійній діяльності (О.Горбенко, Л.Гусейнова, М. Крицький, Г.Ніколаї, Г.Падалка. О.Щолокова).

Метою статті є висвітлення змістової та організаційної складових виконавської самопідготовки майбутніх педагогів-музикантів у процесі фахового навчання.

Виклад основного матеріалу. Специфіка діяльності вчителя музики обумовлена, з одного боку, властивостями функціонування фахівця у сфері музичної культури, а з іншого – особливостями педагогічної діяльності.

Проблеми виконавської підготовки майбутніх учителів музики належать до сфери специфічних, адже торкаються здатності виконувати музичні твори на належному художньому рівні, тобто створювати музичний образ на основі адекватної вербальної та виконавської інтерпретації, а також застосовувати їх як засіб педагогічної взаємодії з учнями (О.Андрейко, О.Горбенко, Н.Жукова, Н.Згурська, В.Крицький, М.Михаськова, Н.Мозгальова, Г.Саїк, Н.Цюлюпа, О.Щербініна та інші).

Виконання музичного твору – процес багатосторонній і складний. У ньому поєднано свідоме й несвідоме, оригінальне й традиційне, логіка й емоції. Виконавська діяльність учителя музики має величезні можливості для розкриття індивідуальних творчих можливостей, самостійності, вольових якостей. Робота студента-виконавця над твором складається з прочитання нотного тексту і художнього сприйняття музичного матеріалу, виникнення мистецько-педагогічного задуму та його реалізації, порівняння результату з поставленим художньо-педагогічним завданням, внесення коректив та визначення загальної оцінки художніх дій. Розкриття ідеї та змісту твору забезпечується тісним взаємозв'язком музично-слухових уявлень особистості з системою виконавських знань, умінь, навичок. Саме в процесі роботи над музичним твором, проектуванні способів донесення музичної думки до учнів як слухачів найбільш інтенсивно формується, розвивається й реалізується художньо-творчий потенціал вчителя як музиканта та педагога (О.Горбенко, Л.Гусейнова, М. Крицький, Г.Падалка).

У зв'язку із вищезазначеним, зазначимо, що для виконання складних і комплексних завдань музично-виконавської діяльності майбутніх учителів, музично-виконавська самопідготовка є конче необхідним елементом їх навчальних дій. Вона включає клас із постановки голосу, основного та додаткового інструментів, хорового диригування, хорового та оркестрового класів. Такий вид навчання ми розуміємо як педагогічно скеровану пізнавальну діяльність студентів, що органічно поєднана з аудиторними заняттями та має за мету самостійне оволодіння фаховими предметами.

До того ж, виконавська підготовка є необхідною умовою формування готовності до здійснення музично-виконавської діяльності, що визначається вченими як домінантний стан особистості з позитивною установкою на інтерпретаційну діяльність, загальною та спеціальною освіченістю, виконавською культурою і виконавськими якостями для здійснення продуктивної діяльності [1;4; 5; 6; 7;].

Зміст самостійної роботи майбутніх учителів музики передбачає не тільки вивчення, повторення і закріплення навчального музичного матеріалу (вивчення конкретних творів), а й творчу роботу, спрямовану на розвиток здібностей до пошуку, досліджень, на формування особистісного ресурсу [8].

На основі сучасних підходів до визначення поняття «ефективна самостійна робота» вчені виокремлюють такі найхарактерніші її ознаки: наявність значущої для студента мети, активність та самодисципліна студента в процесі виконання завдання, наявність спеціально відведеного часу для навчальної роботи; присутність «непрямого» керівництва самостійною діяльністю з боку викладача (А.Алексюк, С.Архангельський, Ю.Бабанський, В.Безпалько, В.Буряк, О.Ярошенко).

З огляду на науково-методичну літературу з проблеми самостійної роботи можна виокремити низку факторів, які забезпечують студентам успішність оволодіння предметами, а саме: організаційні фактори, до яких належать бюджет часу, наявність консультантів, матеріально-технічного забезпечення; методичні фактори, що передбачають наявність методичного

забезпечення самопідготовки (методичних вказівок, рекомендацій, посібників, інтернет-програм); психолого-педагогічні фактори, що враховують розвинутість необхідних особистісних якостей студентів для забезпечення оптимальності підготовки (вміння досягати мети, наполегливість, принциповість, воля, інтелектуальна активність, здатнітсть до самовдосконалення); інформаційно-технологічний фактор визначається ступенем доступності кожного студента до інформаційно-електронних систем [2,. с. 118].

Хід виконавської самопідготовки студента варто розділити на такі етапи: 1) *організаційний етап.* Він пов'язаний з постановкою перед студентом пізнавальних або практичних задач та створенням відповідної проблемної ситуації. На початковому етапі роботи проводиться інструктаж студента про зміст та послідовність виконання навчальних завдань, форми контролю та звітності. 2) *Проективний етап.* В ході його реалізації здійснюється планування студентом наміченої самостійної роботи з використанням як апробованих на власному досвіді способів дій, так і нових. 3) *Практичний етап.* Він обумовлений виконанням студентом запланованого об'єму роботи на основі теоретичних та практичних знань та умінь. Важливо, що на цьому етапі привносяться творчі елементи у власний виконавський досвід і, водночас, здійснюється робота над недоліками та помилками, удосконалюються способи музичної діяльності. У процесі навчально-виконавських дій вирішуються технічні та художні задачі, пов'язані зі створенням художньо-педагогічної інтерпретації конкретних музичних творів (інструментальних, вокальних, хорових тощо). 4) *Підсумковий етап* забезпечується зовнішнім контролем викладача та здійсненням об'єктивного оцінювання результатів самопідготовки студента.

Важливо зазначити, що саме викладач виступає головним суб'єктом впливу на особистість студента-музиканта. Він «супроводжує» (допомагає, коригує, контролює, стимулює) навчальні дії майбутнього педагога, виступаючи у ролі фасилітатора для створення сприятливих передумов для реалізації внутрішніх сил кожної особистості. Наше розуміння терміна «фасилітація» у контексті самопідготовки обумовлено зверненням до праць К.Роджерса, в яких цей феномен обгрунтовується як явище міжособистісної педагогічної взаємодії, що сприяє зміцненню здоров'я, творчій самореалізації та гармонізації життя [3].

У цьому напрямку викладачу важливо враховувати витрати студентами аудиторного, позаудиторного та вільного часу для реалізації навчальних завдань з урахуванням показників духовного, морального, психічного та фізичного здоров'я, емоційно-фізіологічних ризиків тощо. Дотримання зазначених позиції в організації самостійної роботи студентів, у свою чергу, зумовлюється необхідністю в ході групових та індивідуальних мистецьких занять здійснювати контроль за графіком навчання та виконанням індивідуального плану роботи.

Висновки. Отже, у контексті нашого дослідження самопідготовка визначається як вид навчальної діяльності, спрямований на формування музично-пізнавальних здібностей студента та безперервну самоосвіту.

Ефективність самопідготовки значною мірою залежить від уміння аналізувати результати роботи, а також передбачає критичне ставлення до своєї праці, усвідомлення й виправлення помилок, виховує почуття обов'язку. У контексті зазначеної проблеми перспективними мають стати наукові дослідження з більш глибокого вивчення закономірностей та механізмів взаємоузгодження категорій художнього та педагогічного у сутнісному змісті досліджуваного феномену, створення інноваційних методик виконавської самопідготовки для удосконалення її організації та управління.

Література:

1. Гусейнова Л.В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.02. − Ніжин, 2005. – 246с.
2. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник / О.В.Малихін, І.Г.Павленко, О.О.Лаврентьєва, Г.І.Матукова. – К. : КНТ, 2014. – 262 с.
3. Роджерс К. Свобода учиться / К.Роджерс, Дж. Фрейберг. — М. : Смысл, 2002. — 527 с.
4. Паньків Л.В. Технологічний підхід у мистецькій освіті: сутність та перспективи // Innovative processes in education: Collective monograph. − AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 152-159.
5. Петько Л.В. Виховний і професійний аспекти музично-педагогічної спрямованості навчання іноземної мови студентів ВНЗ у системі музично-педагогічної освіти // Музика та освіта. −2013. – № 3. – С. 14–18.
6. Петько Л.В. Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету для студентів спеціальності «Музичне мистецтво» (на прикладі вірша Мері Ховітт «Павук і Муха») // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 1. – Бердянськ : ФО-П Ткачук О.В., 2016. – С. 184–190.
7. Bodrova Tetiana. A musical work in the context of future Music teacher's performance activity // Economics, management, law:realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. − Les Editions L'Originale, Paris, France. 2016. − P. 441−444.
8. Bodrova T. Personal Resours in Teachers' Training of Musical Arts Education // Intellectual Archive. − Toronto: Shiny World Corp., 2015. − Volume 4, Number 6. – PP. 141−150.

Matviienko Olena

Doctor of Pedagogical sciences, professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

FEATURES OF WARRANT PEDAGOGICAL INTERACTION WITH FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF INDIVIDUAL WORK ORGANIZATION

Матвієнко О.В.

доктор педагогічних наук, професор

НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

This article presents the ways and condition of pedagogical interaction in the organization of individual work with students. Individualization of learning process, which is based on variations of the educational material content, involves the preservation of the program minimum level taking into account students' volitional qualities of interest, their attitude to the learning process and the chosen professional scope, adherence to the teacher's pedagogical tact. Self-assignments make it possible for teacher to see the difficulties some students will face and promptly assist them in learning.

***Keywords**: pedagogical interaction, individual work, future teachers, pedagogical tasks.*

У статті подано шляхи та умови забезпечення педагогічної взаємодії у процесі організації індивідуальної роботи зі студентами. Індивідуалізація навчання, що будується на варіантах змісту навчального матеріалу, передбачає збереження програмного мінімуму, врахування інтересу вольових якостей студентів, їх відношення до навчання і обраної професійної сфери, дотримання викладачем педагогічного такту. Самостійне виконання завдань дає змогу викладачу бачити ті труднощі, з якими зіштовхнуться окремі студенти, і своєчасно надавати їм допомогу в навчанні.

Ключові слова: *педагогічна взаємодія, індивідуальна робота, майбутні вчителі, педагогічні задачі.*

В умовах сучасної школи на плечі вчителя лягло таке важливе завдання, як формування у творчо мислячої особистості, здатної вирішувати в майбутньому проблеми суверенної України. На вирішення цього завдання здатні тільки відповідальні, творчо мислячі педагоги.

В. Сухомлинський писав, що «педагогічна творчість — це здатність допомогти людині пізнати свій внутрішній світ, передусім свій розум, допомогти їй напружити інтелектуальні сили, навчити її розуміти і створювати красу свою працею, своїми зусиллями» [8, с. 162]. Тільки безвідповідальні вчителі причини невдач шукають серед об'єктивних обставин: недостатня матеріальна база, переповнені класи, погані стосунки з адміністрацією, незацікавлені діти тощо. Відповідальні ж педагоги причини незадовільних результатів вбачають у собі, в недостатньому рівні свого професіоналізму.

Тому, завдання педагогічного ВУЗу полягає в формуванні професіоналізму майбутнього вчителя, його відповідальності і майстерності, яке виступає результатом розвитку особистості і означає її становлення, набуття стійких властивостей і якостей [2; 3; 5; 10; 11].

У педагогічній науці підкреслюється значення двох принципів, на які слід спиратись, формуючи особистість, − це і врахування вікових особливостей, і здійснення виховних впливів на основі індивідуального підходу. Деякі педагоги помилково вважають, що індивідуальний підхід необхідний лише по відношенню до незацікавлених педагогічною діяльністю студентів. Безумовно, ці студенти потребують підвищеної уваги. Але не можна забувати і «благополучних», коли за зовнішнім благополуччям можуть приховуватись хибні думки, мотиви, вчинки. Підозрювати в цьому нікого не слід, але увагу необхідно приділяти всім, пам'ятаючи, що поняття «індивідуальність» включає в себе те особливе, чим відрізняється одна людина від іншої, одна особистість від другої, те, що обумовлює специфіку стилю її діяльності і поведінки.

Наприклад, один студент відрізняється спокійним, урівноваженим характером, чутливо реагує на зауваження, у відносинах з педагогами і однолітками виявляє поблажливість і повагу. Інший, навпаки, дуже роздратований, виявляє різкість у спілкуванні, не може підтримувати товариські стосунки. Все це повинно знаходити відповідне відображення у вихованні. Урівноважені студенти легше залучаються до сумісної діяльності, швидше усвідомлюють свою особисту відповідальність і інтенсивніше розвиваються в професійному становленні. Тоді як студенти з підвищеною дратівливістю вимагають більшої чуйності, поваги і делікатності зі сторони педагогів.

Зазначимо, що індивідуальний підхід здійснюється більш успішно, якщо в професійній підготовці майбутніх педагогів широко використовувати самостійну роботу. Самостійне виконання завдань дає змогу викладачу бачити ті труднощі, з якими зіштовхнуться окремі студенти, і своєчасно надавати їм допомогу в навчанні. Прояв самостійності [2] та відповідальності виявляються у розв'язанні типових завдань, кейсів, обговоренні прикладів за зразками, знаходженні готових відповідей у джерелах, оформленні ілюстрацій до питань,

які розглядаються. Під час підготовки до семінарських занять студенти найчастіше залучаються до конспектування першоджерел видатних педагогів, педагогів-новаторів. Стосовно більш сильних студентів, то їм даються складніші або додаткові завдання, що відповідають більш високому рівню їх підготовки і стимулюють розвиток їх здібностей.

Подібний характер носить індивідуальна робота зі студенті, коли організуються заняття з підручниками, а також семінари із закріплення навчального матеріалу. До робіт цього типу можна віднести: реконструктивні роботи, характерною особливістю яких є те, що в завданні до них викладач повідомляє ідею, принцип розв'язання проблеми. Самостійність виявляється у використанні тексту першоджерела, усному й письмовому їх відтворенні на основі збільшення для опрацювання джерел інформації, проведенні педагогічних досліджень, самостійному вибору літератури з конкретних тем та у короткому анотуванні тексту.

Диференціація навчання, що будується на варіантах змісту навчального матеріалу, передбачає збереження програмного мінімуму, врахування інтересу вольових якостей студентів, їх відношення до навчання і обраної професії сфери, дотримання викладачем педагогічного такту.

Останнім часом увагу дослідників привертають проблеми вільного вибору завдань, ролей у процесі рольової гри, завдань для самостійних робіт, тем виховних заходів і уроків під час проходження педагогічної практики. Самостійний вибір дає змогу долати нерівномірність розвитку окремих якостей особливості, спрямовано досягати гармонійного розвитку і забезпечувати умови для розвитку особистості студента. Психологічні дослідження показали, що надання студентам вільного вибору в процесі навчання не тільки стимулює їх внутрішню мотивацію, що суттєво позначається на покращенні якості навчання. Деякі рішення можуть стати внутрішнім здобутком особистості, коли вони є результатом власного досвіду, отриманого під час педпрактики.

Викладачем створюються максимально наближені до шкільних умов ситуації, де студент виконує роль педагога, відпрацьовуючи при цьому одне або декілька умінь. Імітаційні методи розвивають мотиваційну сферу і одночасно покликані *навчити студентів* аналізувати свою й чужу роботу, критично підходити до педагогічного досвіду, розвивати педагогічне мислення студентів. Мислення починається тоді і там, коли людина стикається з проблемною ситуацією [6; 10], з необхідністю вирішувати якусь задачу, шукати відповідь на важливе для нього питання. Звідси й необхідність надати навчання у ВУЗі на підвалинах «задачного» підходу, тому що педагогічна діяльність являє собою ланцюг задач, складність у розв'язанні яких визначає і рівень відповідальності майбутнього вчителя.

Творчі самостійні роботи надають можливість студентам розкривати суть явиш, що вивчаються, висловлювати власні думки, судження; самостійно опрацьовувати теми і методики майбутньої педагогічної роботи; виокремлювати й формулювати проблему у заданій ситуації, розробляти плани їх реалізації.

Необхідною умовою вдосконалення системи формування професійної відповідальності майбутніх вчителів передбачає застосування нових технологій. Структура будь-якої педагогічної технології включає два основних поняття: задачу і технологію її розв'язання. В структурі задачі відображено ціль як необхідність формування певних якостей особистості. Кожна задача розв'язується за допомоги адекватної технології навчання та виховання.

У свою чергу, ефективний педагогічний процес можливий тільки як точне відображення наперед спроектованої педагогічної технології. Відомо, що знання, інформаційний матеріал будуть лежати мертвим тягарем, якщо між окремими їх частинами не відбуватиметься трансформація, що приводить усі елементи в рух. Індивідуальна робота, в цьому випадку, допоможе здійснювати оціночні шкали кожної окремої особистості, вирішення проблеми відповідності використання тієї чи іншої технології та використання викладачем інших альтернативних технологій.

Важливим елементом індивідуальної роботи під час аудиторних занять або педагогічної практики є ставлення до студентів різних рівнів успішності. Існуюча в педагогіці вимога чуйного ставлення викладача до різних категорій студентів здійснюється по-різному. Якщо викладач помітив у слабкого студента лінощі й недостатню старанність у навчанні, необхідно тактовно посилити контроль за його роботою, посилити індивідуальну допомогу в навчанні. Важливо створити для них ситуацію успіху, коли вміння викладача вести вихованця від успіху до успіху є одним із дієвих методів навчання та виховання. Така діяльність, успішно доведена до кінця, сприяє появі у студента почуття впевненості в своїх діях. Ситуацію успіху можна створити, авансуючи довіру, підкреслюючи найменші успіхи, по-різному (і словами, і радістю, і голосом) показати, що це початок, за яким буде нове просування студента. Важливо, спираючись на його інтереси, включати в діяльність, у процесі якої вихованець буде прагнути до самовдосконалення. Закріплювати навчальні успіхи такого студента можна шляхом ускладнення його пізнавальної діяльності, підвищуючи рівень вимог до нього, домагаючись підвищення рівня його відповідальності і перед собою, і перед групою, і перед викладачем.

В ситуації взаємодії зі студентами не слід забувати про індивідуальну роботу зі студентами, які успішно навчаються, рівень відповідальності яких сформований на достатньому рівні. Таким студентам слід давати більше матеріалу для роздумів, рекомендувати для самостійного опрацювання додаткову літературу з тим, щоб їх навчання, проходило на високому рівні складності і розвивалися їх здібності.

Індивідуальна робота зі студентами на заняттях здійснюється також і в процесі перевірки й оцінки знань, що виражається, перш за все, в тому, що менш відповідальні студенти підлягають частішому контролю. Це робиться з метою спонукання їх до регулярних занять і підвищення наполегливості в навчальній діяльності, причому деякої диференціації вимагає і сам характер перевірки знань і ступеня її складності: сильні студенти відповідають на складні питання за складним матеріалом. Для слабких студентів підбираються

більш прості питання і викладач може застосовувати допоміжні та уточнюючі питання. Все це, звичайно, враховується при оцінці знань студентів.

Також студентів, що виявляють індивідуалістичні схильності, слід частіше залучати до колективних форм роботи, давати їм завдання по наданню допомоги у навчанні своїм товаришам, що слугує формуванню його відповідальності за іншого. Така сумісна праця, де студенти і викладач виступають у ролі співробітників, прагнучи до однієї мети, дає відчуття повноправності, самостійності, сприяє підвищенню рівня відповідальності.

Наприкінець зазначимо, що у процесі навчання студентів в умовах вищої школи, слід враховувати наступне: 1) студенти мотивуються соціальними потребами і повинні відчувати свою індивідуальність у порівнянні з іншими учасниками навчального процесу; 2) з огляду на те, що педагогічна робота в наш час втратила престиж, тому на заняттях необхідно створювати умови для задоволення потреби студентів і спілкування відносин співробітництва в учбовій групі; 3) заняття слід будувати таким чином, щоб його учасники могли задовольнити свої інтереси і отримали задоволення від участі в ньому.

Література:

1. Ковальчук В. Педагогічна майстерність викладача – основа його компетентності [Електронний ресурс] // Профтехосвіта. – 2011. – № 6 (30). – С. 22−34.
2. Малихін О.В. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів : історія і сучасність // Українська мова і література в школах України. – 2014. − № 11. – С. 24−28.
3. Матвієнко О.В. Виховання школярів : педагогічні задачі та завдання. – К.: Фоліант, 2005. – 200 с.
4. Матвієнко, О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки : [зб. наук. статей]. − К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. − Вип. 95. − С. 123−130.
5. Матвієнко О.В. Професійне педагогічне спілкування як особлива форма взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 88. – Черкаси. – 2006. – С. 95−101.
6. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140.
7. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. пр. № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5 т. − К. : Радянська школа, 1977. − Т. 3.
9. Тернопільська В.І. Відповідальність особистості: гуманітарний аспект // Вісник Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2004. − № 14. − С. 47−50.
10. Matviienko Olena. Integration of fundamental and practical training future primary school teacher in the context of a new Ukrainian school development // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. − P. 147−150.
11. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. – P. 204−208.

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)
приглашает принять участие в Международных научно-практических конференциях:

Название конференции	Дата проведения	Последний срок подачи материалов	Срок выхода из печати эл.версии сборника
Современные научные исследования, Montreal, Canada	27 января 2017	26 января 2017	15 февраля 2017
Актуальные вопросы современной науки, Taunton, United States of America	24 февраля 2017	23 февраля 2017	15 марта 2017
Стратегии развития науки и образования, Namur, Belgique	30 марта 2017	29 марта 2017	15 апреля 2017
Научные исследования: тенденции и перспективы, Mexico City, Mexico	28 апреля 2017	27 апреля 2017	15 мая 2017
Актуальные вопросы современной науки, Valencia, Venezuela	26 мая 2017	25 мая 2017	15 июня 2017
Приоритетные научные направления, Plovdiv, Bulgaria	30 июня 2017	29 июня 2017	15 июля 2017
Проблемы и перспективы развития научной мысли, Pretoria, South Africa	28 июля 2017	27 июля 2017	15 августа 2017
Перспективы научных исследований, Dublin, Ireland	25 августа 2017	24 августа 2017	15 сентября 2017
Наука и практика: инновационный подход, Paris, France	29 сентября 2017	28 сентября 2017	15 октября 2017
Мировое научное пространство, Coventry, United Kingdom	27 октября 2017	26 октября 2017	15 ноября 2017
Наука и общество, Roma, Italy	24 ноября 2017	23 ноября 2017	15 декабря 2017
Наука и образование, Nürnberg, Deutschland	25 декабря 2017	24 декабря 2017	15 января 2017

Тематические направления конференций:

Секция 1. Экономика и управление национальным хозяйством.
Секция 2. Международная экономика.
Секция 3. Экономика и управление предприятием.
Секция 4. Развитие производительных сил и региональная экономика.
Секция 5. Деньги, финансы и кредит.
Секция 6. Бухгалтерский учет, анализ и аудит.
Секция 7. Налогообложение и бюджетная система.
Секция 8. Экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности.
Секция 9. Математические методы в экономике.
Секция 10. Государственное управление, самоуправление и государственная служба.
Секция 11.Право.
Секция12. Экономика туризма.
Секция13. Менеджмент.
Секция14.Маркетинг.
Секция15.Психология, педагогика и образование.

Форма участия в конференции – заочная (дистанционная).
Рабочие языки конференции: английский, русский, немецкий, французский, украинский и др.
Материалы конференции будут опубликованы в форме **сборника научных статей** и разосланы авторам, а так же доступны в электронном виде на сайте **http://conf.at.ua** Детальная информация на сайте: **http://conf.at.ua**

Координатор конференции:
кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна
Viber, моб. тел. +38 (068) 851-75-52
Skype: svetlana16471
E-mail: conf.at.ua@gmail.com
Сайт конференції: http://conf.at.ua

График публикации коллективных научных монографий на 2017 год

Название конференции, исходные данные издательства	*Срок предоставления материалов*	*Срок выхода эл. версии*
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Проблемы и перспективы развития финансовой системы. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Управление экономическими системами. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Налоговая система: социально-экономический аспект. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Модели управления в рыночной экономике. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Социально-экономическое развитие регионов. Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria	28 Декабря 2017	Январь 2018
Экономика природопользования. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Декабря 2017	Январь 2018

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ		
Дополнительное образование: проблемы, поиски, решения. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Проблемы и тенденции развития школьного образования. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Вопросы педагогической и коррекционной психологии. Thorpe Bowker. Melbourne. Australia	28 Декабря 2017	Январь 2018
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Уголовное право, криминалистика и криминология: теоретические и практические аспекты. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	28 Октября 2017	Ноябрь 2017
Нотариальное право: теория и практика. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	28 Ноября 2017	Декабрь 2017
Полиция как институт общества. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	28 Декабря 2017	Январь 2018

Авторам выдаются справки об участии в разработке научных хозрасчетных тем:

1) Формирование механизма эффективного регулирования и управления экономической деятельностью предприятий (№ государственной регистрации 0113U007514).
2) Теория и практика управленческого и бухгалтерского учета, анализа и аудита деятельности субъектов хозяйствования (№ государственной регистрации 0113U007515).
3) Разработка концепции обеспечения экономической безопасности в условиях глобализации мировой экономики (№ государственной регистрации 0113U007516).
4) Проблемы социально-экономического развития предпринимательства (№ государственной регистрации 0114U006191).
5) Формирование и совершенствование механизма устойчивого развития экономических систем (№ государственной регистрации 0114U006192).
6) Повышение эффективности управления предприятиями различных организационно-правовых форм в условиях финансово-экономической нестабильности» (№ гос. регистрации 0114U006193).
7) Социально-экономические проблемы менеджмента (№ гос. регистрации 0114U006189).
8) Проблемы занятости и регулирования трудовых отношений в отраслях экономики (№ гос. регистрации 0114U006190).
9) Методологические и практические основы экономики природопользования» (№ гос. регистрации 0114U006194).

Координатор – секретарь оргкомитета
кандидат экон. наук, Дробязко Светлана Игоревна
тел. +38 (068) 851-75-52
E-mail: ecofin.at.ua@gmail.com
Сайт: http://ecofin.at.ua

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ»
оказывает услуги по:

- **разработке макета для издания в типографии и/или печать по макету автора различных видов полиграфической продукции**: монографий (авторских и коллективных), книг, брошюр, учебников, учебных пособий, сборников статей и материалов конференций и других материалов в мягком и твердом переплете без ограничения тиража (от 1 до 1000 экземпляров);
- **профессиональной корректуре текста**;
- **профессиональному переводу текста** на: русский, английский, немецкий, французский, украинский и другие языки;
- **присвоению выходных данных (УДК, ББК) и ISBN Австралии, Австрии, Болгарии, Великобритании, Германии, Канады, США, Украины**;
- **размещению научных работ в научной электронной библиотеке eLIBRARY.RU и в Российском индексе научного цитирования**. Разместить можно как новые научные работы, так и труды, изданные под Вашим авторством ранее.

Подробная информация на сайте журнала: http://ecofin.at.ua/

Надеемся на дальнейшее сотрудничество.

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)

приглашает принять участие в

Международном еминаре-стажировке:

«Наука и образование: европейский опыт»

European academy of sciences (Coventry, United Kingdom)

Целевая группа: профессорско-преподавательский состав, руководители высших учебных заведений, аспиранты, докторанты, магистранты, представители органов государственного и местного самоуправления, общественных организаций, предприятий, финансовых и других учреждений, все заинтересованные лица.

Форма участия - **заочная (дистанционная).**

Программа Международного семинара-стажировки:

Публикация статьи в сборнике статей или научном журнале	**36 ч**	**72 ч**	**108 ч**
Стоимость, ЕВРО *	**100**	**150**	**200**

**** Эквивалент в гривне или российских рублях по коммерческому курсу на дату оплаты.***

Платежные реквизиты для оплаты организационного взноса высылаются участникам дополнительно.

В стоимость участия входят следующие расходы: публикация статьи в сборнике научных статей или научном журнале, получение сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации, стоимость рассылки сборника статей (научного журнала) и сертификата международного образца о прохождении программы повышения квалификации заказным письмом.

Рабочие языки публикации статей: английский, русский, польский, немецкий, французский, украинский и др.

Контактная информация:
кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна
моб. тел. +38 (068) 851-75-52 (Viber)
Skype: svetlana16471
E-mail: conf.at.ua@gmail.com
Сайт: http://conf.at.ua

Редакция научного журнала "ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ" приглашает к сотрудничеству в рамках опубликования научных статей докторов и кандидатов наук, молодых ученых, докторантов, аспирантов, соискателей, адъюнктов, магистрантов, студентов, молодых специалистов, преподавателей, научных работников, практиков.

ISSN 2311-3413
Журнал включен в международные наукометрические базы:

Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)
Index Copernicus International (импакт-фактор ICV 5,35 из 9)
Ulrich's Periodicals Directory

Полные тексты статей представлены в Научной электронной библиотеке **eLIBRARY.RU**

Периодичность - 1 раз в месяц

Язык издания: украинский, русский, английский.

Прием статей – до 28 числа каждого месяца.

К публикации принимаются статьи, оформленные в соответствии со следующими требованиями:

1. Объем статьи – 10-25 страниц, включая иллюстрации, таблицы, графики, список литературы.
- поля верхнее и нижнее, левое и правое – 2,0 см.
- межстрочный интервал – 1,5
- шрифт «Times New Roman» – 14
- абзацный отступ – 1,25 см (не допускается создание отступа с помощью клавиши Tab и знаков пропуска);
- текст выравнивается по ширине;
- ориентация – книжная, без переносов, без постраничных сносок.

2. Ссылки на источники необходимо делать по тексту в квадратных скобках с указанием номеров страниц в соответствии источником. Например: [2] или [5, с. 131].

3. Список литературы приводится в конце статьи в алфавитном порядке.

4. Рисунки, таблицы и графики должны иметь названия, а в случае если их в статье несколько, то и нумерацию.

СТРУКТУРА СТАТЬИ

. Общие требования: основной текст статьи должен содержать такие обязательные элементы:
- постановка проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение нерешенных ранее частей общей проблемы;
- цель статьи (постановка задачи);
- изложение основного материала исследования;
- выводы.

2. Рисунки и таблицы необходимо подавать в статье непосредственно после текста, где они упоминаются впервые, или на следующей странице. Все элементы рисунка должны быть сгруппированы.

3. Формулы в статьях должны быть набраны с помощью редактора формул (внутренний редактор формул в редакторе Microsoft Word for Windows).

4. Статья должна содержать названия статьи, аннотации и ключевые слова на украинском, русском и английском языках, объем аннотации от 50 до 120 слов, количество ключевых слов - минимум 5 слов.

Статья должна содержать следующие структурные элементы:
- индекс УДК (в верхнем левом углу страницы);
- индекс JEL Classification (Journal of Economic Literature);
- фамилия и инициалы автора (-ов), ученая степень, ученое звание и название статьи на трех языках - украинском, русском, английском (не более 3-х авторов), **для зарубежных авторов** - только на русском и английском языках;
- аннотация на трех языках - украинском, русском, английском, **для зарубежных авторов** - только на русском и английском языках;
- ключевые слова на трех языках - украинском, русском, английском, **для зарубежных авторов** - только на русском и английском языках;
- текст статьи;
- список литературы;
- список литературы на английском языке (транслитерация).

Надеемся на дальнейшее сотрудничество.

Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

Les Editions L′Originale

Science and practice: an innovative approach

Collection of scientific articles

Copyright © 2017 by the authors
All rights reserved.

WARNING
Without limitation, no part of this publication may be reproduced, stored, or introduced in any manner into any system either by mechanical, electronic, handwritten, or other means, without the prior permission of the authors
Edited by the authors.

ISBN 978-3-9819288-0-8

Les Editions L′Originale,
P.O. Box 112377, Paris, France